

Metafore našega časa

Znanstvene monografije
Fakultete za management Koper

Glavna urednica

izr. prof. dr. Anita Trnavčević

Uredniški odbor

izr. prof. dr. Roberto Biloslavo

prof. dr. Štefan Bojnec

prof. dr. Slavko Dolinšek

doc. dr. Justina Erčulj

izr. prof. dr. Tonči A. Kuzmanič

prof. dr. Zvone Vodovnik

ISSN 1855-0878

Metafore našega časa

Silva Bratož

Management

Metafore našega časa
lekt. dr. Silva Bratož

Strokovna recenzenta · prof. dr. Rastislav Šuštaršič
in izr. prof. dr. Tonči Ante Kuzmanić
Izdala in založila · Univerza na Primorskem,
Fakulteta za management Koper,
Cankarjeva 5, 6104 Koper
Risbe 3.1–4.1, oblikovanje in tehnična
ureditev · Alen Ježovnik
December 2010

© 2010 Fakulteta za management Koper

ISBN 978-961-266-077-2 (tiskana izdaja)

ISBN 978-961-266-078-9 (spletna izdaja)

Monografija je izšla s finančno podporo
Javne agencije za knjigo Republike Slovenije

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'373.612.2:81'23(0.034.2)

32:81'42(0.034.2)

BRATOŽ, Silva

Metafore našega časa [Elektronski vir] / Silva Bratož ;
risbe Alen Ježovnik. - 1. izd. - El. knjiga. - Koper :
Fakulteta za management, 2010. - (Znanstvene monografije
Fakultete za management, ISSN 1855-0878)

Način dostopa (URL): [http://www.fm-kp.si/
zalozba/ISBN/978-961-266-078-9.pdf](http://www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/978-961-266-078-9.pdf)

ISBN 978-961-266-078-9

COBISS.SI-ID 253468672

Kazalo

Seznam preglednic · 7

Seznam slik · 8

Predgovor · 9

- 1 Uvod · 11
- 2 Opredelitev osnovnih pojmov · 17
  - 2.1 Ključni pojmi in težave pri prevajanju v slovenščino · 17
  - 2.2 Razvrščanje metafor · 20
  - 2.3 Konvencionalnost metafore · 23
  - 2.4 Dobesedno in metaforično · 25
  - 2.5 Kognitivistični diskurz v slovenščini · 30
  - 2.6 Sklep · 31
- 3 Kognitivno jezikoslovje · 33
  - 3.1 Razvoj kognitivnega jezikoslovja · 33
  - 3.2 Osnovna načela in smeri kognitivnega jezikoslovja · 38
  - 3.3 Kognitivni pristopi k slovnici · 50
  - 3.4 Sklep · 60
- 4 Metafora, metonimija in konceptualna integracija · 63
  - 4.1 Sodobna teorija metafore · 64
  - 4.2 Razlikovanje med metaforo in metonimijo · 76
  - 4.3 Teorija konceptualne integracije · 81
  - 4.4 Izvirne metafore · 87
  - 4.5 Kritika Lakoffa · 93
  - 4.6 Sklep · 97
- 5 Metafora med univerzalnostjo in variacijami · 99
  - 5.1 Univerzalnost metafor · 100
  - 5.2 Izkusveni temelj metafor · 101
  - 5.3 Pojmovanje časa · 104
  - 5.4 Medkulturne variacije · 105
  - 5.5 Variacije znotraj kulture · 108
  - 5.6 Variacije v izhodiščni domeni · 112
  - 5.7 Konceptualne metafore in njihova jezikovna realizacija · 114
  - 5.8 Sklep · 115

6	Metafore v družbeni realnosti	· 117
6.1	Metafore in ideologija	· 119
6.2	Kritična analiza diskurza in metafore	· 121
6.3	Diskurz in besedilo	· 122
6.4	Leksikalne in gramatikalne metafore	· 124
6.5	Politični diskurz z vidika KTM in KAD	· 126
6.6	Metafore v politiki	· 127
6.7	Metafore in gospodarstvo	· 145
6.8	Nejezikovne metafore	· 152
6.9	Sklep	· 161
7	Kontrastivna analiza konceptualnih metafor	· 163
7.1	Teoretični okvir	· 163
7.2	Metodologija	· 164
7.3	Model kontrastivne analize konceptualnih metafor	· 165
7.4	Sklep	· 173
8	Kontrastivna analiza metafor v predvolilnem diskurzu	· 175
8.1	Diskurz volitev v Združenih državah Amerike leta 2008	· 175
8.2	Diskurz slovenskih volitev leta 2008	· 206
9	Zaključek	· 217
	Literatura	· 221

Seznam preglednic

- 4.1 Meddomenska ustrežanja pri metafori KONKURENCA
JE VOJNA · 67
- 4.2 Sheme podob in primeri metaforičnih razširitev · 74
- 6.1 Meddomenska ustrežanja pri metafori MANAGER
JE DIRIGENT · 149
- 8.1 Meddomenska ustrežanja pri metafori VOLITVE SO BITKA
v različnih jezikih · 183
- 8.2 Meddomenska ustrežanja pri metafori VOLITVE SO (ŠPORTNO)
TEKMOVANJE v različnih jezikih · 186
- 8.3 Pogostnost ključnih besed (v metaforah) v ameriškem korpusu
(42.723 besed) · 200
- 8.4 Pogostnost ključnih besed (v metaforah) v nemškem korpusu
(25.135 besed) · 201
- 8.5 Pogostnost ključnih besed v analiziranih korpusih · 202

Seznam slik

- 3.1 Koncept NEČAKINJA · 43
- 3.2 Mentalna prostora zgleđa ›Dekle z zelenimi očmi ima modre oči‹ · 44
- 3.3 Shematska reprezentacija nekaterih pomenov predloga ›nad‹ · 48
- 3.4 Kategorizacijski trikotnik · 50
- 3.6 Shematska reprezentacija razmerja med shemo in konkretizacijo · 53
- 3.7 Primer alternativne razvrstitve konceptov · 54
- 3.8 Alternativna razvrstitev slovenskih zapornikov · 55
- 3.9 Simbolična struktura konstrukcije · 59
- 4.1 Konceptualna integracijska mreža metafore ›kirurg je mesar‹ · 84
- 6.1 Hibridna metafora (oglas za sladoled) · 154
- 6.2 Kontekstualna metafora (oglas za mobilni telefon) · 155
- 6.3 Slikovna primera (oglasa za testenine) · 156
- 6.4 Slikovni hibrid (oglas za pivo) · 157
- 6.5 Primer multimodalne metafore na predvolilnem letaku · 159
- 6.6 Kompleksna multimodalna metafora v predvolilnem letaku · 160

Predgovor

Gospa Rosa: Zadnji mesec se okrog gostilne smuka tisti

Mario Ruoppolo, ki piha na dušo moji nečakinji.

Pablo Neruda: Kaj pa ji govori?

Gospa Rosa: Metafore.

Pablo Neruda: Ja in?

Gospa Rosa: In zaradi njegovih metafor je zdaj punca razgreta kot peč.

Odlomek iz filma *Poštar*

Ena od ključnih ugotovitev sodobnega pogleda na metaforo je, da metafor ne uporabljamo zgolj za jezikovno sporazumevanje, temveč da v metaforah tudi mislimo. V tem duhu konceptualno teorijo metafore zanimajo zlasti načini mentalne organizacije konceptov, s pomočjo katerih človek osmišlja stvarnost, ki ga obdaja, in družbo, v kateri živi. Gre torej za vprašanja in poti razmišljanja, ki so za jezikoslovca svojevrsten izziv, saj zahtevajo pogled preko meja samega področja jezikoslovja na druge discipline, kot so psihologija, nevroznanost, filozofija in druge vede, ter s tem predpostavljajo interdisciplinaren način dela.

Da gre pri konceptualni teoriji metafore za področje, ki zrcali sodobna prizadevanja v širšem okviru znanstvenega raziskovanja, potrjujeta dve smeri razvoja. Prvič, v preteklem desetletju smo bili priča presenetljivemu porastu literature in raznovrstnih objav z zelo različnih področij, ki poskušajo osvetliti vlogo metafore pri strukturiranju konceptualnega sistema z različnih zornih kotov. Tovrstna prizadevanja vedno znova potrjujejo tezo, da so metafore veliko več kot jezikovna sredstva in da jih je smiselno preučevati tudi na drugih ravneh, ne zgolj na ravni jezika. Drugič, preučevanje metafor z vidika konceptualne teorije je povsem v koraku z razvojem znanosti v 21. stoletju, ki v ospredje postavlja človekov mentalni svet in na vseh področjih poudarja kognitivne aspekte človekovega delo vanja.

Konec sedemdesetih let se je tako zgodil t. i. kognitivni preobrat, ki je metaforo iz jezikovne ravni prenesel na konceptualno, miselno raven.

Metaforo so začeli obravnavati kot konceptualni mehanizem, kot »mislno figuro«, s pomočjo katere se védenje o konkretnih pojavih in izkušnjah projicira na številne abstraktne domene. Na primer, čas običajno konceptualiziramo kot prostor, čustva kot naravne sile, organizacije kot organizme ali stroje. Ta projekcija deluje na temelju analogije, podobnosti in primerjave med elementi posameznih konceptualnih domen. Rezultat tovrstnega konceptualnega delovanja so številne nove abstraktne kategorije in metafora v tem kontekstu igra vlogo enega od osnovnih mehanizmov abstraktne kategorizacije. Če metafore v jeziku običajno lahko zasledimo brez večjih težav, saj kot jezikovni pojavi pogosto izstopajo iz besedila, pa je metafore, ki so globoko zasidrane v našem umu, veliko težje prepoznati. Temeljno vodilo pričujočega dela je ravno vpogled v neizbežno povezanost med metaforo v besedi in metaforo v misli.

1 Uvod

V preteklih tridesetih letih se je preučevanje metafor razvilo v eno najdejavnejših področij raziskovanja, ki povezuje številne discipline in raziskovalce. Danes je to interdisciplinarno področje v pravem pomenu besede, v okviru katerega se združujejo in prepletajo jezikoslovje, literarne vede, filozofija, psihologija, pa tudi matematika, računalništvo in mnoge druge vede, ki se tradicionalno niso ukvarjale s pojavom metafore. Z vidika jezikoslovja je eden glavnih razlogov za to gotovo v razvoju kognitivnega jezikoslovja, ki je nastalo ravno iz prizadevanj osvetliti vlogo in pomen metafor in metaforičnosti v jeziku in obenem razumeti, na kakšne načine lahko jezikovna struktura odraža konceptualno strukturo.

Če so bile metafore v preteklosti zlasti predmet raziskovanja literarne teorije in jezikoslovja, kjer so bile obravnavane izključno kot stvar jezika, velja danes splošno prepričanje, da igrajo metafore ključno vlogo pri strukturiranju našega konceptualnega sistema in naših vsakodnevnih dejanj. Metafore so pomembno orodje človekovega kognitivnega aparata in osrednji dejavnik, s pomočjo katerega lahko razumemo povezave med jezikom in mišljenjem. Med različnimi teoretičnimi okvirji, ki so poskušali zajeti kognitivne prvine metafore, je eden najvplivnejših gotovo model »konceptualne metafore«, ki so ga razvili George Lakoff in njegovi sodelavci (Lakoff 1987; 1993, Lakoff in Johnson 1980; 1999, Lakoff in Turner 1989) in po katerem je razumevanje metaforičnega jezika možno zaradi obstoja ustreznih med različnimi konceptualnimi domenami, ki strukturirajo naše mentalne reprezentacije kompleksnih pojmov. Gre za pomemben premik pri razumevanju pojma metafore, ki ima daljnosežne posledice za nadaljnje raziskovanje tega področja. To pomeni, da moramo postaviti pod vprašaj tudi način preučevanja metafor, tj. iskati nove metodološke okvirje, ki bodo omogočali upoštevanje kognitivne narave metafore.

Osnovni cilj pričujoče monografije je ugotoviti, ali in na kakšen način metafore odražajo jezikovno in kulturno okolje, iz katerega izhajajo. Konkretno to pomeni, da bomo na jezikovni ravni poskušali ugotoviti

podobnosti in razlike med konceptualnimi metaforami in njihovimi jezikovnimi realizacijami v različnih jezikih (slovenščini, hrvaščini, nemščini, angleščini in italijanščini), ki so povezani z različnimi kulturnimi okolji. Za ta namen smo se odločili preučevati metafore v izbranem kontekstu, in sicer v predvolilnem političnem diskurzu. Naša osrednja teza je, da navzlic nekaterim skupnim prevladujočim metaforičnim konceptualizacijam volitev obstajajo med izbranimi jeziki variacije, ki imajo kulturne razsežnosti. S tem sta povezani podtezi, ki ju bomo dokazovali z raziskavo:

- (a) V analiziranih jezikih sta prevladujoči konceptualni metafori, povezani s predvolilnim delovanjem, metafori VOLITVE SO BOJEVANJE IN VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE.
- (b) Volitve so kulturno specifična dejavnost, kar se zrcali tudi v metaforičnih konceptualizacijah volitev v različnih jezikih.

Monografija je razdeljena na dva tematska dela. V prvem delu, ki je sestavljen iz petih poglavij, je podan širši teoretični okvir, ki služi kot temelj za empirično raziskavo, v kateri smo s pomočjo kontrastivne analize preučili metafore v predvolilnem diskurzu. Drugo poglavje obravnava osnovne pojme, ki jih bomo uporabljali v monografiji. Opozorili smo na težave pri prevajanju terminologije s področja kognitivnega jezikoslovja v slovenščino in se dotaknili vprašanja razvrščanja metafor. Pri tem sta izpostavljena zlasti na dva vidika metafore, ki igrata pomembno vlogo pri njihovem razvrščanju, in sicer vprašanje konvencionalnosti metafore in razlikovanje med dobesednim in metaforičnim. Predstavljen je tudi kratek pregled kognitivističnega diskurza v slovenščini.

V tretjem poglavju je podan kratek pregled kognitivnega jezikoslovja, začenši z zgodovinskim razvojem. Predstavljeni sta dve večji področji raziskovanja v okviru kognitivnega jezikoslovja, in sicer kognitivna semantika in kognitivna slovnica. V okviru kognitivne semantike smo opisali štiri osnovna načela, ki so skupna prizadevanjem na tem področju: utelešenost konceptualne strukture, enačenje semantične in konceptualne strukture, enciklopedičnost semantične strukture ter enačenje konstrukcije pomena in konceptualizacije. Eno od osrednjih vprašanj, na katerega poskuša odgovoriti kognitivna semantika, je povezano z organizacijo konceptualne strukture. S tem v zvezi smo predstavili tri teoretične smeri, in sicer semantiko okvirjev, teorijo domen in teorijo

mentalnih prostorov. V tem poglavju smo podrobneje obdelali še t. i. teorijo idealiziranih kognitivnih modelov, ki se ukvarja zlasti z vprašanjem kategorizacije in predstavlja pomemben mejnik v razvoju kognitivne semantike, in pa teorijo sheme podobe, ki poskuša konceptualno strukturo povezati z izkustvom. Čeprav je za preučevanje metafor pomembnejše področje kognitivne semantike kot kognitivne slovnice, je vključena tudi razprava o ključnih teoretičnih okvirjih, ki so se razvili na tem področju. Glavni razlog za to je, da sta s perspektive kognitivnega jezikoslovja področji kognitivne slovnice in semantike (tj. oblika in pomen) neločljivo povezani.

Četrto in osrednje poglavje, z naslovom »Metafora, metonimija in konceptualna integracija«, obravnava sodobne pristope k preučevanju metafore. V tem delu je največ pozornosti, vključno z opisom glavnih pomanjkljivosti, posvečene t. i. konceptualni teoriji metafore, saj smo jo v drugem delu monografije uporabili za teoretični okvir raziskave. Razpravljali smo tudi o vprašanjih, povezanih z razlikovanjem med metaforo in metonimijo, ki jih danes najdemo v samem središču razprav na področju kognitivnega jezikoslovja. Teorija konceptualne integracije (t. i. *blending*) poskuša z uvedbo štirih ali več mentalnih prostorov za polniti vrzeli, ki jih najdemo pri konceptualni teoriji metafore. Poudarek je na novonastali vsebini oz. strukturi, ki je rezultat vzporejanja elementov iz vhodnih prostorov. V četrto poglavje smo vključili tudi podpoglavje o izvirnih metaforah. Da bi se izognili težavam pri analizi prevedenih metafor, smo za ponazoritev kognitivnega pristopa k izvirnim metaforam za zgled vzeli primere iz slovenske poezije.

Izhajajoč iz predpostavke, da je jezik sestavni del kulture, smo v petem poglavju na eni strani predstavili pojem univerzalnosti metafore, pri čemer smo poudarili zlasti povezanost med metaforami in človekovim izkustvom, in vprašanje kulturnih variacij na drugi strani, kjer smo se spraševali, kako in zakaj se v metaforah zrcalijo kulturne razlike. Posebna pozornost je posvečena variacijam znotraj določene kulture in variacijam na ravni izhodiščne domene. Ugotovitve, povezane z vprašanjem metaforične univerzalnosti oziroma variiranja, so nam služile kot osnova za razvoj strategij v okviru modela kontrastivne analize v sedmem poglavju.

Šesto poglavje je osnova za metodološki okvir, ki smo ga predstavili v sedmem poglavju, in za mnoge ugotovitve, ki izhajajo iz interpretacije rezultatov raziskave. Predmet našega zanimanja so prevladujoče metafore v družbeni realnosti. Poudarili smo prednosti povezovanja podro-

čij konceptualne teorije metafore in kritične analize diskurza pri preučevanju metafor (in obenem opozorili na slabosti posameznih področij). Ugotovili smo namreč, da nam ti dve področji skupaj nudita številna uporabna orodja za preučevanje metafor v predvolilnem političnem diskurzu. Izpostavljene so metafore na področju politike in gospodarstva kot zgled prevladujočih diskurzov v okviru širšega družbenega diskurza. Izhajajoč iz predpostavke, da metafora ni zgolj izraz jezika, temveč predvsem način razmišljanja, smo šesto poglavje zaključili z razpravo o nejezikovnih in multimodalnih metaforah, ki vključujejo več načinov izražanja hkrati. Analizirali smo številne metafore v oglasih in predvolilnih letakih.

Drugi del (sedmo in osmo poglavje) je posvečen raziskavi, ki temelji na kontrastivni analizi metafor v predvolilnem diskurzu. Najprej smo predstavili model kontrastivne analize metafor, ki smo ga uporabili v dveh študijah primera. V prvi študiji primera smo analizirali metafore na osnovi izbranega korpusa člankov s predvolilno tematiko (ameriške volitve leta 2008) v zgoraj omenjenih petih jezikih, medtem ko je druga študija primera osredotočena na metafore, ki smo jih zasledili v časopisnem poročanju o slovenskih volitvah 2008 in na primerjavo med prevladujočimi konceptualnimi metaforami in njihovimi realizacijami v slovenskih in ameriških volitvah 2008. V analiziranem gradivu smo zasledili številne primere metaforičnih izrazov, od katerih smo izbrane zglede posebej obravnavali v okviru rezultatov raziskave. Za lažje razumevanje in primerjavo metafor v različnih jezikih smo vse zglede poskušali dobesedno prevesti v slovenščino, pri čemer smo se zgledovali po načelu t. i. dokumentarnega prevoda, katerega namen je zlasti pridobiti informacijo o določeni vsebini v izvornem jeziku (Kocbek 2008).

V zaključku smo povzeli ključna poglavja in rezultate raziskave ter predstavili odprta vprašanja, ki nakazujejo številne še nerešene dileme. Glede na to, da imamo pri preučevanju metafor redko opravka s čistimi in nedvoumnimi zgledi, se eno od ključnih vprašanj navezuje na interpretacijo podatkov. Predstavljeni so tudi predlogi za nadaljnje raziskovanje na področju preučevanja metafor, zlasti z vidika analize diskurza in upoštevanje kontrastivni pristop.

Ob tem je smiselno omeniti omejitve, s katerimi smo se srečali pri preučevanju metafor v okviru predstavljene raziskave. Najprej je tu korpus izbranih besedil. Čeprav smo se omejili na časopisne članke iz najbolj branih dnevnih časopisov v posameznih državah in jih jemali kot reprezentativna besedila predvolilnega diskurza, se zavedamo, da bi z

raziskavo, ki bi vključevala tudi druge vrste besedil (npr. transkripcije predvolilnega televizijskega poročanja) lahko pridobili še več relevantnih podatkov. Četudi se rezultati morda ne bi bistveno razlikovali na jezikovni ravni, bi na ta način raziskovanje razširili še na nejezikovne ali multimodalne metafore in s tem pridobili še druge pomembne dimenzije metaforičnega izražanja. Druga večja omejitev se nanaša na jezike, ki smo jih izbrali za analizo. Izhajamo iz predpostavke, da lahko do številnih pomembnih ugotovitev o naravi metafor in splošno jezika pridemo s pomočjo medjezikovne analize. Čeprav je izbor analiziranih jezikov omejen na evropski prostor, je kljub temu pomembno poudariti, da gre za tri različne jezikovne družine (germanski, slovanski in romanski jeziki) in da so to obenem jeziki, ki so povezani tako kulturno kot geografsko (pri čemer je angleščina z ostalimi povezana v vlogi *lingue francae*). Po drugi strani domnevamo, da bi kontrastivna analiza med jeziki in kulturami, ki nimajo veliko skupnega (npr. med kitajščino in slovenščino), pokazala drugačne oblike jezikovnega in hkrati kulturnega variiranja.

2 Opredelitev osnovnih pojmov

Kognitivno jezikoslovje je v svoji kratki zgodovini razvilo svojo terminologijo, ki je bistvenega pomena za razumevanje teoretičnih pristopov, ki so se razvili v okviru tega področja. Vendar, kot bomo ugotovili v naslednjih poglavjih, to področje še razvija svoj metodološki aparat, kar pomeni, da je v terminološkem smislu še marsikaj nedorečenega, oziroma, da različni avtorji pogosto uporabljajo različne izraze za enake ali sorodne pojme. To je še zlasti razvidno v slovenščini, kjer se je kognitivni diskurz začel razvijati razmeroma pozno in zato pušča odprtih še veliko vprašanj, ki so povezana s prevajanjem izrazja iz angleškega v slovenski jezik. Glede na to, da se je (in se še) kognitivno jezikoslovja razvija v okviru angleščine in da se šele v zadnjem času govori o preučevanju drugih jezikov, ni presenetljivo, da gre pri terminologiji v prvi vrsti za težave pri prevajanju iz angleškega jezika, saj je znanstvena literatura na tem področju v glavnem v angleščini.

V tem poglavju so najprej predstavljeni nekateri ključni pojmi in v okviru kognitivnega jezikoslovja, s poudarkom na tistih, ki obravnavajo metaforo. Opozorili bomo na težave pri prevajanju le teh in pojasnili, zakaj smo se odločili za določeno različico prevoda. Razpravljali bomo tudi o težavah pri razvrščanju metafor in o vprašanju delitve na dobesedno in metaforično. Sledi kratek pregled razvoja kognitivnega jezikoslovja na Slovenskem.

2.1 Ključni pojmi in težave pri prevajanju v slovenščino

Za začetek najprej pogledjmo, kaj razumemo z izrazom »kognitivno«, ki ga danes srečamo v povezavi s številnimi disciplinami pod skupno streho kognitivnih znanosti. Številne univerze danes ponujajo interdisciplinarne programe iz kognitivne znanosti, ki vključujejo dognanja iz psihologije, nevrologije, filozofije, računalništva in običajno še jezikoslovja (Taylor 2002). Splošno gledano, kognitivna znanost preučuje človekovo duševnost (*mind*) in njeno delovanje, konkretno pa na primer obravnava spomin, učenje, zaznavanje, pozornost, zavest in mišljenje (*thought*). Gre za področja, s katerimi se je v preteklosti ukvarjala zlasti psi-

hologija. Tu trčimo na prvi problem pri prevajanju terminologije. Osrednja izraza v kognitivnem jezikoslovju sta angleška *mind* in *thought*, ki pa v slovenščini nimata jasnih ustreznice. Če *mind* prevajamo kot »duh«, naletimo na nadvse zavajajoč obratni prevod (*spirit*), medtem ko »um« označuje zlasti razumski aspekt (Peruš 2000; Musil 2004). Zdi se, da se angleškemu izrazu še najbolj približamo s slovenskim »duševnost«, kot ga uporabljata na primer Tomc (2005)¹ ali Peruš (2000)² in ki v slovenščini označuje »skupek človekovih miselnih, čustvenih in voljnih značilnosti« (SSKJ), vendar je težava v tem, da se v kognitivnem jezikoslovju izraza *mind* in *thought* pogosto zamenjujeta oziroma se uporabljata kot sopomenki.³ *Thought* se najpogosteje prevaja kot »mišljenje« ali »um«, ki pa se v slovenščini razlikujeta v tem, da um običajno razumemo kot sposobnost mišljenja, mišljenje samo pa kot dejavnost uma. V pričujočem delu izraza »um« in »mišljenje« uporabljamo zlasti v povezavi z razumevanjem metafore z vidika konceptualne teorije metafore, ki izhaja iz predpostavke, da je jezik stvar človekovega uma oziroma mišljenja (*thought*) in ne zgolj jezika. V tej luči lahko zaključimo, da je vsaj na področju metafore kognitivno jezikoslovje osredotočeno zlasti na miselne procese in le posredno na širši pojem duševnosti.⁴

Izraza »pojem« in »koncept« (kot tudi izhajajoča glagola in pridevnika) uporabljamo kot sopomenki. »Koncept« razumemo kot enoto pomena (*unit of meaning*), vendar pri tem ne izhajamo iz strukturne semantike in opisovanja semantičnih značilnosti konceptov, temveč nas zanimajo zlasti različni načini organiziranja konceptov, kot so konceptualne me-

1. Težave s prevajanjem izraza *mind* so povezane s filozofsko razpravo o dihotomiji med duševnostjo in telesom. To descartovsko delitev, ki nam deluje zdravorazumsko samoumevno, sodobna empirična znanost postavlja pod vprašaj, saj postaja vse bolj jasno, da je tudi duševnost materialna, da mednevronska komuniciranje v možganih temelji na interakciji snovi (Tomc 2005, 295).

2. Peruš (2000) duševnost označuje kot običajne duševne procese (mišljenje, spoznavanje, sklepanje, vrednotenje, občutenje, čustva) v vsakdanjih okoliščinah.

3. Kar pravzaprav velja tudi za slovenščino, kjer je izraz duh lahko sopomenka za um oziroma razum. Peruš (prav tam) poudarja, da za razliko od razuma, ki ustreza vsakdanji obdelavi (zaznavnih, kognitivnih) informacij, um ustreza višji, aperceptivni ravni, ki vključuje uvid z globljim razumevanjem. Medtem ko bi razum v angleščino prevajali z *reason*, bi bil najboljši izraz za um *intellect*, a je glede na kontekst lahko preveden tudi kot *mind* ali *reason*.

4. To se ujema tudi z definicijo, ki jo Peruš (prav tam) podaja za izraz »kognicija«, za katerega pravi, da je soroden duševnosti, vendar morda bolj izpostavlja spoznanje (dobjemanje, razumevanje) in mišljenje (sklepanje, izpeljevanje, presojanje, predvidevanje) kot pa razumski (analitični, diskurzivni, propozicionalni) proces.

tafore (*conceptual metaphors*), okvirji (*frames*), sheme (*schemas*) in kognitivni modeli (*cognitive models*).

Izraz ›konceptualne metafore‹ je povezan zlasti s t. i. konceptualno teorijo metafore Lakoffa in Johnsona (1980) in Lakoffa (1993), po kateri so metafore bistven element človekovega spoznavanja in sredstvo, ki nam omogoča, da razumemo in doživljamo eno izkušensko področje ali domeno (*domain*) s pomočjo (v okviru) drugega. Če torej mesto metafore sploh ni v jeziku, temveč v načinih, kako eno mentalno področje konceptualiziramo v okviru drugega, potem se nam ponuja popolnoma nova definicija metafore. V sodobnem pojmovanju metafore je preučevanje književne metafore razširitev preučevanja vsakdanje metafore, pri čemer vsakdanjo metaforo označuje obsežen sistem t. i. ›meddomenskih preslikav‹ (*cross-domain mappings*) med izhodiščno domeno (*source domain*), ki je običajno bolj konkretna ali strukturirana, in ciljno domeno (*target domain*), ki je bolj abstraktna. Če torej prevzamemo sodobno rabo, metaforo razumemo kot ›meddomensko preslikavo v pojmovnem sistemu‹ (Lakoff 1993). Izraz *domain* se v slovenščino prevaja kot ›področje‹ (Kante 1998; Kržišnik in Smolič 1999; 2000) ali ›domena‹ (Jemec 2000/2001). V pričujoči monografiji uporabljamo izraz ›domena‹, saj menimo, da je zaradi široke uporabe v raznovrstnih kontekstih izraz ›področje‹ lahko nejasen ali dvoumen.⁵

Čeprav je izraz ›konceptualna metafora‹ že splošno uveljavljen, v literaturi najdemo tudi druge izraze, kot so konceptualne ali metaforične teme (*metaphorical themes*) ali korenske analogije (*root analogies*), ki jih predlaga Goatly (1997, 2007). V slovenščini za konceptualno metaforo najdemo tudi izraz ›pojmovna metafora‹ (npr. Kante 1998), vendar se zdi, da se več avtorjev odloča za ›konceptualno metaforo‹ (Kržišnik in Smolič 1999; Będkowska-Kopczyk in Jamnik 2004). Iz teorije na tem področju povzemamo tudi običaj pisanja konceptualnih metafor in konceptualnih domen s pomanjšanimi velikimi začetnicami.

Konceptualne metafore, kot je na primer metafora PREPIR JE VOJNA, se v jeziku realizirajo ali udejanijo v obliki metaforičnih jezikovnih izrazov ali jezikovnih realizacij metafore (›nekoga napasti z argumenti‹, ›boriti se za besedo‹ itd.). V literaturi za metaforični je-

5. Będkowska-Kopczyk in Jamnikova (2004, 172) še poudarjata, da je pri konceptu področja izpostavljen vidik površine, medtem ko je domena vezana na metaforo posode. V angleščini je pojem domene manj jasen, saj ga lahko razumemo tako v smislu posode (*mapped into a domain*, ›preslikan v domeno‹) ali površine (*mapped onto a domain*, ›preslikan na domeno‹).

zikovni izraz najdemo tudi jezikovna (*linguistic*) metafora, površinska (*surface*) metafora in konvencionalna (*conventional*) metafora⁶ ter leksikalna (*lexical*) metafora.

Terminologija na področju konceptualne metafore je vse prej kot neproblematična. Goatly (2007, 17) na primer postavlja pod vprašaj ustreznost izraza *mapping*, saj ugotavlja, da ta predpostavlja podobno strukturiranost izhodiščne in ciljne domene, kar pa je v metafori redko, saj metafora običajno deluje tako, da projiciramo nek razmeroma jasen in razumljiv sklop idej na področje, ki je z vidika jasnosti in razumljivosti problematično. V tem smislu tudi slovenski izraz »preslikava« ni najbolj ustrezen, saj predpostavlja prenašanje celotnega vzorca, slike na drugo področje. Ena od možnosti za opis dogajanja med obema domenama bi lahko bil pojem prenosa, ki pa se neposredno navezuje na etimologijo besede »metafora« (grški glagol *metaphérō* pomeni »prenašam«) in na klasično aristotelovsko definicijo metafore kot prenosa pomena enega izraza na drugega. Metafora je v klasični tradiciji veljala predvsem za izrazno sredstvo, ki dodaja barvitost in čustveno napetost našemu govoru. Iz tega razloga so sodobni pogledi na metaforo v celoti zavrnilo klasično definicijo metafore, ki je poudarjala prenesen pomen. Menimo, da bi bilo v luči Goatlyjeve dileme morda smiselno ponovno razmisliti o procesu prenašanja kot alternativni preslikanja med izhodiščno in ciljno domeno.

2.2 Razvrščanje metafor

Z vprašanjem razvrščanja metafor so se na različne načine ukvarjali številni avtorji. Po eni strani imamo tipologije, ki poskušajo metafore razvrstiti po načelu hierarhičnosti, tako da jih stopnjujemo, začeniši s tistimi, ki najbolj vplivajo na naš način razmišljanja in videnja sveta, do metafor, ki so manj pomembne oziroma obrobne. Black (1979) na primer razlikuje med »močnimi« in »šibkimi« metaforami. Močna metafora združuje dve prvini: poudarek (*emphasis*) in odziv (*resonance*). Metaforična izjava je poudarjena, če njen tvorec ne bo dopustil nobene variacije ali nadomestka za uporabljene besede, in odzivna, če dopušča veliko možnosti za obdelavo in interpretacijo implicitnega pomena. Lahko bi

6. Lakoff in Johnson o konvencionalni metafori govorita zlasti v smislu primerjave z nekonvencionalnimi oz. izvirnimi metaforami, vendar se izraz konvencionalna metafora uporablja tudi za jezikovno realizacijo konceptualne metafore (glej tudi Będkowska-Kopczyk in Jamnikova, prav tam).

rekli, da so močne metafore tiste, ki uspejo ustvariti popolno, živo podobo nečesa neizrazljivega, medtem ko »šibke metafore lahko primerjamo z nesmešno šalo ali nepoučnim filozofskim epigramom« (Black 1979, 26). Primer močne metafore je na primer Pascalova metafora o človeku kot »mislečem trsu« (*un roseau pensant*), ki temelji na vznemirljivo preprostem, a bogatem ozadju in katere namen je predvsem poudariti človekovo šibkost in slabotnost (*faiblesse*) (Black 1979, 31).

Razlikujemo lahko tudi med metaforo in drugimi retoričnimi figurami. Ta tipologija se osredotoča na t. i. štiri osnovne trope (*master tropes*): metaforo, metonimijo, sinekdoho in ironijo.⁷ O sinekdohi je najbolj smiselno govoriti znotraj metonimije kot o pojavu, pri katerem gre za zamenjavo dela s celoto oziroma celote z delom (*pars pro toto* oziroma *totum pro parte*). Sinekdoha »delavne roke« na primer pogosto označuje delavce v podjetju. Ironija vključuje uporabo neprimernih izrazov za opis nečesa na paradoksalen in protisloven način, kot na primer pri trditvi, da je anarhija najboljša oblika organizacije. V literaturi, ki obravnava metafore, je najpogosteje poudarjeno razlikovanje med metaforo in metonimijo (Gibbs 1999; Nam Sun Song 1997; Lakoff in Johnson 1980; Radden in Kövecses 1999), ki pa jo mnogi avtorji obravnavajo skupaj s sinekdoho, in sicer kot dve plati iste medalje. Tako na primer Gibbs poudarja, da imamo pri metafori dve konceptualni domeni, pri čemer eno razumemo v okviru druge, običajno bistveno drugačne domene vednosti. Metonimija pa vključuje samo eno domeno, saj do preslikave ali povezave med dvema stvarima prihaja v okviru ene same domene. Najboljši način za razlikovanje med tema dvema tropoma je test: X je kot Y. Če dve stvari primerjamo s pomočjo stavka »X je kot Y« in je ta primerjava smiselna, potem gre za metaforo, če primerjava ni smiselna, pa govorimo o metonimiji ali sinekdohi. Tako je na primer veliko bolj smiselno, če rečemo »Janez je kot svinja« (metafora), kot če bi

7. Tradicionalna šolska razdelitev je razlikovala med tropi in figurami, pri čemer je med trope (grš. *trópos* = obrat), tj. uporabo besed v prenesenem ali zamenjanem pomenu, štela komparacijo, metaforo, metonimijo, sinekdoho in antonomazijo, med figure (lat. *figura* = slika), ki označujejo uporabo na poseben način izgovorjenih in postavljenih besed, pa rimo, aliteracijo, iteracijo, paronomazijo, elipso, ironijo in druge (Trdina 1979). Vendar je bila takšna razdelitev podvržena različnim spremembam in razlagam, zato se je za tovrstna sredstva uveljavil skupni izraz retorične figure (Kos 1996). Po leksikonu *Literatura* (Dolinar 1987) tropi, imenovani tudi semantične figure, vključujejo metaforo, metonimijo in sinekdoho. V angleščini ima izraz *trope* širši pomen: »retorične figure, zlasti tiste, ki vključujejo figurativno razširitev pomena določene besede ali izraza« (*Oxford Concise Dictionary of Linguistics*).

rekli ›Janez je kot desna roka‹ (sinekdoha). Podobno razlikovanje med metaforo in metonimijo najdemo tudi pri A. Vidovič-Muha (2000), ki poudarja, da je metonimija (skupaj s sinekdoho) vedno (eno)besedna, medtem ko za metaforo velja, da je njena izrazna podoba na ravni leksemov tudi stalna besedna zveza. Pri metonimiji gre za spreminjanje hierarhije pomenskih sestavin znotraj dveh pomenov leksema, pri metafori pa za vnašanje novih pomenskih sestavin na podlagi medsebojnega vplivanja (interakcije) dveh različnih referenčnih vsebin ali denotatov. Vidovič-Muha se pri tem naslanja zlasti na Blacka. Mnogi avtorji omenjene štiri trope uvrščajo na različne stopnje lestvice, na kateri je metafora najosnovnejši trop, ki mu sledijo metonimija, sinekdoha in ironija. Vendar s perspektive konceptualne teorije metafore razlikovanje med metaforo in metonimijo ni več tako samoumevno. V šestem poglavju bomo podrobneje predstavili sodobne razprave, ki kažejo na medsebojno povezanost metafore in metonimije.

Po drugi strani pa imamo tipologije, ki ne poskušajo pripisati neke sorazmerne vrednosti različnim vrstam metafor, temveč so osredotočene na delovanje in rabo posameznih metafor (Grant in Oswick, 1996). Lakoff in Johnson (1980) razlikujeta med mrtvimi (*dead*), živimi (*live*) in mirujočimi (*dormant*) metaforami. Mrtve metafore so tiste, ki so postale tako vsakdanje in običajne, da se več ne zavedamo njihove metaforične narave in jih uporabljamo kot dobesedne izraze. V našem jeziku mrgoli takšnih primerov, na primer ›noga‹ mize, ›zobje‹ žage ipd. Mirujoče metafore ravno tako uporabljamo kot dobesedne izraze, vendar jih za razliko od mrtvih lahko zlahka identificiramo, čeprav njihova metaforična osnova ni takoj očitna. Če na primer izjavimo, da je za nekoga ›služba breme‹, najverjetneje ne bomo iskali povezav med ›težavami v službi‹ in ›težkim predmetom, ki se nosi navadno na ramenih‹, saj se je metafora v času ustalila v našem jeziku. Vendar pri tem domnevamo, da je njena metaforična osnova še vedno prepoznavna. V primerjavi z mrtvimi in mirujočimi žive metafore zahtevajo kontekst in določeno kreativnost, če jih želimo ustrezno interpretirati.⁸ Če na primer nekdo izjavi, da ima ›podjetje veliko gnilih zob‹, bomo morali za uspešno interpretacijo te metaforične izjave vključiti dve različni domeni (tj. podjetja in človeka z gnilimi zobmi) in poiskati vse možne povezave (meddomenske preslikave) med njima.

8. Po Goatlyjevi (1997) klasifikaciji so metafore razvrščene glede na stopnjo konvencionalnosti. Goatly razlikuje med mrtvimi (*dead*), mrtvimi in pokopanimi (*dead and buried*), spečimi (*sleeping*), utrujenimi (*tired*) in dejavnimi (*active*) metaforami.

2.3 Konvencionalnost metafore

Pri razvrščanju metafor najprej naletimo na vprašanje konvencionalnosti, ali drugače rečeno, na vprašanje, koliko je izbrana metafora ustaljena v vsakdanji jezikovni rabi neke jezikovne skupnosti. Ko torej govorimo o konvencionalnih metaforah, imamo v mislih tiste metaforične izraze, ki so se v času konvencionalizirali, tj. postali običajni. Lahko bi rekli, da so konvencionalne tiste metafore, ki jih ljudje uporabljajo, ne da bi se zavedali njihove metaforične narave. Če na primer rečemo, da smo »prišli do zaključka«, najverjetneje ne pomislimo na neko fizično premikanje po neki poti.⁹ Metaforična narava tega izraza se nam razkrije šele z vpogledom in analitičnim premislekom o razmerju med pomenskimi enotami.

Vendar o konvencionalnosti lahko govorimo tudi na ravni konceptualnih metafor. Tako metafora *PREPIR JE VOJNA* kot mnogi metaforični izrazi, prek katerih je realizirana, so konvencionalni, saj gre tako za metaforične izraze, ki v jeziku delujejo običajno in klišejsko, kot za običajen oz. konvencionalen način razmišljanja o prepiru. Iz tega sledi, da je izraz »konvencionalna metafora« za metaforične jezikovne izraze lahko zavajajoč, saj se navezuje tako na metaforični izraz kot na metaforični koncept. Izraz »konvencionalno« bomo v monografiji uporabljali tako v širšem smislu običajnosti in ustaljenosti kot tudi za označevanje posameznih jezikovnih realizacij konceptualnih metafor.

Lahko bi rekli, da so močno ustaljene metafore na enem koncu lestvice konvencionalnosti, medtem ko imamo na drugem koncu izvirne, neobičajne metafore (Kövecses 2002, 31). Poglejmo primer dveh jezikovnih metaforičnih izrazov za ustaljeno konceptualno metaforo *ŽIVLJENJE JE POTOVANJE*:

- (1a) Stopila sva na skupno pot.
- (1b) Napréj, naprej, konj ti goreči,
po cesti železnici spej!
Sopihaj in puhaj pred nami
pa vleči nas hitro naprej!

(1a) je klišejska fraza, ki bi jo v vsakdanjem jeziku lahko slišali od mladoporočencev, medtem ko je druga (1b) iz Aškerčeve pesmi *Po železni cesti*. Jasno je, da Aškerc konceptualno metaforo uporablja na skrajno

9. Taylor (2002, 499) se sprašuje, ali ni morda eden od razlogov za uspeh knjige Lakoffa in Johnsona *Metaphors We Live by* ravno v občutku neverjetnega odkritja, ki ga zbudi v ljudeh, ko ti ugotovijo, da so vsakodnevni izrazi (kot »pritti do zaključka«) v osnovi pravzaprav metaforični.

nekonvencionalen način, saj uporablja jezikovne izraze, ki jih slovenski govorniki nimamo za običajne v tem kontekstu. Aškerc namreč koncept poti, ki se v slovenščini in mnogih drugih jezikih običajno uporablja za življenje (v okviru metafore ŽIVLJENJE JE POT/POTOVANJE), razširi s konkretnim in nekonvencionalnim načinom premikanja po tej poti, tj. z vlakom, ki sopiha in puha.

A nekonvencionalnih metafor ne gre iskati le v poeziji in prozi. Čeprav smo lahko prav vsi ljudje tvorci neobičajnih metaforičnih izrazov, lahko govorimo o nekaterih tipičnih avtorjih izvirnih metafor, ki niso neposredno povezani z literaturo. To so na primer novinarji, politiki, pevci popularne glasbe ali pisci grafitov. Zgled (2a) je izvirna jezikovna realizacija metafore ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, katere avtor je pisec grafitov, medtem ko je (2b) nekonvencionalna metafora (povezana s konceptualno metaforo GOSPODARSTVO JE ORGANIZEM) iz ust politika.¹⁰

- (2a) Živimo na razpotju najvažnejših poti, idealno mesto za beračenje.
- (2b) Gospodarstvo in javni sektor ne moreta kot dve strani pljuč dihati vsak po svoje. Zdaj pa javni sektor diha s polnimi pljuči, gospodarstvo pa ima astmo.

Tradicionalni pogledi na metaforo so razlikovali med izvirnimi (živimi) metaforami in konvencionalnimi (mrtvimi) metaforami, ki so izgubile pridih metaforičnosti in postale del besedišča določenega jezika. Čeprav konceptualna teorija metafore zavrača implikacije, ki izhajajo iz tovrstne personifikacije metafor, saj pripisuje t. i. mrtvim metaforam veliko večji vpliv na naše mišljenje kot živim, je vsekakor smiselno razlikovati med izvirnimi in konvencionalnimi metaforami kot tudi med dobesednim in nedobesednim ali metaforičnim pomenom. Dejstvo je na primer, da izvirne metafore zahtevajo več možganske aktivnosti, kar so potrdile tudi nevrološke raziskave (Goatly 2007). Konvencionalne metafore in dobesedni pomen pa naši možgani obdelajo veliko hitreje in brez zapletov. Pri tem pa mnogi avtorji opozarjajo, da ravno t. i. mrtve metafore, torej tiste, ki so s pogosto uporabo izgubile metaforično težo, najbolj vplivajo na naše mišljenje, ga oblikujejo in spreminjajo. Odtod možnosti za prepoznavanje latentnega ideološkega vpliva ravno s proučevanjem konvencionalnih metafor.

10. Iz intervjuja s slovenskim ministrom za razvoj, Mitjo Gasparijem (*Delo*, 18. julij 2009).

In nenazadnje je treba poudariti, da so mnoge nekoč izvirne metafore s časom postale konvencionalne,¹¹ zato bi bilo nesmiselno in nadvse zapleteno poskušati določiti jasne ločnice med konvencionalnimi in izvirnimi metaforami.

2.4 Dobesedno in metaforično

O razlikovanju med dobesednim in metaforičnim je ravno tako možno razmišljati v smislu stopnjevitosti. V nekaterih primerih se lahko brez težav odločimo, ali gre za metaforični ali dobesedni pomen. Če (1a) izrečemo človeku, je jasno, da gre za metaforo, medtem, ko je ista izjava, ki se nanaša na domačo žival, ki ustreza našemu prototipu o konkretni vrsti živali, razumljena dobesedno. Lahko bi rekli, da je ta primer nedvoumen. A pomislimo na situacijo, v kateri oseba na izletu v hribe, pokaže na manjšo skalo na poti in svojemu utrujenemu prijatelju reče (1b). Podoben primer navaja Goatly (1997, 17), ki poudarja, da bi tovrstna izjava lahko bila metaforična,¹² če bi obstajala vsaj neka minimalna podobnost ali analogija med omenjeno skalo in našim konceptom stola, npr. uporabljaja se za sedenje, ima podporo za hrbet ipd. Rabe besede ›stol‹ v tem primeru ne bi mogli razumeti kot dobesedne, saj ›skala‹ nima določenih kritičnih lastnosti koncepta ›stol‹, na primer ni kos pohištva, se ne nahaja v ali pred hišo itd.

(1a) Glej ga prašiča.

(1b) Tam imaš stol.

Vendar se stvari lahko nadalje zapletejo. Kaj se na primer zgodi, če se odločimo, da manjšo skalo, ki je zelo podobna stolu, odnesemo domov in jo začnemo uporabljati kot stol. Ta postane del našega pohištva in sčasoma pridobi enak status kot drugi stoli. Ali to pomeni, da smo rabo besede ›stol‹ iz metaforične pretvorili v dobesedno? Gre za dilemo, ki

11. Denimo beseda *žerjav*, ki označuje vrsto dvigala in ki je ime dobila po istoimenski ptici na osnovi fizične podobnosti.

12. O tem, ali je bolj smiselno govoriti o metaforičnosti izjave ali o metaforični rabi določene leksikalne enote razpravlja Kittayeva (1989, 40–44), ki se sprašuje, ali je metafora enota diskurza ali primer rabe diskurza, kar pomeni, da je o njej smiselno govoriti le v okviru pragmatike in ne semantike. Naj omenimo, da nekateri jezikoslovci in filozofi metaforo obravnavajo kot govorno dejanje. Avtorica zagovarja preučevanje metafore tako z vidika semantike kot pragmatike, saj bi preučevanje metafore izključno z vidika pragmatike pomenilo, da je vprašanje, kako razumemo določeno metaforo, enako kot vprašanje, kako izberemo ustrezno propozicijo, kar pomeni, da bi dobesedne in metaforične izjave obravnavali enako.

je povezana s splošnim vprašanjem kategorizacije in prototipnosti, ki ga bomo obravnavali v tretjem poglavju in ki izhaja iz predpostavke, da so nekateri člani izbrane kategorije zaznani kot bolj tipični ali osrednji kot drugi, na primer da je vrabec bolj tipičen predstavnik kategorije ptic kot noj ali da je nogomet boljši predstavnik kategorije športa kot šah. Zagovarjali bomo stališče, da isto velja tudi za metafore, saj je, izhajajoč iz primerov (1a) in (1b), »prašič« za človeka bolj tipičen primer metafore kot »stok za stolu« podobno skalo, zlasti upoštevajoč dejstvo, da zgled (1a) ne dopušča možnosti dobesedne interpretacije.

Številni avtorji poudarjajo, da bi bila primerjava različnih raziskav metaforičnih izrazov veliko preprostejša, če bi bili raziskovalci pri uporabi kriterijev za določitev metaforične rabe jezika konsistentni (Cienki 2008, Cameron in Low 1999). Primer tovrstnih kriterijev najdemo v prizadevanjih skupine raziskovalcev, ki nosi ime Pragglez¹³ in ki je razvila določen postopek za ugotavljanje metaforičnih besed v besedilu (Cienki 2008, 247–248).

- (1) Preberemo celotno besedilo in s tem pridobimo splošno razumevanje pomena.
- (2) Opredelimo leksikalne enote v besedilu.
- (3a) Za vsako leksikalno enoto v besedilu določimo njen pomen v kontekstu, tj. na kakšen način se povezuje s posameznimi entitetami, relacijami ali lastnostmi v situaciji, ki jo besedilo evocira (kontekstualni pomen). Upoštevamo tudi okolje, v katerem se leksikalna enota nahaja (kaj je pred in za njo).
- (3b) Za vsako leksikalno enoto ugotovimo, ali ima nek osnovnejši sodobni pomen v drugih kontekstih. Osnovni pomeni so običajno:
  - konkretnejši (to pomeni, da si je tisto, kar evocirajo, lažje predstavljati, videti, slišati občutiti, vohati ali okusiti);
  - povezani s telesnim delovanjem;
  - bolj natančni in jasni;
  - zgodovinsko starejši.

13. Beseda »pragglez« je sestavljena iz prvih črk imen raziskovalcev, ki sodelujejo pri istoimenskem projektu, in sicer Peter Crisp, Ray Gibbs, Alan Cienki, Graham Low, Gerard Steen, Lynne Cameron, Elena Semino, Joe Grady, Alice Deignan, and Zoltan Kövecses.

Pri čemer osnovni pomeni niso nujno najpogostejši pomeni leksikalne enote.

- (3c) Če ima leksikalna enota pomen, ki je v drugih kontekstih osnovnejši in sodobnejši, ugotovimo, ali je kontekstualni pomen v nasprotju z osnovnim pomenom, a ga je na temelju primerjave moč razumeti.
- (4) Če je odgovor pritrdilen, potem leksikalno enoto označimo kot metaforično.

Omenjeni postopek je nadvse zanesljiv in sistematičen opis ugotavljanja metaforične rabe besed, ki bi lahko služil kot temelj za različne raziskave na področju preučevanja metafor. Gre za nekoliko zgoščeno verzijo postopka, pri kateri je moč vsakega od omenjenih korakov in izrazov še nadalje razčleniti in pojasniti. Omejili se bomo na pojasnitev izraza »leksikalna enota«, ki ga bomo v nadaljevanju pogosto uporabili. Poleg tega, da z izrazom »leksikalna enota« poudarjamo pomen (ali enega od pomenov) besede, Cienki (prav tam) še dodaja, da je le ta širši od besede, saj vključuje tudi pogoste besedne zveze, ki lahko izražajo eno posamezno enoto pomena (prim. Vidovič Muha 2000, 24–28).

Vprašanje dobesečnosti oz. metaforičnosti najdemo tudi v ospredju t. i. konstruktivističnih in nekonstruktivističnih pogledov na metaforo. Zagovorniki konstruktivističnega pristopa zavračajo razliko med metaforičnim in dobesečnim in trdijo, da človek pomen metafore zgradi v svojih mislih in ga torej ne zazna direktno, medtem ko nasprotniki tega pogleda metafore razumejo kot razmeroma nepomembne oblike jezika, ki na običajno rabo jezika delujejo deviantno in parazitno (Ortony 1993, 2). Zagovorniki prvega pristopa, predvsem pa Lakoff, Johnson in Gibbs, poudarjajo, da igrajo metafore osrednjo vlogo pri našem načinu razmišljanja in dožemanja sveta ter da je jezik sam v osnovi metaforičen, medtem ko Black (1979) in drugi, ki zagovarjajo nekonstruktivistični pristop, predpostavljajo, da so metafore primarno jezikovni pojavi, ki ne ponujajo nobene bistvene ali nenadomestljive razsežnosti. Zato si slednji prizadevajo predvsem na kar najučinkovitejši način razstaviti metaforično izjavo, da bi tako dosegli dobesečno interpretacijo, ki jo metaforična izjava vsebuje (Black 1979, 21–24). Saddock na podoben način metaforo dojema kot značilnost rabe jezika in ne jezika kot takega, iz česar sledi, da nimamo neke razumne osnove za razlikovanje med dobesečnim in metaforičnim jezikom (Saddock 1993, 48–9). Skratka, zagovorniki skrajne nekonstruktivistične pozicije priznavajo samo en način

dojemanja stvari, medtem ko zagovorniki skrajnega konstruktivističnega pristopa menijo, da je pojem različnih načinov dojemanja stvari bistven vidik spoznavanja.

Kante (1997) loči različne pristope k preučevanju metafore. Na eni strani navaja literaliste kot zagovornike stališča, da obstaja samo dobesedni pomen. Zanje ima metafora izključno retorično funkcijo, je anomalija, ki jo je moč enako izraziti dobesedno. Na drugi strani imamo figuraliste, torej tiste, ki zagovarjajo mnenje, da je metafora naravna prvina jezika, ki ima spoznavno funkcijo, in da je ves jezik v osnovi metaforičen. Med literaliste bi lahko uvrstili Richardsa, Blacka, Saddocka in Aristotela, medtem ko so Lakoff in Johnson, Gibbs in drugi predvsem figuralisti.

Vendar Kante doda še tretjo kategorijo – dualiste, ki zahtevajo eksistenco tako dobesednega kot metaforičnega pomena (Kante 1998, 23–34). Med opaznejšimi dualisti najdemo Paula Gricea, za katerega je nujni pogoj, da nekdo izraža metaforo ta, da se drži kooperativnega načela, ki se glasi: »S sprejetim smotrom ali smerjo pogovorne izmenjave, v kateri si udeležen, stori, da bo tvoj pogovorni prispevek tak, kakršen se zahteva na stopnji, na kateri se pojavlja.« Grice razlikuje štiri različna področja, na katerih sodelavca v pogovoru sodelujeta (kooperirata), in jih predstavi v obliki štirih maksim pogovora, ki opisujejo, kako govorci sledijo kooperativnemu načelu: (a) maksima kvantitete, (b) maksima kvalitete, (c) maksima relevantnosti, (d) maksima načina. Naslednje podmaksime opredeljujejo omenjene maksime:

- (a) Tvoj pogovorni prispevek naj bo toliko informativen, kot je potrebno.
Tvoj pogovorni prispevek naj ne bo bolj informativen, kot je potrebno.
- (b) Ne reci tistega, za kar si prepričan, da je neresnično.
Ne reci tistega, za kar nimaš ustreznih dokazov.
- (c) Bodi relevanten.
- (d) Izogibaj se nejasnosti pri izražanju.
Izogibaj se dvoumnosti.
Bodi kratek.
Pazi na red./Vzdržuj red.

Grice (1975) ugotavlja, da metafore sodijo v tisti podrazred stavkov, ki jih uporabljamo za to, da signaliziramo in sporočimo informacijo, ki seže čez dobesedne pomene stavkov. Sprašuje se, kako je mogoče, da

interpreti razumejo nekatere tvorčeve izjave, ki se na prvi pogled zdijo popolnoma nekooperativne; kako jih kljub vsemu lahko interpretirajo kot smiselne prispevke v tekočem pogovoru. Grice za tovrstne primere ugotavlja, da interpret vedno domneva, da je tvorec sporočila kooperativen, čeprav deluje ravno nasprotno. Primere, v katerih prihaja do očitnega neupoštevanja pogovornih maksim in kjer je jasno, da ne želimo nikogar zapeljevati, Grice imenuje primeri »neupoštevanja« ene od maksim. Lahko bi dejali, da tvorec izrablja eno od maksim z namenom doseči komunikativni učinek. Poglejmo si tri primere, ki jih s tem v zvezi navaja Grice:

- (3a) Vojna je vojna.
- (3b) X je dober prijatelj. (V situaciji, ko je X izdal neko skrivnost tvorca sporočila.)
- (3c) Ti si gin v mojem martiniju.

V prvem primeru gre za očitno tautologijo, ki jo lahko kljub temu uporabimo za sporočanje pomembnih idej. Grice poudarja, da so tovrstni primeri »popolnoma neinformativni« na ravni tistega, kar je dejansko rečeno, saj na tej ravni ne uspejo prenesti nikakršne informacije in kot taki ne upoštevajo podmaksime kvantitete. Vendar če poslušalec domneva, da tvorec sporočila deluje kooperativno, potem bo tudi domneval, da poskuša tvorec sporočila prenesti določeno informacijo na ravni tistega, kar je implicirano.

Kaj natančno je ta informacija, pa je odvisno od konteksta. Za (3b) in (3c), primera ironije in metafore, bi lahko dejali, da sta na ravni tistega, kar je dejansko rečeno, preprosto nepravilna/napačna. Pri obeh gre za očitno neupoštevanje maksime kvalitete. Vendar če domnevamo, da tvorec sporočila ne namerava biti nekooperativen, potem omenjena primera lahko analiziramo, kot da sporočata nekaj pomembnega, nekaj potencialno resničnega na ravni tistega, kar je implicirano. V primeru ironije v (3b) Grice predlaga, da je »najočitneje povezana propozicija« protislovje tistega, kar je rečeno, in to je tisto, kar naj bi bilo implicirano. V primeru metafore v (3c) pa je protislovje tistega, kar je rečeno, t. i. neinformativni truizem. Za tvorca sporočila velja, da implicira, da obstajajo določene lastnosti gina v martiniju, ki jih lahko pripišemo osebk. Ko se tvorec metaforično izraža, mu očitno ne uspe izpolniti ene ali več maksim na ravni tistega, kar je rečeno, medtem ko se hkrati drži kooperativnega načela in maksim na ravni onega, kar je implicirano. Grice (prav tam) poudarja, da nam s pomočjo pogovorne implikacije z

našimi stavki uspe sporočiti več, kot je bilo dejansko povedano. Vendar pa teorija metafore, ki naj bi domnevno temeljila na Griceovi pogovorni implikaciji, zavrača tezo, da pogovorna implikacija, ki jo ustvari metaforični izraz, predstavlja pravzaprav nov pomen (tj. metaforični pomen). T. i. griceovska teorija metafore trdi, da je tisto nekaj več, kar je sporočeno, dobesedni pomen pogovorne implikacije, ki jo ustvari metaforični izraz, ne pa nov, metaforični pomen. Kante (1997) dokazuje, da omejena teorija metafore nasprotuje duhu Griceove teorije, saj zanemarja vlogo intencionalnosti v Griceovi semantiki. Poleg tega je teorija podvržena ugovoru, da metafora vključuje nekakšno vrsto semantičnega odklona: najprej moramo dojeti dobesedni pomen stavka, šele ko ugotovimo, da je dobesedni pomen v določenem kontekstu neustrezen, lahko začnemo iskati metaforični (v našem primeru pa drugi dobesedni) pomen.¹⁴

Čeprav se v pričujočem delu naslanjamo zlasti na pristop, ki ga v okviru konceptualne teorije metafore zagovarjajo t. i. figuralisti, menimo, da vprašanje dobesednosti oz. metaforičnosti ni nepomembno. Namreč tudi tisti, ki popolnoma zavračajo obstoj dobesednega pomena ali mu posvečajo le malo pozornosti, se pri analizi in interpretaciji metafor ne morejo izogniti vprašanju, kaj neka metafora pomeni, ali kaj implicira, in da na to odgovorijo, se pogosto poslužujejo jezika, ki bi ga lahko opisali kot dobesednega.

2.5 Kognitivistični diskurz v slovenščini

Kognitivno jezikoslovje se je v Sloveniji začelo razvijati šele konec devetdesetih let, kar je razmeroma pozno glede na vpliv, ki ga je kognitivno gibanje imelo v drugih evropskih državah, kot na primer v sosednji Hrvaški ali na Poljskem, kjer večino raziskav v okviru te smeri opravljajo

14. Kante predlaga, da je potrebno griceovsko teorijo umestiti znotraj pojmov povednosti in formalnosti. Govorimo o dveh različnih merilih – o prisotnosti ali odsotnosti ›formalnosti‹ (ustrezen pomen je tako ali tako del konvencionalnega pomena pomenljivega izraza) in prisotnosti ali odsotnosti povedne vsebine ali ›povednosti‹ (ustrezen pomen je tako ali tako del tistega, kar ›pove‹ pomenljiv izraz). Tako imamo en razred pomenov, ki sodijo h konvencionalnim pomenom pomenljivih izrazov in ki so v nekem smislu neposredni pomeni. Drugi razred pomenov tvorijo tisti primeri pomena, v katerih je tisto, kar je menjeno, to, kar pomenljivi izraz (ali njegov uporabnik) pove, in ne to, kar izraz implicira, predlaga, namiguje ali kar posredno sporoča. Kantejeva različica griceovske teorije metafore (njegova interpretacija metafore), ki poudarja, da imamo pri metafori opravka samo s povednostjo, ne pa s formalnostjo (konvencionalnim, dobesednim pomenom), se zdi veliko bolj združljiva z Griceovo semantiko.

zlasti anglisti, ki zaradi tega preučujejo v glavnem angleško gradivo ali kontrastivni vidik.

Na Slovenskem smo se s kognitivno teorijo metafore srečali zlasti prek Kantejevega prevoda Lakoffove ›Sodobne teorije metafore‹ iz leta 1998 in člankov Kržišnikove in Smoličeve (1999 in 2000), medtem ko preučevanje kognitivnega pristopa k slovnici najdemo pri S. Kranjc (1998) in M. Jemec (2000/2001). V zadnjem obdobju pa velja omeniti zlasti Będkowsko-Kopczyk (2004)¹⁵ in Będkowsko-Kopczyk in Jamnikovo (2004), ki sta s pregledom kognitivističnega znanstvenega diskurza na Poljskem in v Sloveniji predstavili rabo in prevode temeljnih pojmov kognitivnega jezikoslovja v teh dveh državah. Avtorici sta s pregledom in analizo slovenskih prevodnih ustreznice za ključne pojme Langackerjeve kognitivne slovnice in lakoffovske teorije metafore približali ti področji slovenskemu jezikoslovcu in utrdili temelje za nadaljnje raziskovanje v okviru kognitivnega jezikoslovja.

Poleg jezikoslovcev se z jezikom v okviru splošnega področja kognitivne znanosti posredno ukvarja še nekaj drugih avtorjev, ki izhajajo iz drugih disciplin. Tomc (2005) na primer obravnava številne teme, povezane s kognitivnimi procesi, s poudarkom na abstraktnem in metaforičnem mišljenju, in predstavi najnovejša dognanja na področju kognitivne znanosti, ki izhajajo tako iz družboslovja kot iz naravoslovja, saj se poglobi tudi v fizikalno-kemijsko naravo možganskih procesov. Omeniti velja še Peruša (2000), ki, izhajajoč iz naravoslovnih ved, kot so nevrobiologija, biofizika in druge, obravnava delovanje možganskih procesov z multidisciplinarnе perspektive, pri čemer se posveča zlasti različnim modelom nevronske zvez. In nenazadnje se v Sloveniji razvija področje kognitivne filozofije, ki je morda še najpomembnejša povezava z jezikoslovjem. Med filozofi, ki so v okviru kognitivne filozofije pisali tudi o jeziku, izstopa Kante (1997; 1998), ki se je posvečal zlasti metafori.

2.6 Sklep

V tem poglavju smo predstavili nekatere ključne pojme na področju kognitivnega jezikoslovja in opozorili na težave pri njihovem prevajanju v

15. Knjiga Będkowske-Kopczyk ›Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku‹ (2004) je med prvimi obširnejšimi deli, ki obravnavajo slovenski jezik z vidika kognitivnega jezikoslovja. Monografija predstavlja poskus uveljavitve t. i. kognitivistične metodologije, zlasti teorije metafore in konvencionalnega upodabljanja, na področju slovanskih jezikov.

slovenščino. Razpravljali smo zlasti o tistih pojmi, ki predstavljajo temelj izbrane teorije (kot so koncept, konvencionalnost, mišljenje in duševnost, konceptualne domene, konceptualna teorija metafore), medtem ko bomo druge ključne pojme podrobneje obdelali v drugih poglavjih. Poleg tega smo opozorili na težave pri razvrščanju metafor in pri tem predstavili različne tipologije. Zagovarjamo stališče, da je pri razvrščanju metafor smiselno upoštevati stopnjo konvencionalnosti metafore. Pri dilemi, ali obstajata dobesedni in metaforični pomen, smo zaključili, da gre za pomembno vprašanje, ki si zasluži nadaljnjo razpravo. Po pregledu raziskav v okviru kognitivnega jezikoslovja na Slovenskem bi lahko sklenili, da je zlasti v zadnjem obdobju na tem področju opaziti pospešen razvoj.

3 Kognitivno jezikoslovje

Za razumevanje sodobnih pogledov na metaforo, s čimer razumemo zlasti pojmovanje metafore z vidika kognitivnega jezikoslovja, je smiselno in potrebno pogledati onkraj samega preučevanja metafore na širše področje raziskovanja, ki se je uveljavilo pod imenom kognitivno jezikoslovje. Gre hkrati za vejo lingvistike in kognitivne znanosti, ki v ospredje postavlja človekov um in izhaja iz prepričanja, da je jezik sestavni del človeškega spoznavanja, ki odraža medsebojno delovanje družbenih, kulturnih, psiholoških, komunikacijskih in funkcionalnih dejavnikov. Jezik je inherentno simbolične narave in svojim govorcem ponuja vrsto možnosti za povezovanje fonoloških, skladenjskih in semantičnih struktur.

Poglavje je sestavljeno iz treh podpoglavij. Prvo podpoglavje obravnava začetke kognitivnega jezikoslovja in njegovo kratko zgodovino. V drugem podpoglavju so podrobneje opisane osnovne smernice in načela kognitivne semantike, vključno z vplivnejšimi teoretičnimi okviri in pristopi, medtem ko tretje podpoglavje predstavlja kratek pregled vodilnih smernic in pristopov k slovnici v okviru kognitivnega jezikoslovja. Na tem mestu je smiselno poudariti, da so kognitivni pristopi k slovnici in kognitivna semantika neločljivo povezani, kar predstavlja eno temeljnih ločevalnih značilnosti kognitivnega jezikoslovja. Pri vsakem delu bomo poskušali pojasniti, v kakšnem smislu so omenjeni pristopi relevantni in pomembni za razumevanje metafor. Bežen pogled na kognitivno jezikoslovje utegne dajati vtis, da se to področje raziskovanja ukvarja pretežno z metaforami. V tem poglavju bomo na posameznih primerih poskušali ponazoriti, zakaj ima metafora tako ekskluzivno vlogo v kognitivnem jezikoslovju.

3.1 Razvoj kognitivnega jezikoslovja

Kognitivno jezikoslovje v kognitivni znanosti

Kognitivna znanost, katere zametke najdemo v petdesetih letih devetnajstega stoletja, je širok pojem, ki danes zajema številne vede in področja raziskovanja. Med osrednjimi disciplinami in smermi, ki se razvi-

jajo v okviru kognitivnih znanosti, so poleg jezikoslovja še psihologija, filozofija, umetna inteligenca, nevroznanost in antropologija. Čeprav se različna prizadevanja v okviru kognitivne znanosti pogosto poslužujejo nadvse različnih metod raziskovanja, je vsem skupno prepričanje, da je preučevanje človekove kognitivne dimenzije smiselno na interdisciplinarni ravni in upoštevajoč različne ravni. V tem duhu Peruš (2000) poudarja, da predstavlja kognitivna znanost nujno alternativo ostalim specializiranim znanostim, iz katerih sicer črpa gradivo. Njena glavna prednost je, da lahko njihova spoznanja povezuje na višji in bolj celostni ravni.

Zgodovinski pregled

Večina jezikoslovcev, ki tako ali drugače obravnavajo razvoj kognitivne lingvistike (Croft in Cruse 2004; Taylor 2002; Evans, Bergen in Zinken 2007; Evans in Pourcel 2009; Janda 2006), se strinja, da gre zametke te sodobne lingvistične šole oziroma smeri iskati v začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja kot odgovor na nezadovoljstvo s formalističnimi pristopi k jeziku, ki so v tistem času prevladovali.¹ Vendar čeprav je kognitivno jezikoslovje nastalo kot odgovor na tedaj prevladujoče formalistične teorije, ki so se naslanjale predvsem na poglede Nohama Chomskega in njegovo delo *Syntactic Structures* (1957), Taylor (2002) navaja, da je bil ravno Chomsky tisti, ki je v jezikoslovju sprožil razprave o »kognitivnem«, ko je v svojih kasnejših delih poudarjal, da ni dovolj, če slovnico jemljemo zgolj kot sredstvo za generiranje slovničnih struktur, temveč da mora slovnica obstajati v človekovem umu. Vendar se kognitivizem in formalistični pristopi bistveno razlikujejo v odgovoru na vprašanje, kako pravzaprav slovnica pride v človekov um. Medtem ko je s kognitivnega vidika jezik sestavni del človekovega spoznavanja, Chomsky in njegovi sodelavci trdijo, da obstaja genetsko definirana jezikovna matrica, ki je prirojena vsem ljudem in je podlaga vsem jezikom. Čeprav so jeziki med seboj različni, so vsi zasnovani na istih univerzalnih principih semantike, sintakse in fonologije.² Langacker (1987, 13) na to odgovarja, da

Tudi če je predispozicija za jezik v človeški organizem vko-

1. Formalistične teorije izhajajo iz prepričanja, da je jezik zgrajen iz ločenih, med sabo neodvisnih ravnin, kot so skladnja, ki v določenem jeziku tvori stavke, fonologija, ki jim daje glasovno podobo, in semantika, ki jim daje pomen.

2. Ta pogled se je uveljavil pod imenom univerzalna slovnica.

dirana že ob rojstvu, na njen razvoj v izoblikovan jezikovni sistem med usvajanjem jezika in njeno realizacijo v vsakdanjem jeziku nedvomno vplivajo izkušenski dejavniki, kompleksno prepleteni s psihološkimi pojavi, ki niso jezikovnega značaja. Torej ni nobenega tehtnega razloga za strogo razmejevanje med jezikovno zmožnostjo in drugimi vidiki kognitivnega procesa.

Kot odgovor na pristope k skladnji in semantiki, ki so temeljili na tvorbeno-pretvorbeni slovnici in semantiki resničnostnih pogojev, je kognitivno jezikoslovje razvilo tri osnovna izhodišča, in sicer (Croft in Cruse 2004):

1. jezik ni avtonomna kognitivna zmožnost
2. slovnica je konceptualizacija
3. védenje o jeziku izhaja iz jezikovne rabe

Prvo izhodišče je v nasprotju z načelom tvorbenne slovnice, ki pravi, da je jezik avtonomna (prirojena) kognitivna zmožnost, ki nikakor ni povezana z nejezikovnimi kognitivnimi procesi. Kognitivno jezikoslovje predpostavlja, da je jezikovno védenje (védenje o pomenu in obliki jezika) v osnovi konceptualna struktura. Trditev, da so semantične reprezentacije v osnovi konceptualne narave, je pravzaprav nekako samoumevna.

Vendar kognitivni jezikoslovci trdijo, da so tudi skladske, morfološke in fonološke reprezentacije v osnovi konceptualne narave, kar je nekoliko težje intuitivno doumeti. Pa vendar so glasovi in izrečene besede, stavki zgolj fizične entitete, ki jih je nekako treba doumeti in jih ustvariti, česar pa ne moremo storiti brez uma in ustreznih kognitivnih procesov. Še več, iz kognitivnega pristopa izhaja, da se organizacija in pridobivanje jezikovnega védenja bistveno ne razlikujeta od organizacije in pridobivanja drugih vrst védenja, da se torej kognitivne zmožnosti, ki so povezane z jezikom, prav posebno ne razlikujejo od tistih, ki so povezane z drugimi kognitivnimi nalogami, kot so vidno zaznavanje, logično mišljenje ali motorična dejavnost.

Drugo izhodišče zavrača določanje pomena jezikovnih izrazov s pomočjo resničnostih pogojev³ ali binarnih opozicij in razločevalnih la-

3. V semantiki resničnostih pogojev (*truth-condition semantics*) se semantični meta-jezik vrednoti na temelju resničnosti oz. neresničnosti glede na določen model stvarnosti.

stnosti, ki odločajo o pripadnosti elementov dani kategoriji na vseh jezikovnih ravneh. V kognitivnem jezikoslovju je vsaka kategorija določena glede na njen prototip oziroma glede na njenega shematskega predstavnika ali skupino zanj najbolj značilnih (središčnih) predstavnikov. V teh dveh alternativnih načinih oblikovanja kategorij se odraža narava človeških kognitivnih procesov. Mentalno izkustvo je urejeno bodisi v obliki shem podob (*image-schemas*), tj. abstraktnih shematskih struktur, ki vsebujejo manjše število objektov in relacij med njimi, bodisi konkretnih podob (*images*). Pripadnost določeni kategoriji je stvar stopnjevitosti, kar nam omogoča ločevanje med »boljšimi« in »slabšimi« predstavniki kategorije. Znano je tudi, da so meje med posameznimi kategorijami zabrisane ali se delno prekrivajo.

Tretje izhodišče je v nasprotju z redukcionističnimi težnjami tvorbeno-pretvorbene slovnice, ki si prizadeva poiskati najabstraktnejše in najsplošnejše slovnične in semantične oblike, medtem ko mnoge slovnične in semantične pojave potisne v ozadje ali jih enostavno odmisli. Kognitivisti so v tem smislu opustili Saussurjevo dihotomijo med jezikom (*langue*) in govorom (*parole*), oziroma Chomskyjevo razlikovanje med jezikovno kompetenco (zmožnostjo) in performanco (rabo). Tako so izbrane pravilne strukture, ki jih je zmožen tvoriti t. i. idealni rojeni govorec, postavili pod vprašaj in jih razširili tudi na primere, ki bi jih formalistična pravila označila za nepravilne (npr. metafore). V kognitivnem jezikoslovju je poudarek na t. i. jeziku v rabi (*language in use*), ki se nahaja v širšem kontekstu celotnega govornega dejanja. Kot poudarja Langacker (2001), gre pri kognitivni slovnici za model jezikovne strukture, ki temelji na jezikovni rabi in v katerem so jezikovne enote iz primerov rabe abstrahirane prek stopnjevanja ponavljajočih se značilnosti.

Ravno zanemarjanje t. i. jezika v rabi je kognitivne jezikoslovce spodbudilo, da so začeli iskati načine, ki bi vključevali tudi tiste jezikovne pojave, ki so jih formalistični pristopi zavrgli kot nepomembne. Pri tem je osrednjo vlogo igralo preučevanje metafor in širše figurativnega jezika, ki mu je klasično jezikoslovje namenjalo le malo ali nič pozornosti. V kognitivnem jezikoslovju je figurativni jezik ključnega pomena, obravnava se kot naraven in vseprisoten in ne kot devianten ali problematičen jezikovni pojav. Osrednjo vlogo figurativnega jezika v jezikoslovju dobro ponazori Langacker (1987, 1), ki pravi, da »če bi figurativni jezik sistematično odstranili iz naše podatkovne zbirke, bi ostalo le malo, če sploh kaj, podatkov.«

Če se je v sedemdesetih in začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja le peščica jezikoslovcev z zahodne obale ZDA posvečala raziskavam, ki so temeljile na kognitivnem pristopu, se je sredi osemdesetih tovrstno raziskovanje hitro širilo tudi v Evropi in se z ustanovitvijo Mednarodnega združenja kognitivne lingvistike (*International Cognitive Linguistics Association, ICLA*) leta 1989 v devetdesetih čedalje bolj razvijalo na mednarodni ravni.⁴

Danes področje kognitivne lingvistike predstavlja eno najhitreje rastočih jezikoslovnih smeri, ki poskuša oblikovati teoretične temelje za svoj nadaljnji razvoj, se pri tem sprašuje o ustreznosti nekaterih svojih osnovnih izhodišč in išče nove pristope in poti raziskovanja. Pri tem zlasti v zadnjih letih mnogi (predvsem psihologi in drugi kognitivni znanstveniki) opozarjajo na nekatere pomanjkljivosti kognitivnega jezikoslovja, ki se kažejo zlasti v pomanjkanju sistematičnih metodoloških orodij in primerne baze empiričnih podatkov. Čeprav izhaja iz filozofskih temeljev, je bilo kognitivno jezikoslovje vselej pod močnim vplivom drugih kognitivnih znanosti, zlasti psihologije. To je še posebno dobro razvidno v delih tistih jezikoslovcev, ki preučujejo kategorizacijo (npr. Lakoff 1987) in gestalt psihologijo (npr. Langacker 1987). Iz psihologije izhajajo tudi številni izrazi, ki so se danes že čisto udomačili v kognitivnem jezikoslovju (npr. reprezentacije, mentalne podobe, okvirji itd.).

Mnogi avtorji poudarjajo, da pri kognitivnem jezikoslovju ne gre za teorijo, ki bi popolnoma zavračala pretekle ugotovitve na področju jezikoslovja, ravno nasprotno, kognitivno jezikoslovje izhaja iz dragocenih dosežkov iz zgodovine jezikoslovja in jih prej poskuša nadalje razvijati kot pa si utirati pot v neki novi smeri. Potemtakem kognitivno jezikoslovje ni neka nova jezikoslovna teorija, temveč prej gibanje ali pristop znotraj sodobnega jezikoslovja, ki temelji na vrsti skupnih prizadevanj in smernic (Evans, Bergen in Zinken 2007, 3; Taylor 2002, 4), ali sklop osnovnih konceptov in ciljev, ki so skupni tako kognitivnim jezikoslovcem kot psihologom, filozofom in drugim znanstvenikom, ki so prispevali k razvoju kognitivnega znanstvenega okvira (Janda 2006, 5). Pri tem Janda poudarja, da gre za koncepte, ki niso rezultat neke

4. V Sloveniji se z raznimi jezikoslovnimi raziskavami na področju kognitivnega jezikoslovja med drugimi ukvarjajo Agnieszka Będkowska Kopczyk, Erika Kržišnik in Marija Smolič, Olga Kunst-Gnamuš, Božidar Kante, Mateja Jemec, Tatjana Jamnik in drugi.

vnaprej oblikovane teorije, temveč izhajajo iz empiričnega opazovanja in temeljijo predvsem na dejstvih in obdelovanju podatkov.

3.2 Osnovna načela in smeri kognitivnega jezikoslovja

Delovanje v okviru kognitivnega jezikoslovja lahko strnemo v dve večji področji raziskovanja, in sicer kognitivno semantiko in kognitivno slovnico, ki sta podrobneje obdelani v posameznih podpoglavjih. Prva obravnava zlasti razmerje med izkustvom, konceptualnim sistemom in semantično strukturo, ki je vgrajena v jezik, medtem ko kognitivni pristopi k slovnici posvečajo pozornost oblikovanju jezikovnega sistema, t. i. mentalni slovnici. Vendar je smiselno poudariti, da sta navzlic nekaterim razlikam v pristopih ti dve področji med seboj tesno povezani, uporabljata iste metodološke postavke in skoraj homogen pojmovni aparat.

Kognitivna semantika

Ni naključje, da se je velik del raziskav v okviru kognitivne lingvistike osredotočal na področje semantike. Ne glede na to, katere fenomene raziskujejo, kognitivisti vedno izhajajo iz istega temeljnega vprašanja, in sicer kako razumeti svet, v katerem živimo. Pri tem jezikoslovce zlasti zanima, kako izrazimo to razumevanje in na kakšen način izrazna sredstva vplivajo na to, kako dojemamo svoje izkušnje. V tem smislu igra pomen osrednjo vlogo, saj kot pravi Janda (2006, 7):

Pomen podpira obstoj vseh jezikovnih enot in pojavov, saj semantično prazni jezikovni pojavi ne obstajajo. Pomena torej ne gre iskati v čisti obliki v besedišču, temveč na vseh ravneh jezikovnega spektra, kajti pomen je energija, ki poganja motor jezika. Slovnica je abstraktna pomenska struktura, ki se povezuje s konkretnejšimi pomeni iz besedišča. Slovnica in besedišče ne predstavljata dveh ločenih vrst pomenov, marveč dva ekstremna konca pomenskega spektra, ki vsebuje prehodne ali hibridne vrste (predlogi in vezniki so primeri hibridov, ki nosijo tako leksikalno kot slovnico semantično težo).

Osrednje vprašanje v okviru semantike se torej glasi: kaj je tisto, kar označujejo ali simbolizirajo besede? Odgovor, ki ga ponuja semantika, je, da so to pojmi oz. koncepti, ki pa niso naključno razpršeni po našem umu, temveč so na različne načine organizirani. V besedni semantiki na primer lahko koncepte, ki jih simbolizirajo besede, kot sta ›miza‹ in

›pohištvo«, med seboj primerjamo, tj. ugotavljamo pomenska razmerja med njimi, kot so podpomenskost (hiponimija), sopomenskost (sinonimija) ipd. Vprašanje, na katerega poskušajo odgovoriti tako kognitivni semantiki kot avtorji drugih pristopov k semantiki, je, na kakšne načine so koncepti lahko še organizirani. Ugotovili so na primer, da nekateri koncepti spadajo skupaj, ker so povezani prek naših izkušenj. Koncept RESTAVRACIJA, denimo, ni zgolj gostinski obrat, saj je povezan s številnimi koncepti, kot so GOST, NATAKAR, NAROČANJE HRANE, UŽIVANJE HRANE, RAČUN itd., ki s konceptom RESTAVRACIJA niso povezani prek sinonimije, meronimije, antonimije ali kakšnih drugih strukturnih pomenskih razmerjih, temveč prek navadne človeške izkušnje (Croft in Cruse 2004). Nesmiselno bi bilo omenjene koncepte obravnavati ločeno, saj je jasno, da so odvisni drug od drugega. Iskanje novih načinov organiziranja konceptov je eden poglobitvenih ciljev raziskav v okviru kognitivne semantike. Poglavji, ki sledita, podrobneje predstavljata osnovna načela kognitivne semantike in predlagane načine organiziranja konceptualne strukture.

Osnovna načela kognitivne semantike

Kot za kognitivno jezikoslovje nasploh tako tudi za področje kognitivne semantike velja, da se raziskovalci, ki delujejo v njenem okviru in jih lahko imenujemo kognitivni semantiki, osredotočajo na različne vidike proučevanja pomena. Vendar lahko kljub temu govorimo o nekaterih skupnih točkah in izhodiščih. Evans, Bergen in Zinken (2007) na primer navajajo štiri osnovna načela, ki so skupna prizadevanjem vseh kognitivnih semantikov.

Prvo načelo pravi, da je konceptualna struktura utelešena, kar pomeni, da je naš pogled na svet omejen z zgradbo in naravo našega telesa. Stvarnost tako v večji meri zaznavamo in konstruiramo posredno prek narave naše utelešenosti. Kot primer vidika utelešenja vzemimo naravo vidnih organov, ki določa obseg človekovega vizualnega izkustva. V primerjavi s človekom imajo lahko nekateri organizmi, kot so na primer sove, katerih velike oči so prilagojene za gledanje v mraku in temi, saj imajo na mrežnici veliko več na svetlobo občutljivih celic kot človek, povsem drugačne vizualne izkušnje. Dejstvo, da je človekovo izkustvo delno strukturirano prek telesnega in nevrološkega ustroja, se odraža v naravi človeških konceptov, tj. v konceptualni strukturi.

Drugo načelo predpostavlja, da je semantična struktura (pomeni, ki jih običajno povezujemo z besedami in drugimi jezikovnimi enotami)

enaka konceptualni strukturi (tj. konceptom) in da se jezik nanaša na koncepte v govorčevem umu in ne na določene entitete, ki bivajo v nekem objektivno realnem zunanjem svetu. Odtod izhaja t. i. reprezentacijski pogled, po katerem leksikalni pojmi reprezentirajo (predstavljajo) določene koncepte ali konceptualne domene.

Z reprezentiranjem pomena je povezano tretje načelo, ki pravi, da je semantična struktura po naravi enciklopedična. V nasprotju s t. i. slovarskim pogledom, po katerem leksikalni koncepti reprezentirajo jasno začrtane sklope pomenov, so v enciklopedičnem pogledu leksikalni koncepti točke, ki omogočajo dostop do obsežnih skladišč védenja, povezanega z določenim konceptom ali konceptualno domeno. Kognitivni semantiki trdijo, da je konvencionalni pomen, ki je povezan z določeno jezikovno enoto, le spodbuda za konstruiranje pomena, za izbor najustreznejše interpretacije glede na kontekst izjave. Fauconnier in Turner (1998; 2002) navajata naslednje primere, ki izhajajo iz enakega konteksta, in sicer otroka, ki se igra na plaži:

- (1a) Otrok je varen.
- (1b) Plaža je varna.
- (1c) Lopata je varna.

Če upoštevamo zgornji kontekst, lahko (1a) interpretiramo tako, da rečemo, da se otroku ne bo zgodilo nič hudega. Vendar tega ne bi mogli reči za (1b), saj v tem primeru ne mislimo, da se plaži ne bo zgodilo nič hudega, temveč opisujemo okolje, kjer so nevarnosti za otroka minimalne. Ravno tako z zgledom (1c) ne mislimo, da se lopati ne bo zgodilo nič hudega, temveč da to orodje ni nevarno za otroka. Ti primeri ponazarjajo, da z leksikalnim konceptom ›varen‹ ne moremo predpisovati neke točno določene značilnosti besedam ›otrok‹, ›plaža‹ in ›lopata‹. Če želimo razumeti, kaj govorec misli, moramo izhajati iz našega enciklopedičnega védenja o otrocih, plažah in lopatah in o tem, kaj pomeni biti varen. Šele nato lahko ›konstruiramo‹ pomen, tako da izberemo tisti pomen, ki ustreza kontekstu izjave.

Zadnje načelo pravi, da je konstrukcija pomena isto kot konceptualizacija, kar pomeni, da pomen ni vgrajen v jezik, temveč da so besede (in druge jezikovne enote) zgolj ›spodbude‹ za konstruiranje pomena ter da se pomen konstruira na konceptualni ravni.

Organizacija konceptualne strukture

V prizadevanju, da bi prišli do novih načinov organiziranja konceptov, so nekateri kognitivni jezikoslovci ponudili različne predloge, med ka-

terimi izstopajo zlasti t. i. Fillmoreova semantika okvirjev (*frame semantics*), teorija domen, ki sta jo najbolj razvila Langacker in Lakoff, in Fauconnierova organizacije mentalne strukture kot mentalnih prostorov (*mental spaces*).

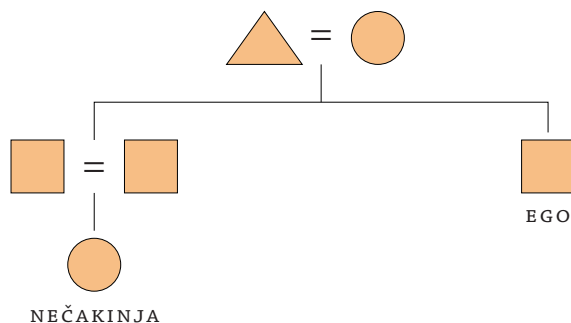
Fillmore (1982, 238) z izrazom ›okvir‹ (*frame*) označuje »katerikoli sistem konceptov, ki so med seboj povezani na način, da je za razumevanje slehernega koncepta potrebno razumeti celotno strukturo, v katero ta sodi; ko en del take strukture vključimo v besedilo ali razgovor, to za seboj samodejno potegne še druge dele.« Okvir je sistem kategorij, ki so strukturirane glede na določen kontekst, ki jih motivira. Tovrsten kontekst je lahko nek sklop védenja, določen vzorec običajev, zgodovina družbenih običajev in navad, ki služi kot osnova za ustvarjanje določenih kategorij v zgodovini določene jezikovne skupnosti itd. Tako na primer beseda ›vikend‹ izraža, kar izraža, tako zaradi sedemdnevnega koledarskega cikla kot zaradi konkretnega običaja, po katerem je večji sklop dni v tem ciklu namenjen javnemu delu, krajši del pa zasebnemu življenju. Če bi imeli le en dan počitka, potem ne bi bilo potrebe po posebni besedi, saj bi lahko prost dan imenovali po enem dnevu. Beseda ›vegetarijanec‹, ki označuje nekoga, ki uživa izključno zelenjavo, je relevantna in smiselna le upoštevajoč družbeno okolje neke skupnosti, v kateri večina redno uživa meso. Nadalje, smiselna je le v situacijah, ko se nek posameznik namerno izogiba mesu, na primer ker meni, da je meso škodljivo za zdravje ali ker je načelno proti ubijanju živali, medtem ko se ne uporablja za ljudi, ki mesa ne uživajo na primer zato, ker je predrago. Iz tega sledi, da je kontekst družbenega okolja neizogibno potreben za razumevanje določene kategorije. Fillmore poudarja, da v procesu uporabe določenega jezika govorec situacijo ›položi‹ v okvir in pokaže, da namerava uporabiti ta okvir, ko uporabi besede, ki jih prepoznamo kot vpete v omenjeni okvir.⁵

Če torej okvir razumemo kot neko koherentno območje človeškega védenja ali koherentno območje konceptualnega prostora, se lahko vprašamo, kako tako področje prepoznamo (Croft in Cruse 2004). Lan-

5. Nekatere besede, ki okvirjajo situacijo, se pojavljajo v zelo specializiranih kontekstih. Fillmore (1982, 245) navaja primer izraza, ki bi ga v slovenščino lahko prevedli kot ›prelistovalni učinek‹ (*flip strength*), ki je povezan z založniškim žargonom pri pornografski literaturi. Gre za pogostnost uporabe opolzkih izrazov na stran pornografskega romana, pri čemer so romani z visokim razmerjem opolzkih besed na stran bolje sprejeti, saj imajo večji učinek pri potencialnem bralcu, ki najprej prelista tovrsten roman. Ta nenavaden primer jasno kaže, da je kontekst družbenega okolja ključen za razumevanje kategorije.

gacker (1987) predlaga empirični pristop, po katerem okvirje prepoznamo na osnovi besed in tvorb nekega jezika, kot je, denimo, angleščina. Ta pristop ponazori z zgledom besede *radius* (polmer). Beseda ›polmer‹ označuje koncept POLMER. Predpostavljamo, da koncepti ustrezajo pomenom jezikovnih enot (besedam, besednim zvezam itd.). Prvi pomen, ki ga za ›polmer‹ navaja SSKJ, se glasi: ›razdalja med točko na krožnici in njenim središčem‹. Polmer je torej razdalja, vendar ne katerakoli razdalja, temveč razdalja, ki je določena glede na strukturo kroga. To pomeni, da lahko POLMER razumemo le prek razumevanja koncepta KROŽNICE. Langacker razmerje med POLMEROM in KROŽNICO opiše kot razmerje med profilom (*profile*) koncepta in njegovo bazo (*base*) oziroma domeno. Iz tega sledi, da je ›polmer‹ profil, ki ›profilira‹ poseben segment razdalje pri bazi/domeni KROŽNICE. Profil koncepta torej ni dovolj za razumevanje koncepta neke besede, saj predpostavlja še védenje o bazi, s katero je povezan. Domena sama pa lahko obsega številne druge profile konceptov, kot so pri domeni KROŽNICA SREDIŠČE, PREMIER, KRIVULJA in podobno. Podobnih zgledov, ki temeljijo na razmerju profil-baza, ni težko najti. Pri pogosto citiranem primeru sorodstvenih vezi na primer koncept HČI predpostavlja koncept STARŠI in posebno razmerje, ki obstaja med njimi, medtem ko koncept NEČAKINJA predpostavlja kompleksnejše sorodstvene vezi. Osnovno razlikovanje med profilom in bazo so razni jezikoslovci še naprej razvijali, da bi jim služilo za pojasnjevanje kompleksnejših semantičnih fenomenov.

Primer tovrstne razširitve osnovne teorije se osredinja na kontekst, ki je potreben za označevanje profila. Langacker (1987, 118–119) za to uvede izraz ›domet predikacije‹ (*scope of predication*) ali ›neposredni domet‹ (*immediate scope*), ki se nanaša na relevantne aspekte določene baze za označevanje profila. Langacker poudarja, da ni potrebno, da je domet predikacije jasno definiran, saj se poudarek in relevantnost elementov lahko zmanjšujeta od središča k periferiji. Za razumevanje koncepta NEČAKINJA na primer ne potrebujemo celotnega sistema sorodstvenih vezi, zadošča nam že manjši del, kar nazorno prikazuje slika 3.1. Iz ega, ki predstavlja posameznika kot zavestnega subjekta vsega doživljanja, se mreža lahko razteza na vse strani v neizmerne daljave, vendar je od tega le neznatno majhen segment dovolj za neposredno in bistveno razločevanje koncepta NEČAKINJA. To omejeno območje, ki ga sestavljajo vsaj ego, povezovalni roditelj in nečakinja, predstavlja domet predikacije.

SLIKA 3.1 Koncept NEČAKINJA (povzeto po Croft and Cruse 2004, 23)

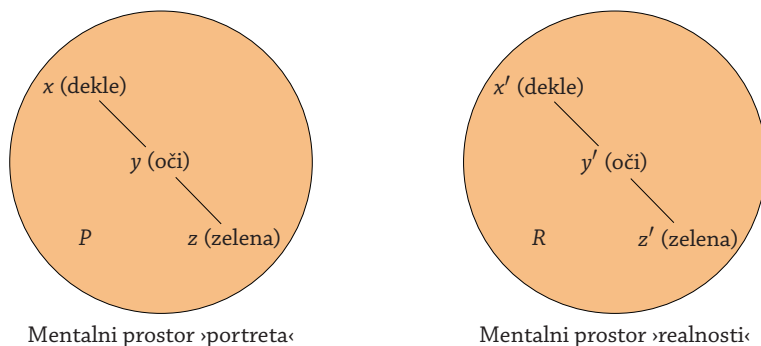
Iz omenjenih zgljedov je razvidno, da se izrazi okvir, baza in domena nanašajo na isti teoretski okvir. Zdi se, da se v kognitivni semantiki zlasti izraza okvir in domena uporabljata izmenično, ali da nekateri avtorji na tem področju dajejo prednost enemu ali drugemu.

Uporaben princip organiziranja konceptualne strukture, ki ga je predlagal Fauconnier (1997), uvede pojem mentalnih prostorov (*mental spaces*). Izrazi označujejo stvari, ki ne obstajajo v »realnem svetu«, temveč v »mentalnem prostoru«, v neki situaciji, kot si jo predstavlja uporabnik jezika. Nek mentalni prostor lahko sicer jemljemo kot natančen model sveta, kakršen v resnici je, vendar to ni nujno. Izjava »To je pes, ki me je ugriznil, ki jo izreče lik v nekem romanu, ne označuje nekega psa v realnem svetu, temveč v mentalnem prostoru, ustvarjenem v romanu. Vendar je zanimivo, da se izrazi, ki naj bi se nanašali na realni svet ali realno dogajanje, jezikovno prav nič ne razlikujejo od tistih, ki izhajajo iz namišljene situacije. Če nam torej sosed pokaže psa, za katerega pravi, da ga je ugriznil, in mu mi verjamemo, saj nam pokaže rano na nogi, bo pri tem lahko uporabil povsem iste besede kot nek lik v nekem romanu, ki to pove v neki situaciji, ki si jo je predstavljal avtor tega romana.

V eni sami izjavi lahko prepoznamo tudi več mentalnih prostorov. Poglejmo si primer, ki ga navaja Taylor (2002, 73). Na prvi pogled je naslednji stavek protisloven, saj dekle, ki ima modre oči, ne more hkrati imeti tudi zelenih (razen v primeru, če ima eno modro in eno zeleno, česar pa izjava ne implicira):

- (1) Dekle z zelenimi očmi ima modre oči.

Z nekaj domišljije si lahko predstavljamo situacijo, v kateri je takšna izjava popolnoma utemeljena in sprejemljiva. Denimo, da je nekdo naredil portret in ga imenoval »portret dekleta z zelenimi očmi«. Na por-

SLIKA 3.2 Mentalna prostora zgleđa »Dekle z zelenimi očmi ima modre očī« (povzeto po Taylorju 2002, 73)

tretu ima dekle sicer res zelene očī, vendar opazovalec slike ugotovi, da gre za portret njemu znane osebe, ki ima v resnici modre očī. Izjavo (1) torej lahko razumemo, če si predstavljamo, da se razteza čez dva mentalna prostora, mentalni prostor »realnosti«, kot si jo predstavlja opazovalec slike, in mentalni prostor portreta, kot ga zaznava opazovalec. To situacijo ponazarja slika 3.2.

Seveda si lahko v primeru dekleta z zelenimi/modrimi očmi predstavljamo še druge scenarije, ki aktivirajo druge mentalne prostore, vendar ti nikakor ne vplivajo na jezikovno obliko. Nekateri jezikovni izrazi lahko uvedejo mentalne prostore, npr. »upam, da ...«, »kaj če ...«, »si predstavljaš, da ...« odpirajo prostore želja, pogojnosti, domišljije. Imenujemo jih »graditelji prostorov« (*space builders*). Kakšna je torej povezava med konceptom, povezanim npr. z besedo »pes« kot nekaj, kar je shranjeno v govornem mentalnem leksikonu, in referentom besede (uporabljeno v določenem govornem dejanju)? Fauconnier predlaga, da gre za razmerje med shemo (*schema*) in njeno konkretizacijo (*instance*), pri čemer je shema abstraktnejša značilnost, katere podrobnosti se izkažejo v konkretizaciji. Koncept [PES] je shema, koncept [PES, KI ME JE UGRIZNIL] pa njena konkretizacija. V svojem kasnejšem delu je Fauconnier skupaj s Turnerjem (1998; 2002) zamisel o mentalnih prostorih razširil na t. i. teorijo konceptualne integracije oz. teorijo »blendinga«, ki jo bomo obravnavali v četrtem poglavju kot alternativo oziroma dopolnitev Lakoffove konceptualne teorije metafore.

Kategorizacija in idealizirani kognitivni modeli (IKM)

Teorija idealiziranih kognitivnih modelov, ki se navezuje zlasti na Georgea Lakoffa in njegovo klasično delo iz leta 1987, *Women, Fire and Dan-*

gerous Things,⁶ predstavlja pomemben mejnik v razvoju kognitivne semantike. Lakoff se je v tem delu lotil vprašanj, povezanih s kategorizacijo, in sicer naslanjajoč se na ugotovitve iz kognitivne psihologije, ki je v sedemdesetih letih 20. stoletja pod vprašaj postavila klasično teorijo kategorizacije, po kateri kategorije delujejo izključno po načelu nujnih in zadostnih pogojev. Po klasični teoriji so kategorije abstraktne posode, ki vsebujejo tiste stvari, ki imajo skupne značilnosti, in skupne značilnosti so tiste, ki opredeljujejo kategorijo. Drugače rečeno, če je nekaj v posodi, potem spada v določeno kategorijo, če nečesa ni, potem ne. Čeprav se zadnji stavek sliši kot nekaj samoumevnega, je ključnega pomena to, da je klasična teorija popolnoma zanemarila vse ostale aspekte kategorizacije, medtem ko je teorija prototipov in kategorij osnovnih ravnin ali t. i. teorija prototipov, ki jo je v kognitivni psihologiji razvila Eleonor Rosch (v Lakoff 1987, 56), prišla do nekaterih spoznanj, ki so popolnoma v nasprotju s klasično teorijo. Prvič, po teoriji prototipov se nekatere kategorije stopnjujejo, kar pomeni, da imajo različne ravni članstva, zabrisane meje in osrednje članstvo. Kategorije imajo v središču značilne predstavnike (prototipe), medtem ko se manj tipični predstavniki razvrščajo glede na to, v kolikšni meri odstopajo od lastnosti osrednjih primerkov. Drugič, nekateri člani so boljši predstavniki kategorije kot drugi. Tretjič, kategorije niso podvržene taksonomski hierarhiji, temveč obstajajo določene kategorije, ki se nahajajo v središču in so bolj osnovne kot druge.⁷ Četrtoč, kategorije so v določeni meri utelešene, saj struktura osnovne ravni temelji na človekovem zaznavanju, zmožnosti upodabljanja, motoričnih zmogljivostih ipd.⁸

Zamisel o IKM izhaja iz predpostavke, da jezikovne strukture uporabljajo splošni kognitivni aparat in da so jezikovne kategorije vrste kognitivnih kategorij. Iz tega sledi, da naše vedenje oblikujemo s pomočjo struktur, ki jih imenujemo IKM, in da so strukture kategorij in učinki prototipov le stranski produkti v procesu oblikovanja vedenja. Vsak IKM je strukturirana celota oziroma gestalt, kar nazorno prikazuje Lakoffov primer besede ›torek«. Torek lahko opredelimo le v po-

6. Naslov knjige se navezuje na jezik avstralskih domorodcev Dyibal, za katerega so ugotovili, da uvršča ženske, ogenj in nevarne stvari v isto splošno kategorijo (v kateri pa na primer ni moških).

7. Primer osnovne ravnine kategorije je ›stok, pri čemer je nadrejena ravnina ›pohištvo, podrejena pa ›pisarniški stok.

8. Kognitivni psihologi so pri preučevanju barv ugotovili, da kategorije barv hkrati opredeljujejo zunanji svet, človekova biološka narava, človekov um in kulturni dejavniki.

vezavi/odvisnosti z idealiziranim kognitivnim modelom, ki vsebuje naravni cikel sončevega gibanja in širši sedemdnevni koledarski cikel oziroma teden. V IKM je teden celota sedmih delov, ki so postavljeni v linearno zaporedje, pri čemer se vsak del imenuje »dan« in tretji dan je torek. Model tedna je idealiziran, kajti tedni ne obstajajo objektivno v naravi. Da je teden nekaj, kar je ustvaril človeški um, je jasno že iz dejstva, da nekatere kulture ne poznajo sedemdnevnega ciklusa ali tedna in imajo drugačen koledarski sistem.

Prednost teorije IKM glede na klasično teorijo kategorizacije je v tem, da lahko pojasni in interpretira tudi take primere, ki se upirajo jasnemu razvrščanju v kategorije. Klasični primer iz literature o kognitivni semantiki je Fillmorov (1982) »samski moški«, ki ga lahko opredelimo z vidika IKM, v katerem imamo družbo z institutom zakonskega stana in informacijo o starosti moškega, ki je goden za zakon. Vendar nam idealizirani model nič ne pove o obstoju duhovnikov, homoseksualnosti, o izvenzakonskih zvezah ipd. Z vidika IKM je samski moški le neporočeni odrasli moški. IKM se lahko popolnoma, zelo dobro, dobro, kar dobro, slabše, slabo, ali popolnoma nič ne ujema z načinom, kako dojemamo svet. V kontekstu IKM samskega moškega moramo biti zmožni dva kognitivna modela, enega za samskega moškega, drugega, denimo, za papeža, primerjati in ugotoviti, v katerih točkah se modela prekrivata in kje se razhajata. Ozko gledano je papež samski moški, ker ni v zakonskem stanu. Vendar papež ni prototipski samski moški, ker ga pogosteje razumemo z vidika kognitivnega modela katoliške cerkve, v okviru katere obstaja celibat.

Pomemben vir prototipskih modelov je metonimija, tj. uporaba dela (podkategorije, člana ali podmodela) namesto celotne kategorije. Lakoff (1987, 77–90) in Lakoff in Johnson (1980, 35–40) sta opozorila, da se primeri metonimije ne pojavljajo posamezno, temveč da obstajajo sistematični metonimični koncepti, ki temeljijo na določenih splošnih načelih. Eno takih splošnih načel, ki velja tudi za slovenščino, pravi, da lahko kraj, v katerem se nahaja določena institucija, uporabimo namesto imena te institucije:

- (1) Bruselj je Rim tudi pozval k čimprejšnji uskladitvi italijanske zakonodaje na področju odlaganja odpadkov z evropsko.
- (2) Janša je obljubil Albancem, da bo Ljubljana prva priznala neodvisnost Kosova.

V zgornjih primerih imamo tri mesta, ki so uporabljena namesto in-

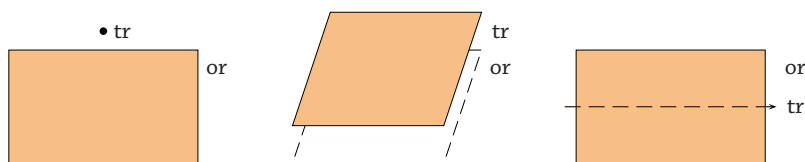
stitucije, ki se v njih nahaja, v Bruslju sedež Evropske komisije, v Rimu italijanska vlada, v Ljubljani pa slovenska. Tem trem krajem bi seveda lahko dodali še veliko podobnih primerov mest, npr. Dunaj, Pariz, Washington, ki gostijo določene državne organe, lahko bi pa tudi razširili seznam institucij, saj kraj lahko predstavlja tudi podjetje, nogometni klub ipd. Lakoff in Johnson (1980) poudarjata, da je tako kot metafora tudi metonimija konceptualne narave in da gre za fenomen, ki igra središčno vlogo pri strukturiranju našega védenja o svetu.

Primer metonimičnega IKM je kulturni stereotip GOSPODINJA-MATI, ki kot podkategorija predstavlja kategorijo MATI kot celoto in ki opredeljuje kulturno pogojeno predstavo matere. V naši kulturi so gospodinje matere boljši primerki kategorije mati kot negospodinje matere. Po stereotipu GOSPODINJA-MATI, matere ostajajo doma, da lahko vzgajajo in pazijo na svoje otroke, medtem ko ZAPOSLENA MATI ni le mati, ki ima službo, temveč je tudi mati, ki ne ostane doma, da bi vzgajala in pazila na svoje otroke. V tem pogledu GOSPODINJA-MATI, ki metonimično predstavlja celotno kategorijo matere, delno opredeljuje tudi podkategorijo ZAPOSLENA MATI, ki s tem dobi status neprototipskega člana kategorije (Lakoff 1987).

Večpomenskost (polisemija)

Teorija idealiziranih kognitivnih modelov predstavlja pomemben temelj za razvoj t. i. kognitivne leksikalne semantike, ki leksikalne enote (besede) razume kot konceptualne kategorije. Beseda predstavlja kategorijo različnih, a medsebojno povezanih pomenov, ki kažejo učinke prototipskosti. To dobro ponazarja danes že klasičen primer analize prototipskosti angleške večpomenske besede *over* (Lakoff 1987, 416–461), katere pomene, čeprav jih lahko uvrstimo v eno kategorijo, lahko ocenimo kot bolj (središčne) ali manj prototipske (periferne). Tudi pri slovenskem predlogu ›nad‹ lahko opazimo izrazito večpomenskost:

- (2a) Slika je nad omarico.
- (2b) Nad naše kraje doteka hladen zrak.
- (2c) Letalo leti nad Ljubljano.
- (2č) Riba tehta nad pet kilogramov.
- (2d) Uvoz je nad evropskim povprečjem.
- (2e) Razočaran sem nad seboj.
- (2f) Nad njim je le še generalni direktor.

SLIKA 3.3 Shematska reprezentacija nekaterih pomenov predloga »nad«

V prvih treh primerih je izpostavljen prostorski pomen nad, v primerih (2č) in (2d) »nad« izraža presežno mero, medtem ko je v zadnjih dveh primerih »nad« uporabljen v prenesenem pomenu za izražanje vzroka za določeno čustveno stanje (2e) in razvrščanja ljudi po položajih oziroma nadrejenosti (2f). Primere, ki se nanašajo na prostorsko domeno, je moč grafično ponazoriti.

Kot je iz slike razvidno, se zgornji trije pomeni predloga »nad« povsem razlikujejo, četudi vsi trije izhajajo iz prostorske domene. Po Langackerjevi (1987) terminologiji gre za razmerje (asimetrijo) med trajektorijem (*trajectory*), ki predstavlja bolj izpostavljeno entiteto v konceptualizaciji neke relacije oziroma središče pozornosti, in orientirjem (*landmark*), tj. entiteto, ki ni izpostavljena oziroma je v drugem planu. Pri (2a), kjer trajektorij (tr) leži na višjem položaju kot orientir (or), je pomen izražen z »višje kot«. Pri naslednjem primeru (2b) opazimo pomen prekrivanja, kjer razširjeni tr prekriva or v dvodimenzionalnem prostoru. Primer (2c) izpostavi pomen prečkanja, pri čemer gre tr čez or v dvodimenzionalnem prostoru.

Metaforične razširitve pomena »nad« v primerih (2e) in (2f) se povezujejo z drugimi domenami: pomen, ki je izražen v »biti razočaran nad nekom/nečim«, metaforično priključuje čustveno stanje v razmerju z določeno osebo ali predmetom, medtem ko pomen »biti nad nekom« metaforično konstruira razporeditev moči v smislu »višje kot«.

O srednje vprašanje je, ali imajo vsi primeri uporabe predloga »nad« kakšne skupne lastnosti. Na to vprašanje lahko že iz naše skope analize zgoraj odgovorimo nikalno. Lakoff (1987) in Lakoff in Brugman (1988) sta kot rešitev tega problema predlagala t. i. radialno mrežo pomenov (*radial network*), v kateri verige pomenskih razširitev izhajajo iz središča na vse strani. Pri tem se bližnji pomeni v verigi le malo razhajajo, medtem ko so razlike med pomeni na periferiji znatnejše.

Zgornji prikaz večpomenskosti predloga »nad« ni mišljen kot izčrpna analiza vseh možnih pomenov te besede v slovenščini. Gre zgolj za po-

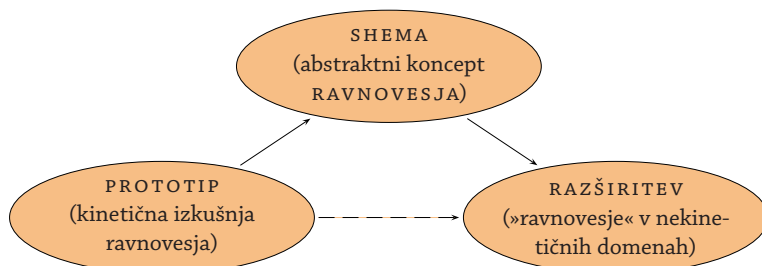
nazoritev načina preučevanja večpomenskosti, ki predstavlja eno osrednjih področij raziskovanja v okviru kognitivne leksikalne semantike in širše kognitivnega jezikoslovja.

Teorija sheme podobe

Teorija »sheme podobe« (Lakoff 1987; Johnson 1987) predstavlja pomemben poskus povezovanja konceptualne strukture in izkustva. Sheme podob so ponavljajoči se, dinamični vzorci našega zaznavnega delovanja in motoričnih programov, brez katerih bi bilo naše izkustvo kaotično in nedojemljivo (Johnson 1987). Gre za rudimentarne koncepte, kot so POSODA, RAVNOVESJE, STEZA, SILA, PREDMET⁹ in drugi, ki pa niso neke ločene abstrakcije, temveč izhajajo iz človekovih senzorno-zaznavnih izkušenj. Sheme podob imajo dvojen značaj; na eni strani imamo podobe zunanjega sveta skozi kinetične in zaznavne izkušnje, na drugi strani pa shematičnost, ki se ne omejuje na neko točno določeno dejanje ali zaznavanje. Sheme podob delujejo na abstraktni ravni, kar pomeni, da nimajo podrobnosti vizualnih in kinetičnih podob ali mentalnih slik.¹⁰ Drugače rečeno, sheme podob so shematske različice podob. Za ponazoritev sheme podobe vzemimo primer ravnotežja (Taylor 2002, 520–522). Pomen ravnotežja na primer spoznamo skozi izkušnjo stanja, v katerem je sila teže telesa na obeh straneh enaka. Takšno stanje na primer poskuša vzpostaviti dojenček, ki se trudi narediti prve korake, ali otrok, ki se uči vožnje s kolesom. Vendar je shematsko podobnih stanj, kjer težimo k vzpostavitvi ravnovesja še veliko, na primer, ko nam je hladno, se želimo ogreti, ko smo žejni, želimo piti ipd. Iz tega sledi, da shema podoba ravnovesja izhaja iz izkušnje telesnega ravnovesja in se nato razširi na druge domene, kot na primer

9. Za sheme podob se je tako kot za konceptualne metafore uveljavil način pisanja s pomanjšanimi velikimi črkami.

10. Za razumevanje pojma *image schema* je smiselno pogledati, kako so ga različni avtorji prevajali v slovenščino. Będkowska-Kopczyk in Jamnikova predlagata izraz »shema podoba«, Kante pa »podoba shema«. Menim, da sta oba prevoda neustrezna, a ne le zato, ker v slovenščini delujeta nenavadno (v samostalniški besedni zvezi je levi prilastek običajno pridevnik, ne samostalnik), medtem ko je angleški izraz v tem smislu neproblematičen. Bistveno je vprašanje, ali gre pri *image schema* za podobo, ki je hkrati tudi shema (kar bi ustrezalo Kantejevemu prevodu), ali gre za shemo, ki je hkrati tudi podoba (kot pri Jamnikovi in Będkowski-Kopczyk), ali je *image schema* pravzaprav shema podobe ali podob (podoba je torej v roditeljski obliki), kar bi lahko sklepali iz Croftove (Croft in Cruse 2004, 44) posplošene definicije angleškega izraza, ki pravi, da so *image schemas* shematske različice podob.

SLIKA 3.4 Kategorizacijski trikotnik (povzeto po Taylorju 2002, 522)

psihološka stanja (uravnovešena oseba), finančno stanje (proračunsko ravnovesje), umetniško ustvarjanje (ravnovesje barv), razmerja moči (ravnovesje političnih sil) ipd.

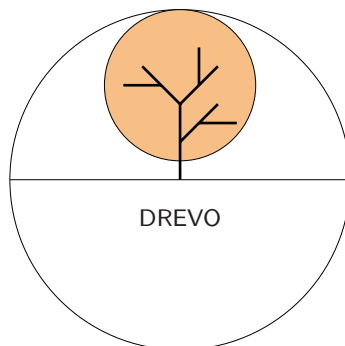
Smiselno se je vprašati, če gre pri tovrstni razširitvi pojma ravnovesja iz fizične na druge domene za metaforično preslikavo iz domene kinetičnega izkustva, ali gre zgolj za razširitev shematskega pojma. Taylor (2002, 522) to jasno ponazori s sliko (slika 3.4), v kateri imamo t. i. kategorizacijski trikotnik.

V primeru ravnovesja prototip predstavlja neposredno fizično izkušnjo vzdrževanja pokončne drže, kot npr. pri hoji, kolesarjenju, poskakovanju na eni nogi ipd. Podobnosti med temi izkušnjami omogočijo oblikovanje sheme, ki različne izkušnje poenoti kot primere istega koncepta. Ko se pojem ravnovesja razširi na nefizične domene, to hkrati povzroči nastanek še bolj shematske reprezentacije, ki omogoča še večje število različnih domen. Vendar je pri tem bistvenega pomena to, da se nekatere strukturne značilnosti sheme podobe ohranijo v vseh konkretnih primerih razširitev. To v primeru ravnovesja pomeni, da shema ne narekuje le vzdrževanja pokončne drže, temveč še bolj shematske strukture, kot npr. porazdelitev teže ali sile okrog centralne osi.

3.3 Kognitivni pristopi k slovnici

Kognitivni pristopi k slovnici so neločljivo povezani s teoretičnimi okviri, ki jih je in jih še razvija kognitivna semantika, saj temeljijo na modelu jezikovnega védenja, ki je skladen s predpostavkami in ugotovitvami v kognitivni semantiki. Nekateri kognitivni jezikoslovci, kot sta na primer Langacker (1987) in Talmy (2000), se osredinjajo zlasti na razkrivanje kognitivnih mehanizmov in načel, ki utemeljujejo določene slovnice lastnosti, medtem ko se drugi pretežno ukvarjajo z načini, kako bi lahko pojasnili in opredelili jezikovne enote, ki jih najdemo v

SLIKA 3.5
Saussurjeva shema znaka

slovnici. Tovrstni pristopi se razvijajo v okviru t. i. konstrukcijske slovnice. Evans, Bergen in Zinken (2007, 20–22) prepoznava dve osnovni načeli, iz katerih izhajajo kognitivni pristopi k slovnici, in sicer simbolična teza in teza jezikovne rabe.

Najpomembnejša razlika med kognitivnimi in tradicionalnimi (predvsem generativnimi) pristopi k slovnici je v tem, da igra v kognitivnem pogledu pomen (tako z vidika semantike kot pragmatike) osrednjo in bistveno vlogo. S kognitivnega vidika ni dovolj, če na primer obliko trpnika pojasnimo ne da bi hkrati omenili njegovo funkcijo/rabo.¹¹ Namesto abstraktnih pravil, parametrov in načel so osnovne kategorije sklopi oblike in pomena/funkcije, ki jih konstrukcijska slovnica imenuje »konstrukcije«, kognitivna pa »simbolični sklopi«. Simbolična teza torej predpostavlja, da je osnovna enota slovnice »jezikovna enota«, ki je pravzaprav sklop oblika-pomen. Langacker (1987, 11) poudarja, da je jezik simbolične narave, kar pomeni, da sestoji iz jezikovnih znakov ali izrazov, ki v sebi združujejo semantični in fonološki pol. Pri tem se navezuje na Saussurja in njegov klasični diagram (slike 3.5).

Zamisel o simbolični naravi jezika izhaja iz Saussurjeve teorije, ki pravi, da je jezik simbolični sistem in da je vsaka jezikovna enota, od glasovnega segmenta do stavka in še naprej jezikovni znak (*linguistic sign*). Sestavljen je iz označevalca, ki je pojavna oblika znaka, in iz označenca, ki predstavlja koncept, vsebino znaka. V kognitivnem jezikoslovju označevalec ustreza fonološki plati, označenec pa semantični. Vendar se Langacker (1987, 12) razlikuje od Saussurja zlasti v tem, da

11. Tradicionalne slovnice, ki izhajajo iz strukturalizma, običajno najprej opišejo obliko, šele nato v posebnem poglavju rabo. Tako je tudi pri Toporišičevi *Slovenski slovnici* (prenovljena izdaja iz leta 2000).

njegovo razumevanje simbolične narave jezika vključuje celotno slovnico, ne le leksikalnih enot, saj pravi, da so tudi morfološke in skladenjske tvorbe inherentno simbolične:

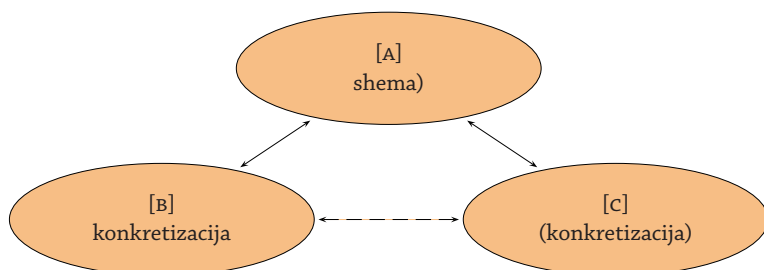
Pri jeziku gre samo za pomen: tisti analitiki, ki pomen zane-marjajo, da bi se osredotočili izključno na vprašanja oblike, neprizanesljivo siromašijo naraven in nujen predmet discipline in do skrajnosti izkrivljajo značaj opisanega pojava. [...] Trdim, da je sama slovnica, tj. vzorci za razvrščanje morfemov v progresivno večje oblike, inherentno simbolična in s tem pomenonosna.

Kognitivni pristopi k slovnici torej niso omejeni na raziskovanje vidikov slovnične strukture, ki so neodvisni od pomena, temveč obsegajo celoten inventar jezikovnih enot, od predponskega obrazila ›pre-‹ na primer, prek enostavnih skladenjskih oblik (npr. ›danes je lepo vreme‹), pa do stalnih besednih zvez (npr. ›postaviti nekoga pred vrata‹). Zamisel, da je slovnična enota inherentno pomenonosna, daje slutiti, da obstaja nek leksikalno-slovnični kontinuum, v katerem tako pomenske besede, kot je npr. ›miza‹, kot slovnične strukture, kot je npr. ›trpni način‹, štejejo za simbolične enote, čeprav sodijo na različne konce kontinuum. In tu najdemo mesto tudi metafori, ki, če izhajamo iz kognitivnega pristopa k slovnici, ni več kategorija, ki nima nikakršne zveze s slovnico, temveč se od slovničnih pojmov razlikuje le po kakovosti pomena, ki ji ga lahko pripišemo.

Teza jezikovne rabe predpostavlja, da so slovnična pravila zgolj shematizacije posameznih izrazov. Mentalna slovnica govorca (njegovo znanje jezika) se oblikuje z abstrahiranjem simboličnih enot iz konkretne jezikovne rabe. To tudi pomeni, da med znanjem jezika in uporabo jezika (tj. med jezikovno zmožnostjo in rabo v tvorbeno-pretvorbeni slovnici) ne obstaja neka načelna razlika, saj je znanje jezika hkrati znanje o tem, kako je jezik uporabljen (Evans, Bergen in Zinken 2007).

Shema in konkretizacija

Poglejmo primer kognitivnega pristopa k slovnici na zgledu vertikalnega razmerja med jezikovnimi enotami, in sicer razmerja med shemo in njeno konkretizacijo (Taylor 2002, 123–185). O razmerju med shemo in njeno konkretizacijo lahko govorimo tako pri fonoloških, semantičnih kot simboličnih enotah. Pri semantičnih enotah se razmerje med shemo in konkretizacijo odraža v načinu, kako razvrščamo stvari. Kon-

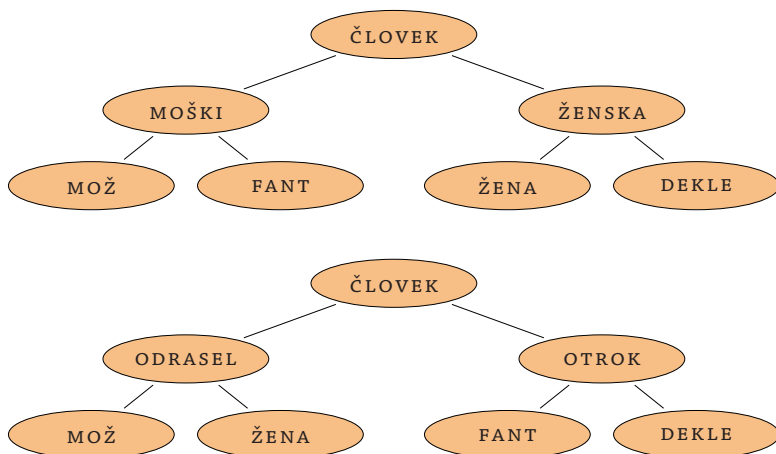
SLIKA 3.6 Shematska reprezentacija razmerja med shemo in konkretizacijo (povzeto po Taylorju 2002, 125)

ceptualizacije se razlikujejo glede na to, kako podrobno so specificirane. Semantična enota [ŽIVAL] je na primer splošnejši koncept kot [PES], koncept, ki ga simbolizira glagol ›delati‹, je splošnejši od koncepta, ki ga simbolizira glagol ›marinirati‹ ipd. Podrobno specificiran koncept [MARINIRATI] lahko uporabimo le v omejenem številu specifičnih dejavnosti, medtem ko s konceptom [DELATI] lahko zajamemo veliko več in različne dejavnosti.

Slika 3.6 prikazuje razmerje med shemo in konkretizacijo. Enota [A] je shematska za [B] in [C], [B] in [C] konkretizirata [A]. Ponazoritev nasledi specifikacije sheme in jo hkrati ›oživi‹ s podrobnostmi. Shema abstrahira skupne lastnosti konkretizacij, ki so medsebojno povezane na osnovi podobnosti. Polne črte označujejo razmerje med shemo in konkretizacijo, medtem ko prekinjena črta označuje razmerje med konkretizacijami. Puščice na črtah kažejo v obe smeri, kar pomeni, da gre za obojestransko razmerje, in sicer od sheme h konkretizaciji in obratno.

Hierarhije razmerij, ki temeljijo na razmerju shema-konkretizacija, poznamo kot sisteme razvrščanja stvari ali taksonomije (npr. rastlinska taksonomija). Vendar je ena sama semantična enota lahko udeležena v različnih taksonomijah, [PES] je na primer konkretizacija [SESALCA], ki je konkretizacija [ŽIVALI], lahko je pa vključen v drugo taksonomijo, kjer je ponazoritev sheme [HIŠNI LJUBLJENEC]. Pri tem je jasno, da vsi sesalci niso psi in vsi psi niso hišni ljubljenci. Iz tega izhaja, da različni konteksti predpostavljajo različna razvrščanja. Če za novorojenčka rečemo, da je fant, priključimo nasprotje koncepta [PUNCA], kot konkretizaciji koncepta [OTROK]. Če v kontekstu pridobivanja vojnih kadrov izjavimo, da kadrirajo samo fante, potem morda primerjamo koncepta [FANT] in [MOŽ] kot ponazoritvi koncepta [MOŠKI].

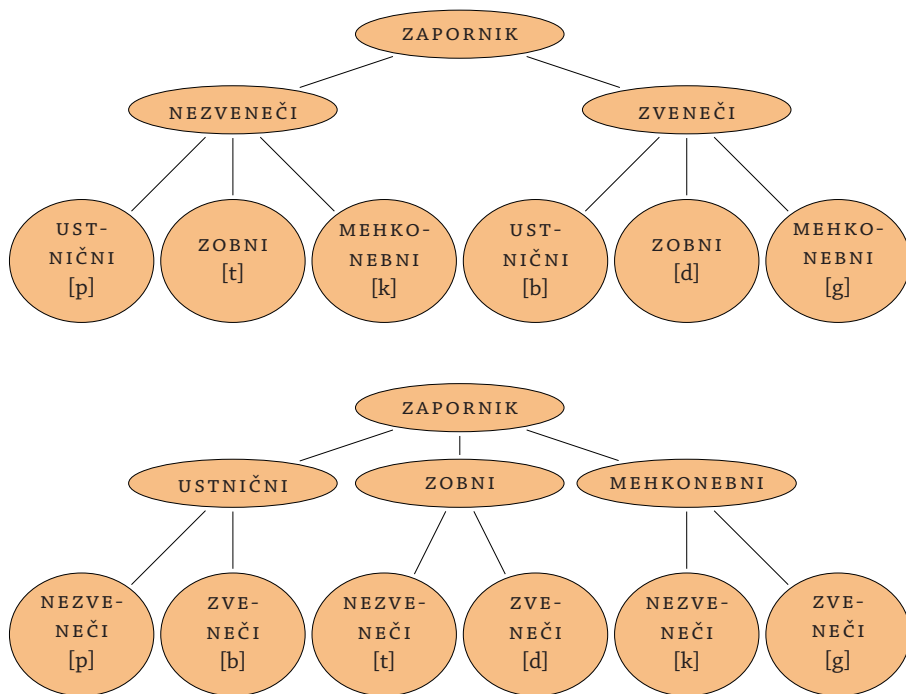
Kot pri semantičnih enotah lahko tudi v fonologiji govorimo o raz-

SLIKA 3.7 Primer alternativne razvrstitve konceptov
(povzeto po Taylorju 2002, 134)

merju shema-konkretizacija. Pravzaprav bi lahko zgoraj omenjeno razvrstitev konceptov, povezanih z bolj shematskim konceptom [ČLOVEK], za katero smo ugotovili, da se lahko razlikuje glede na vmesne sheme, uporabili tudi pri konkretizaciji primera alternativne razporeditve zapornikov v slovenščini. Shemo zapornikov motivira najprej zapora in nato sunkovit razmak govoril, vendar jih lahko razvrščamo glede na mesto zapore, tj. jezični venec ob notranjo stran zgornjih zob in spodnji del dlesni pri [t] in [d], zadnji del jezika ob mehko nebo pri [k] in [g] ter zaprti ustnici pri [p] in [b], ali zvočno podobo, ki nastane glede na položaj glasilk in zavisi od oblike ustne votline. V kognitivnem jezikoslovju so naravne kategorije (tj. sklopi glasov, ki imajo sorodne lastnosti) preprosto skupine glasov kot ponazoritve abstraktnejših shem. Iz tega sledi, da določeno shemo izberemo, ko želimo izpostaviti neko sorodnost med glasovi. Slika 8 prikazuje, da sta pri razvrstitvi zapornikov v slovenščini legitimni tako prva kot druga možnost.

Razvrstitvi zapornikov, predstavljeni na sliki 3.8, veljata tako v slovenščini kot v angleščini (le da sta v angleščini [t] in [d] dlesnična), vendar gre pri tem prej za izjemo kot za pravilo. Odločitev o vmesnih shemah v veliki meri zavisi od fonološke organizacije določenega jezika. Poudariti velja, da sta zgornji predstavitvi alternativnih semantičnih in fonoloških shem zelo poenostavljeni in mišljeni predvsem kot ponazoritev kognitivnega pristopa. Načini konkretizacije neke sheme se

SLIKA 3.8 Alternativna razvrstitev slovenskih zapornikov
(prirejeno po Taylorju 2002, 147)

namreč običajno prekrivajo in zahtevajo večdimenzionalno obdelavo. Pri zapornikih imamo različne variante izgovora glede na glasovno soseščino (Toporišič 2000). Na primer, zapornika [t] in [d] pred [n], kot pri slovenskih besedah ›tnalo‹ in ›dno‹, imata odporo skozi nosno votlino, pri čemer se mehko nebo hitro odmakne od goltne stene, kar se sliši kot izgovor skozi nos. Če bi upoštevali te in še druge variante izgovora pri zapornikih po eni strani ter abstraktnejše sheme, pri katerih bi bili zaporniki le ena od ponazoritev, bi lahko sestavili zapleteno večdimenzionalno razvrstitev, ki pa bi bila samo ena od možnih shematizacij, povezanih s slovenskimi zaporniki.

Čeprav kognitivni pristopi k slovnici kot taki ne priznavajo posebne in avtonomne skladenjske ravni organizacije jezika, pa to ne pomeni, da zavračajo obstoj in uporabo skladenjskih kategorij, kot so npr. samostalnik, glagol, stavek, predmet ipd. Razlika je v tem, da kognitivni pristopi tudi te kategorije obravnavajo kot simbolne enote, in sicer takšne, ki so po svoji naravi skrajno shematske. Kaj torej razumemo pod iz-

razom simbolna enota? Beseda drevo je simbolna enota, ki je povezana s konceptom [DREVO] in glasovno obliko [drevó]. Semantično gledano, je koncept [DREVO] na primer shema za koncepte [HRAST], [BOR] in [VRBA] ali za katerokoli konceptualizacijo konkretnega drevesa (npr. ›drevesa na sosedovem vrtu‹), in hkrati konkretizacija bolj shematskih konceptov kot npr. [RASTLINA], [ŽIVA STVAR] in [STVAR]. Fonološko gledano, je [drevo] konkretizacija koncepta [BESEDA] in shema za različne možne izgovorjave.

Na tem mestu se ponuja vprašanje, zakaj je sploh smiselno govoriti o nekih simbolnih enotah, če že imamo jasne taksonomije, ki izhajajo iz skladenjskih in morfoloških kriterijev ter temeljijo zlasti na načelu distribucije. Kot odgovor na to vprašanje, vzemimo za zgled besedne vrste. Za besedo ›potres‹ bi lahko rekli, da je samostalnik, ker se vede kot samostalnik, tj. lahko ji določimo spol, število, sklanjatev, sklon, lahko je v vlogi osebka, predmeta in povedkovega prilastka. To so nekatere tipične distribucijske lastnosti za samostalnike, na temelju katerih lahko zaključimo, da je ›potres‹ samostalnik. Do tega zaključka smo prišli popolnoma brez upoštevanja pomena te besede ali njene glasovne zgradbe. Glavne besedne vrste so sicer povezane z nekaterimi prototipskimi semantičnimi vrednostmi, tako na primer samostalniki označujejo predmete, glagoli dejanja (in stanja), pridevniki lastnosti (stvari), predlogi pa razmerja med predmeti. Vendar so omenjene korelacije med besednimi vrstami in semantičnimi kategorijami v več pogledih problematične. Samostalniki lahko na primer označujejo tudi dogodke (potres), abstraktne pojme (sreča), stanja (pijanost), lastnosti (moč) in vrednosti (kilogram). Semantično gledano bi bila na primer kategorija ›dogodek‹, ki ga ponazarja [POTRES] vsekakor prej glagol kot samostalnik. Drugič, že sama možnost prehoda iz ene v drugo besedno vrsto (kar je v angleščini možno tudi brez spremembe oblike), denimo glagola v samostalnik (zaničevati/zaničevanje), daje slutiti, da so t. i. distribucijski kriteriji nezadostni za ugotavljanje in razvrščanje leksikalnih kategorij nekega jezika (Taylor 2002, 164–185).

In nenazadnje je zanimivo tudi to, da s kontrastivne perspektive samostalnik in glagol prepoznamo kot univerzalni kategoriji ravno zaradi obstoja univerzalnosti njihove (shematske) semantične vsebine. Kako bi sicer lahko utemeljili dejstvo, da so distribucijski kriteriji med različnimi jeziki tako različni? Poglejmo si primer iz turščine, ki ga prevajalka romana *The Black Book* avtorja Orhana Pamuka, navaja v spremni besedi. V turščini, ki je aglutinacijski jezik (tj. jezik, v katerem se besede

tvorijo z dodajanjem samostojnih pripon), lahko z eno besedo izrazimo, kar bi v slovenščino prevedli z »zdi, se, da so bili v svojih hišah«. Čeprav bi v slovenščini v tem primeru govorili o stavku in ne o določeni besedni vrsti, nam je kljub temu jasno, da je turška beseda prej glagol kot samostalnik, saj izhaja iz sheme [BITI NA NEKEM MESTU].

Z vidika kognitivnega jezikoslovja torej razvrščanje besednih vrst lahko temelji zlasti na semantičnih kriterijih. Langacker (1987) na primer predlaga konceptualno označevanje glavnih besednih vrst, pri čemer »samostalnik« označuje neko konceptualno avtonomno »stvar«, glagol pa nek »proces« oziroma obstoj nekega razmerja v času, ki je lahko stalno in nespremenljivo ali dinamično. Iz tega sledi, da je shematski pomen glagola [PROCESS], samostalnika pa [STVAR]. Poleg semantično konceptualnih kriterijev je moč govoriti tudi o razvrščanju besednih vrst na temelju fonoloških aspektov. Taylor (2002) navaja kriterije, ki nakazujejo obstoj fonoloških prototipov za angleške samostalnike in glagole: prototipski samostalnik je daljši od prototipskega glagola, podarek je bolj na začetku besede, medtem ko je pri glagolu prej proti koncu, končni soglasnik (zaporniki, priporniki ali zlitniki) je nezveneč, pri glagolu pa zveneč ipd.

Konstruksijska slovnica

Kognitivni pristop k slovnici je neposredno povezan s področjem t. i. konstrukcijske slovnice. Croft in Cruse (2004) poudarjata, da se je konstrukcijska slovnica razvila iz prizadevanj, da bi v slovnici jezika našli mesto za idiome oz. stalne besedne zveze, ki jih zaradi njihove narave generativna slovnica ni uspela zadovoljivo uvrstiti. Nekaterih aspektov idiomov namreč ne moremo predvideti s pomočjo splošnih pravil skladenjskih ali semantičnih prvin. Na primer angleška stalna besedna zveza *kick the bucket* (dobesedno »brcniti vedro«) je prehodna glagolska besedna zveza, medtem ko je njen idiomatski pomen neprehodni glagol »umreti«, pri čemer bi težko našli kakršnokoli povezavo z »vedrom«. V nasprotju s skladenjsko pravilnimi izjavami, kjer lahko z različnimi interpretacijskimi pravili povežemo skladenjske prvine s semantičnimi, je očitno, da v primeru omenjenega idioma ne moremo uporabiti tovrstne interpretacije. Avtorji v okviru konstrukcijske slovnice predlagajo, da je smiselno idiome obravnavati kot konstrukcije, tj. kot shematske besedne zveze.

Splošno gledano je z vidika konstrukcijske slovnice osnovni jezikovni pojav celotna izjava, ki jo ljudje izrekajo drug drugemu v posameznih

situacijah. Pojavljanje nekega konkretnega segmenta jezika v podobnih situacijah lahko v določenem času povzroči nastanek vzorca jezikovne rabe, ki postane v govorcih jezika shematiziran v obliki neke jezikovne kategorije ali konstrukcije. Iz tega sledi, da jezikovna struktura izhaja iz jezikovne rabe. V tem smislu so jezikovne kategorije in konstrukcije pomenski jezikovni simboli, saj odražajo vzorce, v okviru katerih jezikovne simbole uporabljamo za sporazumevanje. Tako je na primer struktura oz. prehodna konstrukcija¹² v (1) angleška konstrukcija, ki izraža prenos svojine (tako dobesedne, npr. neke stvari, kot metaforične, npr. mnenja), medtem ko konstrukcija v (2) izraža ›stvar‹.

(1) X GLAGOLEd Y the z

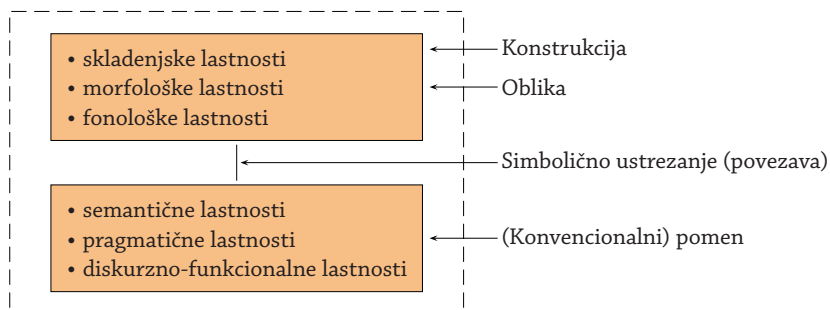
(2) The x

V primerjavi s klasično jezikovno analizo, ki se je tudi ukvarjala s konstrukcijami v smislu abstraktnih jezikovnih kategorij in pravil, konstruktivne slovnice ne zanimajo zgolj ›pravilne‹ oblike in pravila kot taka, temveč se osredotoča na vse oblike vzorcev jezikovne rabe, tudi tiste, ki se pojavljajo zelo redko, kot so frazeologemi, nepravilne strukture in metaforične razširitve pomenov. Izhodišče jezikoslovcev, ki izhajajo iz jezikovne rabe, je kontinuum pomenskih jezikovnih konstrukcij, od morfema in besede do besednih zvez in stavkov. Čeprav zanje velja, da delujejo na različnih ravneh kompleksnosti, konstrukcije v osnovi pomen izražajo na enak način.

Konstrukcijo lahko razumemo kot enoto skladske reprezentacije, ki ima lastno semantično interpretacijo in ponekod lasten pragmatični pomen. Konstrukcije so vertikalne strukture, ki združujejo skladske, semantične in celo fonološke informacije. Slovnice konstrukcije sestojijo iz sklopa oblike in pomena, ki je vsaj delno poljuben. V tem smislu imajo celo najsplošnejše skladske konstrukcije ustrezna splošna pravila semantične interpretacije. Konstrukcije so v osnovi simbolične enote, kar ponazarja slika 3.9 (Croft in Cruse 2004, 258).

Pomen v konstrukciji predstavlja vse konvencionalne vidike konstrukcijske funkcije, ki pa ne vključuje nujno le lastnosti situacije, ki jo opisuje izjava, temveč tudi lastnosti diskurza, v katerem se izjava pojavlja (na primer uporaba določnega člena v angleščini za izražanje dejstva, da je določen predmet znan tako govorniku kot poslušalcu). Notranja struktura konstrukcije pa je morfosintaktična struktura stavkov,

12. V angleški konstrukciji imamo prehodni glagol z dvema predmetoma.

SLIKA 3.9 Simbolična struktura konstrukcije (povzeto po Croft in Cruse 2004, 258)

ki predstavljajo konkretizacije konstrukcij. Poleg tega, da simbolična vez povezuje element sintaktične strukture konstrukcije z elementom semantične strukture, obstaja še povezava med celotno sintaktično strukturo in celotno semantično strukturo. Konstrukcije sestavljajo nek strukturiran seznam pravil nekega jezika. V okviru konstrukcijske slovnice govorimo o taksonomskih mrežah (*taxonomic networks*) konstrukcij, pri čemer vsaka konstrukcija predstavlja vozlišče (*node*) v taksonomski mreži. Vsaka konstrukcija z edinstvenimi morfološkimi, skladenjskimi, leksikalnimi, semantičnimi, pragmatičnimi in diskurzno-funkcionalnimi lastnostmi predstavlja samostojno vozlišče v konstrukcijski mreži.

V okviru konstrukcijske slovnice se je razvilo in se še razvija več teoretičnih smeri, ki izhajajo iz skupnih osnovnih načel (tj. obstoj slovničnih konstrukcij kot simboličnih enot, uniformne reprezentacije slovnične strukture in taksonomske organizacije konstrukcij v dani slovnici), ki pa se razlikujejo v terminologiji in načinih opisovanja in predstavljanja konstrukcij. Med njimi izstopajo trije teoretični okvirji. V konstrukcijski slovnici, ki sta jo razvila zlasti Fillmore in Kay (1993) in ki je od vseh treh najbližje formalističnim slovničnim teorijam, so vse slovnične lastnosti, tako strukturne kot funkcionalne, predstavljene kot določene lastnosti z vrednostmi. Langackerjeva t. i. kognitivna slovnica (1986, 1987) ravno tako temelji na modelu konstrukcijske slovnice, saj poudarja simbolične in semantične definicije teoretičnih konstruktoev, ki so jih tradicionalni pristopi k slovnici analizirali izključno na sintaktični ravni. Konstrukcijska slovnica, ki je povezana z delom Lakoffa (1987) in Goldbergove (2003) pa se od prvih dveh razlikuje po tem, da se v analizi relacij med konstrukcijami osredotoča na neklasično kategorizacijo.

Avtorja med konstrukcijami preučujeta številne povezave, kot so taksonomske relacije, meronimične povezave in povezave v obliki polisemije. Pri analizi slednje je bistvenega pomena, da je med vsemi pomeni eden osrednji in da so drugi razširitve tega pomena, kar je povezano z naslednjo pomembno povezavo, tj. metaforično razširitvijo pomena. Lakoff (1987) je v svoji vplivni analizi angleških t. i. *there* (deiktičnih) konstrukcij ugotovil, da so številne razširitve te konstrukcije metaforične. Vlogo metaforičnosti v slovničnih konstrukcijah je nazorno opisala tudi Goldbergova (2003) na angleških primerih prehodne konstrukcije z dvema dopolniloma (*ditransitive construction*):

(4a) *Bill gave me an apple.*

(4b) *Bill gave me a headache.*

Osnovni pomen konstrukcije (4a) je: X POVZROČI, DA Y DOBI Z, medtem ko imamo v (4b) metaforično povezavo med osnovnim pomenom in drugim pomenom, ki predstavlja razširjen pomen ene in iste konstrukcije. Gre za realizacijo konceptualne metafore VZROČNOST JE FIZIČNI TRANSFER, iz česar lahko zaključimo, da je razširitev pomena v (4b) metaforično motivirana (Kövecses 2002, 222-223).

3.4 Sklep

V pregledu kognitivnega jezikoslovja, ki smo ga predstavili v tem poglavju, smo izpostavili zlasti tiste vidike, ki kognitivno jezikoslovje opredeljujejo z ozirom na paradigmo generativne slovnice. Predstavili smo osnovna izhodišča kognitivnega pristopa s poudarkom na tistih načelih, ki kognitivno jezikoslovje ločujejo od tvorbeno-pretvorbene slovnice in semantike resničnostnih pogojev. Kognitivna slovnica zavrača predpostavko o jeziku kot avtonomni kognitivni zmožnosti, poudarja konceptualni značaj slovnice ter v ospredje postavlja védenje o jeziku, ki izhaja iz jezikovne rabe.

Ključno vprašanje kognitivne semantike je povezano z načini organizacije konceptualne strukture. V tem poglavju smo predstavili pomembne pristope k organizaciji konceptov, ki so se razvili v okviru kognitivnega jezikoslovja. Poudarili smo pomanjkljivosti klasične teorije kategorizacije in predstavili alternativo v obliki idealiziranih kognitivnih modelov. V posebnem podpoglavju smo predstavili poskus povezovanja konceptualne strukture in izkustva v obliki t. i. shem podob.

Čeprav so za preučevanje metafor ključnega pomena zlasti ugotovitve v okviru kognitivne semantike, smo v drugem delu poglavja podali kra-

tek pregled kognitivnih pristopov k slovnici. Namreč, v nasprotju s klasičnimi pristopi je osnovna enota kognitivna slovnice jezikovna enota, ki predstavlja nerazdružljiv sklop oblike in pomena. Poleg tega izhaja kognitivna slovnica iz konkretne jezikovne rabe, kar pomeni, da se ne osredotoča zgolj na raziskovanje vidikov jezikovne strukture, ki so neodvisni od pomena, temveč na celotno izjavo, izrečeno ali zapisano v posamezni situaciji. Iz tega sledi, da so predmet raziskovanja kognitivnih pristopov k slovnici tako »pravilne« slovnične strukture kot jezikovni pojavi, ki jih ni moč razložiti s pomočjo formalističnih pristopov, npr. metafore in idiomi. Z vidika kognitivnih pristopov k slovnici, ki smo jih predstavili v okviru t. i. konstrukcijske slovnice, je pomembno poudariti tudi to, da igra metaforični pomen pomembno vlogo pri ponazoritvi razširitev osnovnih pomenov posameznih konstrukcij.

Zdi se, da kognitivno jezikoslovje kot sodobna raziskovalna smer v drugem tisočletju doživlja velik razmah. Odprtih ostaja še veliko pomembnih vprašanj, ki nakazujejo možnosti nadaljnega razvoja. Med osrednjimi temami, o katerih danes razpravljajo avtorji v okviru kognitivnega jezikoslovja, naj omenimo strukturne značilnosti kategorizacije naravnih jezikov (npr. prototipnost, metafora, mentalno upodabljanje in kognitivni modeli), eksplicitno označevanje jezikovnega pomena glede na njegov značaj (npr. organizacija v smislu trajektorija in orientirja ali lika in ozadja, profiliranje, ipd.), funkcionalna načela organizacije jezika (npr. ikonost in naravnost), konceptualni vmesni prostor med sintakso in semantiko, izkustveni in pragmatični temelji jezika v rabi, narava in opis jezikovnih konstrukcij in druge teme. Tako na področju kognitivne semantike kot v okviru kognitivnih pristopov k slovnici poskušajo različne raziskovalne smeri postaviti trdne teoretične temelje. S tem, ko kognitivni jezikoslovci razčlenjujejo različne segmente jezika, nastajajo nove teoretične smeri, ki poskušajo upravičiti obstoj kognitivnega jezikoslovja kot takega. Eno od ključnih vprašanj, s katerim se srečuje kognitivno jezikoslovje, je kako povezati vsa različna prizadevanja in smeri na tem področju.

4 Metafora, metonimija in konceptualna integracija

V okviru kognitivne semantike je posebno mesto namenjeno preučevanju prenesenega pomena v jeziku. To področje zaznamujeta dva vplivna teoretska okvirja, predstavljena v prvem in tretjem podpoglavju, in sicer t. i. konceptualna teorija metafore, katere najvidnejši predstavnik je Lakoff (Lakoff 1993; Lakoff in Johnson 1980), in pa teorija konceptualne integracije, ki sta jo razvila Fauconnier in Turner (1998; 2002). V prvem podpoglavju smo predstavili osnovne pojme, povezane s konceptualno teorijo metafore, in razvrstitev metafor glede na njihovo kognitivno funkcijo. Čeprav sta bili od samih začetkov kognitivnega jezikoslovja predmet zanimanja kognitivne semantike tako metafora kot metonimija, je bila pozornost vseskozi usmerjena zlasti na metaforo. Dandanes pa številni kognitivni jezikoslovci (Barcelona 2001; Radden in Kövecses 1999) prepoznavajo ključni pomen metonimije v vsakdanjem jeziku. V drugem podpoglavju so v ospredju raznovrstne metonimične relacije kot načini organizacije konceptualne strukture. Tretje podpoglavje se osredinja na primerjavo med konceptualno teorijo metafore in teorijo konceptualne integracije (t. i. teorija *blending*). V četrtem podpoglavju, ki obravnava kognitivni pristop k izvornim metaforam, smo analizirali številne primere metafor iz slovenske literature, medtem ko smo v zadnjem poglavju na temelju številnih kritik Lakoffovega dela ovrednotili kognitivni pristop k metafori.

Pri navajanju zgledov pri posameznih tematskih sklopih se sicer naslajam na razne avtorje, ki so obravnavali določeno problematiko. Vendar so glede na to, da je večina literature v angleškem jeziku, tudi zgledi, ki jih omenjeni avtorji navajajo, vzeti iz angleščine. Ob tem pa je treba poudariti, da ne bi bilo smiselno zgledov vselej prevajati iz angleščine v slovenščino, saj bi to v večini primerov vodilo do nejasnosti pri pojasnjevanju teoretičnih izhodišč. Konvencionalni metaforični izrazi namreč niso vedno neposredno prevedljivi oziroma imamo lahko v drugem jeziku drugačne izraze, ki ravno tako ustrezajo konceptualni metafori (glej peto poglavje). Medtem ko je na primer izraz *time flies* oziroma *time is flying* moč brez težav prevesti v slovenščino s »čas leti« (ital. *il*

tempo vola, hrv. *čas leti* in nem. *die Zeit fliegt*) in s tem ohraniti tako strukturo stavka kot pojem letenja, najdemo v slovenščini tudi izraz ›čas teče, beži«, ki pa nima ustreznice v angleškem jeziku, saj bi delovala izjava *time is running* nepopolno (izraza *time has run out* ali *time is running short* bi v slovenščino prevedli s ›čas se je iztekel/se izteka«).¹ Čeprav so angleški zgledi služili kot izhodišče za iskanje slovenskih, je večji del navedenih primerov vzetih neposredno iz slovenskega besedišča, pri čemer smo črpali iz različnih virov, in sicer Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), različnih dvojezičnih slovarjev in svetovnega spleta, posamezne zglede pa smo preverili tudi v korpusu Fidaplus.²

Druga težava pri navajanju zgledov iz literature je vezana na kulturno okolje. Mnogi primeri so namreč kulturno pogojeni, kot npr. primer metonimičnega modela, v katerem kategorija nastopa namesto pomembne lastnosti, kot v frazi *the Cadillac of watches*. Omenjena fraza sicer deluje v ameriški kulturi, v kateri je znamka avtomobila Cadillac globoko ukoreninjena, ne bi bila pa smiselna v slovenskem ali širše evropskem okolju, v katerem le redko srečamo avtomobil tovrstne znamke. V slovenski kulturi bi podobno vlogo lahko igrala avtomobilska znamka Mercedes³ (to prevodno ustreznico najdemo tudi v Velikem angleško-slovenskem slovarju Oxford iz leta 2005).

4.1 Sodobna teorija metafore

Izraz konceptualna teorija metafore v večji meri sovпада z izrazom sodobna teorija metafore, ki izhaja iz istoimenskega naslova vplivnega Lakoffovega⁴ članka iz leta 1993. Gre za nadaljevanje tistega, kar sta Lakoff in Johnson predstavila v enem izmed temeljnih del na področju kognitivnega jezikoslovja, *Metaphors We Live by* iz leta 1980. Še več, njuna

1. Na ta način se tudi izognemo pasti, da bi na videz uspešne prevode izrazov pri sodili napačni konceptualni metafori, kot se je to zgodilo Kanteju (1998), ki je pri prevodu Lakoffovega članka ›Sodobna teorija metafore« na primer prevedel izraz *get over a divorce* s ›preboleti ločitev« in s tem povzročil nejasnost pri pojasnjevanju konceptulane metafore, ki sloni na preslikavi težave kot fizične ovire.

2. [Http://www.fidaplus.net](http://www.fidaplus.net).

3. V slovenščini najdemo številne zglede, kjer kategorija nastopa namesto pomembne lastnosti, kot na primer ›Za nekakšne mercedese med miškami še vedno veljajo Microsoftove.« (Korpus Fidaplus.)

4. Za kognitivno teorijo metafore se je uveljavil tudi izraz konceptualna teorija metafore ali t. i. ›lakovijski pristop« (*Lakovian approach*), ker se običajno povezuje z obsežnim delom Georga Lakoffa, čeprav nekaj drugih avtorjev ravno tako zasluži omembe v tem kontekstu, in sicer zlasti Mark Johnson in Mark Turner.

knjiga je morda bolj kot katerokoli drugo delo prispevala k širitvi in razvoju kognitivnega jezikoslovja, kot ga poznamo danes. Lakoff in Johnson sta postavila tri osnovne in v osemdesetih letih smeje trditve. Prvič, metafore niso deviantni jezikovni pojavi, ki so zanimivi zgolj kot sredstvo pesniške domišljije, temveč so vseprisotne v vsakdanjem jeziku. V tem smislu kognitivni jezikoslovci zavračajo t. i. substitucijsko teorijo, po kateri metaforični izraz zamenjuje nek dobesedni izraz, ki ima v osnovi enak pomen kot metaforični. Drugič, metafore, ki so del našega vsakdanjega jezika odražajo presenetljivo visoko raven sistematičnosti in medsebojne odvisnosti. In tretjič, metafore niso zgolj neka oblika govora temveč način razmišljanja. Skratka, Lakoff in Johnson (1980) trdita, da je naš vsakdanji konceptualni sistem, s pomočjo katerega razmišljamo in delujemo, v osnovi metaforične narave (Lakoff and Johnson 1980, 3):

Koncepti, ki uravnavajo naše mišljenje, niso le stvar uma. Uravnavajo tudi naše vsakdanje delovanje, vključno z najbanalnejšimi podrobnostmi. Koncepti strukturirajo človekovo zaznavanje, kako se znajdemo v okolju in kako se povezujemo z drugimi ljudmi. To pomeni, da naš konceptualni sistem igra osrednjo vlogo pri tem, kako opredeljujemo vsakdanjo stvarnost. Če drži, da je naš konceptualni sistem v večji meri metaforičen, potem je vse, kar vsakodnevno razmišljamo, doživljamo in delamo, v večji meri stvar metafore.

Kakšne vrste metafor so torej glavni predmet preučevanja v kognitivnem jezikoslovju? Če je poglobitni namen Lakoffa in njegovih sodelavcev odkriti globoko ukoreninjene konceptualne povezave človekovega uma, potem je jasno, da bodo predmet njihovega zanimanja prej primeri metafor (2) kot (1).

- (1a) Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi (F. Prešeren, sonet *Življenje ječa!*)
- (1b) Gnoj je zlato in zlato je gnoj (S. Kosovel, *Integrali*)
- (1c) Moje srce ni več poljana, ki rodi cvetic kolikor in kakršnih hoče (Ivan Cankar, črtica *Tretja ura*)
- (2a) Pokličem te čez pet minut.
- (2b) Živela je v skrajni žalosti.
- (2c) Kam meriš s temi besedami?
- (2d) Zdaj ko sva se uradno ločila, ni več poti nazaj.

Med metaforami v (1) in (2) lahko prepoznamo dve bistveni razliki. Prvič, primeri v (1) vsi sledijo enačbi X je Y, kjer sta X in Y samostalniški frazi. Metafore, ki izhajajo iz tovrstnega razmerja med X in Y so razmeroma redke v vsakdanjem jeziku, kjer je običajno metaforična raba glagolov, predlogov in drugih besednih vrst uporabljena v povezavi z nemetaforično rabo na primer samostalniških fraz. V tem smislu se sklopa metafor v (1) in (2) tako semantično kot sintaktično razlikujeta. Drugič, primeri v (1) vsebujejo nove, izvirne metafore, ki so rezultat ustvarjalnega prizadevanja, medtem ko so metafore v (2) predvsem konvencionalni jezikovni izrazi, ki so del našega vsakdanjega jezika. Kognitivna teorija metafore torej obravnava predvsem metaforične koncepte, ki so podlaga za konvencionalne metaforične izraze, kot v primerih (2).

V sodobnem pojmovanju metafore je preučevanje književne metafore razširitev preučevanja vsakdanje metafore, pri čemer vsakdanjo metaforo označuje obsežen sistem meddomenskih preslikav, ki se uporablja pri oblikovanju nove metafore. Če torej prevzamemo sodobno rabo, metaforo razumemo kot »meddomensko preslikavo v konceptualnem sistemu« (Lakoff 1993). Metaforo je mogoče razumeti kot preslikavo iz izhodiščne domene, ki je običajno konkretna in znana, v ciljno domeno, ki je navadno abstraktna in manj strukturirana. Da bi bolje razumeli, kaj pravzaprav pomeni, da je neki koncept metaforičen, in kako lahko določen koncept strukturira neko vsakdanjo dejavnost, vzemimo za opazoritev nekaj primerov iz časopisnega jezika.

- (3a) Za prevlado na trgu prihodnosti se bojujejo vse velike telekomunikacijske družbe.
- (3b) Oba monopolista sta na evropskem trgu tekmeča, saj pakt o nenapadanju ne velja več.
- (3c) Banke izčrpavajo same sebe, ko merijo moči pri prevzemih.

Vsem trem primerom je skupna konceptualna metafora KONKURENCA JE VOJNA. V izhodiščni domeni najdemo pojme, kot so »prevlada«, »bojevati se«, »pakt o nenapadanju«, »izčrpavati in meriti moči« ipd, medtem ko imamo v ciljni domeni pojem konkurence. Preslikavo pri metafori označujeta dve vrsti ustreznaj (oziroma dve množici ustreznaj): »ontološka ustreznaja«, ki vključujejo entitete iz obeh domen, ter »epistemska ustreznaja«, ki vključujejo vednost o omenjenih entitetah. Ontološka ustreznaja, na temelju katerih entitete iz izhodiščne domene sistematično ustrezajo tistim iz ciljne, za zgornje tri primere so prikazana v preglednici.

PREGLEDNICA 4.1 Meddomenska ustrezanja pri metafori KONKURENCA
JE VOJNA

Izhodiščna domena (vojna)	Ciljna domena (konkurenca)
– sovražniki	– podjetja
– bojevati se/meriti moči	– konkurirati
– pakt o nenapadanju	– trgovinski sporazum (kartel)

Niz ontoloških ustrežanj označuje epistemska ustrežanja na temelju preslikave našega védenja o vojnah na naše védenje o konkurenci. Čeprav utegne biti védenje o omenjenih entitetah od posameznika do posameznika različno, nam naslednji primer pomaga razumeti, za kakšno védenje pravzaprav gre:

- Podjetja si poskušajo na različne načine zagotoviti svoj obstoj na tržišču.
- Sovražniki poskušajo na različne načine zavzeti vojno območje.

Taka ustrežanja nam dopuščajo, da o konkurenci razmišljamo uporabljajoč vednost, ki jo uporabljamo za razmišljanje o vojnah. Če na primer slišimo, da je prišlo do spopada, v katerem je eno podjetje popolnoma uničilo drugo, ne mislimo, da je bilo v takem spopadu dejansko uporabljeno orožje. Pri tem je pomembno poudariti, da je preslikava iz izhodiščne v ciljno domeno le delna. V zgornji konceptualni metafori lahko na primer uporabimo le nekatera ontološka ustrežanja za dokazovanje, kot so napadanje, uporaba orožja, bombardiranje ipd., medtem ko pri konkurenci ne najdemo ustrežanj na primer za padalske akcije, vzeti koga za talca ipd.

Poglejmo si nekaj primerov metafor iz tipičnih vsakodnevnih fraz, ki jih v slovenščini uporabljamo za ponazoritev miselnih operacij pri sklepanju. Primerljivo analizo je Taylor (2002, 488–489) izpeljal na primerih iz angleščine.

- (4a) Začeli smo z dobrim izhodiščem.
- (4b) Prišli smo do pomembnega zaključka.
- (5a) Prišli smo do glavne točke razprave.
- (5b) Na kateri točki smo ostali?
- (5c) Kam to pelje?
- (5d) Kako si prišel do tega sklepa?
- (5e) Premaknimo se k drugi točki.
- (5f) Vrnimo se k prvi točki.

- (5g) Preveč se oddaljujemo od bistva.
- (6a) Zataknilo se je pri prvem predlogu.
- (6b) Ustavili smo se že pri prvi točki.
- (7a) Ne sledim ti več.
- (7b) Se lahko vrneš na začetek?
- (7c) Greš lahko počasneje?

V primerih (4) imamo v izhodiščni domeni potnika, ki se premakne z določene točke (4a) in v (4b) pride do druge točke. Ciljna domena je sklepanje. Potnik ustreza človeku, ki razmišlja, začetna točka ustreza predpostavki, destinacija/cilj potovanja ustreza zaključku, medtem ko premikanje potnika ustreza procesu sklepanja. Končni učinek je, da o sklepanju govorimo, kot da bi šlo za potovanje, in izraze, ki jih v osnovi razumemo v okviru prostorske razporeditve in premikanja od ene k drugi točki, uporabljamo na popolnoma drugem področju, ki vključuje miselne operacije in sklepanje. Vendar lahko vidik potovanja preslikamo še na druge vidike sklepanja. Primeri v (5) kažejo, da mesta, mimo katerih gre potnik na poti k svojemu končnemu cilju, ustrezajo ›točkam‹ pri logičnem sklepanju, medtem ko ›zaiti s poti‹ pomeni zapustiti logiko sklepanja. Primeri (6) dodajo še nov vidik, in sicer potnik lahko naleti na oviro in na nekem mestu obtiči, kar ustreza nezmožnosti nadaljevanja logičnega sklepanja, medtem ko s primeri v (7) v scenarij spustimo še drugega udeleženca, sopotnika, ki ga potnik vodi. Pri logičnem sklepanju to ustreza podobi, v kateri govorec pojasnjuje način sklepanja poslušalcu, in slediti potniku ustreza ›slediti‹ logiki razmišljanja. Ta analiza nam nazorno pokaže, da obstajajo med izhodiščno in ciljno domeno številne preslikave, ki so koherentne in sistematične in s tem odražajo obstoj konceptualnih metafor.⁵ Te so v primeru logičnega sklepanja lahko naslednje:

- (8) NAČIN RAZMIŠLJANJA JE POT
 PREDPOSTAVKA JE IZHODIŠČE
 ZAKLJUČEK JE CILJ POTOVANJA

5. Zanimiva je tudi Reddyjeva (1993) študija, ki govori o sklopu konceptualnih metafor, ki odražajo večji del človekovega ustnega sporazumevanja. Tovrstne metafore so znane pod skupnim imenom ›kanalske metafore‹ (*conduit metaphors*), po katerih sporazumevanje pomeni iskanje ustrezne posode (besed), za nek predmet (misel) in jo po določenem kanalu poslati poslušalcu, ki mora nato predmet (misel) vzeti iz posode (besed).

LOGIČNO SKLEPANJE JE PREMIKANJE PO
STEZI/POTI
RAZUMEVANJE JE SLEDENJE (PO POTI)

Vendar obstajajo še splošnejše konceptualne metafore, za katere bi lahko rekli, da so temelj, iz katerih izhajajo bolj specifične metafore v (8):

(9) IDEJE SO LOKACIJE
RAZMIŠLJANJE JE GIBANJE/PREMIKANJE
UM JE TELO

Lakoff in njegovi sodelavci so v vsakdanjem jeziku prepoznali številne konceptualne metafore, ki kažejo na to, da se človek poslužuje konkretnih, oprijemljivih in izoblikovanih konceptov za olajšanje razumevanja neoprijemljivih in abstraktnejših konceptov.

- (10) LJUBEZEN JE POTOVANJE
 (10a) Pogledj, kako daleč sva prišla.
 (10b) Zakonca sta šla vsak svojo pot.
 (10c) Obtičala sta in zdaj ne vidita več poti naprej.
 (10d) Vrtiva se v začaranem krogu.
- (11) TEORIJE SO ZGRADBE
 (11a) Ta teorija sloni na trdnih temeljih.
 (11b) Teorijo je potrebno podkrepiti z dodatnimi dokazi.
 (11c) Ostati moramo v okvirih teorije.
 (11d) Z novimi dokazi so podrli teorijo.
- (12) ZAMISLI/IDEJE SO HRANA
 (12a) Predstavili so nam le surova dejstva.
 (12b) Požreti je moral marsikatero besedo.
 (12c) Njegova knjiga je neprebavljiva.
 (12d) Ni verjel vsega, kar jim je serviral tisk.

To je le nekaj primerov jezikovnih izrazov, ki jih slovenski govorniki uporabljajo, ko govorijo o omenjenih ciljnih domenah. Pri tem jezikovni izraz (način govora) eksplicitira oziroma je izraz konceptualne metafore (načina razmišljanja), ali, drugače rečeno, metaforični jezikovni izrazi odkrivajo obstoj konceptualne metafore. Hrana, zgradbe in potovanja so bistveno oprijemljivejši in jasnejši koncepti kot ideje, teorije ali ljubezen. Ob tem je bistven podatek, da so v veliki večini primerov izhodiščne domene konkretne, medtem ko so ciljne običajno abstraktnejše,

kar nazorno prikazuje spodnji seznam tipičnih izhodiščnih in tipičnih ciljnih področij (Kövecses 2002; Taylor 2002).

Izhodiščne domene: premikanje, lokacija, vsebovanje, razdalja, velikost, smer, zaznavanje, svetlost, teža, temperatura, sila, človeško telo, zdravje in bolezen, živali, rastline, zgradbe, orodja, igre, šport, denar, kuhanje in hrana, vročina in hlad itd.

Ciljne domene: čas, življenje in smrt, sporazumevanje, sklepanje, razmišljanje, čustva, namere, želje, vzročnost, moralnost, ljubezen, družba, gospodarstvo, politika, vera, dogodki in dejanja itd.

Jasno je, da nam izkušnje, ki jih imamo s fizičnim okoljem, služijo kot temelj za dojetanje abstraktnih konceptov. Iz tega sledi, da bodo v večini primerov preslikave potekale od konkretnjših k abstraktnjšim domenam, in ne obratno. Običajno govorimo o ljubezni kot potovanju in ne o potovanju kot ljubezni. Gre za princip enosmernosti, ki pravi, da izhodiščno in ciljno področje v večini primerov nista reverzibilna oz. obrnljiva, čeprav lahko najdemo primere, kjer je to mogoče. Če nekdo ›piha od jeze‹, ›odvihra nekam‹ ali ga opišemo kot ›vihro‹, s tem priključimo metaforo ČLOVEK JE VETER (VIHAR). Lahko si pa tudi predstavljamo konceptualno metaforo VETER (VIHAR) JE ČLOVEK, ko rečemo, da ›vihar besni, tuli in žvižga‹ ali da ›veter pleše‹.

Metafora strukture dogodka

Konceptualne metafore, ki smo jih obravnavali v pričujočem delu, same izhajajo iz konceptualnih sistemov, ki so še veliko bolj shematski in abstraktni. Med najbolj razširjenimi in temeljnimi konceptualnimi metaforami najdemo t. i. metaforo strukture dogodka, ki povezuje izhodiščno domeno prostora in ciljno domeno dogodkov. V ciljni domeni imamo različne shematske vidike dogodkov, kot so stanja, ki se spreminjajo, vzroki za spremembe, dejanja, nameni dejanj ipd., medtem ko izhodišče predstavljajo fizični koncepti, kot so prostor, sila in gibanje (Lakoff 1993). Zgledi v (13) so jezikovne realizacije konceptualnih metafor v (14), ki predstavljajo različne faze splošne metafore strukture dogodka.

- (13a) Živimo v strahu pred najhujšim.
- (13b) Prišla je pomlad.
- (13c) Lakota me je pregnala v kuhinjo.
- (13d) Naredili smo prvi korak k spravi.
- (13e) Dosegel je vse svoje cilje.

- (13f) Tega problema ne moremo zaobiti.
- (13g) Recesija je udarila po evru.
- (13h) Po rodnosti močno zaostajamo za evropskim povprečjem.
- (13i) V življenju se moraš odločiti za eno pot.
- (14a) STANJA SO LOKACIJE (OMEJENA PODROČJA V PROSTORU)
- (14b) SPREMINJAJE JE PREMIKANJE (V IN IZ OMEJENIH PODROČIJ)
- (14c) VZROKI SO SILE
- (14d) DEJANJE JE SAMOGNANO PREMIKANJE
- (14e) CILJI SO DESTINACIJE
- (14f) TEŽAVE SO OVIRE GIBANJU
- (14g) ZUNANJI DOGODKI SO VELIKI PREMIKAJOČI SE PREDMETI
- (14h) PRIČAKOVANI NAPREDEK JE NAČRT POTOVANJA
- (14i) DOLGOROČNE, CILJNO NARAVNANE AKTIVNOSTI SO POTOVANJA

Te konceptualne metafore se odražajo v drugih konceptualnih metaforah, ki delujejo na bolj specifični ravni, kot na primer metafora ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, ki izhaja iz naše kulturno pogojene predstave o življenju, ki ima nek začetek, konec in cilj. Cilji nekega posameznika so destinacije, težave v življenju so ovire pri premikanju. Ta metafora podeduje lastnosti metafore strukture dogodka, ko vzpostavi preslikave med izhodiščno domeno prostora in ciljno domeno življenja. Pomembna lastnost konceptualnih metafor je njihova hierarhična organiziranost. V tem smislu lahko rečemo, da so metafore, ki so po strukturi na višji shematski ravni, tudi bolj razširjene. Za metaforo strukture dogodka se domneva, da je v določenem smislu univerzalna, saj jo je moč zaslediti v številnih jezikih, medtem ko je na primer metafora ŽIVLJENJE JE POTOVANJE veliko bolj kulturno specifična.

Vrste metafor

Konceptualne metafore lahko razvrstimo glede na kognitivno funkcijo v strukturne, ontološke in orientacijske. (Kövecses 2002; Lakoff in Johnson 1980). Kognitivna funkcija strukturnih metafor je v omogočanju razumevanja izhodišča A s pomočjo strukture ciljne domene B. Pri metafori ČAS JE GIBANJE na primer čas dojemamo prek nekaterih osnov-

nih elementov, kot so fizični predmeti, njihova lokacija in gibanje. Dodatni pogoj je, da je sedanji čas na enaki točki kot opazovalec. Iz tega sledi, da je čas predmet, minevanje časa je gibanje, prihodnji čas je pred opazovalcem, pretekli čas za njim ipd. V slovenščini to metaforo nazorno odražajo naslednji zgledi:

- (15a) Za vse pride svoj čas.
- (15b) Novo leto bo kmalu tu.
- (15c) Čas leti/beži/teče.
- (15d) Imamo veliko časa.
- (15e) V teku časa.
- (15f) Vidimo se po Božiču.
- (15g) Kaj vse se je zgodilo v razmaku petih minut.
- (15h) Iti v korak s časom.
- (15i) Biti v dirki s časom.
- (15j) Čas nam je potekel.

Konceptualna metafora ČAS JE GIBANJE je osnova za mnoge metaforične izraze v slovenščini. Pravzaprav si je težko predstavljati, kakšno bi bilo naše pojmovanje časa brez te metafore.

T. i. ontološke metafore so povezane z dojetjem določenih splošnih kategorij s pomočjo fizičnih predmetov, snovi in posod, ki pa niso definirani, kar pomeni, da bomo pri razumevanju določenega abstraktnega pojma uporabili svoje izkušnje in splošne predstave o predmetih, snovi in posodah. Čeprav ne vemo, kaj je na primer um, si ga predstavljamo kot posodo. Ontološke metafore imajo zelo omejen domet, služijo nam za dojetje določenih zelo splošnih značilnosti pojmov, kajti če na primer neko nefizično stvar dojamemo kot fizično, to še ne pomeni, da jo dobro razumemo. Posledično so zato ontološke metafore le redko prepoznane kot metafore. Lakoff in drugi prepoznajo tipične ciljne domene za omenjene izhodiščne domene; dogodki in dejanja na primer ustrezajo fizičnim predmetom (›gremo na kavo«, ›dobil je udarec«), dejavnosti so snovi (›imamo veliko dela«), stanja in površine pa ustrezajo posodi (›živeti v strahu«, ›vidno polje«). Čeprav je moč v jeziku najti številne zglede, ki potrjujejo tovrstna ustrežanja, je hkrati kar nekaj takšnih primerov, ki ta del teorije postavijo pod vprašaj. Lakoff in njegovi sodelavci se namreč ne ukvarjajo s tistimi primeri, ki ne ustrezajo ugotovljeni sistematičnosti. Poglejmo si primer pojma sreče, ki naj

bi kot stanje na ciljnem področju ustrezalo posodi na izhodiščnem. Čeprav zglede (16a) to potrjuje, pa ostali zgledi, ki jih v obliki izjav pogosto slišimo v vsakdanjem jeziku, kažejo, da v slovenščini sreča lahko ravno tako ustreza fizičnemu predmetu (16b) in (16c), oziroma snovi (16d) in (16e). Še več, če pogledamo pod slovarsko geslo ›sreča‹ v SSKJ, ugotovimo, da je v veliki večini izrazov izpostavljen predmet, nekaj manj snov in da je pravzaprav samo en primer, ki ustreza posodi.

- (16a) Živela sta v veliki sreči.
- (16b) Šel je od doma iskati srečo.
- (16c) Imam srečo, da sem te spoznal.
- (16d) Njen izraz je bil poln sreče.
- (16e) Veliko sreče vam želim.

Vprašanje je, ali bi sedaj lahko zagotovo trdili, da srečo običajno pojmuje kot posodo. Izhajajoč iz zgornjih primerov menim, da je to nemogoče, medtem ko si ni težko predstavljati, da konceptualizacija sreče zavisi od konteksta in da lahko torej ustreza tako posodi, fizičnemu predmetu kot tudi snovi.

Orientacijske metafore ciljnim pojmom ponujajo še manj konceptualne strukture, saj so povezane z najosnovnejšo človeško prostorsko orientacijo, kot na primer gor–dol, center–obrobje, levo–desno ipd. Vzemimo pojem GOR–DOL kot izhodiščno področje:

- (17) VEČ JE GOR; MANJ JE DOL
- (17a) Indeks je najvišji v zadnjem mesecu.
- (17b) Delnice so zjutraj padle za pet točk.
- (18) VESELO JE GOR; ŽALOSTNO JE DOL
- (18a) Poskakoval je od veselja.
- (18b) Nekam poklapan se mi zdiš.
- (19) ZDRAV JE GOR; BOLAN JE DOL
- (19a) Kar kipel je od zdravja.
- (19b) Obležal je z vročino.

Pri tem je opaziti težnjo, da se gibanje navzgor povezuje s pozitivno oznako, medtem ko ima gibanje navzdol običajno negativne konotacije. Lakoff in Johnson (1980) poudarjata, da se najtemeljnejše vrednote neke kulture najverjetneje ujema z najosnovnejšimi koncepti v neki kulturi. To gotovo velja za prostorsko razporeditev GOR–DOL, ki se ujema s količinsko razporeditvijo VEČ–MANJ, za katero lahko vsaj v

PREGLEDNICA 4.2 Sheme podob in primeri metaforičnih razširitev

Sheme podob	Metaforične razširitve
V-iz	Sem v krizi.
Spredaj-zadaj	Pred menoj je še veliko trdega dela.
Gor-dol	Dokazal je visoko moralo.
Stik	Držati se moramo dogovora.
Gibanje	Prišel je čas.
Sila	Postavljen sem bil pred dejstvo.

slovenski in gotovo tudi širše zahodni kulturi velja, da je načeloma »več«
bolje kot »manj«. Gre za koncepte, ki so globoko ukoreninjeni v naši kul-
turi in za katere bi lahko rekli, da so vsaj v najosnovnejšem smislu uni-
verzalni.

Z orientacijskimi metaforami so povezane tudi t. i. metafore shem
podob, kjer preslikava iz izhodiščne na ciljno domeno ne temelji na ve-
dnosti o neki stvari, temveč na konceptualnih elementih neke sheme
podobe. Osnovne sheme podobe izhajajo iz naših fizičnih izkušenj, ko
se dotikamo predmetov, sebe doživljamo v posodah ali smo sami po-
sode, občutimo fizične sile, ki na nas delujejo, in še veliko podobnih iz-
kušenj. Sheme podob, ki izhajajo iz teh fizičnih izkušenj, strukturirajo
mnoge naše koncepte na način, ki bi ga lahko imenovali metaforičen
(preglednica 4.2).

Primarne metafore

Omenili smo že, da je produktivnost konceptualnih metafor omejena.
Ko na primer govorimo o tem, da ima neka teorija »trdne temelje«, prikli-
čemo metaforo TEORIJE SO ZGRADBE. Teorijo lahko tudi »porušimo«
ali jo »zgradimo«. Vsi ti so običajni izrazi, ki jih lahko uporabimo, tako ko
govorimo o teorijah, kot ko govorimo o zgradbah. Če pa bi, denimo, že-
leli govoriti o oknih in vratih neke teorije, bi za razumevanje potrebovali
še kar nekaj dodatnega konteksta. Iz tega sledi, da naše vedenje o zgrad-
bah ni vedno uporabno pri razumevanju delovanja teorij. Na temelju
teh ugotovitev Grady (1999) meni, da so konceptualne metafore, iz ka-
terih izhaja jezikovni pomen, veliko bolj shematskega značaja. Grady
uvede izraz »primarne metafore« kot rezultat korelacije v vsakdanjem iz-
kustvu, na primer korelacije senzomotoričnega izkustva s fizično struk-
turo in subjektivne izkušnje organizacije nekega predmeta. Iz te teorije
izhaja, da obstajajo metaforična ustrežanja na osnovni ravni, iz katerih
izhajajo drugi metaforični izrazi in konceptualizacije. Te osnovne kon-

ceptualne povezave so pravzaprav metafore, ki so najgloblje zasidrane v našem izkustvu in ki jih zato tudi najpogosteje predstavljajo ponavljajoči se vzorci v različnih kulturah (npr. NORMALNO JE RAVNO, POMEMBNO JE VELIKO, PRIJETNO JE OKUSNO, TEŽAVNO JE TEŽKO). Grady se tu pridružuje avtorjem (Lakoffu, Johnsonu, Gibbsu in drugim), ki zavračajo trditev, da so metafore naključni jezikovni pojavi ali da so prirojene, ter zagovarjajo načelo t. i. izkustvene motivacije metafor.⁶

Vendar gre Grady še dlje, ko pravi, da tudi specifične in kompleksnejše metafore izhajajo iz izrazito temeljnih metaforičnih preslikav. Osnovno vprašanje, na katerega poskuša odgovoriti, je, kaj motivira metafore na najnižji, najosnovnejši ravni. Pri tem razlikuje med t. i. korelacijskimi metaforami (metafore, ki jih usvojimo v predjezikovni fazi na osnovi naše predstave o interakciji človekovega telesa s stvarnim okoljem) in metaforami, ki temeljijo na podobnosti, kot na primer pogosto citirana metafora ›Ahil je lev‹, za katero bi težko rekli, da jo motivira korelacija z izkustvom. Ta metafora temelji na povezavi med pogumom in našim védenjem o levih, za katero pa bi težko našli neko izkustveno korelacijo, ki bi tako metaforo lahko motivirala, vsekakor ne na način, kot ga lahko prepoznamo pri metafori VEČ JE GOR, kjer sta dva koncepta tesno povezana na podlagi nekaterih ponavljajočih se oblik izkušenj. Kako si potemtakem lahko razlagamo motivacijo za metaforo ›Ahil je lev‹? Ena od možnih razlag bi lahko bila, da sta si pogumen človek in lev na nek način podobna. Vendar je pri tem pomembno poudariti, da ne gre za enako podobnost, kot so jo v preteklosti v metafori prepoznavali mnogi klasični misleci, ki so razpravljali o metafori. Kakšno podobnost bi na primer lahko prepoznali med odsotnostjo čustev in hladnostjo (npr. ›Do mene je bila čisto hladna.‹)? Grady (prav tam) pravi, da ne gre za neko dobesedno podobnost, ki dejansko obstaja (pri tem zgolj zaradi ločeva-

6. Kaj pravzaprav pomeni, da imajo metafore izkustveni temelj (*experiential basis*)? Lakoff in drugi poudarjajo, da metafore izhajajo že iz človekovega zgodnjega izkustva, npr. že v maternici nerojen otrok razvije osnovno shemo prostora, oziroma neprostora, ko se rodi in zapusti maternico, ki se, denimo, izraža skozi metaforo SVOBODA JE PROSTOR ZA GIBANJE. Shemo posode z notranjim in zunanjim prostorom otrok pridobi skozi izkustvo hranjenja in izločanja, pojme bližine, ki se odraža v metafori ODNOS JE BLIŽINA, prek izkustva bližine oz. daljave, ko ga njegovi skrbniki dvigujejo k sebi oziroma spuščajo in tako naprej. V prvih letih otrokovega razvoja ta pridobi mnoga izkustva, ki mu služijo kot osnove za metaforične sheme, kot so SPREMEMBE SO PREMIKANJE/GIBANJE, RAZUMETI JE PRIJETI in druge.

nja teorij namesto angleške besede *similarity* uporabi *resemblance*, ki bi ju v slovenščino prevedli s »podobnost«), temveč prej za zaznavanje nekkih skupnih vidikov, kar bi v primeru pogumnega človeka in leva lahko razumeli kot podobnosti v vedenju pri soočanju z nevarnostjo (pogumen človek in lev naj bi se z nevarnostjo soočila brez strahu).

Razprava o primarnih metaforah je pravzaprav razprava o motivaciji za različne vrste metafor, ki pa odpira tudi vprašanje razvrščanja metafor, s katerim se prej ali slej ukvarjajo vsi, ki delujejo na tem področju.

4.2 Razlikovanje med metaforo in metonimijo

Metonimijo so v preteklosti, ravno tako kot metaforo, obravnavali kot izključno jezikovno sredstvo, medtem ko kognitivni jezikoslovci poudarjajo, da igra pomembno vlogo pri naših kognitivnih dejavnostih. V literaturi, ki obravnava metafore, je še zlasti poudarjeno razlikovanje med metaforo in metonimijo (Gibbs 1999; Nam Sun Song 1997; Lakoff in Johnson 1980 in drugi). Podobno kot pri metafori, metonimični izrazi niso nepovezani med seboj, temveč se pojavljajo v večjih skupinah, za katere je značilno neko določeno razmerje med dvema entitetama, kot na primer pri naslednjih zgledih:

(1) AVTOR NAMESTO DELA

(1a) V šoli smo obravnavali Ketteja.

(1b) V Benetkah smo videli Dalija.

(1c) Gremo na Pogoreliča.

(2) KRAJ NAMESTO DOGODKA

(2a) Nočemo še ene Depale vasi.

(2b) Ljubljana se je v petek zvečer vrnila v čas srednjega veka.

(2c) Bodo Američani v Iraku doživeli drugi Vietnam?

(3) PREDMET NAMESTO UPORABNIKA

(3a) Najdražja violina je spet zaigrala.

(3b) Oglasilo se je pronicljivo pero slovenskega spletnega prostora.

(3c) Mercedes me je zaparkiral.

Za ponazoritev razlikovanja med metonimijo in metaforo si pogledjmo naslednji primer:

(4) Polomljen nos vas čaka v sobi pet.⁷

Pomislimo, da smo v bolnišnici in slišimo sestro, ki zdravniku (travmatologu), ki je ravno prišel v službo, izreče zgornji stavek. Besedna zveza ›polomljen nos‹ je v tem zgledu primer metonimije/sinekdohe, in sicer imamo dve povezani entiteti, pri čemer je ena entiteta (del človekovega telesa) uporabljena namesto druge (človeka/bolnika). Razlika med metaforo in metonimijo je v tem, da bi, če bi šlo za metaforo v smislu BOLNIK JE POLOMLJEN NOS, to pomenilo, da izraza ›polomljen nos‹ ne bi mogli razumeti kot izraza, ki se nanaša na bolnika, temveč v smislu dela telesa, ki ima podobne lastnosti kot bolnik. Vendar kakšne bi te lastnosti lahko bile, kakšne preslikave med izhodiščno domeno (polomljenim nosom) in ciljno domeno (bolnikom) bi lahko prepoznali? Iz zgornje interpretacije je razvidno, da metonimija temelji na konceptualni relaciji ›X je namesto Y‹, medtem ko metafora izhaja iz relacije ›X je razumljen v smislu Y‹. Lakoff in Turner (1989) še poudarjata, da za razliko od metafore metonimija ni meddomenska preslikava, temveč eni entiteti dovoljuje, da stoji namesto nje ravno zato, ker soobstajata v eni sami domeni. Iz tega izhaja, da temelji metonimično razmerje na konceptualni bližini, saj v zgornjem primeru tako cilj (bolnik) kot sredstvo (polomljen nos) pripadata isti domeni (bolnišnici).

Čeprav je bila v okviru kognitivnega jezikoslovja metonimija vedno manj v ospredju kot metafora, so ji zlasti v preteklem desetletju mnogi avtorji začeli posvečati veliko pozornosti. Nekateri med njimi metonimiji pripisujejo celo večji pomen pri organizaciji konceptualne strukture kot metafori (Radden in Kövecses 1999; Kövecses 2002), ali celo trdijo, da ima metafora sama metonimično osnovo (Barcelona 2001). Radden in Kövecses poudarjata, da je bila za razliko od metafore metonimija tudi v preteklosti vedno obravnavana s konceptualnega vidika. Čeprav je bila tradicionalno razumljena izključno kot retorično sredstvo in zgolj v smislu slogovne olepšave, je bila vedno obravnavana kot konceptualno razmerje, npr. VZROK ZA POSLEDICO, SPLOŠNO ZA KONKRETNO ipd. Konceptualna narava metonimije je jasno razvidna iz razprave o strukturi kategorij. Kot smo videli iz Lakoffovih metonimičnih modelov, član kategorije lahko nastopa namesto celotne kategorije in s tem pojasni učinke prototipskosti. Dober primer za to je podkategorija ›gospodinja mati‹ (prim. 3.2.4). Splošnejšo kategorijo ›mati‹ običajno doje-

7. Pogosto citirani primer iz angleške literature je *The ham sandwich has wandering hands* (za analizo tega primera glej Evans, Bergen in Zinken 2007, 17).

mamo prek stereotipskega člana kategorije, čeprav tega izrecno ne omenimo. Glede na to, da večina kategorij temelji na neki prototipski strukturi, lahko zaključimo, da so praktično vse kategorije strukturirane metonimično (Radden in Kövecses 1999, 335). Iz te razprave je jasno razvidno, da igra metonimija ravno tako kot metafora pomembno vlogo pri razumevanju konceptualne strukture. Metonimija je kognitivni proces, v katerem do določene konceptualne entitete (cilja) pridemo s pomočjo druge konceptualne entitete (sredstva), z drugimi besedami, ena konceptualna entiteta je referenčna točka, ki omogoča mentalni dostop do druge konceptualne entitete (Kövecses 2002, 145).

Radden in Kövecses (1999) v svojem teoretičnem okviru za preučevanje metonimičnih relacij izhajata iz Lakoffovih idealiziranih kognitivnih modelov, ki se izkažejo kot zelo uporabni pri pojasnjevanju metonimičnih procesov. Pri tem se postavljata dve logični vprašanji, prvič, v katerih IKM-jih se metonimije najpogosteje pojavljajo in, drugič, prek katerih entitet (sredstev) pridemo do ciljnih entitet? Avtorja razlikujeta tri vrste IKM-jev, in sicer znakovni IKM, ki združuje obliko enega ali več konceptov (npr. besedna oblika evro ali znak za evro € sta povezana z »vrednostjo evrske valute«, »valute« na splošno ali še splošneje »denarja«), referenčni IKM, ki združuje entitete v stvarnosti z znaki, koncepti in oblikami (npr. beseda, koncept ali besedna oblika »krava« so povezani z neko obstoječo pravo kravo) in konceptualni IKM, kjer prihaja do premika od enega k drugemu konceptu (npr. Bela hiša »kraj« namesto Bela hiša »institucija«).

Med pomembnejšimi vrstami metonimije omenjena avtorja izpostavljata zlasti tisto, ki izhaja iz relacije del–celota, kar je razumljivo, glede na to, da je naše védenje o svetu, v katerem živimo, organizirano s pomočjo strukturiranih IKM-jev, ki jih zaznavamo kot celote z različnimi deli. Poglejmo si nekaj primerov:

- (5) CELOTNA STVAR ZA DEL STVARI: Evropa za »Evropsko Unijo«
- (6) CELOTEN DOGODEK ZA DEL DOGODKA: Bill je kadil marihuano.
- (7) POUДАРJENA LASTNOST ZA KATEGORIJU: črnici za »temnopolti ljudje«

Ljudje pogosto govorijo o Evropi in imajo v mislih Evropsko unijo in obratno, ko rečemo Anglija, pogosto mislimo Velika Britanija ali Združeno kraljestvo. Tovrstni IKM-ji izhajajo iz povezave med stvarmi in

njihovimi deli, pri čemer je pojem ›stvar‹ mišljen shematsko. V tradicionalni retoriki je bilo metonimično razmerje, v katerem imamo del namesto celote (*pars pro toto*) posebno izpostavljeno, saj je dobilo celo svojo lastno oznako (sinekdoha). V vsakdanjem jeziku je razširjen primer sinekdohe v uporabi delov namesto celotnega telesa, kot npr. pri izrazu ›delovne roke‹ za ›delovnega človeka‹. V tovrstnih situacijah je izpostavljena tista entiteta, ki je v IKM najbolj ključna.

Tako kot stvari so lahko tudi dogodki namesto delov dogodkov, in obratno deli dogodkov namesto celotnega dogodka. Primer IKM-ja dogodka (6), ki ga navajata Radden in Kövecses, vključuje vrsto manjših dogodkov, kot so prižiganje cigarete marihuane, prenos cigarete k ustom, inhaliranje itd. Inhaliranje se običajno razume kot osrednji manjši dogodek, kar je bivši predsednik ZDA Bill Clinton uporabil kot del argumenta, da je kot mladostnik sicer kadil marihuano, ni je pa inhaliral.

Lastnosti lahko razumemo metaforično kot stvari, ki jih posedujemo, ali metonimično kot dele predmetov. Kategorijo pogosto uporabimo namesto ene od njenih poudarjenih ali pomembnih lastnosti, in obratno, pomembna, izpostavljena lastnost je lahko uporabljena namesto celotne kategorije. Tako lahko na primer barvo polti uporabimo za raso (belci, črnci, rumenokožci). V vsakdanjem jeziku poznamo tudi vrsto primerov, kjer je kategorija uporabljena namesto določene lastnosti kot npr. ›Mercedes‹ za ›najboljši‹, kot v izjavi ›to je mercedes med filmi‹ (vir: Fidaplus).⁸

Radden in Kövecses navajata številna načela, ki vplivajo na izbor metonimičnega sredstva (tj. entitete, ki omogoča mentalni dostop do druge entitete). Komunikacijska načela vključujejo med drugim jasnost in relevantnost (glej tudi Grice 1975; Sperber in Wilson 1986; Wilson in Sperber 1997) in bi jih lahko izrazili kot JASNO PRED NEJASNIM, RELEVANTNO PRED NERELEVANTNIM (polomljen nos iz zgornjega primera je najboljša referenčna točka za prepoznavanje bolnika v bolnišničnem IKM-ju), medtem ko so kognitivna načela, ki veljajo pri izbiri referenčne točke (sredstva) pri metonimiji in ki predstavljajo splošne

8. V okviru tovrstnega metonimičnega modela obstaja lahko tudi stopnjevanje po pomembnosti, kar nazorno kaže naslednji zgled: ›vendar je to mercedes, če ne ferrari med hišami‹ (<http://www.podsvojojstreho.net/forum/viewtopic.php?f=34&t=18096&start=60>). Gre torej za produktivnost znotraj metonimične kategorije, ki odseva neko izraženo razmerje za izven metonimije; avtomobil znamke Ferrari je na primer običajno dražji od Mercedesa.

determinante konceptualne organizacije, človeško izkustvo, zaznavna izbirnost in kulturne preference. Iz osnovnega človeškega izkustva, ki izhaja iz človekovega antropocentričnega pogleda na svet, lahko sklepamo na nekatere preference pri metonimiji, npr. konkretno pred abstraktnim (›srce‹ za dobroto, ›možgani‹ za bistrornost, itd). Številna kognitivna načela so povezana z zaznavanjem poudarjenih lastnosti, npr. bližnje za nebližnje (prihodnost namesto sedanosti kot v primeru izjave ›Jutri grem.‹, sedanost za običajnost kot v izjavi ›Kosilo imam vedno ob enih.‹). Kot smo že videli pri Lakoffu, so nekateri člani kategorije bolj izpostavljeni kot drugi glede na določene dimenzije, ki so običajno jasno začrtane v okviru določene kulture. Kulturne preference so zelo očitne pri stereotipih (npr. pojem ›gospodinje-mati‹), ki imajo v metonimiji vedno prednost pred nestereotipi.

Prek metonimije lahko pojasnimo tudi druge jezikovne pojave in lastnosti. Kövecses (2002) je na zgledu pojma ›ljubezen‹ pokazal, kako lahko večpomenskost pojasnimo s pomočjo metonimije. Poglejmo si nekaj zgledov:

- (8a) Ljubezen med njima je močna.
- (8b) Njegova ljubezen do glasbe je neomejena.
- (8c) Pridi k meni, ljubezen moja.

V primeru (8a) je ljubezen medsebojna zveza, zglede (8b) izraža navdušenje, medtem ko je ljubezen v (8c) pravzaprav predmet ljubezni. Od tod lahko ljubezen kot osnovno čustvo pojasnimo prek naslednjih splošnih konceptualnih metonimij, ki pa niso nujno omejene zgolj na ljubezen.

- (9a) ČUSTVO NAMESTO USTVARJENE MEDSEBOJNE ZVEZE (primer 8a)
- (9b) ČUSTVO NAMESTO Z NJIM POVEZANIH LASTNOSTI (primer 8b)
- (9c) ČUSTVO NAMESTO PREDMETA ČUSTVA (primer 8c)

Vendar bi lahko tudi rekli, da metonimije, ki utemeljujejo različne pomen besede ›ljubezen‹ niso omejene na domeno čustev. Na najsplošnejši možni ravni jih lahko povežemo z naslednjimi metonimičnimi konceptualizacijami:

- (10a) VZROK NAMESTO POSLEDICE (ČUSTVO ZA ZVEZO)
- (10b) POSLEDICA NAMESTO VZROKA (ČUSTVO ZA PREDMET)

(10c) CELOTA NAMESTO DELA (ČUSTVO ZA Z NJIM
POVEZANO LASTNOST)

Metonimija CELOTA NAMESTO DELA bo denimo vključevala tudi druge posebne primere, povezane z ljubeznijo, kot so LJUBEZEN NAMESTO NAKLONJENOSTI, LJUBEZEN NAMESTO NAVDUŠENJA, LJUBEZEN NAMESTO SPOLNOSTI itd.

Iz teh razprav je jasno razvidno, da je metonimija veliko več kot zgolj preimenovanje oziroma uporaba ene besede namesto druge, saj njena konceptualna narava omogoča vpogled v razne vrste organizacije konceptualne strukture. Tudi za nekatere konceptualne metafore bi lahko rekli, da izhajajo iz konceptualnih metonimij. Za metaforo JEZA JE VROČINA (»Kar zavrelo mu je, ko je videl, kaj je storila.«), ki je povezana s fiziološko reakcijo povečane telesne temperature pri doživljanju jeze, lahko ugotovimo, da temelji na metonimičnem razmerju POSLEDICA ZA VZROK (POVEČANA TELESNA TEMPERATURA ZA JEZO), kar je hkrati še en dokaz, da metafore izhajajo iz korelacije z izkustvom. Poleg tega imamo lahko tudi primere, ko metafora in metonimija delujeta hkrati. V izjavi »Zapri že enkrat usta!« lahko prepoznamo metaforo, če so usta mišljena kot neka neprijetna ali neželena vsebina, lahko jo pa pojasnimo tudi prek metonimije, če usta uporabimo namesto vira govora, kar pomeni, da bo z zaprtimi usti govor prekinjen. V tem primeru bi lahko govorili tudi o metonimičnem razmerju vzroka in posledice. V tej luči je zanimiv tudi pogled literarne teorije, ki metonimijo jemlje kot manj vredno pesniško sredstvo v primerjavi z metaforo, kajti metonimija naj bi bila običajno bolj racionalna in preprosta, saj naj bi se oklepala stvarnega razmerja med pojavi (Kos 1996).

4.3 Teorija konceptualne integracije

Teorija konceptualne integracije, ki sta jo razvila predvsem Fauconnier in Turner (1998; 2002), poskuša zapolniti vrzeli, ki jih najdemo pri teoriji mentalnih prostorov in konceptualni teoriji metafore. Ključni vpogled, ki ga prinaša teorija integracije, je v ugotovitvi, da konstruiranje pomena vključuje integracijo strukture nad mentalnimi prostori, kar omogoča neko novonastalo (emergentno) strukturo, tj. strukturo, ki je več kot vsota njenih delov. Fauconnier in Turner zagovarjata tezo, da je proces konceptualne integracije splošna in osnovna funkcija, na kateri temelji način našega mišljenja. Od tod izhaja ključna povezava s konceptualno teorijo metafore, ki ravno tako postavlja konceptualne jezikovne procese v središče našega razmišljanja.

Čeprav se teoretična okvira konceptualne metafore in konceptualne integracije na nekaterih mestih bistveno razlikujeta, Grady, Oakley in Coulsonova (1999) ugotavljajo, da se pravzaprav v veliki meri dopolnjujeta. Prva večja razlika med teorijama je v dojemanju kognitivne organizacije. Pri konceptualni teoriji metafore imamo dve konceptualni domeni, med katerima ugotavljamo sistematične povezave (meddomenske preslikave), medtem ko teorija integracije govori o mentalnih prostorih, tj. delnih in začasnih strukturah, ki jih govorec konstruira, ko razmišlja ali govori o neki zaznani, namišljeni, pretekli, sedanji ali prihodnji situaciji. Mentalni prostori niso nadomestilo za domene, temveč so odvisni od domen, so določeni scenariji, ki jih strukturirajo domene. Iz tega sledi, da so mentalni prostori veliko manj obsežni kot konceptualne domene, predvsem pa veliko bolj specifični. Mentalne prostore običajno strukturira več konceptualnih domen. Na primer z izjavo »Včeraj je prišla teta Mara.« zgradimo dva mentalna prostora, enega za sedanji čas, v katerem je izjava izrečena, drugega za pretekli čas (včeraj), v katerem govorec vidi »teto Maro«. Medtem ko torej mentalni prostori vsebujejo neke specifične stvari, dogodke itd. (npr. teto Maro), pa konceptualne domene delujejo na bolj abstraktni in shematski ravni (mentalni prostor za »včeraj« je strukturiran s pomočjo domene časovnih relacij).

Teorija konceptualne integracije običajno uporablja model štirih prostorov (lahko pa tudi več), in sicer dva vhodna prostora (*input spaces*), ki v konceptualni teoriji ustrezata izhodiščni in ciljni domeni, generični prostor (*generic space*), ki predstavlja konceptualno strukturo obeh vhodnih prostorov in prostor »mešanja« (*blending*) ali integracije, kjer se sestavlja in povezuje vsebina iz vhodnih prostorov. Zagovorniki konceptualne integracije kot glavno prednost teorije izpostavljajo dejstvo, da je moč z modelom štirih mentalnih prostorov pojasniti tudi tiste fenomene, ki jih model dveh domen ne pokriva. Zgovoren primer za to trditev najdemo v analizi pogosto citirane metafore:

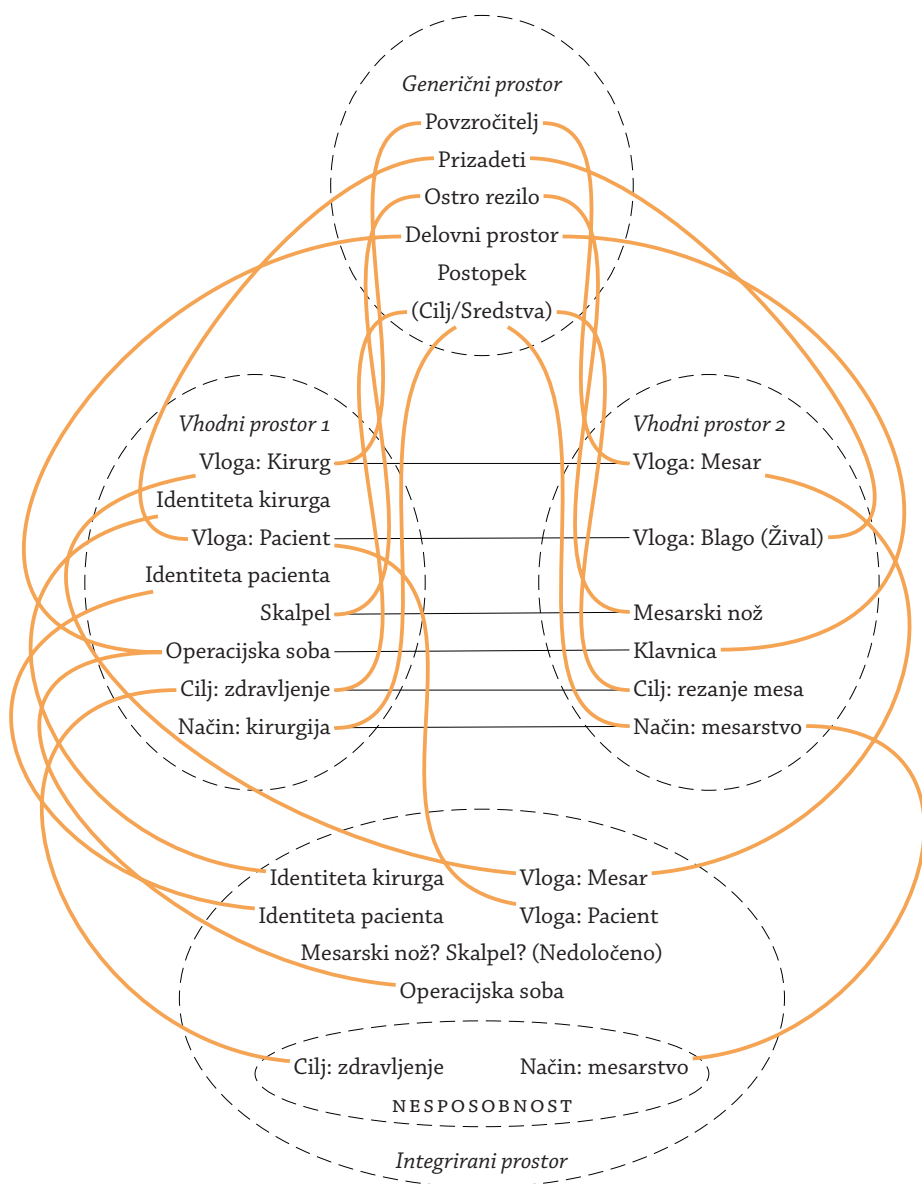
(1) Kirurg je mesar.

Metafora pravzaprav odseva burno izjavo o nesposobnosti zdravnika-kirurga. Na prvi pogled se zdi, da bi to metaforo lahko zlahka analizirali kot meddomensko preslikavo med izhodiščno domeno MĚSAR in ciljno KIRURG (Grady, Oakley, Coulson 1999). Najdemo lahko številna ujemanja: mesarski nož je skalpel, tako mesar kot kirurg nosita belo haljo, v obeh domenah je lahko veliko krvi in še in še bi lahko naštevati. Vendar pa tovrstna analiza ne more pojasniti ključnega elementa

pomena zgornje izjave, in sicer tega, da je kirurg nesposoben, kajti mesar je običajno sposoben opravljati svoje delo. Čeprav je morda poklic mesarja manj družbeno priznan kot poklic kirurga, to še ne pomeni, da je biti mesar v osnovi slabo ali vnaprej povezano z nesposobnostjo. Iz tega sledi, da preslikava med domenama ne vsebuje pojma nesposobnosti. Zakaj smo torej izbrali mesarja kot ustrezno izhodiščno podobo za nesposobnega kirurga? Po teoriji konceptualne integracije rezultat integracije oz. t. i. »zmes« (blend) prevzame del strukture iz obeh vhodnih prostorov. Iz ciljnega vhodnega prostora, ki ga strukturira domena kirurgije, prevzame identiteto osebe, ki je bila operirana, identiteto kirurga in morda postavitev operacijske sobe, medtem ko iz izhodiščnega vhodnega prostora, ki sloni na domeni mesarstva, prevzame vlogo mesarja in z njim povezane dejavnosti. Struktura vhodnih prostorov, ki je predstavljena v generičnem prostoru, v določeni meri sovпада: neka oseba z ostrim rezilom opravi postopek na nekem bitju. Slika 11 prikazuje povezavo med različnimi mentalnimi prostori, pri čemer polne črte označujejo ujemanja med vhodnima prostoroma, pikčasta črta pa projekcije med prostori.

Poleg tega, da zmes prevzame delno strukturo iz vhodnih prostorov, razvije še lastno novonastalo vsebino kot rezultat vzporejanja elementov iz vhodnih prostorov. Mesarski prostor projicira razmerje med sredstvom in ciljem, ki je nekompatibilno z razmerjem med sredstvom in ciljem v kirurškem prostoru. V mesarstvu je cilj postopka ubiti žival in nato meso ločiti od kosti, medtem ko je samoumevni cilj kirurgije ozdraviti pacienta. V integriranem prostoru se mesarska sredstva povezujejo s cilji, vpletenimi posamezniki in kirurškim kontekstom iz kirurškega prostora. Sklep, da je kirurg nesposoben, izhaja ravno iz nezdržljivosti mesarskega načina in sredstev s kirurgovim ciljem. V »zamešanem« prostoru se potemtakem oblikuje nova lastnost, ki je ni moč zabeležiti zgolj s preslikavo med izhodiščno in ciljno domeno.

V okviru integracijske teorije ločujemo tri različne procese: kompozicijo (*composition*), dovršitev (*completion*) in razširitev (*elaboration*). Kompozicija se nanaša na projekcijo vsebine iz vhodnih prostorov v integrirani prostor. Pri tem lahko pride do zlitja elementov, kot na primer združitve mesarja in kirurga v eni osebi. Podobe, ki so rezultat sestavljanja, so lahko nerealistične, saj si lahko predstavljamo mesarja, ki operira pacienta v operacijski sobi, čeprav bi bilo to v realnosti absurdno. Pri dovršitvi gre za izoblikovanje vzorca v zmesi, ki jo prikličemo, ko se struktura iz vhodnih prostorov sklada z našim dolgoročnim spo-

SLIKA 4.1 Konceptualna integracijska mreža metafore »kirurg je mesar«

minom. Na primer, da bi lahko razumeli opisani scenarij, v katerem si mesarja predstavljamo v operacijski sobi, hkrati uvedemo pojem nesposobnosti in/ali zlonamernosti. S tem že uvedemo neko novonastalo

vsebinsko. Razširitev nam omogoča simulirano mentalno uprizoritev dogodka v zmesi, ki pa se lahko neskončno nadaljuje. Lahko si na primer predstavljamo grozljiv in morbiden scenarij, v katerem mesar kose pacienta pakira za prodajo ipd. V trenutku, ko naredimo povezave z dolgoročnim znanjem o operacijah in mesarstvu, si lahko predstavljamo vse možne neverjetne in groteskne scenarije. Na vseh treh stopnjah obstaja možnost nastanka novonastalih vsebin, ki niso lastne vhodnima prostoroma. Bistvo teorije konceptualne integracije je ravno v novonastalih vsebinah, saj poudarja, da z združevanjem elementov iz dveh jasno opredeljenih mentalnih prostorov pridemo do novih okvirjev, novih lastnosti in vzporednic.

Vendar je potrebno poudariti, da se omenjena teorija ne ukvarja le z metaforičnimi koncepti, ki so glavni predmet preučevanja konceptualne teorije. Na tem mestu se postavlja vprašanje, kakšna je pravzaprav razlika med metaforičnim in nemetaforičnim integriranjem. V metaforični zmesi se poudarjeni elementi v vhodnih prostorih projicirajo v isti element v integriranem prostoru, se ›zamešajo‹; kirurg v zmesi je povezan z mesarjem in kirurgom v vhodnih prostorih. Intuitivno gledano, je bistvo metafore ravno v tem, da eno stvar prikažemo v smislu druge. V okviru integracije to pomeni, da je posamezni element v zmesi povezan z elementi v vhodnih prostorih.

V nasprotju z metaforičnimi pa se pri drugih vrstah zmesi vzporedni elementi iz vhodnih prostorov projicirajo na določene elemente v integriranem prostoru. Pogosto citirani zgled, ki ga navajata Fauconnier in Turner (2002, 59–60), izhaja iz situacije, v kateri nek sodobni (še živeči) filozof ›razpravlja‹ s Kantom:

Trdim, da je razum samorazvijajoča se zmožnost. Kant se v tej točki ne strinja z menoj. Pravi, da je prirojen, a jaz mu odgovorim, da je to krožno dokazovanje, na kar on v ›Kritiki čistega razuma‹ odgovarja, da imajo samo prirojene ideje moč. Nakar ga jaz vprašam, kaj pa selekcija nevronske skupine? Na to ne da nobenega odgovora.

Izjava izhaja iz integrirane konceptualizacije, v kateri sta govoreči filozof in Kant zamišljena, kako drug ob drugem razpravljata o določenem problemu. Zmes je sicer fiktivna, ni pa metaforična. Filozofa se nahajata vsak v svojem vhodnem prostoru in sta povezana prek analogije. V integriranem prostoru se ne zmešata, kot se to zgodi pri metafori, temveč ohranita svoji identiteti. Pri tem se lahko drugi aspekti

zmešajo, kot na primer jezik (v tem primeru angleščina in nemščina), časovna razlika je odstranjena, združijo se geografska okolja itd. Vendar kljub temu še vedno ne gre za metaforo, kajti pri metaforičnih zmesih pride do mešanja, pri katerem nekateri pomembni vidiki vhodne strukture nimajo dovoljenja za vstop v zmes in obratno, nekateri elementi iz zmesi se ne morejo projicirati nazaj na vhod. Izhodišče in cilj morata biti nekompatibilna, saj mesar ne more biti kirurg in obratno, kirurg nikakor ne more resnično biti mesar. Če bi to resnično bil (predstavljamo si nek sicer malo verjeten scenarij, ko nek določen kirurg resnično opravlja tudi delo mesarja v mesnici v popoldanskem času), potem je jasno, da ne bi šlo za metaforo.

Pomembna značilnost metaforičnih zmesi je tudi v tem, da vhodna prostora nimata enakega statusa v smislu vsebine. V nemetaforični razpravi s Kantom sta oba filozofa enako v središču pozornosti, oba enako prispevata in motivirata zmes. Za metafore pa je po drugi strani značilna asimetričnost vsebine; v enem vhodnem prostoru imamo glavno vsebino, medtem ko je vsebina drugega vhodnega prostora uporabljena za preokvirjenje prvega z namenom doseganja nekega komunikacijskega namena. Pri metafori kirurga-mesarja je predmet zanimanja kirurg in ne mesar; pri zmesi nas zanima izključno delo, načini in identiteta kirurga.

Kövecses (2002, 230–232) poudarja, da je pri konceptualnih metaforah ključen pojem generičnega prostora, abstraktne strukture, ki služi kot podlaga za oba vhodna prostora. Generični prostor po eni strani omogoča metaforične preslikave med izhodiščno in ciljno domeno, po drugi strani pa imamo lahko dva vhodna prostora, ki izhajata iz istega generičnega prostora, ki ga je ustvarila neka konvencionalna metafora. Generični prostor je nazorno viden pri pregovorih. Pri pregovoru ›Kuj železo, dokler je vroče‹ imamo generični pomen: izkoristi vsako ponujeno ugodnost, priložnost, dokler jo še lahko. ›Kovati železo‹ in ›vroče‹ delujeta kot ena vhodna domena, medtem ko vse možne situacije, na katero se pregovor nanaša, delujejo kot druge, dodatne vhodne domene. Pregovor lahko deluje kot opozorilo v zelo raznolikih situacijah, na primer: potuj, dokler si mlad; povabi punco na zmenek, dokler je še prosta; kupi delnice, dokler cene padajo itd. Ustvarjanje generičnega prostora med domeno kovanja vročega železa in drugimi domenami omogoča metafora strukture dogodka, zlasti metafori DEJANJE JE SAMOOGNANO PREMIKANJE IN SPREMINJANJE JE PREMIKANJE.

Fauconnierjev in Turnerjev model, ki povezuje več mentalnih prostoro-

rov, ponuja vrsto prednosti in dodatnih možnosti za preučevanje metafor. Metafore, ki smo jih analizirali z vidika konceptualne teorije metafore, lahko še dodatno razčlenimo in pojasnimo nekatere aspekte, ki jih konceptualna teorija ne more. Kövecses (2002, 233) pri tem navaja primer konceptualne metafore JEZA JE VROČA TEKOČINA V POSODI, za katero v slovenščini najdemo med drugim tudi izraz ›kadilo se mu je iz ušes‹ za človeka, ki je zelo jezen.⁹ Z vidika konceptualne teorije je to metaforo možno enostavno pojasniti, in sicer imamo izhodiščno domeno, tj. posoda z vročo tekočino, ki povzroča paro, ko jo segrejemo. V ciljni domeni imamo človeka, ki postaja vedno bolj jezen zaradi nečesa. Vendar pride v tem primeru tudi do nekega novega prostora (zmesi), v katerem imamo jezo osebo, iz ušes katere uhaja para. Ta zmes je rezultat projekcije iz obeh prostorov, ciljnega in izhodiščnega. Para iz izhodišča in oseba iz cilja sta zmešana v nov konceptualni prostor. Ravno ta novonastali konceptualni prostor pa je tisti, ki nam omogoča vrsto dodatnih interpretacij, ki izhajajo iz metafore, kot je na primer izkoriščanje zmesi ›osebe, ki mu iz ušes uhaja para‹ za upodobitev jeznih likov v risanih filmih.

Zdi se, da se konceptualna teorija metafore in teorija konceptualne integracije ukvarjata s popolnoma različnimi zadevami: prva se osredotoča zlasti na ponavljajoče se vzorce v figurativnem jeziku in ustaljene jezikovne strukture v dolgoročnem spominu, medtem ko se druga ukvarja predvsem z nekonvencionalnimi, kratkoročnimi konceptualizacijami. Grady, Oakley in Coulsonova (1999) ugotavljajo, da sta teoretična okvira prej komplementarna kot izključujoča, saj obravnavata različne vidike metaforičnih konceptualizacij. Konvencionalne konceptualne strukture in enosmerne preslikave, ki jih preučuje konceptualna teorija, so osnova in hkrati omejitve za dinamične konceptualne mreže, ki jih predlaga teorija konceptualne integracije. Pri tem zagovorniki slednje poudarjajo, da za razumevanje metafore uporabljamo podobna načela kot za razumevanje nemetaforičnih pojavov.

4.4 Izvirne metafore

Metafora je bila tradicionalno razumljena predvsem kot izjemen pojav, kot sredstvo pesniške domišljije, zato je bila pogosto omejena na področje literarnoteoretskih raziskav in je bila le redko predmet jezikoslovnih razprav. Metafore v pesniškem jeziku so bile obravnavane kot

9. Za podrobnejšo analizo izražanja jeze v slovenščini glej Jemec (1998/1999).

nekaj tako izjemnega in posebnega, da bi bila vsakršna primerjava med temi izvirnimi pojavi in vsakdanjim jezikom nesmiselna. Lahko bi rekli, da sta Lakoff in Turner z delom *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor* (1989) tak pogled postavila na glavo. Avtorja namreč trdita, da veliki pesniki pri svojem ustvarjanju uporabljajo praktično enaka orodja kot navadni ljudje v vsakdanjem jeziku. To seveda ne pomeni, da je njihovo delo zato manj vredno in pomembno, saj je za ustvarjanje izvirnih metafor potrebna izjemna nadarjenost. Izhajajoč iz konceptualne teorije metafore avtorja dokazujeta, da izvorne metafore izhajajo iz istih temeljev kot vsakdanje metafore, ki jih ljudje večinoma nezavedno uporabljajo pri vsakdanjem komuniciranju. Pravzaprav jih ravno zato lahko razumemo, saj izvorne metafore slonijo na konceptih, ki jih vsi poznamo. Za zgled vzemimo znan Prešernov sonet iz ciklusa *Sonetje nesreče*:

- (1) Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi,
skrb vsak dan mu pomlájena nevesta,
trpljenje in obup mu hlapca zvesta,
in kes čuvaj, ki se níkdar ne utruđi.

Prijazna smrt! predolgo se ne múdi:
ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta,
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

tje, kamor moč pregánjovcov ne seže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, kjer znebi se človek vsake teže,

tje v posteljo postlano v črni jami,
v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
de glasni hrup nadlog ga ne predrami.

Smrt in ljubezen sta verjetno najpogostejša motiva v pesništvu. Kar ni sicer nič presenetljivega, glede na to, da gre za tako bistvena in izrazito abstraktna koncepta. Iz istega razloga ni presenetljivo, da se o njiju tako v pesniškem kot vsakdanjem jeziku izražamo metaforično. Če nekdo umre, ne rečemo na primer, da je spil kozarec mleka (Lakoff in Turner 1989), temveč, da »ga je pobralo«, »je odšel na drugi svet«, »nas je zapustil« ipd. Lahko bi našli še vrsto podobnih metafor, ki jih v vsakdanjem jeziku uporabljamo za umiranje, ki pa so vse del neke splošne predstave o zaznavanju rojstva, življenja in smrti, v kateri je rojstvo prihod,

življenje biti prisoten tukaj, smrt pa odhod. Konceptualizacijo smrti kot odhoda je moč prepoznati tudi v Prešernovem sonetu in ravno to je tisto, kar kot bralci storimo, ko poskušamo osmisлити vsebino soneta. Ideja smrti kot odhoda je zasidrana v naši kulturi v različnih oblikah. V grški mitologiji človeka, ki umre, brodar prepelje čez reko Stiks v podzemlje, medtem ko v krščanski tradiciji umrli stopi skozi vrata (nebes ali pekla). Ravno tako v krščanski tradiciji je življenje pogosto konceptualizirano kot trpljenje ali kot breme (»človek znebi se vsake teže«), smrt pa kot odrešitev oz. svobodo (»trohljivost vse verige zgrudi«). To odražajo tudi številne konvencionalne metafore v vsakdanjem jeziku, npr. »smrt ga je odrešila«, »življenje ga tepe«. »čutiti težo življenja«, »moje življenje je pek« ipd.

V Prešernovem sonetu lahko prepoznamo tudi konceptualno metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, ki se odraža tudi v bolj specifični SMRT JE KONČNA DESTINACIJA: »ti srečna cesta, ki pelje nas iz bolečine mesta«, »tje, kamor . . .«. S tem priključimo še metaforo strukture dogodka in sicer metaforo STANJA SO LOKACIJE (smrt je prostor izven ječe), SPREMINJANJE JE PREMIKANJE (umreti je iti skozi vrata ječe), CILJI SO DESTINACIJE (umreti je priti iz ječe), SREDSTVA SO POTI K DESTINACIJAM (srečna cesta, ki nas pelje iz mesta). Gre za osnovne konceptualne metafore, ki nam na najbolj osnovni ravni pomagajo razumeti življenje in smrt in ki so del kulture, v kateri živimo.

Metaforo o prijazni smrti lahko brez težav sprejmemo, saj imamo globoko usidrano konceptualno metaforo SMRT JE ČLOVEŠKO BITJE, ki pa se pogosto bistveno razlikuje od kulture do kulture. Predmet zanimanja mnogih raziskav je bil zlasti spol smrti. Slovenci si ob omembi smrti predstavljamo žensko, in sicer tako zaradi slovničnega spola kot zaradi kulturne dimenzije, po kateri je smrt konceptualizirana kot ženska, ki ji je ime Matilda. Guthke (1999) se sprašuje, zakaj je v nekaterih kulturah smrt ženskega, v drugih pa moškega spola. Medtem ko je smrt pogosto poosebljena v podobi mračnega kosca (kot npr. v angleščini *the Grim Reaper* in v nemščini *der Schnitter*), je v nekaterih romanskih in slovanskih kulturah smrt poosebljena v podobi ženske (ki tudi suče koso). Poleg teh najdemo v mitologiji, likovni umetnosti kot tudi prozi in poeziji še vrsto drugih personifikacij, na primer smrt kot jezdec na belem konju, kralj, ribič, ljubimec, godec ipd. Vendar ne glede na to, v kakšni osebi vidimo smrt, gre vedno za osebo, in ne na primer za žival ali rastlino. Lahko bi rekli, da nam je zato »prijazna smrt« iz Prešernovega

soneta tako blizu, saj se ujema z našo predstavo o smrti kot osebi ženskega spola.

Da gre za človeško osebo, je jasno tudi v Jurčičevi pesmi ›Luka in smrt‹ (2), kjer smrt dečka celo nagovori, in v Kosovelovi ›Slutnji‹ (3), kjer nekdo, oziroma njegova senca opazuje pesnika skozi okno.

(2) Grenka smrt na duri kluka,
ostro koso ima seboj
ino vpraša: »Kje si, Luka?
Hitro vstani, pojd z menoj!«
Luka reče: »Kdo tu kluka?
Kdor kaj hoče, naj gre sem.«
Luka malo ven pokuka:
»Grenka smrt, ne bodi taka,
nikar me še ne kliči zdej.
Dosti starih nate čaka!
tiste, tiste vzem poprej!«

(3) Polja.
Podrtija ob cesti.
Tema.
Tišina bolesti.
V dalji
okno svetló.
Kdo?
Senca na njem.
Nekdo gleda
za menoj,
z menoj
nepokoj
in slutnja
smrti.

Konceptualna metafora, ki jo najdemo v mnogih konvencionalnih metaforičnih izrazih v slovenščini, smrt pojmuje kot spanje, npr. ›za vedno zaspati‹, ›za vedno zatisniti oči‹, ›oditi na večno spanje‹, ›počivati v miru‹; metafora se pogosto pojavlja v osmrtnicah, npr. ›po dolgi bolezni je zaspal naš oče‹. Metafora UMRETI JE ZASPATI, ki jo najdemo tudi v Prešernovem sonetu (›tje v posteljo postlano v črni jami, v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže‹), je v liriki izredno pogosta (Simon Jenko, ›Po smrti‹):

- (4) Ko bodo v grob me djali,
 Sto let bom tiho spal,
 Da več ne bodo znali,
 Kje križec moj je stal;

 Da kar živelo z mano
 Nekdanje jih je dní,
 V deželo vsi neznano
 Počivat bodo šli.

Pojmovanje smrti kot spanja najdemo tudi v enem najbolj znanih verzov iz svetovne literature, v katerem Hamlet smrt poskuša razumeti prek metafore spanja (tretje dejanje, prvi prizor).¹⁰

- (5) Umreti, spati;
 spati, nemara sanjati – a tu se
 zatakne: kakšne sanje da smrt spanec
 izmotanim iz smrtnega vrvenja.

Vendar Prešernov sonet ne gradi zgolj na zgoraj omenjenih osnovnih metaforah. V njem se prepletajo še mnoge druge osnovne konceptualne metafore, ki nam pomagajo osmisliti njegovo vsebino, kot je na primer pojmovanje časa kot gospodarja (ki ima hlapca) in rablja ali še bolj shematskega pojmovanja časa kot povzročitelja sprememb. Ugotovili smo, da so konceptualne metafore, ki služijo kot temelj izvirnim metaforam iz poezije, pravzaprav enake tistim, iz katerih izhajajo vsakodnevni konvencionalni metaforični izrazi. Prešeren je z metaforo časa kot rablja pravzaprav črpal iz iste vreče kot navadni ljudje, ki pravijo, da jih »čas lovi, preganja«. In vendar so metafore v poeziji in prozi nekaj čisto posebnega; lahko bi rekli, da gre za neobičajno rabo konvencionalnih metafor, ki jih besedni umetniki ustvarjajo ravno zato, ker so izredno do vzetni za možnosti, ki jih ponujajo raznovrstne ustaljene konceptualizacije v okviru nekega jezika in kulture. Za to se poslužujejo različnih načinov, kot so razširitev, izpopolnitev, vpraševanje in sestavljanje (Lakoff in Turner 1989, 67–72).

Z razširitvijo pesnik razširi konvencionalno metaforo. Pri metafori SMRT JE SPANJE, denimo, je preslikava iz izhodiščne v ciljno domeno le delna, saj v domeno smrti preslikamo le nekatere vidike spanja, in sicer nedejavnost, nezmožnost zaznavanja, vodoravni položaj,

10. Slovenski prevod iz leta 2006, prev. Milan Jesih.

ipd. V svojem sonetu pa Prešeren to metaforo razširi še na »postlano posteljo«, Shakespeare pa v verzu iz Hamleta še na možnost sanj.

Izpopolnitev se od razširitve razlikuje v tem, da ne razširja konvencionalno znanje, na katerem temelji metafora, temveč sheme zapolnjuje na nenavaden način. Pogosto konceptualno metaforo, po kateri smrt pojmuje kot odhod, dojemamo zelo abstraktno kot nek odhod na neko pot brez možnosti povratka. Prešeren metaforo izpopolni s tem, ko odhod konkretizira v podobi odhoda iz ječe na svobodo.

Pesniki pa se pogosto poslužujejo metafor, ki so tako neobičajne, da postavljajo pod vprašaj naše vsakodnevno metaforično dojetanje pomembnih konceptov. V Aškerčevi pesmi »Po železni cesti« (začetni in končni kitici) v (6) lahko prepoznamo splošno metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, na bolj specifični ravni imamo ŽIVLJENJE JE VLAK, ki pa se prepleta še z drugo metaforo, in sicer STROJ JE ŽIVO BITJE. Nov pogled, ki ga Aškerc uvede v te znane koncepte, pa je izražen v zadnji vrstici, kjer avtor metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE preseka, ko se sprašuje, ali je spomin pravzaprav dim, ki ga vlak spušča. S tem ustvari vtis, kakor da postavlja metaforo pod vprašaj ali da jo preizkuša.

- (6) Napréj, naprej, konj ti goreči,
 po cesti železnici spej!
 Sopiha in puhaj pred nami
 pa vleči nas hitro naprej!
 Tak pisan si vlak ti – življenje!
 Kak hitro se vozimo ž njim!
 Napréj, naprej, vranec naš parni! . . .
 Spomin pa za nami je – dim?

Zadnji način, ki ga pesniki uporabljajo za ustvarjanje izvirnih metafor, je morda najpogostejši. Gre za sestavljanje ali združevanje različnih konceptualnih metafor, ki predstavlja eno najpomembnejših lastnosti pesniškega jezika. V prvi kitici Kosovelove pesmi »Vse, o vse« (7) se hkrati prepleta več metafor, in sicer ŽIVLJENJE JE DAN, ŽIVLJENJE JE SVETLOBA, ŽIVLJENJE JE OGENJ, SMRT JE TEMA, SMRT JE HLAD, DOGODKI SO DEJANJA, NARAVNE SILE SO ČLOVEŠKA BITJA.

Pomembno je poudariti, da ne gre za sestavljanje ali združevanje na besedni ravni, temveč za konceptualni proces sestavljanja različnih metaforičnih konceptov.

- (7) Vse, o, vse je bilo zaman,
 zaprt je tvoj hram, ugasnil je dan
 in veter pekoče je dahnil v srce,
 potemnele so sive gore.

Pogosto uporabljeno sredstvo v poeziji je tudi personifikacija, ki nam omogoča, da znanje o nas samih uporabimo za razumevanje drugih vidikov stvarnosti, kot so čas, smrt, življenje, naravne sile, neživa narava ipd. Na tem mestu se postavlja vprašanje, zakaj uporabljamo določene osebe kot ciljno domeno. Zakaj je torej v Prešernovem sonetu čas posebljen v rablju, zakaj je smrt kosec? Lakoff in Turner menita, da je razlog za to v metafori *DOGODKI SO DEJANJA*, po kateri zunanje dogodke dojemamo kot dejanja. Od tod izhaja, da dogodke razumemo kot rezultat delovanja nekega povzročitelja, ki je običajno posebljen. Vendar zakaj je na primer smrt pogosto pojmovana kot kosec? Zato, ker na osnovni ravni deluje še ena konceptualna metafora, tj. *ČLOVEK JE RASTLINA*, ki poveže dve konceptualni domeni, in tako kot kosec prekine življenje rastline, tako tudi smrt onemogoči človeka. Dojemanje smrti tako projiciramo na povzročitelja smrti, ki se prek metafore pokaže v podobi kosca.

Tradicionalni pogledi na metaforo strogo ločujejo med dobesednim in metaforičnim pomenom in metafore obravnavajo izključno kot neobičajne jezikovne pojave. Lakoff in Turner sta pokazala, da je metafora konceptualni pojav, ki se ga pogosto ne zavedamo, in ki predstavlja temelj, iz katerega črpata tako pesniški kot vsakdanji jezik.

4.5 Kritika Lakoffa

Kritika Lakoffa je v veliki meri hkrati tudi kritika kognitivne semantike in delno kognitivnega jezikoslovja na splošno, zlasti nekaterih raziskav v začetni fazi razvoja te discipline. Kritika se je nanašala predvsem na pomanjkanje jasnih in zanesljivih metodoloških postopkov in načel. Ena od težav je tudi v tem, da prizadevanja, ki so usmerjena v sestavljanje slovarjev oziroma seznamov pogostih konceptualnih metafor (kot je na primer *Master List of Metaphors*, ki so ga pod Lakoffovim vodstvom sestavili na Univerzi v Berkeleyju), ne temeljijo na jasnih kriterijih za ugotavljanje konceptualnih metafor.¹¹

11. Poskus določitve kriterijev za ugotavljanje konceptualnih metafor najdemo pri Goatlyju (2007), ki je v projektu *Metalude* (*Metaphor at Lignan University Department of English*) uporabil kombinacijo intuicije, obstoječih raziskav na področju konceptu-

V zadnjih letih se je ravno na področju metodologije kognitivnega raziskovanja veliko spremenilo, predvsem z uvajanjem t. i. korpusnih metod raziskovanja, ostaja pa še vedno kar nekaj odprtih vprašanj. Gibbs (2008) na primer opozarja, da prizadevanja v kognitivnem jezikoslovju, ki poskušajo o različnih vidikih konceptualnega vedenja sklepati na podlagi sistematičnih vzorcev jezikovne strukture, vodijo k teorijam, ki imajo *post hoc* značaj, tj. so zgrajene na predpostavkah, ki smo jih izpeljali iz teorije same.

Ugotovitve iz Lakoffovega zgodnjega dela (Lakoff in Johnson 1980) so v večji meri temeljile na intuiciji in subjektivni interpretaciji. Lakoff in njegovi sodelavci so v svojih delih predstavili številne konceptualne metafore in z njimi povezane primere iz vsakdanjega jezika, niso pa uspeli dokazati, zakaj so ravno določene metafore tiste, ki nekako objektivno obstajajo v povezavi z določenim konceptom, oziroma zakaj so izločili druge možnosti. Lahko bi rekli, da nekatere prepoznane konceptualne metafore niso najbolj prepričljive. Pri Kövecsesu (2000, 86) na primer med drugimi najdemo tudi metaforo SREČA JE UJETA ŽIVAL, z naslednjimi primeri iz vsakdanjega jezika v angleščini in dobesednimi prevodi v slovenščino v oklepajih:

- (a) *I couldn't keep my happiness to myself.* (slo. Svoje sreče nisem mogel zadržati zase.)
- (b) *She gave way to her feelings of happiness.* (slo. Spustila je svoje občutke sreče.)
- (c) *His feelings of joy broke loose.* (slo. Njegovi občutki sreče so se iztrgali in zbežali.)
- (d) *He couldn't hold back tears of joy.* (slo. Ni mogel zadrževati solza sreče.)

alne metafore, slovarjev in raznih korpusov. Eden od kriterijev za določitev »pomembne konceptualne metafore« je pri Goatlyju na primer ta, da mora biti metafora izražena v najmanj šestih različnih leksikalnih enotah. Težava pri tem je, da tudi v tem primeru ni ravno jasno, na podlagi česa se je Goatly odločil ravno za šest leksikalnih enot. Po tem kriteriju se namreč metafora ČAS JE DENAR ne bi uvrstila med vidnejše konceptualne metafore, saj se v angleščini nanjo neposredno navezujejo le trije ali štirje leksikalni izrazi (*spend, cost, invest*), drugi (*waste, save, spare, itd.*) se navezujejo na blago ali izdelke, čeprav Goatly priznava, da po pogostnosti izraz *spend time* (dobesedno »potrošiti čas«) izstopa. Ne strinjamo se torej z Goatlyjevim predlogom kriterija šestih leksikalnih enot, saj ne poda nikakršne utemeljitve, zakaj bi bile konceptualne metafore, izražene z več različnimi jezikovnimi izrazi v smislu različnih leksikalnih enot, tudi vidnejše ali pomembnejše.

Na tem mestu se lahko sprašujemo, zakaj je izhodiščna domena ravno ujeta žival. Medtem ko morda v primeru (c) res pomislimo na ujeto žival, bi ostali trije zgledi lahko nakazovali še veliko drugih domen, na primer domeno vode oziroma tekočine. Tovrstnih primerov konceptualnih metafor najdemo kar nekaj tako pri Lakoffu kot pri tistih, ki so njegove ideje povzeli in nadalje razvijali. Vendar, kot poudarja Lukeš (2008), se pri tem velikokrat pozablja, da so nekatere pogosto citirane konceptualne metafore, kot sta *PREPIR JE VOJNA* in *IDEJE SO STVARI*, zgolj oznake za veliko kompleksnejše konceptualne strukture. Danes večina avtorjev na področju konceptualne teorije metafore priznava omenjene pomanjkljivosti teorije in jih sprejema kot zmotne poti v prizadevanju oblikovanja koherentne teoretične podlage prizadevanj v okviru kognitivne teorije.

Nekateri jezikoslovci in psihologi (Jackendoff in Aaron 1991; Glucksberg in Keysar 1993) so že razmeroma zgodaj postavili pod vprašaj vlogo metaforično motivirane večpomenskosti v jeziku, ki predstavlja eno od temeljnih dokazov kognitivno lingvističnega pristopa k metafori. Vprašanje, na katerega so poskušali odgovoriti, je, ali je sistematična večpomenskost, ki jo npr. izražajo izrazi, kot so »zmagati«, »porušiti«, »napadati« in drugi, ki jih lahko najdemo tako v domeni bojevanja kot argumentiranja, rezultat nekih aktivnih procesov povezovanja domen bojevanja in argumentiranja na konceptualni ravni. Drugače rečeno, kognitivni pristop ne ponuja dokazov, da so tovrstne meddomenske preslikave resnično rezultat sprotne metaforične obdelave (*on-line metaphorical processing*). Alternativa, ki jo ti avtorji ponujajo, je, da so bile mnoge danes konvencionalizirane meddomenske preslikave morda v preteklosti potrebne, vendar so se te s časom ustalile, kar pomeni, da so izgubile metaforični naboj in postale veliko bolj podobne nemetaforičnim. V tem kontekstu Gibbs (1997) predlaga, da je današnja metaforično motivirana večpomenskost v veliki meri stvar diahronega razvoja jezika. Tovrstne razprave kažejo, da so številna vprašanja, ki jih je v preteklosti sprožil razvoj konceptualne teorije metafore, še danes aktualna in smiselna. K nadaljnjemu razvoju tega področja pa je prispeval tudi Lakoff (2008), ki je konceptualno teorijo metafore nadgradil v t. i. nevralno teorijo metafore (glej tudi Feldman 2006), v okviru katere poskuša kompleksno delovanje metaforičnih sistemov pojasniti s pomočjo novih odkritij na področju delovanja možganov.

Zdi se, da je Lakoff, metaforično rečeno, izpostavljen kritiki na treh različnih frontah. Prva, ki smo jo opisali v zgora, se nanaša na meto-

dologijo prepoznavanja določenih konceptualnih metafor, njihovo imevanje in delovanje. Drugo, ki obravnava zlasti filozofske temelje konceptualne teorije metafore, je podrobno obdelala Verena Haser, ki je kritiki Lakoffa posvetila celotno knjigo. Haserjeva (2005, 241) med drugim poudarja, da Lakoff in Johnson na neutemeljen način opravita s t. i. objektivističnimi pogledi, ki jih v jezikoslovju povezujemo z delom Chomskega in njegovih sodelavcev, in popolnoma zanemarjata predhodno delo drugih avtorjev na tem področju, pri čemer omenja zlasti delo sodobnih ameriških filozofov Nelsona Goodmana in Hilaryja Putnama, ki sta pred tem postavila pod vprašaj zahodno filozofsko tradicijo in doktrino absolutne resnice. Čeprav je tej kritiki težko oporekati, pa Lukeš (2008) in Fountainova (2007) na to odgovarjata, da sta se Lakoff in Johnson morda zavestno tako odločila, da bi jasneje predstavila svoje revolucionarne vpoglede. Haserjeva se dotakne tudi razlikovanja med metaforo in metonimijo, pri čemer pravi, da je Lakoffovo in Turnerjevo (1989) razločevanje med preslikavami v okviru ene domene (kot v primeru metonimije) in preslikavami iz ene na drugo ali druge domene (kot pri metafori) neutemeljeno. Po drugi strani število člankov in drugih del na tem področju daje vedeti, da razprava o ločevanju med metaforo in metonimijo pravzaprav še vedno poteka in je še kako aktualna (glej 4.2).

Kljub svoji izredno negativni in na več mestih neutemeljeni kritiki Lakoffa in njegovih sodelavcev pa Haserjeva nakaže nekatere realne pomanjkljivosti kognitivnega pogleda na metaforo in metonimijo. Ostaja pa občutek, da gre pri Haserjevi za osnovno nerazumevanje vloge in pomena konceptualne metafore v kognitivnem pogledu na metaforo, in sicer metafore kot kognitivnega mehanizma, ki igra ključno vlogo pri organizaciji našega konceptualnega prostora.

Zadnji plaz kritik na Lakoffa pa je povezan z njegovim delom na področju političnega diskurza (1996; 2004), zlasti njegovo ločevanje na levo in desnico v politiki kot razkola med dvema konceptoma družine. Na eni strani imamo t. i. okvir strogega očeta (*strict father*), ki vzpostavlja stroga pravila in red ter je povezan z desno politično usmeritvijo, na drugi pa pristop skrbnega starša (*nurturing parent*), ki svojega otroka uči spoštovanja do drugih in osebne rasti, povezanega z levo politično opcijo. Koncepta skozi konceptualni okvir projicirata izbrano idealno sliko na celoten narod. Lakoff poudarja, da se v prizadevanju, da bi prišli do volivcev, politiki poslužujejo splošnih metafor oziroma obsežnih okvirjev, ki so volivcem znani in s katerimi se lahko identificirajo. Gre za zani-

mive poglede, ki pa zaradi metodoloških pomanjkljivosti in pomanjkanja dokazov v obliki analiziranega gradiva niso vedno pozitivno sprejeti. Čeprav avtorju upravičeno očitajo nekonsistentnost in neznanstvenost pri sklepanju in ugotovitvah, je v njegovem delu na tem področju vseeno moč prepoznati vrsto pomembnih vpogledov v sodobni politični diskurz.¹²

4.6 Sklep

Preučevanje metafore se je v okviru kognitivnega jezikoslovja uveljavilo kot legitimno področje raziskovanja, kar dokazujejo številni avtorji, ki razvijajo teoretične osnove za razumevanje vloge in pomena metafore v jeziku in jezikoslovju. Ugotovili smo, da igra metafora ključno vlogo pri strukturiranju in organizaciji našega konceptualnega sistema. Poleg konceptualne teorije metafore, ki nam bo v zadnjem poglavju služila za metodološki temelj raziskave, smo predstavili še druge sodobne raziskave, ki preučujejo kognitivne vidike jezika pri organizaciji konceptualne strukture. Izpostavili smo zlasti dve smeri razvoja, v okviru katerih danes potekajo številne razprave, in sicer dognanja na področju preučevanja konceptualne narave metonimije in teorijo konceptualne integracije, ki jo razumemo kot komplementarno konceptualni teoriji metafore.

Posebno podpoglavje smo posvetili izvornim metaforam, ki smo jih analizirali s pomočjo sodobne teorije metafore. Analiza temelji na zgledih iz slovenske poezije. V zadnjem podpoglavju smo predstavili pomembnejše kritike sodobne teorije metafore. Čeprav se zdi, da so številni dvomi in opozorila, ki se nanašajo zlasti na zgodnejše delo Lakoffa in njegovih sodelavcev, utemeljeni, menimo, da predstavlja konceptualna teorija metafore dober temelj za preučevanje metafor in da je smiselno omenjene kritike uporabiti z namenom nadgrajevanja in dopolnjevanja te teorije.

12. Omeniti velja, da se je Lakoff v svojem delu na področju političnega diskurza tudi politično opredelil in odkrito podprl Demokrasko stranko v ZDA, s čimer se je izpostavil številnim dodatnim kritikam, ki izhajajo iz druge politične opcije.

5 Metafora med univerzalnostjo in variacijami

Med temeljnimi dilemami in izzivi, ki jih danes srečujemo v okviru kognitivnega jezikoslovja, nedvomno izstopa vprašanje o univerzalnosti metafore. Številni avtorji se sprašujejo, ali obstajajo konceptualne metafore, ki jih najdemo v vseh jezikih in kulturah? Gre za razpravo, ki sta jo odprla Lakoff in Johnson leta 1980 in ki je še danes izredno aktualna in zanimiva. Avtorja v svojem vplivnem delu zagovarjata tezo, da nekatere metafore lahko jemljemo kot univerzalne, kar so mnoge kritike označile kot pretirano poudarjanje univerzalnosti metafore na račun možnih variacij oz. kulturne specifičnosti. V preteklem desetletju se je tako pozornost preusmerila od univerzalnosti h kulturni pogojenosti metafore. Na tem mestu velja omeniti predvsem delo Zoltana Kövecsesa (2000; 2002; 2005; 2008) in njegovo prizadevanje oblikovati teoretični okvir za preučevanje tako univerzalnosti kot kulturne specifičnosti pri metafori. Glede na to, kar je bilo do danes napisanega in raziskanega, bi sicer težko govorili o neki izoblikovani teoriji, vendar je smiselno poudariti, da predstavlja Kövecsesovo delo pomemben prispevek k sistematizaciji tega še razmeroma malo raziskanega področja.

Kövecses (2005, 1) kulturo definira kot »vrsto skupnih pogledov na svet, ki označujejo večje ali manjše skupine ljudi«. Čeprav se ta definicija na prvi pogled zdi presplošna in preohlapna, je vendarle uporabna, zlasti če jo postavimo ob bok temeljni trditvi kognitivnega pogleda na metaforo, ki pravi, da metafore niso stvar jezika, temveč mišljenja. Iz tega sledi, da pravzaprav svet razumemo tudi prek metafor in ne le govorimo v njih. Če torej abstraktne entitete, kot so čas, čustva, mišljenje in drugo, razumemo s pomočjo metafor, so te metafore neločljivo povezane s kulturo, v kateri so nastale. Kövecses še poudarja, da so naši pogledi mentalne reprezentacije, ki jih strukturirajo kulturni modeli ali okviri. Kulturni modeli in okviri so izhodiščne in ciljne domene v določenem jeziku, ki jih lahko med seboj primerjamo. Primerjamo pa jih lahko zato, ker se odražajo v jeziku, ki ga zaradi fizične pojavnosti, tj. dejstva, da ga je moč izgovoriti ali zapisati, lahko preučujemo.

V tem poglavju se bomo osredotočili na naslednja vprašanja: Ali ob-

stajajo univerzalne konceptualne metafore? V katerih aspektih metafore lahko pričakujemo medkulturno variiranje? Kateri so glavni razlogi za variiranje med konceptualnimi metaforami?

5.1 Univerzalnost metafor

Kognitivni pogled na metaforo izhaja iz stališča, da je človekovo telesno izkustvo univerzalno, kar se kaže v tem, da so tudi nekatere metafore univerzalne ali vsaj skoraj univerzalne (*near-universal*), tj. na osnovni ravni skupne vsem ljudem, neodvisno od časa in prostora, v katerem živijo. Tovrstne temeljne metafore naj bi torej bile neodvisne od posameznega kulturnega okolja. V tem kontekstu je pogosto citirana metafora JEZA JE VROČA TEKOČINA V POSODI, za katero v slovenščini najdemo številne primere v vsakdanjem jeziku:

- (1a) Zavrelo mu je od jeze.
- (1b) Razneslo jo bo od jeze.
- (1c) Njegovo govorjenje mi je dvignilo pritisk.
- (1d) V njem je zakuhalo.
- (1e) Kje imaš ventil za jezo?
- (1f) Nauči se zadrževati svoje izbruhe jeze.
- (1g) Daj, ohladi se.
- (1h) Dati moraš duška svoji jezi.
- (1i) Zlil je jezo na papir.
- (1j) Prekipelo mi je.

Omenjena konceptualna metafora implicira neko posodo (ki ustreza človeškemu telesu), tekočino v posodi in element vročine kot lastnosti tekočine. Jeza v tem primeru ustreza temperaturi tekočine, iz česar sledi, da nižja temperatura predpostavlja manjšo intenzivnost jeze (npr. zgled 1g). Številne metafore v slovenščini, ki podpirajo konceptualno metaforo JEZA JE VROČA TEKOČINA V POSODI, kažejo, da védenje, ki ga imamo o obnašanju vroče tekočine v zaprti posodi, prenesemo na koncept jeze. Vemo na primer, da visoka temperatura tekočine v posodi povzroči dvig tekočine in posledično višji pritisk in paro, kar nakazujejo zgledi (1a–d). Vemo tudi, da previsoka temperatura tekočine v posodi lahko pomeni silovito sprostitvev energije, kar kažejo primeri (1b–j).

Podobne izraze, ki potrjujejo omenjeno konceptualno metaforo, so našli v številnih drugih, med seboj nepovezanih jezikih, kot so angle-

ščina, madžarščina, japonsščina, kitajščina, zuluščina, poljščina, wološčina in tahitiščina (Kövecses 2002, 165–170). Lakoff in Kövecses (1987) sta ugotovila, da imajo ljudje, ki govorijo različne jezike, zelo podobne predstave o svojih telesih in da se na določene situacije psihološko odzivajo na enak način, kar se jasno kaže tudi v jeziku. Številne raziskave so potrdile, da je občutek jeze povezan z nekaterimi objektivno merljivimi fizičnimi spremembami v telesu, kot so, denimo, povečana telesna temperatura in krvni tlak, hitrejši utrip ipd.

5.2 Izkustveni temelj metafor

Primerljivo analizo smo naredili na primeru občutenja strahu, pri čemer smo izhajali iz predpostavke, da so nekateri fiziološki procesi, povezani z določenim čustvom, univerzalni, iz česar sledi, da so tudi konceptualne metafore, ki jih najdemo v vsakdanjem jeziku, v določeni meri univerzalne. Primere konvencionalnih metafor smo poleg slovenščine poiskali še v angleščini, italijanščini, hrvaščini in nemščini, tj. jezikih, ki so sicer kulturno in geografsko sorodni, vendar hkrati dovolj različni, da jih lahko uporabimo kot relevantne za pričujočo analizo. Prepričani smo, da bi primerjava z manj sorodnimi jeziki, kot sta na primer japonsščina ali zuluščina, pripeljala do primerljivih rezultatov.

Poglejmo si torej nekaj opaznejših fizioloških procesov, ki so povezani z občutenjem strahu, in s tem povezane metafore v vsakdanjem jeziku v omenjenih jezikih. Pri vsakem izrazu je v oklepaju dobesedni prevod v slovenščino.

- (1) mišice, ki jih uporabljamo za fizično premikanje, otrdijo oz. otrpnejo
  - (1a) biti trd od strahu, otrpniti od strahu
  - (1b) *to be scared stiff* (slo. biti trd od strahu)
  - (1c) *ukočiti se od straha* (slo. otrdeti od strahu)
  - (1č) *essere paralizzato dalla paura* (slo. biti paraliziran od strahu), *a qualcuno si ferma il sangue nelle vene* (slo. nekomu se ustavi kri v žilah)
  - (1d) *streckerstarrt sein* (slo. biti trd), *jemandem gerinnt das Blut in den Andern* (slo. nekomu se strdi kri v žilah)
- (2) padec telesne temperature (kot posledica izločanja znoja) in bledica

- (2a) prebledeti od strahu, tresti se od strahu, šklepetati z zobmi od strahu, imeti kurjo polt
- (2b) *shake with fear* (slo. tresti se od strahu), *have cold feet* (slo. imeti mrzle noge), *go completely white* (slo. postati popolnoma bel), *have goosepimples/the creeps* (slo. imeti kurjo polt)
- (2c) *biti blijed od straha* (slo. biti bled od strahu), *cvokotati zubima od straha* (slo. šklepetati z zobmi od strahu), *tresti se od straha* (slo. tresti se od strahu), *naježiti se* (slo. naježiti se)
- (2č) *impallidire per paura* (slo. prebledeti od strahu), *battere i denti per paura* (slo. šklepetati z zobmi od strahu), *tremare per paura* (slo. tresti se od strahu), *avere la pelle d'oca* (slo. imeti račjo polt)
- (2d) *die Zähnen klappern vor Angst* (slo. zobje šklepetajo od strahu), *Zittern vor Angst* (slo. tresti se od strahu), *eine Gänsehaut haben* (slo. imeti račjo polt)
- (3) popuščanje mehurja¹
- (3a) polulati se od strahu
- (3b) *wet one's pants out of fear* (slo. pomočiti hlače od strahu)
- (3c) *popišati se od straha* (slo. polulati se v hlače od strahu)
- (3č) *farsella addosso/sotto dalla paura* (slo. polulati/podelati se v hlače)
- (3d) *sich in die Hose machen* (slo. podelati se v hlače)
- (4) srce je prizadeto (npr. poveča se srčni utrip)
- (4a) skoraj me je kap, srce mi je padlo v hlače
- (4b) *my heart skipped a beat* (slo. srce mi je preskočilo en utrip), *I almost got a heart attack* (slo. skoraj me je kap)
- (4c) *skoro me kap* (slo. skoraj me je kap)
- (4č) *mi é quasi venuto un attacco di cuore* (slo. skoraj me je kap.), *mi ha fatto venire il batticuore* (slo. dobil sem močan srčni utrip), *mi si é fermato il cuore* (slo. ustavilo se mi je srce)

1. V nemških in italijanskih zgledih je mišljeno prej izločanje blata kot uriniranje, kar najdemo tudi v slovenskem, angleškem in hrvaškem slengu: *to shit in one's pants* (slo. podelati se v hlače), *usrati se* (slo. podelati se/usrati se).

- (4d) *mein Herz hat bis zum Hals geschlagen* (slo. srce mi je skočilo do grla), *Ich wurde fast vor Schlag getroffen* (slo. skoraj me je kap)
- (5) izraz na obrazu: oči se široko razprejo in zenice se razširijo, da lahko sprejmejo več svetlobe
- (5a) v njegovih očeh je bila groza, strah ima velike oči
- (5b) *there was terror in his eyes* (slo. v njegovih očeh je bila groza)
- (5c) *u strahu su velike oči* (slo. v strahu so oči velike)
- (5č) *gli occhi gli si riempiono di paura* (slo. njegove oči so se napolnile z grozo)

Iz zgornjih zgledeov metafor lahko izpeljemo nekatere skupne konceptualne metafore, kot sta STRAH JE HLAD in STRAH JE OTRDELOST.² V večini primerov so tudi jezikovni metaforični izrazi zelo podobni, z nekaterimi manjšimi variacijami, kot je na primer ›račja polt‹ v angleščini, italijanščini in nemščini za ›kurjo polt‹ v slovenščini, ali izraz ›imeti mrzle noge‹ v angleščini, ki ga v drugih jezikih ni, ali izraz ›kri se je ustavila/strdila‹, ki smo ga zasledili le v italijanščini in nemščini.

Če predpostavimo, da se telesni procesi in odzivi, povezani z občutenjem strahu, odražajo v jeziku, lahko pravzaprav zelo hitro najdemo izraze v različnih jeziki, ki potrjujejo določeno fizično reakcijo. Iz zgledeov je tudi razvidno, da bi konvencionalne izraze lahko brez težav prevedli v izbrane jezike. V mnogih primerih v prevodu ostane enak dobesedni pomen, preneseni pomen in konceptualna metafora, iz česar lahko sklenemo, da z jezikovnega vidika slovenski, angleški, hrvaški, italijanski in nemški govorniki strah občutijo na soroden način. Lahko bi rekli, da univerzalnost dejanske fiziologije pomeni podobnost (ne ekvivalenco) konceptualizirane fiziologije, ki pa odraža podobnost (in ne ekvivalence) v konceptualizaciji določenega čustva.

Nekateri avtorji (npr. Radden in Kövecses 1999) poudarjajo, da se izkustveni temelj metafore prekriva z metonimijo. Na jezikovni ravni to pomeni, da je beseda, ki opisuje fizični občutek, povezan z določenim čustvom, uporabljena namesto tega čustva, na primer temperature telesa ali notranji pritisk namesto jeze. Iz tega sledi, da številni izrazi, povezani s strahom, izhajajo iz metonimije, saj temeljijo na razmerju vzrok–posledica.

2. Zanimiva je tudi etimologija besede strah. Beseda je izvorno pomenila ›otrdenje‹.

Zdi se, da hipotetična univerzalnost nekaterih metafor izhaja iz nekaterih univerzalnih vidikov človeške fiziologije, kar je jasno razvidno iz zgledeov metafor, povezanih z jezo in strahom. Ko ima nek metaforični koncept tovrsten izkustveni temelj, pravimo, da je utelešen. Vendar nimajo vsi metaforični koncepti tako očitne fiziološke (telesne) motivacije kot metafora jeze v posodi na pritisk. Obstajajo še številne druge korelacije v izkustvu (zaznavne, kulturne in druge), ki lahko motivirajo druge vrste metafor. Dejstvo, da je bilo do danes največ raziskav narejenih na področju čustev (glej tudi Będkowska-Kopczyk 2004), gre morda pripisati naravi čustev, ki so zaradi svoje abstraktnosti in neopredeljivosti neizogibno predmet metaforičnega izražanja.

5.3 Pojmovanje časa

Poleg čustev je bilo v raziskavah kognitivnega jezikoslovja analiziranih še nekaj drugih pojmov, med katerimi nedvomno izstopa pojmovanje časa. Konceptualizacija časa kot prostora je morda najmanj sporen primer metaforične univerzalnosti, ki ga lahko očitno prepoznamo na primer v slovenskem izrazu »v razmaku dveh minut« (ital. *nel ambito di due minuti*, ang. *in the space of two minutes*). Kövecses poudarja (2005, 46), da ljudje v mnogih kulturah čas konceptualizirajo hkrati kot nekaj statičnega in dinamičnega. Statična konceptualizacija, t. i. metafora ČASOVNE ORIENTACIJE, čas razvrsti v pretekli, sedanji in prihodnji, pri čemer je pretekli čas konceptualiziran kot fizično za nami, sedanji kot pri nas in prihodnji kot fizično pred nami, kar kažejo slovenski zglede (2a–d).

- (2a) Pred nami so težki časi.
- (2b) Nima smisla gledati nazaj v preteklost.
- (2c) Najhuje je za nami.
- (2d) Pred seboj ima svetlo prihodnost.

Pri dinamični konceptualizaciji pa čas pojmuje kot nekaj, kar gre »mimo nas«, govorimo torej o premikanju časa. Če metaforo PREMIKANJA ČASA povežemo z metaforo ČASOVNE ORIENTACIJE, dobimo zglede (3a–b).

- (3a) Prihaja čas prehladov.
- (3b) Božična nakupovalna mrzlica je minila.

Gre za metafore na generični ravni, za katere lahko sklepamo, da obstajajo v mnogih jezikih. To so potrdile raziskave, ki so vključevale

med seboj nesorodne jezike, kot so angleščina, madžarščina in kitajščina (Kövecses 2005, 50–51). Vendar se pri tem postavi vprašanje, zakaj v tako različnih jezikih čas konceptualiziramo kot premikanje? Lakoff in Johnson (1999) ugotavljata, da sta čas in premikanje v osnovi povezana, saj premikanje obstaja v času. Kar bomo srečali v prihodnosti, je pred nami, se premika proti nam in mi se premikamo proti temu. Človek se na primer premika proti predmetu, v katerega se bo čez določen čas resnično zaletel. Pri metafori ČAS JE PREMIKANJE gre torej za univerzalno izkustvo, ki naše pojmovanje časa neizogibno poveže s premikanjem.

Vendar čeprav se zdi, da vsi jeziki za konceptualizacijo časa uporabljajo prostorske izraze, so nekatere raziskave pokazale, da različni jeziki lahko uporabljajo različne izraze, povezane z razporeditvijo prostora. V slovenščini in angleščini imamo prostorsko razporeditev časa, ki temelji na horizontalnih prostorskih razmerjih, tj. v smislu spredaj/zadaj (npr. za praznike lahko rečemo, da so pred nami ali za nami). V mandarinščini je čas ravno tako konceptualiziran horizontalno, vendar s to razliko, da v mandarinščini obstaja tudi vertikalna konceptualizacija časa. Časovni morfemi *shàng* (gor) in *xià* (dol) se pogosto uporabljajo za opis sosledja dogodkov, pri čemer so na primer dogodki, ki so se zgodili prej *shàng* (gor), tisti, ki so se zgodili kasneje pa *xià* (dol) (Boroditsky 2001).

5.4 Medkulturne variacije

Če sta Lakoff in Johnson (1980) le nakazala, da lahko nekatere metaforične koncepte na generični ravni razumemo kot univerzalne (na primer s poudarjanjem korelacije med količino in vertikalnostjo v metafori VEČ JE GOR/MANJ JE DOL), sta Lakoff in Kövecses (1987) prek metafore jeze kot posode na pritisk pokazala, da lahko na generični ravni, tj. na ravni primarnih metafor, sicer govorimo o neke vrste univerzalnosti ali skoraj univerzalnosti, da pa so kompleksne metafore, tj. metafore, ki delujejo na specifični ravni, tiste, skozi katere se zrcalijo kulturne specifičnosti.

Konceptualna metafora CILJI SO DESTINACIJE deluje v primerjavi z metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, katere del je, prej kot nek teoretični konstrukt (Kövecses 2005, 11). Vendar to še ne pomeni, da se moramo odločiti, ali je bolje preučevati univerzalnost ali kulturno specifičnost metafore. To pomeni le, da je pri preučevanju metafore med različnimi jeziki in kulturami smiselno ločevati med primarnimi metaforami na generični ravni in med kompleksnimi metaforami na speci-

fični ravni ter da je pričakovati, da bo do variiranja prišlo na specifični ravni.

Če je univerzalnost metafore še danes lahko stvar razprave, se zdi, da je kulturna specifičnost metafore nekako samoumevna. Nekako logično se nam zdi, da bomo pri preučevanju metafor v različnih jezikih srečali številne kulturne variacije, saj, kot smo ugotovili, metafora ne deluje zgolj na ravni jezika, temveč tudi na konceptualni, fizični/telesni in družbeno-kulturni ravni. Čeprav dejstvo, da so metafore kulturno pogojene, samo po sebi ni presenetljivo, pa lahko rečemo, da so razlogi in načini metaforičnega variiranja vse prej kot samoumevni.

Pri Kövecsesu (2005, 67–87) najdemo tri oblike medkulturne variacije, povezane s konceptualnimi metaforami, ki jih avtor označi kot kongruentne, alternativne in preferenčne metafore. Za ponazoritev omenjenih treh načinov variiranja smo vzeli zglede, ki jih navaja avtor, saj so nastali kot rezultat obsežnih raziskav.

- (a) *Kongruentne metafore.* Različni jeziki imajo konceptualno metaforo na generični ravni, ki se na specifični ravni pojavlja v kulturno-specifični obliki. Primer so japonski metaforični jezikovni izrazi za jezo, ki so povezani s pojmom *hara* (ki dobesedno pomeni ›trebuh‹) v metafori JEZA JE V HARI. Čeprav so raziskovalci metaforo JEZA JE VROČA TEKOČINA V POSODI našli v vseh preučevanih jezikih, vključno z japonščino, pa za metafore, povezane s pojmom *hara*, niso našli ustreznih v drugih jezikih.
- (b) *Alternativne metafore.* Različni jeziki lahko odražajo t. i. alternativne konceptualizacije. Zgovoren primer za to obliko je konceptualizacija časa, za katero smo že ugotovili, da jo številni jeziki in kulture konceptualizirajo v prostorskem zaporedju, v katerem je preteklost za nami, sedanost pri nas, prihodnost pa pred nami. Čeprav se zdi, da to velja za večino svetovnih jezikov, pa obstaja manjše število jezikov, za katere to ne velja. Maorščina in stara grščina na primer čas konceptualizirata ravno obratno, preteklost kot pred nami, prihodnost pa za nami.
- (c) *Preferenčne metafore.* Različni jeziki/kulture uporabljajo enake konceptualne metafore, vendar dajejo govornici posameznega jezika prednost določeni konceptualizaciji. Kövecses navaja primerjavo pojmovanja življenja med

ameriškimi in madžarskimi govorniki. Raziskava je pokazala, da so govorniki obeh jezikov sicer uporabljali enake konceptualne metafore, vendar so pokazali očitne preference za določene izhodiščne domene, in sicer Američani za konceptualizacije življenja kot dragocenega predmeta in igre, Madžari pa življenja kot boja/vojne in kompromisa. Iz tega sledi, da je medkulturna variacija včasih zgolj stvar preferenčne izbire določenih konceptualnih metafor.

Zdi se, da obstajata dva razloga za medkulturno/čezkulturno variacijo, tj. širši kulturni kontekst ter naravno in fizično okolje. Vpliv širšega kulturnega konteksta se kaže v specifičnih metaforah kot primerih univerzalnih metafor v različnih kulturah, kar jasno odraža japonska metafora JEZA JE V HARI. Podoben primer je kitajski koncept *nu* (jeza), ki je povezan s pojmom *qi* (energijo, ki se preliva v telesu) in hkrati z razumevanjem telesa kot homeostatičnega organizma, na katerem temelji tradicionalna kitajska medicina. Tovrstno pojmovanje telesa izhaja iz splošnejšega filozofskega pogleda na svet, ki pravi, da vesolje deluje na temelju dveh komplementarnih sil, jina in janga, ki morata biti v ravnovesju. Kulturno specifični pojmi, ki se na primer pojavljajo v konceptualnih metaforah, povezanih s čustvi, so lahko vpeti v zelo različne sisteme kulturnih konceptov.

Po drugi strani imamo naravno oz. fizično okolje, za katerega vemo, da v veliki meri vpliva na jezik, zlasti na besedišče. Lahko predpostavljamo, da bo enako veljalo za metafore in metaforične konceptualizacije. Človek se prilagodi okolju, v katerem živi, tudi tako, da stvari in pojave, ki ga obkrožajo, uporabi za dojetje sveta na konceptualni ravni. Vzemimo kot primer znani rek »ena lastovka še ne naredi pomladi«. Slovenski rek, ki je najverjetneje nastal na podlagi opazovanja dogajanja v naravi, lahko metaforično apliciramo na številne situacije, v katerih zmotno poskušamo iz enega (običajno pozitivnega) primera narediti splošni sklep. Angleščina pozna podoben izraz (*one swallow does not make a summer*), ki se razlikuje le v letnem času in pravi, da ena lastovka še ne naredi poletja. Lahko bi rekli, da je to samoumevno, kajti če opazujemo obnašanje pogoste vrste lastovk v teh krajih, bomo njihovo selitev v Angliji najverjetneje zaznali poleti, v toplejši Sloveniji pa že spomladi. Predpostavljamo, da je tudi naše dojetje zapletenih konceptov na podoben način vpeto v fizično in naravno okolje, v katerem živimo. Dober dokaz za to lahko najdemo pri določenem jeziku, ki se je razvijal v

zelo različnih naravnih in fizičnih okoljih, kot se je to zgodilo z razvojem britanske angleščine v Ameriki ali nizozemščine v južni Afriki. Kövecses (2002, 188) navaja raziskave, ki primerjajo metafore v nizozemščini in njeni afriški različici, afrikanščini. Primerjava metafor, ki so povezane z naravo, je pokazala, da pozna afrikanščina številne metafore, v katerih nastopajo živali, medtem ko so v nizozemščini tovrstne konceptualizacije zelo redke.

5.5 Variacije znotraj kulture

Kompleksnost družbe, v kateri živimo, se kaže na raznovrstne načine. Če imamo na eni strani različne kulture in jezike, potem imamo na drugi strani posameznika in razlike med posamezniki ljudmi. Zgodi se lahko tudi, da so razlike med posamezniki znotraj določene kulture znatnejše od razlik med posamezniki iz različnih kultur. Na tem mestu se postavljajo številna vprašanja, povezana z definicijo kulture. Ali lahko sploh govorimo o določeni kulturi, ne da bi se pri tem spraševali o kulturnih razlikah znotraj nje same? Ali lahko na primer govorimo o neki enotni slovenski kulturi, ne da bi pri tem hkrati omenili na primer primorsko, štajersko, dolensko itn.? Kaj razumemo pod izrazom zahodna kultura, ki ga pogosto srečamo v razpravah o kulturnih razlikah? Če izhajamo iz zgoraj navedene definicije, da je kultura vrsta skupnih pogledov na svet, ki označujejo večje ali manjše skupine ljudi, potem je jasno, da se kultura lahko »pojavi« na različnih ravneh človekovega obstoja in delovanja. V pričujoči monografiji nas zanima zlasti to, kako se kultura odraža skozi jezik, zato bomo jezik razumeli kot sestavni del kulture, pri čemer jezik razumemo v širšem smislu, tj. kot način izražanja.

Kövecses (2005) prepoznava številne dimenzije kulturnega variiranja znotraj določene kulture, ki se kažejo skozi metafore, kot so družbena, regionalna, slogovna in druge dimenzije. Družbene dimenzije so povezane z razdelitvijo družbe na ženske in moške, mlade in stare, izobražene in neizobražene itd. Lahko si predstavljamo, da že tovrstne razdelitve odražajo določene razlike na konceptualni ravni. Razlikovanje med moškimi in ženskami se lahko v različnih kulturah kaže tudi v metaforičnih konceptih, povezanih s posameznim spolom. Ženske so na primer v nekaterih kulturah konceptualizirane kot blago, kar nazorno kaže spodnji zgled iz japonsčine (Kövecses 2005, 91).

- (4) *Tanoo-wa ano onna-o kizu mono-ni si-ta* (slo. Tanoo je povzročil, da je tista ženska postala pokvarjeno blago).

O regionalni dimenziji lahko govorimo tako na nacionalni kot lokalni ravni. Razlike med ameriško in britansko angleščino se kažejo tudi na ravni metafor (zlasti na specifični ravni, npr. izraza *have kittens* – ›imeti mucke‹ – v britanski in *have a cow* – ›imeti kravo‹ – v ameriški angleščini, ki označujeta nekoga ki je skrajno razburjen). V tem kontekstu so zanimiva skupina zamejci, pri katerih je običajno opaziti močno interferenco jezika večine. Poglejmo si primer konceptualne metafore OKO JE DRAGOCEN PREDMET, ki jo v slovenščini podpirajo izrazi, kot so ›čuvati nekaj kot punčico svojega očesa‹, ›izgubiti oko‹, ›oko za oko‹ ipd. V pogovoru med pripadniki slovenske manjšine v Italiji lahko poleg teh slišimo še nekatere druge metaforične izraze, ki podpirajo konceptualno metaforo, vendar so pravzaprav dobesedni prevodi italijanskih metafor, npr. ›dati oko za nekaj‹ (ital. *dare un occhio per qualcosa*), ›nekaj stane oko iz glave‹ (ital. *qualcosa costa un occhio dalla testa*) ipd. Poleg interferenc večinskega (ali geografsko bližnjega jezika) lahko govorimo tudi o vplivu drugih tujih jezikov, zlasti angleščine kot *lingue francae*.

Slogovna dimenzija predpostavlja razlike v metaforah glede na komunikacijsko situacijo, sredstvo komuniciranja, tematiko in druge prvine. V tem smislu lahko pričakujemo, da se bodo metafore razlikovale glede na jezikovno zvrst, tj. ali uporabljamo knjižni, pogovorni jezik ali interesne govornice. Zgovoren zgled za to je uporaba metafor v poslovnem jeziku, na primer konceptualna metafora PODJETJA SO ŽIVALI (hitro rastoča podjetja so gazele, velika in neučinkovita podjetja beli sloni itd.). Še posebno pa so zanimive metafore v slengu, za katerega je že po naravi značilna nekonvencionalnost izražanja. Za slovenski sleng je gotovo značilen zlasti velik vpliv tujih jezikov, predvsem angleščine, kar se odraža tudi pri metaforičnih konceptualizacijah. Kot primer bi lahko navedli uporabo izraza ›ful‹, prevzetega iz angleščine, katerega pomen se je v slovenščini prek konceptualne metafore razširil na domene, ki jih v angleščini ne obsega. V slovenščini na primer slišimo ›ful dobro‹, ›ful močno‹, ›ful hitro‹, kjer beseda ›ful‹ nastopa v vlogi prislova, ki izraža veliko mero dejanja ali stanja, ali visoko stopnjo česa, ki pravzaprav v angleščini na ta način sploh ne obstaja, saj je angleški izraz *full* v vlogi pridevnika in se nanaša predvsem na polnost, popolnost (dovršenost) nečesa kot v *full bottle* (›polna steklenica‹, *full stomach* (›poln želodec‹), *full story* (›celotna zgodba‹), itd. Veliko mero (količino) v angleščini izrazimo v rodilniški zvezi s frazo *full of* (npr. *full of water*, slo. poln vode). Če torej izhajamo iz visoko shematske metafore POLNO (PROSTORSKO) JE VEČ (KOLIČINSKO), je zanimivo to, da se je v

slovenščini uveljavil samo preneseni pomen, ki količino nečesa enači s prostoro.

Metaforične konceptualizacije lahko gledamo tudi kot pojave, ki se razlikujejo v času, kar Kövecses imenuje diahronična dimenzija. Za sodobni čas bi lahko na primer rekli, da ga zaznamuje metafora računalnika, na temelju katere si delovanje človeškega uma predstavljamo v analogiji z računalnikom. Zanimiv primer diahronične dimenzije najdemo v znanstvenem žargonu, kot na primer metaforične konceptualizacije, ki so jih v prizadevanjih, da bi razumeli zgradbo atoma, znanstveniki uporabljali pri opisu njegove zgradbe (Bratož 2005). Čeprav so v kontekstu znanstvenega raziskovanja kategorije, ki niso strogo opredeljene, običajno nezaželeni, pa igrajo metaforični modeli pomembno vlogo pri ponazarjanju novih ugotovitev v znanstvenih teorijah. Znanstveniki se ne poslužujejo metafor zgolj z namenom približati nove znanstvene koncepte širši javnosti, temveč jih pogosto uporabljajo kot konceptualni okvir za ponazoritev novih odkritij v znanstvenih krogih. Zgovoren primer za to so metafore, ki so jih fiziki skozi zgodovino uporabljali za ponazoritev strukture atoma.

(5a) ATOM JE ŽOGICA ZA BILJARD

(5b) ATOM JE PLUM-PUDDING³

(5c) ATOM JE DROBCEN SONČNI SISTEM

(5č) elektroni so v oblakih, razmazani po celotni orbiti

(5d) ELEKTRONI SO VALOVI NA BOBNICI

Do konca 19. stoletja je bil sprejeti model atoma podoben žogici za biljard, tj. majhni trdni krogli. Leta 1897 je J. J. Thomson z odkritjem elektrona popolnoma spremenil pogled na zgradbo atoma. Zanj je bil atom kot *plum-pudding*, tj. kot kolač s koščki suhih sliv, ki so predstavljali elektrone. Leta 1908 je Ernest Rutherford ugotovil, da je Thomsova struktura atoma napačna in predlagal je nov metaforični model. Njegov atom je imel strukturo drobcenega sončnega sistema s pozitivno nabitim jedrom vedno v središču in elektroni, ki krožijo okrog jedra kot planeti okrog sonca. Leta 1913 je kvantna teorija razvila spet drug model, in sicer je Niels Bohr ugotovil, da elektronov ne moremo pojmovati kot točk v prostoru, kar implicira metafora sončnega sistema, temveč

3. *Plum-pudding*, ki ga v fiziki povezujejo zlasti s teorijo zgradbe atoma, ki jo je razvil J. J. Thomson, je drugo ime za *Christmas pudding*, priljubljeno pecivo, ki ga Angleži pripravijo za božič.

bi si jih morali predstavljati kot razmazane po celotni orbiti, povezane v naelektrene oblake. Kasneje se je pojavila spet druga teorija, ki jo je predlagal Erwin Schrödinger, po kateri elektroni niso bili več delci, temveč valovi. Diahronična dimenzija metafore je v tem kontekstu še posebej izpostavljena, saj metafore v tem primeru lahko razumemo kot raziskovalno orodje za dostop do novih odkritij v razvoju znanosti (Bratož, prav tam).

Razvojna dimenzija je povezana s starostjo, družbenokulturnim vidikom v okviru družbene dimenzije, in se navezuje zlasti na razvoj razumevanja metafor pri otrocih. Vzemimo za ilustracijo pogovor med odraslo osebo in triletnim otrokom:

(6) Odrasla oseba: »Rok je padel na izpitu.«

Triletna Kristina: »Kaj ga je zelo bolelo?«

Iz tega kratkega pogovora, ki se večini ljudi, ki so tako ali drugače imeli opravka z otroki, ne zdi prav nič nenavaden, je jasno, da triletna Kristina ne dojame metafore, ki izhaja iz konceptualne metafore NE-USPEH/NEGATIVEN REZULTAT DELA JE FIZIČNI PADEC, ki je hkrati nižja raven metafore strukture dogodka, zlasti metafore TEŽAVE SO OVIRE PRI GIBANJU. Raziskave o dojemanju metafor na različnih stopnjah človekovega razvoja so pokazale, da se razvoj metaforičnega dojemanja pri otrocih začne pri štirih letih in se bistveno razvije pri petih letih (Kövecses 2005, 106, Tomasello 2003). V tem kontekstu velja omeniti še težave z dojetjem metafor pri otrocih z razvojnimi motnjami, zlasti pri otrocih z avtizmom, za katere je značilno dobesedno razumevanje oziroma nerazumevanje metafor in drugih oblik prenesenega pomena.

In nenazadnje, metafore se razlikujejo od posameznika do posameznika, kar Kövecses (2005, 106–108) imenuje dimenzija posameznika. To je na primer razvidno pri javnih osebah, kot so politiki, gospodarstveniki, filmske zvezde in seveda pisatelji in pesniki. V citirani izjavi (7) znanega slovenskega gospodarstvenika Ivana Zidarja prepoznamo metaforo UVELJAVLJANJE NA TRGU JE IGRANJE NOGOMETA.

(7) Prva in osnovna zadeva je ta, da morate priti v finale. Jaz to razlagam velikokrat, pa me nihče ne razume, kaj je to priti v finale. Finale velja tudi v gradbeništvu. Finale pomeni, da sva v igri. Lahko se zgodi vse. Lahko imava srečo in žoga »zaluta« v gol, izgubiš živce in nastane problem, lahko imava dan in imava celo igro, lahko imava sodnike, publiko in igralce, ki se

lahko med seboj dogovorijo. Tako je to, če si v finalu, v igri. Če pa gledaš vse to s klopi, nimaš nobene možnosti. Največja napaka je, ne biti prisoten. Finale je stvar, ki bi se je moji komercialisti morali naučiti.

Čeprav je nogomet pogosta izhodiščna domena v gospodarstvu in politiki in gotovo ni značilna zgolj za Zidarja, lahko v tem primeru kljub temu govorimo o metaforičnem variiranju glede na posameznika, saj, kot je ugotovil tudi novinar članka, v katerem je bil citat objavljen, Zidarjeve nogometne metafore niso naključje. Zidar je bil namreč dolgo let predsednik uspešnega nogometnega kluba (SCT Olimpije), iz česar lahko sklepamo, da to športno področje pozna boljše od kakšne druge potencialne izhodiščne domene, kot je na primer glasbeno udejstvovanje, ki je tudi pogosto uporabljena domena v sorodnih kontekstih (glej 6.7). V tem konkretnem primeru je zanimivo tudi to, da se je novinar odzval na citirano izjavo tako, da je nadaljeval Zidarjevo metaforo: »Nemara bo Zidaru največje težave povzročilo prav preveliko število golov iz nikoli dosojenih ofsajdov.« (*Dnevnik, Dnevnikov objektiv*, 16. december 2008)

Zgovoren primer rabe metafor, ki so značilne za določenega posameznika, so denimo tudi metafore, ki jih uporablja glavni lik priljubljene britanske komedije Črni gad (*Blackadder*). Gre za primer t. i. epske metafore ali homerske primere, ki je običajno opremljena s številnimi podrobnostmi, ki dajejo učinek pretiravanja.

- (8) To je kriza. Velika kriza. No, če imate čas, vam povem, da gre za dvanajstnadstropno krizo z veličastnimi vhodnimi vrati, preprogami po vseh hodnikih in dvoranah, 24-urnimi portirskimi storitvami in gromozanskim znakom na strehi, ki pravi »To je Velika Kriza.«

Smiselno je poudariti, da omenjene dimenzije ne delujejo neodvisno druga od druge. V večini primerov se variiranje pojavlja z medsebojnim delovanjem več dimenzij hkrati.

5.6 Variacije v izhodiščni domeni

Z vidika kognitivnega pogleda na metaforo lahko govorimo o različnih aspektih metafore, kot so izhodiščna in ciljna domena, preslikave ali ustrežanja med njima, različne ravni metafore (specifična oz. generična raven), metaforični jezikovni izrazi, izkustveni temelj metafore, razširitve metafor, stopnja konvencionalnosti metafore, kulturni modeli, konceptualne zmesi itd. A čeprav do variiranja na ravni konceptualne me-

tafore v različnih kulturah in jezikih lahko prihaja na več različnih načinov, upoštevajoč omenjene aspekte metafore, se zdi, da so razlike najočitnejše na ravni obeh domen, zlasti izhodiščne.

Vzemimo koncept DRUŽINA kot izhodiščno področje, ki ga najdemo v razširjenih konceptualnih metaforah v različnih jezikih, kot sta PODJETJE JE DRUŽINA in DRUŽBA JE DRUŽINA. Vprašati se moramo, kakšno družino imamo pravzaprav v mislih. Če pogledamo pojem družine z vidika prebivalca Irske, denimo, bo ta najverjetneje sestavljena iz najmanj petih članov, tj. starša in treh otrok. Če na primer kupujete družinsko vstopnico za ogled neke znamenitosti na Irskem, se nič ne čudite obvestilu pred okencem, ki obiskovalce opozarja, da družina pomeni najmanj tri otroke (osebna izkušnja, leta 1999). Seveda bi bila tovrstna praksa v Sloveniji, ki se že dolga leta bori z negativnim naravnim prirastom, popolnoma nesmiselna. Vendar poleg števila družinskih članov pojem družine zajema še mnoge druge pomembne aspekte, ki se v različnih kulturah lahko bistveno razlikujejo, npr. razmerja med družinskimi člani, povezava med družino in zunanjim okoljem, vloga staršev v družini, vloga določenih otrok (po slovenskem ljudskem verovanju je moral na primer deseti sin oditi v svet) ipd.

Kot smo že omenili, je pri analizi pojma družine v družbenopolitičnem okolju Lakoff (1996) pokazal, da v ameriški kulturi obstaja več različic koncepta DRUŽINA, pri čemer nekateri ljudje uporabljajo model družine t. i. »strogega očeta«, drugi pa »skrbne matere«. Lakoff ugotavlja, da imata omenjeni konceptualizaciji velik vpliv na poglede, ki jih imajo ljudje na družbena in politična vprašanja, da se torej posameznikovo dožemanje družbe razlikuje glede na to, ali verjame v družino, v kateri obstaja neka avtoritativna oseba, ki deluje na načelu nagrajevanja in kaznovanja, ali v družino, v kateri odnosi temeljijo na skrbi za druge člane, medsebojni pomoči in jasnem izražanju čustev.

Zgovoren primer razlikovanja na ravni izhodiščne domene je metafora POLITIKA JE ŠPORT, ki jo poznajo številni jeziki in kulture. Gre za razlikovanje specifičnosti izhodiščne domene, saj se vrsta športa, ki je v določeni kulturi mišljen v metafori, lahko zelo razlikuje. Običajno gre za vrste športnih dejavnosti, ki so v določeni kulturi zelo priljubljeni. V Sloveniji bo to na primer nogomet ali smučanje, v Ameriki bejzbol, ameriški nogomet, na Kitajskem namizni tenis, odbojka itd.

- (9) Rupel, ki že celo poosamosvojitveno obdobje uspešno vozi *politični slalom*, pač ne bi bil Rupel, če ne bi svoj ministrski

padec izkoristil za novo mitologizacijo že tako kočljivih razmerij med našimi zaslužnimi in njihovim zaslužkarstvom.

(10) Lidl je prva liga

V zgledu (9) imamo metaforo **POLITIK JE SMUČAR**, za katero bi lahko predvidevali, da je v toplejših krajih, kjer smučanje ni nacionalni šport, ne pozna. Zgled (10), s katerim priljubljen slovenski nogometaš oglašuje verigo trgovin Lidl, se navezuje na metaforo **GOSPODARSTVO JE ŠPORT**, pri čemer je popolnoma samoumevno (tudi zaradi izbire osebnosti), da gre za evropski nogomet in ne na primer ameriški ali kakšno drugo vrsto športa.

5.7 Konceptualne metafore in njihova jezikovna realizacija

Ugotovili smo že, da so nekatere konceptualne metafore univerzalne, kar velja zlasti za metafore na generični ravni. Kulturne variacije med metaforami lažje zaznamo na bolj specifični ravni, ki je hkrati bolj neposredno povezana z metaforičnimi jezikovnimi izrazi, ki dokazujejo obstoj posamezne konceptualne metafore. Jezikovno realizacijo posameznih metafor bi lahko razumeli tudi kot skrajno konkretizacijo nekega koncepta, kot najbolj specifično metaforo na kontinuumu od specifične h konceptualni. Iz tega sledi, da lahko na ravni jezikovne realizacije pričakujemo določena odstopanja med različnimi jeziki. Kövecses (2005) razlikuje štiri različne ravni potencialnega variiranja, in sicer na ravni jezikovne oblike,⁴ dobesednega pomena, prenesenega pomena in konceptualne metafore. Na ta način lahko ugotavljamo vzorce variiranja med različnimi jeziki. Avtor navaja primer metafore **ČAS JE DENAR** v angleščini in madžarščini, za katero ugotavlja, da velja vzorec različne jezikovne oblike, enakega dobesednega in prenesenega pomena ter konceptualne metafore (vzorec ›različno enako enako enako‹). Pri prevajanju izrazov iz enega v drugi jezik lahko ugotavljamo različne vzorce variiranja. Poglejmo primer jezikovne realizacije metafore **VIDETI JE VEDETI** v angleščini in slovenščini:

(11a) Bil je slep za njene napake.

(11b) *He was blind to her faults.*

(12a) To še slepec vidi.

(12b) *This sticks out a mile* (dobesedno to štrli na miljo daleč).

4. Posamezne konceptualne metafore so lahko jezikovno realizirane kot besede, večbesedne zveze ali kompleksnejše sintaktične strukture (Barcelona 2001).

Iz zgledov (11a–b) je razvidno, da gre za enako jezikovno obliko, enak dobeseden pomen, enak prenesen pomen in konceptualno metaforo (vzorec ›enako enako enako enako‹), medtem ko zgleda (12a–b) sledita vzorcju ›različno različno enako enako‹, kar pomeni, da se metafora razlikuje po obliki in dobesednem pomenu, ne pa po prenesenem pomenu in konceptualni metafori.

Pri tem je smiselno znova poudariti, da so meje med prenesenim (metaforičnim) oziroma dobesednim pomenom vse prej kot jasne. Kaj pravzaprav je dobesedni pomen? Čeprav se nam morda zdi, da ga lahko nekako po intuiciji prepoznamo, izraz ›trošiti denar‹ na primer se nam gotovo zdi bolj dobeseden kot ›trošiti čas‹, kmalu ugotovimo, da je dobesednost lahko zelo relativna. Beseda ›trošiti‹ je v praslovanščini pomenila ›drobiti‹, kar pomeni, da temelji izraz na metaforični osnovi. Trditve, da gre v tovrstnih primerih za mrtve metafore, ki jih danes jemljemo kot popolnoma dobesedne, niso prepričljive, zlasti upoštevajoč rezultate novejših psiholoških raziskav, ki so dokazali, da imajo tudi navidezno dobesedni izrazi jasne metaforične učinke. Sweetserjeva (1990) poudarja, da so se mnogi koncepti, ki jih danes dojemamo dobesedno in ki se nanašajo na raznovrstne mentalne pojave, skozi zgodovino razvili s pomočjo mnogih konceptualnih metafor, ki so še danes dejavne, kot na primer konceptualna metafora VEDETI JE VIDETI. Etimologija besed nam lahko razkrije mnoge metaforične povezave, ki nam na prvi pogled lahko delujejo dobesedno. Beseda ›emocija‹, ki izhaja iz latinščine, je v glagolski obliki izvorno pomenila ›ven spraviti, izgnati, premakniti ven‹. V razširjeni konceptualni metafori, ki je povezana s čustvi, so čustva konceptualizirana kot notranje sile, ki prihajajo iz posode, kar lahko prepoznamo v številnih metaforičnih izrazih, ki jih danes uporabljamo (npr. izbruhniti od jeze).

5.8 Sklep

V tem poglavju smo predstavili pojma univerzalnosti metafor in kulturnih variacij. Ugotovili smo, da je ta vidik metafore še razmeroma neraziskan in predstavili nekatera osnovna teoretična izhodišča. V zadnjem obdobju je v okviru preučevanja metafor zaznati veliko zanimanja za ugotavljanje kulturne specifičnosti konceptualnih metafor, kar je tudi eden osnovnih namenov pričujočega dela. Vendar je na tem mestu smiselno poudariti, da je preučevanje metafor z vidika kulturnih specifičnosti vse prej kot preprosto. Veliko je namreč metafor, za katere bi težko našli kulturno specifično interpretacijo. Vprašamo se lahko, ali so iz-

brane metafore kulturno pogojene ali so del našega splošnega védenja. Na to je opozorila tudi Deignanová (2003), ki ugotavlja, da številne razlike med metaforičnimi izrazi v različnih jezikih niso povezane s prepoznanimi kulturnimi stereotipi. Primer, ki ga navaja avtorica, so številni angleški izrazi, povezani z leksemom ›konj«, kot so *put the cart before the horse* (slo. ›postaviti voz pred konja«), ki označuje dogodke v nepravilnem vrstnem redu, ali *one-horse town* (slo. ›mesto z enim konjem«) za označevanje manjšega in nepomembnega kraja. Omenjene izraze lahko pojasnimo s kulturnega vidika, in sicer v smislu pomena, ki ga ima izhodiščna domena KONJ v britanski kulturi, zlasti v smislu konja kot prevoznega sredstva in delovne živali. Vendar bi sorodne primere metaforične navezave lahko našli v večini kultur, ki tako ali drugače poznajo konje. V slovenščini imamo na primer izraze: ›biti na konju«, ›delati kot konj« ipd. Iz tega sledi, da bi omenjene izraze težko pripisali določeni kulturi ali o njih govorili kot o kulturno specifičnih metaforah. Tovrstni metaforični izrazi vsekakor niso na enaki ravni kulturne specifičnosti kot metafore, ki na primer izhajajo iz izhodiščne domene KONJSKE DIRKE, saj je ta domena značilna za britansko kulturo kot je na primer bikoborba za špansko. Druga težava so izrazi, ki izhajajo iz izkušenj v daljni preteklosti, katerih izvorni pomen je danes večinoma zakrit ali vsaj zamegljen. Takšen je na primer angleški izraz *to kick the bucket* (dobesedno ›brcniti vedro«), ki pomeni umreti. Čeprav obstaja več razlag o izvoru tega idioma,⁵ si danes težko predstavljamo, kakšna je povezava med umreti in brcniti vedro. Lahko zaključimo, da je pri ugotavljanju kulturnih specifičnosti metafor in pri interpretaciji podatkov potrebno in smiselno upoštevati različne vidike variiranja.

5. Ena od teorij pravi, da *kick the bucket* izhaja iz načina samomora, in sicer da samomorilec brcne vedro preden se obesi, medtem ko druga izhaja iz predpostavke, da se je v preteklosti beseda *bucket* nanašala na ›gredo« ali ›tram«, na katerega so obesili zaklanega prašiča, ki se je pred smrtjo zvijal in s tem pogosto prevračal stvari na tleh (vir: http://en.wiktionary.org/wiki/kick_the_bucket).

6 Metafore v družbeni realnosti

Kot smo že ugotovili, igrajo metafore ključno vlogo pri osmišljanju sveta, v katerem živimo, pa naj gre za dojemanje fizičnega sveta, ki nas obdaja, ali družbe, katere člani smo. Eden od osnovnih namenov pričujočega dela je ugotoviti, katere so prevladujoče metafore družbe, v kateri živimo, ali, drugače rečeno, katere metafore krojijo naše razumevanje družbene realnosti. Pri tem predpostavljamo, da obstajajo določene osnovne konceptualizacije, ki so tipične za določeno družbo oziroma prevladujejo v neki družbi v določenem času. Predmet našega preučevanja so zlasti t. i. zahodne družbe, in sicer tako tiste, ki imajo dolgo tradicijo kapitalizma, kot tiste, ki so ali so bile v tranziciji od socialističnega h kapitalističnemu sistemu. V tem se naša prizadevanja delno prepletajo s preučevanjem jezika v t. i. novem kapitalizmu kot naj sodobnejšem primeru zgodovinskih sklopov prestrukturiranja, s katerimi je kapitalizem obdržal svojo temeljno kontinuiteto (Fairclough 2003; Chiapello in Fairclough 2002). Fairclough poudarja, da nobeno sodobno raziskovanje družbenih fenomenov ne more spregledati teh sprememb. Na tem mestu je smiselno poudariti, da izraz »novi kapitalizem« nikakor ne zajema zgolj gospodarskih tem. Predmet raziskovanja razumemo v širšem smislu kot preučevanje različnih vplivov teh sprememb na politiko, izobraževanje, umetnostno izražanje in mnoga druga področja družbenega življenja.

Preučevanje metafore z vidika kognitivnega jezikoslovja se prepleta s prizadevanji t. i. kritične analize diskurza¹ in znotraj nje kritične analize metafore, ki se osredotoča na pomen ponavljajočih se metaforičnih vzorcev, ki skozi jezik dajejo obliko in vsebino ideologiji in družbeni praksi. Obravnavani so številni aspekti sodobnega družbenega življenja, med drugim tisti, ki so povezani s političnim in gospodarskim okoljem. Glavni cilj kritične analize diskurza je kritično preučevati družbeno ne-

1. Izraz »kritična analiza diskurza« se navezuje na vejo uporabnega jezikoslovja, ki jo zaznamujejo zlasti dela Fowlerja, Fairclougha, van Dijka in Wodakove (Hart in Lukeš 2010).

enakost, kot se odraža, izraža in legitimizira skozi jezik. Pri tem je poudarek na razkrivanju ideologije, ki se izraža skozi jezik. Številni avtorji (Chilton in Ilyin 1993; Lakoff 1996; 2001; Lakoff in Johnson 1999; Goatly 2007; Charteris-Black 2005; Musolff 2004) so prepričani, da je moč ideologijo preučevati in razkrivati s pomočjo analize metaforičnih konceptov, ki jih posamezna ideologija uporablja. S tem ko metaforo razume kot kognitivni mehanizem ideologije, Goatly (2007) nadaljuje prizadevanja, ki poskušajo povezovati ugotovitve kognitivnega jezikoslovja s področjem kritične analize diskurza, saj imata področji pomemben skupni imenovalac, in sicer prepričanje, da jezik ni le neko sredstvo, s pomočjo katerega razmišljamo, temveč da jezik sooblikuje in soustvarja naš način razmišljanja in delovanja. Prvo podpoglavje tega dela je osredotočeno na vlogo in pomen metafore pri razkrivanju ideoloških aspektov jezika, medtem ko v drugem, tretjem, četrtem in petem podpoglavju podajamo kratek pregled kritične analize diskurza, s poudarkom na primerjavi med obema omenjenima pristopoma k preučevanju metafore kot tudi kritični pogled na oba pristopa.

Številne konceptualne metafore, ki se na različne načine manifestirajo skozi jezik, večino časa uporabljamo nezavedno. Ena tovrstnih metafor je **POMEMBNO JE VISOKO**, ki jo lahko zasledimo v številnih jezikovnih izrazih, kot so »biti na visokem položaju«, »vrh organizacije«, »vrhunec srečanja«, »meriti visoko«, »imeti visoke cilje«, »priti visoko« ipd. Pomen višine se kaže na raznih področjih družbenega delovanja, kar dobro ponazarja t. i. tekma za najvišjo stavbo na svetu. S pomembnostjo so povezane tudi druga ciljna področja, kot so moč, uspeh in status. Lakoff (2001) na primer poudarja, da sta bila v t. i. terorističnem napadu 11. septembra napadena dvojčka zaradi svoje višine in velikosti izvrstna tarča za tiste, ki so poskušali simbolično zmanjšati moč, uspeh in pomen Združenih narodov. Predmet našega raziskovanja so torej metafore, ki zrcalijo načine strukturiranja konceptov, ki so pomembni za sodobno družbo. Pri tem se bomo omejili na področji političnega in gospodarskega delovanja, ki sta osrednji temi šestega in sedmega podpoglavja.

V osmem podpoglavju smo preučevanju metafore dodali še neverbalne načine metaforičnega izražanja. V okviru kognitivnega pristopa k metafori se je povezanost verbalnih in neverbalnih metafor izkazala kot pomembna zlasti upoštevač kulturno komponento konceptualnih metafor. Za ponazoritev smo analizirali nekaj primerov t. i. multimodalnih metafor.

6.1 Metafore in ideologija

Čeprav ni naš namen razpravljati o izrazu ideologija, ki je izredno kompleksen pojem, o katerem je bilo in še bo veliko napisanega, pa je vendarle smiselno omeniti, kaj pravzaprav mislimo s tem izrazom. Izhajamo iz splošno znane definicije, ki pravi, da se ideologija nanaša na vse tiste poglede o družbi, ki si jih deli določena skupina ljudi. Iz tega sledi, da lahko določene skupine ljudi vplivajo na oblikovanje posameznih vrednot in prepričanj celotne družbe. Tak pogled se delno prekriva s klasično marksistično definicijo ideologije kot zavestnega ali nezavestnega idealiziranja ali prikrivanja lastnih interesov. To potrjuje tudi Fairclough (2003, 9), ki pa v svojem kritičnem pogledu na ideologijo daje velik poudarek na pojma moči in dominacije: »Ideologije so reprezentacije vidikov sveta, ki prispevajo k uveljavljanju in vzdrževanju odnosov moči, dominacije in izkoriščanja.«

Vendar se strinjamo tudi z Goatlyem, ki pravi, da neideološko mišljenje ni mogoče in sprejema ambivalentni pogled na ideologijo, ki da je lahko, po eni strani, spodbujajoča, uporabna, prilagodljiva, po drugi strani pa okrnjujoča, zavajajoča in neprilagodljiva (Goatly 2007). V tem kontekstu je zlasti pomembno to, da je ideologija neposredno in neločljivo povezana s kognitivnimi procesi, da je torej tako rezultat kognitivnih mehanizmov kot družbene dejavnosti. Ideologije pa so tesno povezane tudi z jezikom, saj je uporaba jezika najpogostejši način družbenega vedenja. Znotraj enega jezika alternativne metafore ponujajo različne poglede na družbene prakse, oziroma, kot se je izrazil Goatly: »Metafore so kognitivni filtri, vendar različne metafore filtrirajo različne koščke resnice.« (2007, 25.)²

Za nekatere stvari lahko rečemo, da so samoumevne, da so tako jasne, da nam že zdrava pamet daje vedeti, da so prave oziroma resnične. To velja tudi za razne načine razvrščanja stvari in pojmov. A kot pravi Jackendoff (v Goatly 2007, 25): »Zavedno imamo dostop le do projicirane sveta – do sveta, kakor ga je podzavestno organizirala duševnost, in o stvareh lahko govorimo le, v kolikor so prišle do neke mentalne reprezentacije skozi proces organiziranja konceptov.« Informacije, ki jih dobimo skozi jezik in ki jih pogosto sprejemamo kot objektivno samou-

2. Wodakova in Meyer (2009, 8) poudarjata, da kritične analize diskurza ne zanima ideologija na površinski ravni kulture, temveč zlasti tista »zakrita in latentna vsakdana prepričanja, ki se pogosto pojavljajo preoblečena v obliki konceptualnih metafor in ideologij.«

mevne, so potemtakem vedno sankcionirane in spuščene skozi različne filtre, ter ne predstavljajo stvarnosti v takšni obliki, kot ta objektivno obstaja. Vpliv jezika na naše mišljenj in percepcijo stvarnosti je najmočnejši ravno takrat, ko se ga ne zavedamo, kar omogoča vpliv ideologije na človekovo mišljenje. To je dobro ponazoril Goatly (2007, 28):

Izvirne metafore morda učinkovito podirajo ustaljene jezikovne in kulturne kategorije in s tem ontologije in ideologije, ki jih manifestirajo, ter ponujajo nove. Vendar so ravno zaradi svoje izvirnosti to zgolj enkratni poskusi. Po drugi strani pa konvencionalne metafore nikakor ne omajajo človekovih načinov percepcije ali dejanj, saj so se že uveljavile kot sprejemljivi načini konstruiranja, konceptualiziranja realnosti in interakcije z njo. Če na primer v pogovoru nekdo za določen argument reče »Tega pa ne kupim,« se nam to ne zdi nič čudnega, saj je glagol »kupiti«³ uporabljen v konvencionalni metafori v smislu »sprejeti, strinjati se«. Vendar dejstvo, da je ta metafora postala običajna, pomeni, da lahko sporoča latentno ideologijo, in sicer to, da so ideje in prepričanja blago, ki ga lahko izbiramo in kupujemo, skladno z našimi potrebami in željami. To je še zlasti možno, če ne gre zgolj za izolirano besedno metaforo, temveč za del širše metaforične teme, ki združuje mnoge leksikalne izraze.

Soroden pogled na ideološko naravo konceptualnih metafor najdemo pri številnih drugih avtorjih. Lakoff (1996, 2002) in Lakoff in Johnson (1999) ravno tako poudarjata, da so z vidika ideologije konceptualne metafore za kognitivno jezikoslovje zanimive ravno zaradi svoje domnevne samoumevnosti. Morgan (1996; 1997) na primer ugotavlja, da so ideologije, ki izhajajo iz promoviranja določenih konceptualnih metafor v okviru določene organizacije, lahko učinkovito menedžersko orodje.

Primer načina, kako izbrana konceptualna metafora (SPREMEMBE V PODJETJU SO SPREMEMBE VREMENA) deluje kot sredstvo ideologije, najdemo v časopisnem komentarju o gospodarski krizi v ZDA (Neznosna lahkost neodgovornega kapitalizma, *Delo*, 21. marec 2009), ki pravi, da

3. Tudi v angleškem pogovornem jeziku je eden od pomenov glagola *buy* (»kupiti«) »sprejeti nekaj kot dejstvo oz. resnico«.

v takšni družbi, v kateri o množičnih odpuščanjih delavcev poročajo kot o naravni ujmi, ki jo »vremenoslovci« utegnejo napovedati, preprečiti pa je menda nikakor ni mogoče, so del naravnega reda tudi milijonske nagrade direktorjem, čeprav bi že prerazdelitev zgolj dela njihovega dobička lahko ohranila veliko, če že ne vsa delovna mesta.

V kontekstu ideologije postane tudi jasno, zakaj v kognitivnem jezikoslovju razprava o kategorizaciji, razvrščanju stvari zaseda tako pomembno mesto. Čeprav se nam morda zdi, da nekatere kategorije temeljijo na objektivnih razlikah, nam možnosti alternativnih razvrstitev jasno pokažejo, da lahko s poudarjanjem različnih lastnosti dobimo različne kategorije. Kategorije, kot so revni in bogati, mladi in stari, niso nič drugega kot družbeni konstrukti, kjer je določena lastnost poudarjena v škodo neke druge. Pri tem je bistveno to, da ima tisti, ki določa kategorije in s tem deli družbene vloge, neizmerno moč. V tem kontekstu je zanimiva etimologija besede »kategorija«, saj izhaja iz grškega glagola *kategoreo*, ki je prvotno pomenil »govoriti proti komu, pritoževati se«. Podobno kot kategorije, konceptualne metafore, ki izhajajo iz številnih konvencionalnih metaforičnih izrazov, ravno tako niso (izključno) odraz neke objektivne realnosti, temveč so lahko orodje v rokah tistih, ki imajo moč (politično in gospodarsko).

6.2 Kritična analiza diskurza in metafore

Kritična analiza diskurza (KAD), ki se je kot področje razvila v okviru širše discipline analize diskurza, je interdisciplinarni pristop k diskurzu, ki jezik razume kot vsenavzoč družbeni pojav, kot del širšega družbenega konteksta. V tem smislu KAD ne zanima preučevanje neke jezikovne enote per se, temveč preučevanje družbenih pojavov, ki so po naravi kompleksni in zato vselej zahtevajo večdisciplinaren pristop (Wodak in Meyer 2009). Van Dijk, poleg Fairclougha eden najvidnejših predstavnikov KAD in urednik osrednje revije *Discourse and Society* (<http://www.discourses.org/>), poudarja, da je eden osnovnih namenov KAD v okviru jezikoslovja posvetiti večjo pozornost družbenopolitičnim strukturam, saj meni, da so se jezikoslovne raziskave v preteklosti pretirano ukvarjale s tehničnimi vidiki jezika in z analizo posameznega jezika izven konteksta. Jezikovna raba, vključno z rabo metafor, je v okviru KAD razumljena in analizirana kot orodje moči, kot nekaj, kar politični akterji lahko uporabijo za komuniciranje, legitimiziranje in/ali

prikriivanje svojih političnih interesov. V tem smislu je metafora retorično orodje, katerega namen je predstavljati in naturalizirati stvari in dogodke tako, da so ti v prid enim in v škodo drugim (Stenvoll 2008). Z odkrivanjem ideoloških funkcij posameznih jezikovnih praks, kot na primer z analizo metafor, povezanih z določenim kontekstom, se KAD zavezuje odkrivati navidezna naključja obstoječih družbenih ureditev.

Prizadevanja v okviru KAD in preučevanje metafore s kognitivnega vidika se prepletajo v pomembni točki, in sicer v pomenu, ki ga obe področji dajeta *common-sense*-u, tj. samoumevnim predpostavkam, ki so implicitne v običajih, po katerih se ljudje jezikovno sporazumevajo in katerih se v glavnem ne zavedajo. Fairclough (2001, 2) to razloži na primeru tradicionalnega odnosa med zdravnikom in pacientom, ki uteleša nekatere samoumevne predpostavke, po katerih sta avtoriteta in hierarhija naravni danosti. Glede na to, da je zdravnik več v medicini in pacient ne, je prav (in »naravno«), da zdravnik odloča o zdravljenju in nadzira njegov potek, medtem ko je ravno tako prav, da se pacient prepusti odločitvam in sodeluje. Tovrstne predpostavke, ki se odražajo v jeziku, so izhodišče za ideologijo. Ideologija pa je tesno povezana z močjo, kajti narava ideoloških predpostavk, ukoreninjenih v posameznih običajih, je odvisna od razmerja moči, iz katerih prav ti običaji izhajajo. Način, kako ideologije delujejo kot sredstva legitimacije obstoječih družbenih razmerij, je ravno skozi ponavljajoče se, ustaljene načine vedenja, ki tovrstne odnose in razmerja moči jemljejo kot samoumevne. S preučevanjem konceptualnih metafor, iz katerih izhajajo številne metafore, ki jih uporabljamo v vsakdanjem jeziku, poskuša kognitivni pristop k metafori ravno tako ugotoviti, kaj leži za mnogimi samoumevnimi izrazi in pojmi, ki jih brezskrbno uporabljamo v našem vsakdanjem življenju.

6.3 Diskurz in besedilo

Pri definiciji besedila in diskurza se naslanjamo na Fairclougha (2003, 3–4), ki izraz »besedilo« uporabljaja v zelo širokem smislu kot katerikoli dejanski primer jezikovne rabe, kar lahko vključuje tako časopisne članke ali spletne strani kot televizijske oddaje. Pri tem avtor opozarja, da je ta definicija lahko omejujoča, saj je pri nekaterih besedilih, kot so na primer televizijske oddaje, potrebno upoštevati vpliv vizualnih podob in glasovnih učinkov. Izraz »diskurz« avtor opredeli kot element družbenega življenja, ki je tesno povezan z drugimi elementi. Pri tem je smiselno poudariti, da je diskurz lahko mišljen na splošni ravni kot abstrakten samostalniik, ki se nanaša na jezik kot del družbenega življenja,

v našem primeru na primer politični diskurz kot del širšega družbenega diskurza, ali na specifični ravni, ki se na nanaša na posamezne načine reprezentiranja delov sveta. Na tej ravni lahko govorimo o različnih diskurzih, povezanih z določenim kontekstom, kot je na primer diskurz določene politične opcije ali v našem primeru diskurz volitev. Fairclough (2003, 26) nadalje razlikuje med žanrom, ki ga razume kot način delovanja, diskurzom kot načinom reprezentiranja in slogom kot načinom biti. Žanri so tako različni načini diskurzivnega delovanja, kot je na primer intervju. Reprezentacija stvari jasno pripada diskurzu, saj različni diskurzi različno (iz različnih drž ali perspektiv) reprezentirajo neko določeno področje stvarnosti. V slogu pa se zrcalijo različni načini obstoja posamezne družbene in osebne identitete, kot na primer slog določenega menedžerja, tj. njegov način rabe jezika kot vira za oblikovanje lastne identitete. Čeprav se na različnih mestih dotaknemo vseh treh pojmov, je predmet našega preučevanja zlasti diskurz.⁴

V okviru širšega področja analize diskurza lahko govorimo o dveh pristopih k analizi besedila kot takega. Diskurzna analiza v okviru družbenih ved, ki se naslanja zlasti na Foucaulta (1991), ni usmerjena v preučevanje besedila kot takega, temveč v analizo izjave (*l'énoncé*) kot minimalne enote vednosti. Po drugi strani je diskurzna analiza, ki izhaja iz jezikoslovja, osredotočena na besedilo in je v tem smislu zgolj jezikovna analiza. Fairclough pa je zagovornik srednjega pristopa, ki hkrati obravnava jezik besedil in vprašanja, povezana z družbeno teorijo. Avtor poudarja, da je »analiza besedila ključni del analize diskurza, vendar analiza diskurza ni zgolj jezikovna analiza besedila« (Fairclough 2003, 3).

Fairclough (1992) predlaga analitično razdelitev diskurza na treh ravneh: kot besedilo, kot diskurzivna praksa (tvorjenje, posredovanje in poraba besedila) in kot družbena praksa (splošnejši strukturni in ideološki vidiki besedila in diskurzivnih praks). Vzemimo primer pogovora med zakonskima partnerjema. Analiziramo ga lahko s stališča njenega razmerja, s stališča značilnosti pogovorov med zakoncema znotraj dru-

4. Zavedamo se, da obstajajo v okviru širšega področja analize diskurza številne definicije izrazov, kot so diskurz, register, žanr, slog. Medtem ko se mnoge med njimi medsebojno prekrivajo, si druge povsem nasprotujejo. To dejstvo odraža kompleksnost predmeta preučevanja, ki se kaže zlasti v težavah pri razvrščanju jezika glede na različne lastnosti in prvine, ki igrajo pomembno vlogo pri analizi rabe jezika. Zmedo lahko povzroči tudi uporaba omenjenih izrazov v slovenščini, kjer se po Toporišču (2000) npr. za žanr uporablja tudi izraz besedilna vrsta, za registre pa funkcijske zvrsti (praktično-sporazumevalna, strokovna, publicistična in umetnostna zvrst).

žine kot institucije ali s stališča razmerij med spoloma v širši družbi. Avtor nadalje predlaga štiri področja za analizo besedila, in sicer na področju besedišča, slovnice, kohezije in strukture besedila, pri čemer preučevanje metafore uvrsti na področje besedišča v smislu političnega in ideološkega pomena posameznih besed. V metodološkem okviru KAD je torej metafora obravnavana na ravni besedila kot del diskurzivnih in družbenih praks.

Značilnosti besedišča so za Fairclougha (2003, 129–130) najočitnejše razločevalne značilnosti nekega diskurza, kajti »diskurzi ubesedijo oziroma leksikalizirajo (upomenijo) svet na posebne načine«. Avtor navaja številne primere semantičnih razmerij, ki jih ni moč najti v slovarjih, ker so vezana na specifične diskurze, na primer razmerje med »globalizacijo« in »gospodarskim napredkom«, pri čemer je globalizacija podpomenka gospodarskega napredka. Od hiponimičnega razmerja med omenjenima leksikalnima enotama je odvisna koherenca celotnega besedila. Dejstvo, da različni diskurzi lahko uporabljajo enake besede, a z različnimi semantičnimi razmerji, lahko ugotovimo tudi z analizo ustaljenih besednih zvez, vzorcev skupnega pojavljanja besed v besedilu, kar s sodobnimi računalniško-podprtimi korpusnimi metodami naredimo na izredno velikem obsegu besedil. In nenazadnje, eden od načinov razlikovanja med diskurzi je tudi preučevanje metafor, pri čemer Fairclough poudarja, da različnih diskurzov ne ločujejo posamezne metafore, temveč kombinacije različnih konceptualnih metafor. V diskurzu volitev, ki ga podrobneje obravnavamo v nadaljevanju, je moč prepoznati vsaj dve večji konceptualni metafori, in sicer VOLITVE SO BOJEVANJE IN VOLITVE SO TEKMOVANJE. Iz tega sledi, da ti dve metafori opredeljujeta oziroma razlikujeta diskurz volitev od drugih diskurzov.

6.4 Leksikalne in gramatikalne metafore

V okviru systemske funkcionalne lingvistike je Halliday (1985) pojem metafore razširil s tradicionalnega pogleda na metaforo, ki je temeljil na leksikalnem pomenu, na slovnico. V tem pogledu nek jezikovni izraz lahko označimo za metaforičen le, če predpostavljamo, da obstaja nekje tudi nek ustrezen nemetaforičen izraz (Taverniers 2006, 9). Kot smo že ugotovili v drugem poglavju, zbuja razlikovanje med metaforičnim in nemetaforičnim oziroma dobesečnim številne pomisleke, saj se je razprava o tem začela z Aristotelom in se še vedno nadaljuje. Vendar je kljub problematičnosti tovrstno razlikovanje uporabno za razumevanje delovanja t. i. gramatikalne metafore (*grammatical metaphors*).

Čeprav so predmet našega preučevanja zlasti t. i. leksikalne metafore, ki temeljijo na analizi na besedni ravni, so gramatikalne metafore ravno tako pomembne za razločevanje različnih diskurzov. Gramatikalne metafore so slovnične tvorbe oziroma konstrukcije (*grammatic constructions*), ki izražajo določeno stopnjo metaforičnosti. Vzemimo za zgled naslednja stavka:

- (1) Gospodarski napredek Slovenije je odvisen od akumulacije kapitala.
- (2) Če slovensko gospodarstvo uspe pridobiti več kapitala, bomo lahko izboljšali naše gospodarstvo.

Nesporno je, da (1) temelji na dveh primerih nominalizacije (pretvorbe glagolskih zvez v samostalniške), in sicer na samostalniških zvezah ›gospodarski napredek‹ in ›akumulacija kapitala‹. Zgled (2) je alternativa (1) z uporabo glagolskih zvez. Vendar nam podrobnejša analiza pokaže, da samostalniška zveza v zgledu (1) ni zgolj enostavna pretvorba glagolske zveze v (2), saj ›akumulacija kapitala‹ ni isto kot ›če uspemo pridobiti več kapitala‹, ni zgolj izražanje procesa s samostalniško tvorbo. V kakšnem smislu je torej ta primer metaforičen? Odgovor na to vprašanje je večplasten. Prvič, če izhajamo iz običajnega načina konstruiranja človekovega izkustva stvarnosti skozi jezik, je jasno, da so entitete (stvari in osebe) jezikovno izražene s samostalnikom, procesi pa z glagolom. Zgled (1) v tem smislu predstavlja alternativen način konstruiranja določenega izkustva. Drugič, pri nominalizaciji običajno pride do ›izgube‹ nekaterih semantičnih elementov povedi, na primer časa (›akumulacija kapitala‹ se lahko pretvori v ›uspemo pridobiti‹ ali ›smo uspeli pridobiti‹) ali naklona (›akumulacija kapitala‹ lahko pretvorimo v ›če bi uspeli pridobiti kapital‹ ali ›ko uspemo pridobiti kapital‹). Tretjič, pogosta je izključitev vršilcev dejanj ali drugih udeležencev. Pri ›akumulaciji kapitala‹ in ›gospodarskem napredku‹ ni določeno, kdo bo pridobil kapital in izboljšal gospodarstvo (›gospodarski napredek Slovenije‹ bi lahko pretvorili v ›če slovenska vlada uspe pridobiti več kapitala‹ ali ›če vsi Slovenci uspejo pridobiti več kapitala‹).

Nominalizacija je kot način sploševanja in abstrahiranja določenega dogajanja pogosta v znanstvenem in tehničnem diskurzu. V političnem diskurzu pa je to sredstvo izražanja lahko učinkovito orodje za zameglitev določenih aspektov dogajanja, kot so vršilci dejanj in s tem odgovornost ali na primer družbena razslojenost. Pri zgledu (1) se lahko vprašamo, kdo je tisti, ki naj bi pridobil več kapitala in kdo bo posled-

dično odgovoren, če ne bo prišlo do gospodarskega napredka. Podrobnejša analiza gramatičnih metafor je lahko učinkovit način preučevanja besedil v okviru določene družbene ureditve in procesov, povezanih z družbenimi spremembami (Fairclough 2003, 144).

6.5 Politični diskurz z vidika KTM in KAD

Številni avtorji poudarjajo, da področji KTM in KAD ne smemo jemati kot izoblikovani teoriji z natančno določenimi metodološkimi postopki, temveč prej kot gibanji, ki se razvijata v različne smeri in ponujata zlasti smernice in orodja za preučevanje fenomenov, povezanih z jezikom. To dokazuje tudi dejstvo, da omenjena pristopa obravnavajo in uporabljajo številni avtorji na področjih, ki ne izhajajo neposredno iz jezikoslovja, kot so na primer politična teorija (glej zbornik Carverja in Pikala 2008) ali teorija organizacije (Grant in Oswick 1996; Morgan 1997).

Cienki (2008) kritično ovrednoti uporabo pristopov KTM pri analizi politične retorike, pri čemer poudarja zlasti pomanjkljivosti t. i. pristopa od zgoraj navzdol (*top-down approach*), ki poskuša zagotoviti jezikovno gradivo za obstoj določenega predpostavljene modela in s tem odpira številna vprašanja o objektivnosti tovrstnih analiz. Kako lahko ugotovimo obstoj določene konceptualne metafore? Lahko si pomagamo z intuicijo, kar je značilno zlasti za začetno fazo razvoja KTM, ali z različnimi bazami podatkov in korpusi. Če na podlagi določenega jezikovnega gradiva (korpusa) v okviru nekega diskurza prepoznamo posamezno konceptualno metaforo, ali jo lahko posplošimo na celoten diskurz ali celo na celoten jezik? Kot možen odgovor na to vprašanje Cienki predlaga kombinacijo pristopa od zgoraj navzdol in obratno, od spodaj navzgor (*bottom-up approach*), kar bomo podrobneje obdelali v drugem delu.

Z vidika politične teorije Stenvoll (2008) primerja in kritično oceni preučevanje metafore v političnem diskurzu v okviru KAD in KTM. S tem, ko povezuje konvencionalne metafore z domnevno univerzalnim izkustvom človeških bitij v fizičnem svetu, KTM predpostavlja določeno koherenco in naravnost v našem konceptualnem sistemu. Pri tem jezikovno rabo, vključno z metaforami, vidi kot funkcijo človeške kognicije, ki jo je oblikovalo naravno izkustvo fizičnih bitij. Avtor poudarja, da teorija zanemarja družbeni vidik človeškega izkustva, zaradi česar ne uspe utemeljiti ideoloških vidikov jezikovne rabe, ki jo oblikujejo družbeno-ekonomski akterji in strukture. Za drugi pristop, ki ga podpirajo zagovorniki KAD, pa Stenvoll opozarja, da jezik pogosto zreducira na sklop

orodij moči in da je ključni cilj njihovih prizadevanj pokazati, kako tisti, ki imajo v rokah moč, zlorablajo jezik. Pri tem bi lahko dodali, da deluje njihova drža nekoliko pravičniško, kar utegne zamegliti kompleksnost razmerij med jezikom, stvarnostjo in izražanjem moči. Bistveno razliko med omenjenima pristopoma avtor opiše s pomočjo metafore (Stenvoll 2008, 37):

V političnem gledališču Lakoffa in Johnsona igrajo metafore glavne vloge in so ključnega pomena za uspeh predstave, ki se kaže v pomenu in užitku, ki ga daje občinstvu. Po drugi strani pa so v političnem cirkusu kritične analize diskurza metafore jezikovni rekviziti, s katerimi diskurzivni akrobati in vodja cirkusa poskušajo zabavati in očarati občinstvo.

Čeprav se v glavnem strinjamo s Stenvollovo kritiko, iz katere lahko zaključimo, da sta omenjena pristopa na določenih mestih sicer problematična, vendar nam hkrati ponujata koristno orodje za preučevanje političnega diskurza, menimo, da je avtor spregledal številne prednosti, ki jih ponuja preučevanje metafore na osnovi kombinacije KTM in KAD. Pristopa se namreč v marsičem prepletata in hkrati dopolnjujeta. Če KTM, ki izhaja iz teze, da je metafora v samem središču človekovega mišljenja, v svoji osredotočenosti na jezik in njegov vpliv na konceptualno strukturo ne upošteva v zadostni meri družbenega vidika, to lahko dopolni v kombinaciji s KAD, ki metafore vidi kot orodje retorike in kot izključno družbene pojave, medtem ko zanemarja pomen metafore pri sistematičnem strukturiranju našega mentalnega sistema. Na tem mestu zato zagovarjamo stališče, da je kombinacija obeh pristopov lahko učinkovit način za preučevanje metafor v političnem diskurzu.

6.6 Metafore v politiki

Preučevanje metafor v političnem diskurzu ni smiselno zgolj zato, ker so metafore v političnem diskurzu kot enem prevladujočih diskurzov naše družbe tako pogoste, temveč predvsem zato, ker so metafore prek ideologije lahko učinkovito potencialno orodje za uveljavljanje moči. Stenvoll (2008, 37) poudarja, da so metafore v politiki pomembne, ker imajo konstitutivno funkcijo, saj, metaforično rečeno, pripomorejo k postavitvi prizora. Pri tem je tisto, kar je vključeno v gledališki predstavi, ravno tako pomembno kot tisto, kar je izpuščeno. V tem kontekstu je vloga kognitivnega jezikoslovja zlasti v tem, da nam ponuja dobro metodološko orodje za preučevanje metafor.

Metafore kot sredstvo prepričevanja

Pomen metafor v političnem diskurzu je moč preučevati z različnih vidikov, in sicer najprej kot učinkovito sredstvo prepričevanja, ki se ga politiki zavestno poslužujejo pri sporazumevanju z javnostjo. Pri tem gre zlasti za bolj ali manj izvirne metafore, ki pa imajo lahko močan emotivni učinek. Skrajni primer tovrstnega učinkovanja metafore najdemo na primer pri opisovanju domnevnih sovražnikov in vse mogočih groženj kot nevarnih bolezni in smrtonosnih kug, s katerim so nacisti v ljudeh vzbujali strah in sovraštvo (Musolff 2010; Vertessen in Landtsheer 2008). Politiki metafore pogosto uporabljajo z namenom (domnevne) poenostavitve oziroma ponazoritve politične vsebine. Nekatere tovrstne metafore, ki praviloma izhajajo iz ustaljenih konceptualizacij, se v času lahko izkažejo za »uspešne« in se pogosto ustalijo kot klišejske fraze.

Tak primer je na primer metafora države kot svetilnika, ki jo je nekdanji britanski premier Tony Blair uporabil v enem svojih govorov in ki se je očitno zdela piscem govorov nekdanjega predsednika slovenske vlade Janeza Janše dovolj dobra, da so si jo »sposodili« tudi za domnevno delno prepisani govor svojega naročnika v slovenščini.

- (1a) *Today I want to set an ambitious course to this country, to be nothing less than the model 21st century nation, a beacon to the world.* (slo. Danes želim naši državi zastaviti ambiciozno smer, da ne bomo nič manj kot vzorna država 21. stoletja, svetilnik svetu; iz Blairovega govora.)
- (1b) Danes si lahko bolj kot kadar koli prej zastavimo velike cilje za prihodnost. Ne želimo biti nič manj kot ena najuspešnejših držav na svetu, eden svetilnikov 21. stoletja. (iz Janševega govora.)

Metafora svetilnika združuje najmanj dve pomembni prvini, tj. svetlobo in smer potovanja, ki izhajata iz temeljnih konceptualnih metafor VIDETI JE VEDETI in ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, na nekoliko konkretniji ravni pa je povezana s pogosto konceptualizacijo družbene realnosti kot morja. Gre za ustaljene konceptualizacije, ki so globoko zasidrane v našem izkustvu in naši kulturi, zaradi česar metafora deluje kot lahko predstavljava, preprosta in razumljiva. Odtod tudi njena moč in uspešnost. Vendar bi lahko rekli, da je metafora v tem političnem kontekstu vse prej kot preprosta in razumljiva, saj ni jasno, katere lastnosti/entitete izhodiščne domene so v njej poudarjene oziroma sploh

mišljene. V konvencionalnem izrazu ›biti nekomu svetilnik v temi‹ je na primer jasno, da svetilnik predstavlja upanje (tudi zaradi metafore SVETLOBA JE UPANJE), medtem ko bi za metaforo države kot svetilnika težko našli enoznačen odgovor. Če je bistvo svetilnika, da ladjam kaže pravo smer v temi, potem se moramo vprašati, kaj lahko v metafori ena država kaže drugim. Ali je to gospodarska moč, tehnološki napredek, spoštovanje človekovih pravic, visoka stopnja državne varnosti, svoboda tiska in govora itd. Skratka, metafora države kot svetilnika v tem smislu deluje kot tipična konceptualizacija iz ust politika, ki ostaja na tako abstraktni ravni, da jo je nemogoče umestiti v družbeno realnost.

V svoji analizi govorov nekaterih znamenitih osebnosti 20. stoletja, kot so Winston Churchill, Martin Luther King, George W. Bush in drugi, Charteris-Black (2005, 30) poudarja, da nam »poglobljeno razumevanje konceptualnega temelja metafore – kot tudi načinov povezovanja metafore z retoriko in prepričevanjem – omogoča jasnejše razumevanje narave mišljenja, prepričanj in vrednot kot tudi mite, s pomočjo katerih so ti preneseni.« Pri tem je mit mišljen kot družbeni fenomen, sredstvo ideološkega prenosa, ki prek podzavestno oblikovanih sklopov prepričanj, drž in vrednot apelira na posameznikova čustva. Charteris-Black je kot najvidnejši predstavnik kritične analize metafore, ki se razvija znotraj kritične analize diskurza, v političnih govorih analiziral retorične strategije, zlasti vzorce rabe metafor, in jih interpretiral v luči splošnega namena njihovih avtorjev. Za Churchillovo sistematično uporabo metafor potovanja, denimo, pravi, da je bil njegov cilj ljudem metaforično pokazati smer in s tem dvigniti njihovo medvojno moralo, kakor tudi poudariti pomen vloge Anglije in Amerike v vojni. Churchillove bogate metafore svetlobe in teme so priklicale pomembne kulturne komponente, kot so na primer metaforične asociacije na svetlobo in temo v Bibliji. Lahko bi rekli, da je eden od razlogov za to, da so Churchillovi govori mnogim voditeljem služili za vzor, morda ravno v sistematični rabi konceptualnih metafor, s katerimi je na temelju prepletenosti raznih izhodiščnih domen Churchill ustvaril mit.

Za ameriške volitve 2008 bi lahko tudi rekli, da so jih zaznamovale silne metafore. Politični govori novoizvoljenega predsednika ZDA, Baracka Obame, bodo še nekaj časa nedvomno predmet mnogih jezikoslovnih in drugih razprav in eden od vidikov, ki ga je smiselno preučevati, je zagotovo metaforičnost. Prvih nekaj stavkov, ki jih je novizvoljeni predsednik izrekel po razglasitvi rezultatov in ki so v trenutku

zaokrožili po svetu, vsebuje izvrstno domišljeno in aktualno uporabo metafore ŽIVLJENJE JE POTOVANJE.

- (2) *The road ahead will be long. Our climb will be steep. We may not get there in one year or even one term, but America, I have never been more hopeful than I am tonight that we will get there. I promise you: We as a people will get there.* (slo. Pred nami je dolga pot. Naš vzpon bo strm. Morda tja ne bomo prišli v enem letu ali celo v enem mandatu, a, Amerika, še nikoli nisem bil tako poln upanja kot ta večer, da bomo prišli tja. Obljubim vam: mi kot narod bomo prišli tja.)

Lahko bi rekli, da je v tem kratkem govoru Obama s pomočjo izhodiščne domene potovanja shematiziral svojo vizijo ameriške prihodnosti in s tem dosegel izreden retorični učinek, ki je še poudarjen s personifikacijo države, ki s tem v metafori učinkuje kot sopotnica na potovanju. Da gre za premišljeno uporabo metafore, je jasno iz analogije med strmino poti in gospodarsko recesijo v ZDA, vendar je obenem tudi očitno, da Obamov namen ni opozarjati na krizno situacijo v državi, temveč ljudem v teh razmerah vliti optimizem, saj je na koncu poudarek na nekem zaželenem cilju. Res pa je tudi, da se s pomočjo shematskosti metafore lahko izognemo neljubemu specificiranju, kar je ena od značilnosti političnega diskurza. V primeru Obamovega govora bi to bil odgovor na vprašanje, kam pravzaprav gremo.⁵

Metafore in politični kontekst

Drugi vidik preučevanja metafore v političnem diskurzu se osredotoča na metafore, ki so se v določeni družbi uveljavile in ustalile v povezavi z določenim političnim kontekstom. Pri tem gre lahko za neko širšo tematiko, kot je širitev Evropske unije, kjer se je na primer uveljavila metafora EU JE ELITNI KLUB (glej Bratož 2002 ali Šarič 2005) ali državne volitve, kar je podrobneje obdelano v drugem delu monografije, ali neko odmevno specifično dogajanje, kot na primer srečanje dveh velikih državnikov. Eden glavnih namenov pričujoče monografije je ravno dokazati, da nam sistematična analiza sklopov konceptualnih metafor, ki so povezani z določenim družbenopolitičnim kontekstom, omogoča

5. Metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE je v tem kontekstu še poudaril predsednik George Bush, ki je Obami čestital z naslednjimi besedami: »Si pred enim največjih potovanj v življenju. Uživaj v njem.«

pomemben vpogled v razumevanje miselnih, kulturnih in potencialnih ideoloških implikacij takega konteksta.

Zgoraj omenjena vidika obravnavata metafore na temelju jezikovne oziroma diskurzne analize in se z metaforami srečujeta na tehnični ravni jezikovne analize. Vendar se v okviru politične teorije razvijajo tudi drugi pristopi k preučevanju metafor, ki sicer ravno tako uporabljajo metodološka orodja in ugotovitve s področja jezikoslovja in analize diskurza, a so veliko bolj usmerjeni k preučevanju in interpretiranju metafor v okviru politične znanosti kot take (glej Carver in Pikalo 2008). Pikalo (2008, 649), denimo, raziskuje povezavo med političnimi diskurzi in konceptijami narave, ki se pogosto zrcalijo v političnih metaforah, in ugotavlja, da »kljub temu, da je sodobna fizika že davno vpeljala element refleksivnosti v svoja razmišljanja in da se družbena in politična teorija zanaša na veliko število samorefleksivnih metod, prevladujoče razmišljanje o politiki še vedno temelji na klasični teoriji mehanike masnih teles Isaaca Newtona iz 17. stoletja.« Delno se bomo dotaknili tudi teh vidikov, zlasti tistih raziskav, ki obravnavajo metafore, povezane s političnim diskurzom volitev.

Kritika Lakoffa drugič

V svojem odmevnem in kontroverznem delu *Moral Politics* (1996) Lakoff opisuje moralne sisteme konservativcev in liberalcev na osnovi metafor, ki jih zagovorniki posamezne smeri uporabljajo, pri čemer poveza med politiko in na družini osnovano moralnostjo izhaja iz pogoste konceptualizacije naroda, in sicer iz konceptualne metafore NAROD JE DRUŽINA. Ugotovil je, da je skupni imenovalec seznama moralnih prioritet obeh političnih smeri model družine, pri čemer konservatizem temelji na modelu strogega očeta, liberalizem pa na modelu skrbnega starša. Model strogega očeta v grobem predpostavlja tradicionalno družino, v kateri nosi oče glavno odgovornost za vzdrževanje družine in njeno varnost, kot tudi za vzdrževanje avtoritete s pomočjo strogih pravil. Otroci morajo svoje starše spoštovati in ubogati, saj si s tem oblikujejo značaj, ki temelji na samodisciplini in spoštovanju avtoritete. Starševska avtoriteta je izraz ljubezni in skrbnosti. Po drugi strani pa model skrbnega starša daje prednost ljubezni, empatiji in skrbnosti. Ubogljivost otrok izhaja iz skrbnosti in ljubezni do staršev in njihove skupnosti, pri čemer je dobra komunikacija med starši in otroki predpogoj za uspešno vzgojo. Oboji so seveda prepričani, da je vzgoja, ki jo zagovarjajo, najboljša popotnica za odraslo življenje njihovih otrok.

Že bežen pogled na to analizo političnih smeri v ZDA nam daje vedeti, da gre za skrajno pristranski pogled, ki daje očitno prednost eni politični opciji. S tega vidika tudi ni presenetljivo, da je Lakoff doživel (in še doživlja) številne kritike, in to ne zgolj s strani zagovornikov konservativne strani temveč tudi s strani svojih kolegov iz akademskih krogov (npr. v odmevni debati med Pinkerjem in Lakoffom (2007)). Kot odgovor na razne kritike Lakoff sicer poudarja, da konservatizem in liberalizem razume kot radialni kategoriji, saj so zanje značilni centralni modeli in variacije nanje. Vendar je kljub temu, da je avtorjeva pristranskost, ki jo v knjigi tudi sam priznava, vsekakor moteča, smiselno predstaviti nekatere dragocene vpoglede, zaradi katerih je knjigo vredno preučiti. Lakoff večji del knjige posveti konceptualnim metaforam, povezanim z moralnimi vprašanji, odtod tudi naslov. T. i. metafora ›moralne bilance‹ nam na primer omogoča, da o človekovi dobrobiti razmišljamo v smislu blaginje, materialnih dobrin oziroma denarja, tj. o nečem kvalitativnem (dobrobit) razmišljamo s kvantitativnimi kriteriji (denar). Tako v angleškem kot slovenskem jeziku najdemo številne primere tovrstne konceptualizacije, na primer, če rečemo, da je nekdo ›plačal visoko ceno‹ za nekaj ali da se nekaj ›ne izplača‹, se to poleg denarja lahko nanaša tudi na izkušnje, napor, čustveni odziv, moralno vpletenost, fizično reakcijo itd. Lakoff metaforo nadalje razčleni na številne osnovne moralne sheme, kot so vračilo (3a), povračilo (maščevanje) (3b), povrnitev (3c) in druge.

(3a) Sem tvoj dolžnik.

(3b) Vse bo dobil povrnjeno, in to z obrestmi.

(3c) Povrnil sem svoj dolg.

Morda najzgovornejši primer metafore moralne bilance, kjer je pravica do dobrobiti razumljena kot pravica do bogastva, najdemo v znamenitem govoru Martina Luthra Kinga ›Moj sen‹ (*I have a dream*).

- (4) V nekem smislu smo prišli v prestolnico našega naroda unovčit ček. Ko so arhitekti naše republike zapisovali veličastne besede Ustave in Deklaracije o neodvisnosti, so podpisali zadolžnico, ki so jo podedovali vsi Američani. [...] Danes je očitno, da Amerika ni izpolnila obveznosti iz zadolžnice [...] Amerika je črnecem dala neveljaven ček, ček, ki je bil vrnjen zaradi ›pomanjkanja sredstev‹ in to v mogočnih zakladnicah priložnosti tega naroda. Zdaj smo

prišli unovčit ta ček, ček, ki nam bo nudil bogastvo svobode in varnost pravice.

Med metaforami, ki jih Lakoff pripisuje zlasti t. i. moralnosti strogega očeta, so metafore moralne moči, moralnega samoljubja (lastnega interesa) in moralnega zdravja. V metafori, na primer, v kateri je moralnost konceptualizirana kot zdravstveno stanje, je moralnost zdravje, nemoralnost pa bolezen. Za nemoralne ljudi na primer pravimo, da imajo »bolne ideje, s katerimi lahko okužijo druge«, medtem ko moralni ljudje razmišljajo »zdravo«, imajo »zdravo pamet«. V modelu skrbnega starša sta poudarjeni konceptualizaciji moralnosti kot empatije in skrbnosti, pri čemer empatijo razumemo kot zmožnost vživeti se v čustva drugega človeka, kar se v jeziku kaže v metaforičnih izrazih, kot so »biti v koži drugega človeka«, »biti na mestu drugega človeka«, »vživeti se v neko vlogo«, ipd. Z empatijo in skrbnostjo so povezane številne druge metafore, kot na primer metafora moralne rasti, po kateri so odrasli sposobni moralne rasti, pri čemer je moralna rast razumljena kot fizična rast (npr. »Zrasel je v mojih očeh.«, »On je res velik človek.«, »Tako majhen si.«) Ideja o moralni rasti je bila v preteklosti povezana zlasti z liberalno politiko. To je dobro razvidno na primeru politike zaporov, saj koncept moralne rasti predpostavlja, da zaporniki lahko prek humanega ravnanja z njimi, s pomočjo skrbne vzgoje, učenja uporabnih spretnosti ipd. moralno zrastejo in se ponovno vključijo v družbo. V okviru modela strogega očeta je v tem kontekstu veliko bolj smiselno kaznovanje. V tej luči je moč opazovati razlike med konservativnim in liberalnim modelom v številnih dogodkih in temah iz družbenopolitičnega življenja, kot je na primer dogajanje v zaporu v Guantanamu ali nedavno sprejemanje novega kazenskega zakonika v Sloveniji.

Metafora moralne moči je kompleksna metafora s številnimi deli, ki izhajajo iz dveh konceptualizacij, in sicer **BITI DOBER JE BITI POKONCI** in **BITI SLAB JE BITI NIZKO**, ki jih podpirajo naslednje jezikovne metafore:

- (5a) Bil je pokončen mož.
- (5b) V mojih očeh je padel.
- (5c) Položaj zapušča z dvignjeno glavo.
- (5č) Vidi se, da nima hrbtnice.
- (5d) Umoril ga je iz nizkih nagibov.
- (5e) Zašla je v družbo nizkih moških.

Metaforični vidik metafore kot moči ni naključen, temveč izhaja iz izkustvene podlage dobrobiti, ki narekuje, da je bolje biti močan kot šibek. Ena od možnih interpretacij metafore moralne moči je v nazoru, da se rodimo s težnjo k nemoralnosti in da moramo moralnost zgraditi skozi samodisciplino in samozanikanje. S tem je povezana metafora lastnega interesa, ki izhaja iz ljudskega razumevanja ekonomije svobodnega trga Adama Smitha, ki pravi, da bo, če bo vsak posameznik poskušal maksimirati svoje bogastvo, s pomočjo nevidne roke trga maksimirano bogastvo vseh. V tem smislu je samoljubje in poudarjanje lastnega interesa pozitivno, moralno dejanje, ki prispeva k dobrobiti vseh. Lakoff (prav tam, 95) na tem mestu zaključuje, da je ravno poudarjanje pozitivnih lastnosti iskanja lastnega interesa, ki izhaja iz metafore dobrobiti kot bogastva, razlog, zakaj so zagovorniki modela morale strogega očeta komunizem razumeli kot nemoralen. V modelu skrbnega starša imamo namesto samoljubja moralnost v smislu skrbi za samega sebe, lastnega razvoja in sreče. Lakoff (prav tam, 122) poudarja, da metaforo o moralnosti kot sreči sicer najdemo pri obeh modelih, vendar se ta bistveno razlikuje, saj je v modelu strogega očeta sreča lahko samo nagrada za trdo delo in samodisciplino, medtem ko je v modelu skrbnega starša že sama po sebi cilj za doseganje moralnosti.

Kljub številnim kritikam, ki Lakoffu očitajo pomanjkanje zanesljivih empiričnih podatkov in s tem povezane pomanjkljivo utemeljene interpretacije in trditve, je njegovo delo doživelo obsežen odziv tako s strani ameriških politikov kot politologov in drugih raziskovalcev. Eden od razlogov za to je nedvomno v ugotovitvi, da naš vsakdanji jezik označuje presenetljiva sistematičnost številnih jezikovnih realizacij, ki podpirajo konceptualne metafore.

Tekmovanje in bojevanje

V sodobnih družbah so številne družbene dejavnosti metaforično povezane z izhodiščno domeno tekmovanja, ki je lahko tekmovanje v smislu otroških igrice in športne aktivnosti ali nasilnejše narave, kot v radikalni obliki tekmovanja lahko razumemo bojevanje ali vojno. Naj gre za prerekanje med dvema osebama, človekovo intimno življenje, obedovanje, iskanje službe, razpravo na sodišču ali v državnem zboru, prodajo izdelkov in storitev, volitve in še mnoge druge aktivnosti, ljudje konstruiramo zelo različne življenjske dejavnosti v smislu tekmovanja ali bojevanja, kar dobro ponazarja priljubljeni slovenski pregovor »kdor prvi pride, prvi melje«. Še več, tovrstno konceptualiziranje se nam zdi ne-

kaj povsem naravnega, saj izhaja iz osnovne sheme naravne selekcije in ›boja za obstanek«. Vendar se moramo na tem mestu vprašati, ali so konceptualne metafore, v katerih je izhodiščno območje tekmovanje in vojna, res tako samoumevne pri organizaciji našega mentalnega prostora in ali morda res ni drugih možnih izhodiščnih domen, ki bi lahko igrale to vlogo.

Enega od možnih odgovorov na to najdemo pri Goatlyju (2007), ki zagovarja tezo, da je poudarek na tekmovanju plod zgodovinskega razvoja preteklih štiristo let in v nasprotju s srednjeveškim pojmovanjem družbe kot simbiotičnega organizma. Avtor analizira poudarjanje izhodiščne domene tekmovanja in konflikta v filozofski tradiciji, pri čemer obravnava zlasti ideje Hobbesa, Huma, Smitha, Malthusa in Darwina.

V razpravi o metafori ČLOVEK JE ŽIVAL, Hobbes zavrača primerjavo s simbiotičnimi in kooperativnimi čebelami ali mravljami, saj meni, da človek vedno tekmuje z drugimi ljudmi in da ljudje lahko sodelujejo zgolj umetno, na temelju pogodbe, kar pomeni, da potrebujejo neko višjo silo, ki to sodelovanje ureja. Za Hobbesa je torej naravno stanje človeštva vedno vojno stanje (prav tam, 337–338). To naravno stanje dobro povzemata dve znani latinski rekli, po katerih je Hobbes poznan, tj. *homo homini lupus* (›človek človeku volk‹) in *bellum omnium omnes* (›vojna vseh proti vsem‹). Tezo o tekmovalnosti kot naravnem stanju nadaljuje tudi Hume, ki poudarja, da so ljudje po naravi sebični in zato neizogibno drug z drugim v konfliktu. Ker je samoljubje enega človeka po naravi v nasprotju s samoljubjem drugega, se konfliktu lahko izognemo le s pomočjo nekega sodnega sistema. Za Huma je v javnih zadevah pravica močnejšega tista, ki je legitimna in v tem smislu moralno nesporna, kar spominja na doktrino ›imeti moč je imeti prav‹ (*might is right*). Smith gre še dlje, ko pravi, da močna stalna vojska omogoča svobodo govora in delovanja, saj preprečuje, da bi katero dejanje ogrozilo oblast, kar je seveda paradoksalno. Smith je najbolj od vseh filozofov razvil idejo, da bi lahko prirojeni tekmovalni nagon človek izkoristil za gospodarski razvoj, kar je jasno razvidno iz teorije ponudbe in povpraševanja, ki predpostavlja tekmovanje oziroma konkurenco. V Smithovem delu ›Bogastvo narodov‹ iz leta 1776, v katerem svoje trditve razvija na temelju številnih metafor, najdemo pogoste primerjave med živalskim in človeškim vedenjem:

Nihče ni še videl psa, ki bi z drugim psom namerno in pošteno zamenjal eno kost za drugo. Nihče še ni videl psa, ki bi s svo-

jimi gestami ali naravnimi kriki drugemu dal vedeti, kaj komu pripada ali da bi nekaj želel zamenjati za nekaj drugega.

Za razliko od Huma, ki je verjel, da naši moralni sistemi temeljijo prej na strasti kot na razumu, kar človeka neposredno poveže z živalmi, se Smith poskuša oddaljiti od metafore ČLOVEK JE ŽIVAL, ko pravi, da se človek sicer razlikuje od živali po tem, da je sposoben sodelovanja in pogajanja z drugimi ljudmi, vendar hkrati tudi poudarja, da ga v to prisili civilizirana družba, ne njegova narava (Goatly 2007, 349–350).

Malthus poudarja biološko plat tekmovanja, saj verjame, da razmnoževalni nagon neizogibno vodi k tekmovanju za vire preživetja, kar hkrati vodi k sovražnosti in nasilju. Če Hobbes in Hume za preprečevanje vojne zagovarjata neomejeno oblast, se Malthus zateče k ženski spolni vzdržnosti kot sredstvu za preprečevanje povečevanja prebivalstva in s tem vojne in lakote, ki bi neizogibno sledili (Goatly 2007, 339–341).

Goatly poudarja, da je Darwin svoj znameniti razvojni nauk razvil na metaforah ›boja za obstoj‹ in ›preživetja najsposobnejšega‹, ki ju je Malthus uporabil pri razvoju družbe. V *Izvoru človeka* Darwin (1859) sicer opozarja, da izraz ›boj za obstanek‹ uporablja metaforično, vendar v knjigi na več mestih to metaforo razvija na zelo zanimiv in izrazito prefinjen način. Teorija naravne selekcije zagovarja tezo, da tekmovanje določa tudi strukturne lastnosti, kar pomeni, da se v človeški naravi zrcalijo lastnosti, ki zagotavljajo uspeh v tekmovanju ali boju. Darwin je v tem smislu sprejel progresivizem, tj. da so nižje oblike ali vrste tiste, ki izumrejo, ter da so nove vrste boljše od svojih prednikov, saj so morale v boju za življenje premagati vse stare oblike. Goatly (2007, 343) opozarja, da iz teze, da naše temeljne strukturne lastnosti določa uspeh v boju za preživetje, sledi, da so najboljši tisti, ki so najbojevitejši. Odtod metafora MOČ/USPEH/DOSEŽEK JE DOBRO, ki je omenjene mislece zavedla v njihovih zaključkih, da so tisti, ki so najboljši pri preživetju, tudi etično najboljši. V tem kontekstu je tekmovanje pozitivna sila, ki vodi k vedno boljšim vrstam, saj so te vedno boljše opremljene za preživetje. Na ravni države to pomeni, da bodo prebivalci manjših držav morali popustiti prebivalcem večje in močnejše države. Iz tega lahko sledi, da je podjarmljenje narodov na dolgi rok naraven, pozitiven, celo tvoren proces.

Tekmovalni nagon temelji na ideji individualizma in želje po obstoju prek poudarjanja lastnega interesa. Smith (1776) na primer poudarja,

da sebična uporaba dobrin ni nič drugega kot zdravo vedenje in kakršnokoli drugačno vedenje označi za norost:

Večerje ne dobimo iz radodarnosti mesarja, pivovarja ali peka, temveč iz pomena, ki ga ti pripisujejo svojemu lastnemu interesu. Ne sklicujemo se na njihovo človekoljubje, temveč na njihovo samoljubje in se z njimi ne pogovarjamo o tem, kaj potrebujejo, temveč o tem, kaj bodo pridobili. Nihče, razen berača, se ne odloči biti odvisen zgolj od radodarnosti svojih sodržavljancev.

Trditev, da sta tekmovanje in bojevanje globoko usidrana v t. i. zahodni kulturi, je moč podpreti s številnimi primeri iz našega vsakdanjega družbenopolitičnega življenja. Da bi vzbudili senzacijo ali povzročili dramatične učinke, se množični mediji pogosto poslužujejo hiperboličnih prizorov, v katerih se bojujeta ali tekmujeta dva nasprotnika. V dramskem tekstu t. i. kolozija (zaplet) veča zanimanje za vsebino in osredotoča gledalčevo pozornost na razvoj dramskega boja. Ko se junak sreča s prvimi ovirami, dramatična nasprotja naraščajo, boj se zaostruje, napetost se veča. Omenjeni dramatični okvir lahko prepoznamo v številnih zgodbah, ki smo jim priča prek množičnih medijev, kar nazorno prikazujejo naslednji naslovi člankov med slovenskimi in ameriškimi volitvami leta 2008.

- (6a) Odločilni spopad predsednikov
- (6b) Na desni si favoriti manj konkurirajo kot na levi
- (6c) *In Senate Battlegrounds, Fusillades of TV Ads* (slo. na senatorskih bojiščih salve televizijskih oglasov)
- (6d) *In Bush Stronghold, Obama Pulls Even With McCain* (slo. v Bushevem oporišču je Obama izenačen z McCainom)

Tovrstne metafore so podlaga za konstruiranje družbenih dogodkov in sporazumevanja med ljudmi v smislu napetosti med dvema stranema, in sicer kot v prototipski vojni, katere posledica je zmaga ene strani in poraz druge. Vendar se konceptualni okvir, ki temelji na nasprotnosti, ne kaže zgolj v vsakdanjih jezikovnih izrazih, najdemo ga tudi v številnih primerih sistemov družbenega delovanja. V anglosaškem pravnem sistemu (*common law system*), ki ga uporabljajo v ZDA, Združenem kraljestvu in drugih državah Britanske zveze narodov, kazenski postopek temelji na t. i. adversarnem sistemu, ki poteka kot spor dveh strank (tožnika in toženca) pred sodiščem in temelji na dokaznem

bremenu tožilca, ki mora poroto onstran razumnega dvoma prepričati, da je obdolženi kriv. Z metaforičnega vidika je zanimivo to, da tovrsten sistem spominja na srednjeveški viteški dvoboj, ki je služil kot način dokazovanja krivde ali nedolžnosti, tako za viteze same kot za določeno tretjo osebo, ki jo je vitez branil. Zgoraj opisani pravni kontekst bi torej lahko razumeli kot zgodovinsko metonimično zamenjavo za pravo fizično bojevanje (Goatly 2007, 79).⁶

Pojma tekmovanja in bojevanja se v mnogih aspektih prepletata. Pogosto je namreč težko ugotoviti, v katero od omenjenih domen bi lahko uvrstili določen jezikovni izraz. V katero domeno na primer spada izraz »zmagati«? Ob tem bi se lahko vprašali, kaj je bilo prej, tekmovanje v smislu športa ali bojevanje v smislu vojne? Ali pa gre morda za eno in isto zadevo, le v drugačni obliki, pri kateri bi lahko prav tako govorili o metonimični zamenjavi. Da je torej tekmovanje le oblika bojevanja oziroma, obratno, bojevanje le oblika tekmovanja. Vzemimo za primer nogomet, v katerem so mnogi metaforični izrazi, kot so »napad«, »strategija«, »taktika«, ipd., ki jih običajno povezujemo z bojevanjem, postali uveljavljeni termini. Metafore NOGOMET JE VOJNA ne podpirajo zgolj metaforični jezikovni izrazi iz domene vojne, temveč tudi mnoge druge analogije, ki niso neposredno povezane z jezikom. Prototipska predstava bojišča predpostavlja neko površino, na kateri se fizično srečata dve skupini ljudi, ki prihajata iz nasprotnih smeri. Ti dve skupini imata nasprotno interese in eden od glavnih ciljev je priti na nasprotnikovo stran, kar poskušata narediti z uporabo fizične moči. Vse to velja tudi za nogomet. Iz tega sledi, da ne gre le za preslikovanje izrazov iz ene v drugo domeno, temveč da bi lahko govorili o eni in isti domeni oziroma o metonimičnem razmerju med obema pojmom. Ena od možnih interpretacij te domneve bi lahko bila, da je športno udejstvovanje oblika bojevanja, ki se je razvila v razviti civilizaciji kor nadomestek za bojevanje, ki predpostavlja smrtne žrtve. Glede na številne analogije med pojmom »tekmovanje« in »bojevanje« bi težko rekli, da izhajata iz različnih domen. To potrjujejo tudi številni primeri iz jezika, kjer se domeni prepletata:

6. Podobno metonimično navezavo lahko opazimo tudi v t.i. inkvizitornem postopku, ki je kot del mešane oblike postopka v veljavi v kontinentalnem pravu (ki ga poznamo tudi v Sloveniji), in izhaja iz srednjeveškega postopka zoper najhujši zločin (herezijo), v katerem je inkvizent zbiral dokaze tako v škodo kot v prid osumljenca. V mešanem postopku danes preiskavo opravlja preiskovalni sodnik, ki še vedno zbira dokaze tako v škodo kot v korist obdolženca.

- (7) *Senators Barack Obama and John McCain are hurtling toward the finish line on Monday in a last-minute blitz to fire up their supporters and win over any remaining undecided voters.* (slo. Senatorja Barack Obama in John McCain sta se zagnala proti ciljni črti v poslednjem blitzu, da bi razvnela svoje privržence in na svojo stran pritegnila še vse preostale neodločene volivce.)

Vendar je nasprotnost ali adversarnost (beseda *adversarius* izhaja iz latinščine in pomeni »sovražnik«) le eden od možnih načinov dojemanja razlik. Fairclough (2003, 41–42) ugotavlja, da se družbeni dogodki in delovanje razlikujejo glede na to, kako konceptualizirajo razliko, pri čemer je poudarek na sami razliki, konfliktu, polemiki, normah in moči le eden od možnih scenarijev. Obstajajo še drugi scenariji, ki na primer razliko dojemajo v smislu njenega sprejemanja, preučevanja, dialoga, konsenza ali osredinjenja na skupne točke in solidarnost. Goatly (2007, 81–82) poudarja, da obstajajo kulture, v katerih je običajno reševanje konfliktov, ki ne temelji na adversarnosti, temveč na reševanju nesoglasij s pomočjo razprave in prostovoljnega konsenza.

Scenarij nekega simuliranega boja, v katerem obstajata dve nasprotni smeri in v katerem ena stran zmaga, druga izgubi, je torej le eden od možnih scenarijev, s katerimi lahko strukturiramo neko družbeno dogajanje ali, kot predlagata Lakoff in Johnson (1980, 4–5):

Predstavljajte si kulturo, v kateri je prerekanje pojmovano kot ples, udeleženci so nastopajoči plesalci in cilj je kar najbolj usklajena in estetsko dovršena predstava. V tovrstni kulturi bi ljudje prerekanje dojeli drugače, ga drugače izkusili, izpeljali in o njem govorili.

Lahko bi zaključili, da je v taki kulturi ta oblika diskurza strukturirana kot ples, za razliko od naše kulture, v kateri je strukturirana kot boj.

Metafore in volitve

Politična ureditev zahodnih demokracij se prikazuje kot adversarnost med levimi in desnimi, konzervativnimi in liberalnimi idejami in pogledi, kar se v družbenopolitičnem življenju pogosto kaže kot boj oziroma tekmovanje med dvema strankama ali koalicijama, ki doseže dramatični vrhunec na volitvah. (8a) in (8b) sta jezikovni realizaciji konceptualnih metafor VOLITVE SO VOJNA in VOLITVE SO ŠPORTNO

TEKMOVANJE, na katerih v veliki meri temelji konceptualizacija volitev v zahodnih družbah.

- (8a) Za uvod v volilno kampanjo soočenje Janše in Pahorja:
Odločni ›mandatarski‹ spopad
- (8b) Janez Janša je zmagal s 5 proti 0 in šele v podaljšku je dal Borut Pahor prvi gol. Mogoče pa bo ta gol, ki je bil dosežen v gosteh, odločilen. To je bil namreč Janšev teren, kar se je videlo po vprašanjih voditeljice Lidije Hren. To so bila najprijaznejša vprašanja, kar jih je predsednik vlade lahko dobil, in mislim, da tako prijaznih do konca predvolilnega obdobja v soočenjih ne bo več dobil. Pahor je izgubil prvo tekmo, vendar ni izgubljen. Predvsem pa ni bilo videti samo, da je Janša poznal vprašanja vnaprej, ampak da je vnaprej poznal tudi Pahorjeve odgovore. Janša je bil bolje pripravljen, predvsem je ves čas narekoval tempo in imel vedno zadnjo besedo. Če bi prešteli, koliko ključnih stvari si velja zapomniti, bi si verjetno zapomnili predvsem Janševe odgovore. Največje razočaranje pri Pahorju je bila njegova izrazito obrambna mimika. Vsa oddaja je bila videti, kot da je predsednik vlade Pahor in ne Janša, saj je bil Pahor tisti, ki se je moral braniti.

Za specifični diskurz volitev sta značilni ravno metafori tekmovanja in bojevanja, ki sta kot konceptualizaciji volitev postali že tako ustaljeni, da so nekateri primeri jezikovnih metaforičnih izrazov pridobili že terminološki status, npr. izraz ›volilni boj‹ kot časopisna rubrika v času volitev. Howe (1988) v svoji analizi metafor v političnem diskurzu ZDA zaključí, da Američani politiko v glavnem pojmujejo kot na pravilih osnovano tekmovanje (metafore športa) ali nepredvidljivo izrabljanje moči (metafore vojne). Gre za metafore, ki so globoko zasidrane v ameriški kulturi in ki so ameriškim volivcem blizu. Lakoff (1996, 399–401) prepozna pet različnih konceptualizacij, povezanih z volitvami:

1. Volitve kot konjska dirka
2. Volitve kot nogometna tekma
3. Volitve kot vojna
4. Volitve kot pravni proces za demokratično uveljavitev ›volje ljudstva‹
5. Volitve kot politični proces (zgolj kot eden od vidikov tekmovalnega sveta)

Čeprav je Lakoff skop z jezikovnimi primeri, ki bi dokazovali obstoj zgornjih konceptualizacij, kar nekatere njegove interpretacije postavlja pod vprašaj, nam omenjeni primeri lahko služijo kot izhodišče za ugotavljanje prevladujočih konceptualnih metafor v diskurzu volitev. Poleg tega nam zgornji primeri odkrivajo še neko drugo dimenzijo tega diskurza, in sicer kulturno vpetost metafor v politični diskurz. Že pri metafori volitev kot konjske dirke je jasno, da gre za kulturno pogojeno konceptualizacijo, ki je ne bi pričakovali na primer v slovenskem diskurzu volitev, saj je pomen izhodiščnega področja konjske dirke v slovenskem prostoru in kulturi gotovo neznamen v primerjavi z angleško ali ameriško, kjer imajo konjske dirke dolgo tradicijo. Podobno velja za konceptualizacijo volitev kot nogometne tekme, saj je v ameriškem prostoru izhodiščno področje nogometa povsem drugačno kot na primer v evropskem, kjer z besedo »nogomet« pravzaprav označujemo povsem drugo vrsto tekmovanja, s popolnoma drugačnimi pravili. Če torej predpostavljamo, da v zahodnih družbah volitve pojmujejo kot nogometno tekmo, moramo upoštevati, da bo to Evropejec, ki pozna zlasti evropski nogomet (po pravilih organizacije Fifa) pojmoval in se o tem izražal drugače kot Američan, ki navija za Dallas Cowboyse (priljubljeno ekipo ameriškega nogometa). Ravno tako moramo na koncept vojne in bojevanja gledati z različnih perspektiv, tudi geografske in zgodovinske. Pojmovanje nečesa kot vojne je za povprečnega Slovenca, ki je vojno na Balkanu doživljal kot nekaj, kar je geografsko in časovno blizu, gotovo drugačno od povprečnega Američana, ki je razne vojne lahko spremljal zgolj prek medijev, tj. kot nekaj fizično zelo oddaljenega.

Za diskurz volitev so torej značilne konceptualne metafore, katerih izhodiščne domene so tekmovanje in vojna; v jeziku kognitivnega jezikoslovja te metafore uokvirjajo diskurz volitev. Vendar lahko tudi pri drugih diskurzih govorimo o ustaljenih analogijah ali shemah, ki te diskurze uokvirjajo, na primer razprave o širitvi Evropske unije uokvirjajo metafore hiše in potovanja, jezik mednarodnih političnih odnosov metafore zakonskega stana ipd. (Musolff 2004).

Učinkovitost političnega diskurza je v veliki meri odvisna od konceptualnih okvirov, v okviru katerih deluje in se predstavlja javnosti. To je nazorno prikazal Jeretič (2008) v svoji analizi političnega diskurza, ki se oblikuje prek medijev, s pomočjo kardinalnih konceptualnih okvirjev kot bistvenega sloja pragmatičnega okvira, v katerem javnost interpretira neko politično delovanje. Avtor je v predvolilnem diskurzu med drugimi prepoznal konceptualne okvire, ki so izrazito metaforični, npr.

konceptualni okvir ›Tekma SD in LDS‹ oz. ›Tekma SD in SDS‹ ter na številnih primerih dokazal, da je moč konceptualne okvire uporabiti kot učinkovito sredstvo političnega komuniciranja, kot na primer v kontekstu razvijanja strankarske medijske podobe v pripravi na volitve.

Analiza metafor v diskurzu volitev, ki smo jo obravnavali v tem poglavju in kateri je posvečen celotni drugi del monografije, se osredotoča zlasti na poročanje javnih občil o dogajanju v predvolilnem obdobju. Vendar o diskurzu volitev lahko govorimo tudi z drugega vidika, in sicer z vidika političnih govorov kot sredstva prepričevanja, v katerem so metafore del širšega jezikovnega vzorca prepričevanja s poudarkom na emotivnosti. Vertessen in Landtsheer (2008) ugotavljata, da igrajo metafore v političnih govorih pred volitvami pomembno vlogo v širši shemi prepričevanja. Avtorja sta s pomočjo t. i. indeksa moči metafor (*metaphor power index*), s katerim sta izmerila pogostnost, intenzivnost (v smislu stopnje izvirnosti) in vsebino metafor v govorih politikov, objavljenih v različnih medijih, prišla do zaključka, da obdobje pred volitvami zaznamujejo tako pogostejša in intenzivnejša raba metafor, kot drugačna metaforična vsebina v primerjavi z drugimi obdobji.

Vendar se omenjena dva vidika preučevanja metafor v političnem diskurzu volitev ne izključujeta, temveč kvečjemu dopolnjujeta. Analiza, ki sledi v drugem delu, upošteva tako poročanje o dogajanju pred volitvami kot citiranja oziroma povzemanja političnih govorov. Pri tovrstnem poročanju je namreč pogosto težko ločiti, katere metafore prihajajo iz ust politika in katere so izključno novinarjeve.

Kulturna specifičnost izhodiščne domene (družbenih aktivnosti)

Izhodiščne domene, ki izhajajo iz družbene interakcije, so že po definiciji kulturno specifične. Družbene aktivnosti, kot so igre in razni rituali, se pogosto pojavljajo kot izhodiščne domene v konceptualnih metaforah, kjer so ciljne domene kompleksnejše in abstraktnejše oblike družbene organizacije ravno zato, ker so prve močno vpete v družbeno realnost. Morda so ravno zaradi te visoke stopnje vpetosti tako strukturirane in s tem dobre kandidatke za izhodiščne domene. Športno dejavnost, kot je na primer nogomet, označujejo v glavnem jasni kriteriji, številna natančno določena pravila igre, jasni cilji, merljivi rezultati in jasno opredeljeni odnosi med udeleženci. Vse to bi težko pripisali družbeni dejavnosti, kot je politika, za katero bi prej lahko rekli, da so kriteriji nejasni, pravila igre spremenljiva, rezultati težko merljivi in odnosi med udeleženci pogosto neopredeljeni.

Številni metaforični izrazi, ki jih uporabljamo v vsakdanjem jeziku, izhajajo iz kulturno specifičnih izhodiščnih domen. Vzemimo na primer v slovenščini izraze, ki jih običajno povežemo z (evropskim) nogometom (9a–c), in angleške izraze (10a–d), ki izhajajo iz bejzbola.

- (9a) Vse je znala na prvo žogo. (Na vsa vprašanja je takoj odgovorila pravilno.)
- (9b) Policisti so ga driblali celo uro. (Policisti so ga celo uro zasliševali.)
- (9c) Slovenija je zaradi vinjet dobila rumeni karton komisije. (Slovenija je zaradi vinjet dobila opomin komisije.)
- (10a) *I've only made it to the first base* (slo. prišel sem le do prve baze – opravil sem le prvo stopnjo)
- (10b) *I got to the third base with her* (slo. z njo sem prišel do tretje baze – nisva se le poljubljala)
- (10c) *you are up to bat* (slo. kij je tvoj – ti si na vrsti)
- (10č) *the researchers have hit a homer* (slo. raziskovalci so zmagali na home runu – raziskovalci so prišli do pomembnega odkritja)
- (10d) *she threw me a curve ball*⁷ (slo. vrgla mi je ukrivljeno žogo – zavedla me je)

Ugotovili smo, da lahko med primarnimi metaforami na generični ravni pričakujemo več univerzalnosti in manj kulturne specifičnosti kot med kompleksnimi metaforami na specifični ravni. Vendar nekateri avtorji (Goatly 2007; Kövecses 2005) poudarjajo, da so lahko tudi domnevno univerzalne metafore (tiste, ki izhajajo iz človekovega fizičnega izkustva) kulturno pogojene, saj so pojmi telesa in zavedanja samega sebe v določeni kulturi neločljiv del kulturnega modela osebe v tej kulturi. Lahko bi zaključili, da noben izhodiščni pojem določene kulture ne obstaja v popolnoma enaki obliki v drugem jeziku ali kulturi.

7. Metaforični izraz »ukrivljena žoga« se povezuje tudi z angleškim izrazom *spinning*, ki ravno tako izhaja iz tradicije basebilla in se nanaša na način metanja žoge, ki povzroči, da se žoga v letu obrne in spremeni smer ter s tem zmede nasprotnika. Izraz se v političnem diskurzu nanaša na interpretacijo dejstev v prid določenega političnega kandidata, ki pa je lahko zavajajoča, izkrivljena in varljiva. Za strokovnjake v odnosih z javnostmi v politiki, ki uporabljajo tovrstno taktiko zavajanja, se je uveljavil izraz *spin-doctors*.

Če torej rečemo, da je politika konceptualizirana kot vojna, da so volitve športno tekmovanje, da je združitev dveh podjetij poroka ali da so teorije stavbe, moramo upoštevati, da so vojna, športno tekmovanje, poroka in stavbe kulturno specifični pojmi, zaradi česar bodo te konceptualizacije med ljudmi različnih kultur različne. Vzemimo na primer metaforo NEMORALNO JE UMAZANO, ki jo najdemo v številnih jezikovnih izrazih v različnih jezikih:

- (11a) pranje umazanega denarja, ne mazati si rok z nečednimi posli, oprati svoje ime
- (11b) ang. *money laundering* (slo. pranje denarja), *grease one's palm* (slo. podmazati nekemu dlan), *a whitewash* (slo. belilo)
- (11c) hrv. *pranje para* (slo. pranje denarja), *prljave pare* (slo. umazan denar)
- (11č) ital. *riciclaggio di denaro sporco* (slo. pranje umazanega denarja),
- (11d) nem. *Geld waschen, schmierem* (slo. prati, umazati denar)

Že v okviru enega jezika in kulture sta čistoča in umazanija lahko zelo različno pojmovana in na to pojmovanje lahko vplivajo zelo različne stvari, od nadvse konkretnih vsakodnevnih izkušenj (na primer kako pogosto nekdo menja spodnje perilo) do abstraktnejših kulturnih vzorcev, značilnih za določeno okolje ali določen del družbe (na primer pomen čistoče v rimskokatoliški tradiciji). Mnogi jezikovni izrazi so enostavno prevedljivi v druge jezike, kot na primer izraz »pranje denarja«, ki ga najdemo v številnih svetovnih jezikih (glej Bratož 2004), vendar nam sam prevod še ne zagotavlja, da bodo ljudje v različnih kulturah metaforo enako konceptualizirali.

Nazoren primer različnega pojmovanja iste izhodiščne domene v različnih jezikih najdemo pri Chiltonu in Ilyinu (1993), ki sta z analizo metafore »skupne evropske hiše« pokazala, kako lahko kulturna specifičnost izhodiščnega področja povzroči zmedo v mednarodni politiki. Z metaforo, ki jo je v evropski javni diskurz uvedel, ko je bil na čelu perestrojke, je Mihail Gorbačov nameraval poudariti tako skupno, kolektivno odgovornost vseh evropskih držav kot možnost varne suverenosti. Pri tem je izhajal iz ruskega prototipa domovanja oziroma hiše (rusko *dom*), ki predpostavlja veliko večstanovanjsko poslopje, v katerem so ločene stanovanjske enote povezane s skupnimi hodniki in skupnim vhomom. Metafora je torej povsem ustrezala kontekstu, ki ga je Gorbačov nameraval promovirati. Vendar so zahodni mediji, ki so si izraz

›skupna evropska hiša‹ sposodili, imeli v mislih zlasti prototip zahodne enodružinske hiše, v kateri se njeni člani lahko svobodno gibljejo med sobami. Interpretacija, ki so jo ponujali v javnosti, je vlekla analogijo med stereotipsko sliko družinskega življenja v hiši na zahodu in odnosi med evropskimi državami v obdobju po hladni vojni. Razlike v konvencionalnem vedenju ali mentalni podobi, ki so jo ruski govorniki priklicali z besedo ›dom‹ ali angleški z besedo *house*, so ponujale različne metaforične interpretacije metafore ›skupne evropske hiše‹. Posledica tega je bila, da je govor o skupni evropski hiši tako vznemiril Američane, ki so v metafori videli idejo o močno povezani združeni Evropi, brez notranjih meja, iz katere so bili sami izločeni.

6.7 Metafore in gospodarstvo

Pomemben vir metafor, ki odražajo človekovo osmišljanje družbene realnosti, so metafore, ki so povezane s širšim področjem gospodarstva. Izraz ›gospodarstvo‹ razumemo tako splošno v smislu proizvodjanja, razporejanja in uporabe vseh dobrin kot v smislu s tem povezanih raznovrstnih družbenih praks. Zavedamo se tudi, da ne obstajajo jasni kriteriji za ločevanje političnega in gospodarskega področja, saj gre za sferi družbenega življenja, ki se v številnih vidikih prepletata in druga na drugo nenehno vplivata. V prvem poglavju se bomo osredotočili zlasti na pogoste metaforične konceptualizacije gospodarstva, medtem ko je v drugem poglavju pozornost usmerjena k metaforam v t. i. menedžerskem diskurzu.

Konceptualizacije gospodarstva

Mnogi konvencionalni metaforični izrazi, ki so tako ali drugače povezani s področjem gospodarstva, imajo skupne izhodiščne domene oziroma izhajajo iz skupne konceptualne metafore. Vsaka posamezna izhodiščna domena osvetljuje določene vidike gospodarskih procesov in druge postavlja ozadje. Opisovanje družbeno-ekonomskih procesov z vidika mehanizmov in strojev nam na primer daje občutek, da so ti pod nadzorom in popolnoma predvidljivi. Nekateri avtorji (Charteris-Black in Ennis 2001; Bratož 2004) s pomočjo kontrastivne analize ugotavljajo, da je določene konceptualne metafore, katerih ciljna domena je gospodarstvo, moč prepoznati v različnih jezikih. V tem poglavju bomo podrobneje obdelali zlasti konceptualizaciji gospodarstva kot organizma in stroja ter njune realizacije na specifični ravni.

Metafori GOSPODARSTVO JE ORGANIZEM in GOSPODARSTVO

JE STROJ sta v okviru politične ekonomije služili kot nasprotujoča si konceptualna okvirja. Prva je povezana s t. i. organicističnim pogledom, ki sta ga zagovarjala Adam Smith in Karl Marx in ki izhaja iz predpostavke, da je gospodarstvo rezultat človekovega delovanja, medtem ko se druga navezuje na t. i. mehanicistični pogled, ki gospodarstvo (in družbo nasploh) razume kot rezultat človekovega načrtovanja (Desai 2001). Pojmovanje gospodarstva kot stroja se odraža v številnih jezikovnih izrazih gospodarskega žargona, kot so »valutni mehanizem«, »finančni inštrumenti« in »makroekonomska orodja«, medtem ko je gospodarstvo kot organizem moč prepoznati v izrazih, kot so »kronični deficit«, »finančni obtok« in »finančna injekcija«. Omenjeni metafori sta kot konceptualizaciji na generični ravni osnova za mnoge druge metafore na specifični ravni. Med slednjimi kot pogosti izstopata metafori GOSPODARSTVO JE BOLNIK in GOSPODARSTVO JE LADJA.

V metafori GOSPODARSTVO JE BOLNIK, ki predstavlja razširitev metafore gospodarstva kot organizma na bolj specifični ravni, se jasno odraža antropomorfiziranje gospodarstva. O gospodarstvu pravimo, da je zdravo ali slabotno, lahko umira ali okreva, lahko je ohromljeno ali mu gre na bolje ipd. Poleg teh ustaljenih izrazov pa lahko zasledimo še številne druge bolj ali manj izvirne načine realizacije konceptualne metafore, kot je na primer naslednji zgled (*Gospodarskei vestnik*, april 1999, 19):

- (12) Ko kihne Nemčija, se prehladi Avstrija in zakašlja Italija, potem pa se bolezen hitro širi po Evropi.

Med konceptualnimi metaforami, ki so izrazito notranje strukturirane in kažejo jasna ontološka in epistemska ustrežanja, najdemo tudi konceptualizacijo gospodarstva kot ladje, ki je hkrati realizacija metafore GOSPODARSTVO JE STROJ na specifični ravni. Kapitan/krmar ladje je običajno guverner centralne banke, ki mu pripisujejo izreden vpliv na gospodarska gibanja v okviru posamezne države kot tudi na mednarodni ravni. Guvernerjevi sodelavci so njegova posadka, morje je družbeno-ekonomsko okolje, v katerem se gospodarstvo razvija, spremenljive vremenske razmere na morju so spremenljivi pogoji v okolju, ovire na morju (čeri, ipd.) so krizne situacije v gospodarstvu, pomorski pripomočki (sidro, merilni instrumenti, zemljevidi) so razni predpisi, ukrepi, smernice ipd. V metafori GOSPODARSTVO JE LADJA, ki je izhodišče za raznovrstne konvencionalne izraze, je implicitno izraženo, da gospodarstveniki vedo, kam plujejo, kako deluje njihova ladja

ter kako bodo njihova dejanja in odločitve vplivala na nadaljnjo plovbo.

Vendar ladje in kapitani v izhodiščni domeni niso priljubljeni samo v gospodarstvu. Za tovrstne metafore lahko rečemo, da imajo neverjetno generativno moč, saj jih lahko najdemo na najrazličnejših področjih življenja. Uporabljamo jih, ko govorimo o politikih, predsednikih vlade, ki krmarijo svoje države, o ljudeh, ki plovejo skozi svoje življenje in odnose, krmarijo po internetu ipd.

Menedžerski diskurz

Pri poskusu opredelitve menedžerskega diskurza nas utegne zamikati, da bi ga enostavno definirali kot diskurz, ki ga ustvarjajo in uporabljajo menedžerji. Vendar bi s takšno poenostavljeno in preuranjeno definicijo zanemarili pomembne vidike tega izredno polemičnega diskurza, zlasti vse potencialne ideološke implikacije, zaradi katerih je menedžerski diskurz postal tako zanimivo in izzivov polno področje v preteklih letih. Številni avtorji so poudarili ideološki naboj menedžerskega diskurza in ga opisovali kot diskurz, ki odseva novi duh kapitalizma v obliki menedžerske ideologije (glej Rodríguez 2005; Chiappello in Fairclough 2002; Kuzmanič in Sedmak 2006; Enteman 1993). Naslanjajoč se na omenjene avtorje menedžerski diskurz definiramo kot diskurz, ki odraža menedžersko ideologijo, kot jo širijo sodobne industrijske družbe, in temelji na družbenih, političnih in ekonomskih načelih, uveljavljenih v teh družbah.

Čedalje večja kompleksnost organizacij je spodbudila tako avtorje, ki o njih pišejo iz teoretične perspektive (Morgan 1996; 1997; Grant in Osrick 1996), kot tiste, ki so se uveljavili v okviru popularne menedžerske literature, katere pionir je Peter Drucker (1998), da so o metafori začeli razmišljati kot orodju za pridobivanje vpogledov v organizacije in organizacijske procese. Na področjih, povezanih z menedžmentom, je preučevanje in razpravljanje o metaforah zlasti razširjeno v okviru organizacijskih znanosti, kjer se avtorji osredotočajo predvsem na razumevanje kompleksnosti sodobnih organizacij skozi metafore. Morganovo (1996) monumentalno delo *Images of Organisation*, ki delovanje organizacij osvetli prek silnih konceptualizacij, kot so organizacije kot organizmi, možgani, zapori za duševno bolne ipd., uporablja metafore kot orodja za ustvarjanje vrste vpogledov v naravo organizacije, kot tudi za opisovanje načinov, kako organizacije lahko oblikujemo in jih upravljamo.

Preučevanje metafor v okviru menedžerskega diskurza je svojevr-

sten izziv, saj metafore dobesedno prežemajo to vrsto diskurza. Uporabljamo jih na vseh ravneh in področjih menedžmenta, pa naj bo to sejna soba ali knjiga o menedžmentu. Drugič, omogočajo nam globlji vpogled v menedžment, pomagajo nam razumeti, kako deluje in predvideti morebitne posledice njegovega delovanja. In če citiramo Morgana (1996, 5): »Metafore razburkajo našo domišljijo in nam s tem omogočajo globoke vpogled, vendar lahko hkrati ustvarjajo popačeno sliko.« Konceptualizacija organizacije kot stroja, na primer, nam lahko ponuja dragocene vpogled v strukturo organizacije in poudari pomen racionalne in strukturalne dimenzije neke organizacije. Po drugi strani pa tovrstna metafora povsem zanemarja človeški vidik in utegne zavajati oziroma spodbujati razmišljanje, da je človeški vidik nepotrebna oziroma manj pomembna dimenzija organizacije.

Kdo je menedžer?

V analizi pogostih konceptualnih metafor za ciljno domeno MENEĐER, ki je bila opravljena v okviru projekta *Managerski diskurz: etične, politične, ideološke in komunikacijske dimenzije* (Kuzmanič 2008; Bratož 2008), so bile izpostavljene naslednje metafore: MENEĐER JE KAPITAN LADJE, MENEĐER JE TRENER NOGOMETNE REPREZENTANCE in MENEĐER JE DIRIGENT. V menedžerskem diskurzu je menedžer že tradicionalno predstavljen kot odločen akter, ki deluje po določenem načrtu in je zavezan vnaprej postavljenim ciljem. Pri tem sprotne zadeve ureja na osnovi lastne presoje, ki temelji predvsem na preteklih izkušnjah in preverjenih metodah. Tako kapitan ladje, dirigent kot trener nogometne reprezentance delujejo po določenem načrtu: kapitan ladje ima predhodno določeno pot na zemljevidu, dirigent sledi glasbeni partituri, trener pa ima pred očmi določeno postavitev igralcev. V vseh treh primerih igrata pomembno vlogo tako trezna presoja kot pretekle izkušnje.

Metafora, ki izhaja iz domene kapitan ladje, je povezana z zgoraj omenjeno metaforo GOSPODARSTVO JE LADJA, ki sloni na trdni in sistematični strukturi in je pogosta v časopisnem jeziku. Sistematičnost metafore in jasne analogije so ravno tako značilni za pojmovanje menedžerja kot dirigenta in nogometnega trenerja.

Konceptualizacija menedžerja kot dirigenta nam nazorno prikaže, na kakšen način omenjene konceptualne metafore krojijo pojmovanje vloge menedžerja v podjetju. Prototipska podoba dirigenta označuje osebo, ki dirigira predstavo klasične glasbe z očitnimi kretnjami in s

PREGLEDNICA 6.1 Meddomenska ustrezanja pri metafori MANAGER
JE DIRIGENT

Vir: Dirigent	Cilj: Manager
Izvajalci/glasbeniki	Zaposleni
Glasbila	Delovna orodja/tehnologija
Skupine glasbil	Oddelki podjetja
Partitura	Strategija
Vrteti palico	Delegirati naloge
Določiti tempo	Spodbujati ljudi
Voditi člane ansambla z jasnimi navodili	Dajati navodila zaposlenim
Poslušati ansambel	Prisluhniti zaposlenim
Umetniško oblikovati izvedbo skladbe	Oblikovati strategijo podjetja
Zvok	Uspešnost podjetja

pomočjo dirigentske palice. Orkester sestavljajo štiri skupine glasbil: pihala, trobila, tolkala in godala. Temeljne naloge dirigenta so določiti hitrost igranja (tempo), s taktiranjem voditi člane ansambla in pri tem uporabljati jasna navodila ter umetniško oblikovati izvedbo skladbe. Če omenjeni opis vzamemo kot izhodiščno domeno metafore MANAGER JE DIRIGENT, lahko poskusimo poiskati ustrezne entitete v ciljni domeni. Iz preglednice 6.1 je razvidno, da že iz osnovnega opisa lahko razberemo številna ustrezanja, ki nakazujejo, da gre za razmeroma močno in strukturirano metaforo.

Pojmovanje menedžerja kot dirigenta je tesno povezano z znamenito Druckerjevo metaforo, ki menedžment predstavlja kot specializirano večino, katere cilj je ljudi spodbuditi k skupnemu delovanju, kot v orkestru, kjer izvajalce k skupnemu nastopu vodi dirigentova taktirka, vendar je vsak izmed njih hkrati odgovoren za svoj del izvedbe (*Los Angeles Times*, 12 november 2005):

Vsaka institucija mora svoje delo opraviti, tako kot vsako glasbilo v orkestru igra samo svoj del. Vendar je tu še partitura, skupnost. In glasbo dobimo le, če vsako posamezno glasbilo prispeva k partituri.

Nogomet in druge športne discipline so bogat vir različnih arhetipov. Vloga trenerja in različnih igralnih postavitev se pogosto povezuje z določenimi znanji in veščinami v poslovnem svetu, kar nazorno kažejo številne metafore iz domene športa v menedžerskem diskurzu. Nekatere med njimi so postale tehnični izrazi na poslovnem področju, kot na primer izraz ›tim‹, ki ga dandanes težko prepoznamo kot nogometni izraz, kaj šele kot metaforo. Poslovne izraze, kot so ›strategija‹, ›taktika‹, ›na-

pad« in drugi, ki jih običajno povezujemo z vojnami, lahko jemljemo tudi kot nogometne metafore. Lahko bi celo sklepali, da so bile nekatere entitete iz domene vojne najprej preslikane v domeno nogometa in šele odtod v poslovno domeno.

Podjetja in zaposleni

Danes poznamo številne metaforične konceptualizacije podjetij in širše organizacij; podjetja so ženini in neveste v združitvah podjetij, smrtni sovražniki v vojnah ali dobri vitezi⁸ v prevzemih podjetij, biki in medvedi na borzi itd. (glej Bratož 2004). Ta naravni nagib za ustvarjanje metaforičnih izrazov, povezanih s podjetji in organizacijami, pravzaprav ne preseneča, saj je njihova narava izrazito kompleksna in abstraktna. Če podjetju nadenemo človeški obraz, kot če na primer pri procesu združevanja eno od podjetij imenujemo nevesta, utegnemo bolje razumeti zapleteno povezavo med dvema podjetjema, ki se združujeta.

Pomembna lastnost metafore je, da jo lahko uporabimo generativno pri oblikovanju modela, na primer z uporabo analogije družinskih odnosov za opisovanje hierarhičnih povezav podjetij (družba mati, hčersko podjetje, sestrsko podjetje). Zanimivo je, da so v tem modelu podjetja vedno ženskega spola (ne poznamo bratovskih ali očetovskih podjetij), medtem ko tipična družina v mnogih družbah, vsekakor pa v zahodni civilizaciji, predpostavlja nekega *pater familias*, ki ima v družini najvišjo avtoriteto. Poleg tega danes lastniki in vodstvo podjetij pogosto označujejo svoje organizacije kot družine in to konceptualizacijo podjetja spodbujajo tudi med zaposlenimi. Poistovetenje skupine posameznikov, ki delajo skupaj, z družino, je še zlasti običajno v japonskem gospodarstvu. V metafori, ki podjetje razume kot družino, lahko zaznamo implicitno pričakovanje, da bodo posamezniki drug drugemu povsem predani in da bo njihov odnos temeljil na sorodnosti mišljenja ter čustvovanja. Prav tako je pričakovati, da bodo sprejeli jasno opredeljeno hierarhijo, v kateri bodo dominantni člani imeli avtoriteto nad drugimi člani družine. Tovrstna konceptualizacija spodbuja razmišljanje, da bo podjetje vedno obstajalo, da se bodo zaposleni posamezniki vedno potegnili drug za drugega in si pomagali skozi hude čase.

8. Angleški izraz *white knight*, ki se nanaša na vlagatelja, ki reši družbo pred nevarnostjo, da bi jo prevzel nesprejemljiv kupec, se v slovenščino najpogosteje prevaja kar neposredno kot »beli vitez«, čeprav bi bil ustrežnejši prevod za to srednjeveško romantično figuro »vitez na belem konju«. Šega (1997) *white knight* prevaja z »dobri vitez«, kar je vsekakor ustrežnejše kot »beli vitez«, saj v slovenski srednjeveški književnosti figure viteza ne poznamo pod to oznako.

Kot pri gospodarstvu lahko tudi pri pojmovanju podjetja oz. organizacije razlikujemo med organicističnimi in mehanicističnimi vidiki. S prvimi je povezana metafora **PODJETJE JE ČLOVEŠKO TELO**, ki poudarja biološki vidik, zlasti fleksibilnost in sposobnost prilagajanja, a hkrati občutljivost in nepredvidljivost, in ki izhaja iz številnih prepoznavnih ustrežanj: deli telesa so enote v podjetju, glava je poslovodstvo, lahko govorimo o utripu ali celo o **DNA** podjetja. Prav tako je podjetje (kot gospodarstvo) pogosto konceptualizirano kot bolnik, ki ga pestijo raznovrstne zdravstvene težave ali ki ravno okreva od hude bolezni. Kot zagovornik organskih organizacij Adizes (2004, 61) poudarja ravno ta ustrežanja: »Če si zlomimo prst, to čuti celotno telo. Pride do empatije. In še več, če si zlomimo en prst, bodo ostali štirje prsti poskušali nadomestiti izgubo. To je organska zavest.«

Po drugi strani pa konceptualizacija podjetja kot stroja poudarja neosebne odnose in razvija podobo nadzora, zanesljivosti, predvidljivosti in racionalnosti. Mehanicistične organizacije bolje delujejo v razmeroma stabilnem okolju, kjer so procesi standardizirani, kjer je pomembna natančnost in kjer se ljudje podrejajo pravilom. Glede na to, da opisane pogoje danes srečamo le v redkih okoljih, metaforo **PODJETJE JE STROJ** strokovnjaki na področju organizacije in menedžmenta v glavnem zavračajo.

Vendar se moramo vprašati, ali se tako razmišljanje odraža tudi v jeziku. Če številni priznani strokovnjaki menedžmenta poudarjajo pojmovanje podjetja kot organizma, bi lahko pričakovali, da bo to moč prepoznati tudi v številnih konvencionalnih izrazih menedžerskega diskurza. Vzemimo za primer odnos podjetja do svojih zaposlenih. Eden najpogostejših izrazov za zaposlene v sodobnem menedžerskem diskurzu je »človeški viri«, za katerega bi lahko rekli, da prej odraža mehanicistični kot organicistični vidik. Tudi večina sodobnih ekonomskih teorij obravnava zaposlene kot človeške vire. Metafora **ZAPOSLENI SO ČLOVEŠKI VIRI** je postala že nekaj tako vsakdanjega, da bi jo danes redki dojeli kot očiten primer metafore. Lakoff in Johnson (1980, 236–237) poudarjata, da če izhajamo iz te metafore in predpostavljamo, da so stroški virov oziroma sredstev čim nižji, potem je poceni delovna sila nekaj pozitivnega, prav tako kot poceni nafta. Avtorja dodajata, da slepo sprejemanje pojmovanja zaposlenih kot virov zakriva dejansko degradacijo človeka, njegovih vrednot in prepričanj kot tudi človeškega dostojanstva. Številni sodobni izrazi v menedžerskem diskurzu izražajo podoben način razmišljanja kot omenjena metafora, na primer »človeški kapital«, »tehnološki višek«, »računovodstvo človeških virov«, »mana-

gement človeških virov« in drugi (glej tudi Dunford in Palmer 1996).⁹ Lahko bi zaključili, da imamo v sodobnem menedžerskem diskurzu več nasprotujočih si konceptualnih metafor, ki vplivajo na naše dojemanje zaposlenih v podjetju ali organizaciji in da tiste, katerih realizacije najdemo v vsakodnevni metaforičnih izrazih, niso nujno skladne s tistimi, ki jih menedžerski diskurz promovira. Morgan (1997, 68) poudarja, da ima pojmovanje organizacije kot organizma pomemben vpliv na naše razmišljanje, saj spodbuja vero v stanje enotnosti, kar je priljubljen pogled zlasti med menedžerji, ki poudarjajo integracijo človeka v organizacijo in tako poskušajo »držati skupaj« svoje organizacije. Pri tem Morgan (1997, 69) opozarja na ideološko plat metafore organizacije kot organizma, saj integracija človeka v organizacijo lahko pomeni tudi to, da posameznikove potrebe razumemo prvenstveno v smislu organizacijskih: »Ljudje postanejo viri, ki jih je treba razviti, in ne človeška bitja, ki imajo sama po sebi vrednost in ki jih spodbujamo, da si sama izbirajo in oblikujejo svojo prihodnost.«

6.8 Nejezikovne metafore

Trditev, da je metafora predvsem način razmišljanja in ne zgolj izraz jezika, je ključni element kognitivnega pogleda na metaforo. Iz tega sledi, da je jezik le eden od načinov manifestiranja metafore. Če upoštevamo to bistveno predpostavko kognitivne paradigme, je pravzaprav presenetljivo, da se kognitivna teorija že od samega začetka ni več ukvarjala z nejezikovnimi (neverbalnimi) načini izražanja metafor. V zadnjem času sta zlasti Forceville (1996; 2009) in Kövecses (2005) opozorila na nekatere neverbalne načine metaforičnega izražanja. Povezanost verbalnih in neverbalnih metafor v okviru kognitivnega pristopa k metafori se je izkazala kot pomembna zlasti upoštevajoč kulturno komponento konceptualnih metafor. Na to je delno opozoril že Lakoff (1987) z idealiziranimi kognitivnimi modeli ali t. i. ljudskimi modeli (*folk models*), ki odražajo načine osmišljanja stvarnosti določene skupnosti.

Filmi, oglasi, simboli

Bogat vir neverbalne realizacije metafor so risani filmi, igrani filmi, oglasi in simboli. Risani filmi so v tem kontekstu še posebno zanimivi,

9. Zanimive so tudi ugotovitve Kuzmaniča in Sedmakove (2006), ki sta pri preučevanju tranzicije od samoupravnega (socialističnega) diskurza k menedžerskemu diskurzu v Sloveniji opazila, da sta besedo *delavec* zamenjala izraza *človeški viri* in *zaposleni*.

saj v njih najdemo ›dobesedno‹ predstavljene konceptualne metafore. Jeznemu človeku v risanih filmih dobesedno uhaja para iz ušes, kar priključuje metaforo JEZA JE VROČA TEKOČINA V POSODI. Ko se nekdo v risanem filmu nekaj spomni, se nad njegovo glavo pojavi žarnica, kar se navezuje na metaforo VIDETI JE VEDETI. Večkrat nagrajeni film Federica Fellinija *Cesta* zelo očitno razvija metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE, saj poleg naslova samega celotno dogajanje postavi na ›cesto‹, ki je v filmu izhodiščna domena, metaforično povezana z dejanskim življenjem dveh glavnih igralcev, ki je hkrati metafora življenja slehernega človeka.

Preučevanje oglasov je z metaforičnega vidika izredno zanimivo, saj, kot poudarja Kövecses (2005, 171): »Prodajni učinek oglasa je delno odvisen tudi od tega, kako dobro je izbrana konceptualna metafora, ki jo poskušajo priklicati slike in/ali besede v oglasu.« Pomislimo na metaforo v oglaševalni kampanji slovenske verige Mercator, katere slogan je ›Mercator, najboljši sosed‹. Celotna kampanja, vključno s televizijskim oglasom, sloni na metafori TRGOVINA JE SOSED, pri čemer je sosed kot izhodiščna domena idealiziran kognitivni model, ki združuje številne kulturne aspekte slovenske družbe. Pojem ›sosed‹ združuje tako element fizične bližine (sosed je tisti, ki stanuje v naši bližini) kot družbenih odnosov, ki pa so v slovenski zavesti pomembnejši od fizične bližine, kar med drugim potrjuje tudi slovenski rek ›dober sosed je več vreden kot vsa žlahta‹. Lahko bi zaključili, da je metafora, na kateri sloni Mercatorjeva kampanja, učinkovita tudi zato, ker je skladna z idealiziranim kognitivnim modelom v izhodiščni domeni.

Simboli, zlasti kulturni, pogosto slonijo na metaforah, ki so globoko ukoreninjene v dani družbi. Lahko se na primer vprašamo, zakaj je za Slovence Triglav tako pomemben simbol. Triglav je na različne načine pojmovan kot simbol vseh Slovencev, slovenstva, slovenske identitete, kot sveta gora Slovencev ali svetišče, na vrh katerega naj bi se vsaj enkrat v življenju povzpел vsak pravi Slovenec. Najprej je tu dejstvo, da gre za najvišjo izmerjeno točko v Sloveniji, kar priključuje konceptualno metaforo VISOKO JE POMEMBNO, ki je, kot smo že ugotovili, pomembna konceptualizacija v zahodni kulturi. Čaščenje Triglava kot svete gore priključuje metafore ŽIVLJENJE JE POTOVANJE in metaforo strukture dogodka, zlasti metafori CILJI SO DESTINACIJE in TEŽAVE SO OVIRE PRI GIBANJU, ki so osnova vsem verskim potem oz. romanjem, saj je za romanja značilno, da je pot težavna in da je konec poti cilj v duhovnem smislu.

V tem smislu prepričanje, da naj bi se vsak pravi Slovenec vsaj enkrat povzpel na Triglav, močno spominja zlasti na romanje v Meko kot eno temeljnih dolžnosti vsakega muslimana. Konceptualizacija Triglava kot svetišča je povezana tudi z izvorom besede. Čeprav ni jasno, ali je gora dobila ime zaradi svoje oblike ali je ime povezano s staroslovanskim čaščenjem boga Triglava, ki je imel tri glave in je upravljal s tremi svetovi (nebo, zemljo in podzemljem), Ovsec (1991) poudarja, da številni podatki kažejo na slednje.

Slikovne metafore

Oglasi (tako tiskani kot televizijski) so neskončen vir neverbalnih metafor. Da bi pojasnili, kaj pravzaprav razumemo z izrazom neverbalna metafora, se bomo v tem poglavju osredotočili na t.i. slikovne metafore, in sicer zlasti slikovne metafore v slovenskih tiskanih oglasih. Forcville (1996) razlikuje štiri vrste slikovnih metafor: hibridne, kontekstualne, slikovne primere (komparacije) in integrirane metafore. Pri hibridnih metaforah je nek pojav, ki je reprezentiran kot enoten predmet ali gestalt, sestavljen iz dveh elementov, ki jih običajno razumemo kot dve različni domeni in ne kot eno celoto. Nazoren zgled za hibridno

SLIKA 6.1 Hibridna metafora (oglas za sladoled)

SLIKA 6.2
Kontekstualna metafora (oglas za mobilni telefon)

predplačniški paket
9.990 SIT

- Tisk GUMBO
- mega račun je za mesec naplacen z vrednostjo 9.990 SIT
- klicovni čas je največ 300 sekund na minuto (za 100 zvočnih vseh sporočil ohranila za 1 SIT na minuto)
- za prejetu sporočila izven mreže vsak pederino vsaki tistoti 0,400 SIT (za vsak mega tistoti)

mega

070 777 777

www.mega.si

metaforo je oglas Ljubljanskih mlekarj za namizne sladoled Maxim (slika 6.1, v katerem imamo metaforo sladoleda kot bazena. Rezultat je vizualna združitev obeh domen v enotno celoto, kar daje učinek hibridnosti. Konceptualizacija sladoleda kot bazena priključuje številna metaforična ustrejanja med domenama, kot so na primer občutek prijetnega počutja, svežine, iskanja hladu pred poletno vročino ipd.

Kontekstualne metafore najdemo v situaciji, ko je nek pojav razumljen kot nekaj drugega spričo vizualnega konteksta, v katerem je predstavljen. V oglašju za mobilni telefon (slika 6.2), v katerem je telefon fizično predstavljen na mestu piercinga na jeziku, deluje jezik kot kontekst za metaforični tujek, ki ga predstavlja telefon. V izhodiščni domeni imamo piercing, ki pa ni vizuelno predstavljen, temveč na silo nakazan s kontekstom (mladenka z ustrežno vizuelno podobo, odprta usta in iztegnjen jezik). Preslikave med telefonom in piercingom lahko prepoznamo v dejstvu, da imamo omenjena predmeta običajno vedno s seboj, da sta v neposrednem fizičnem stiku s človekom, da imata vlogo

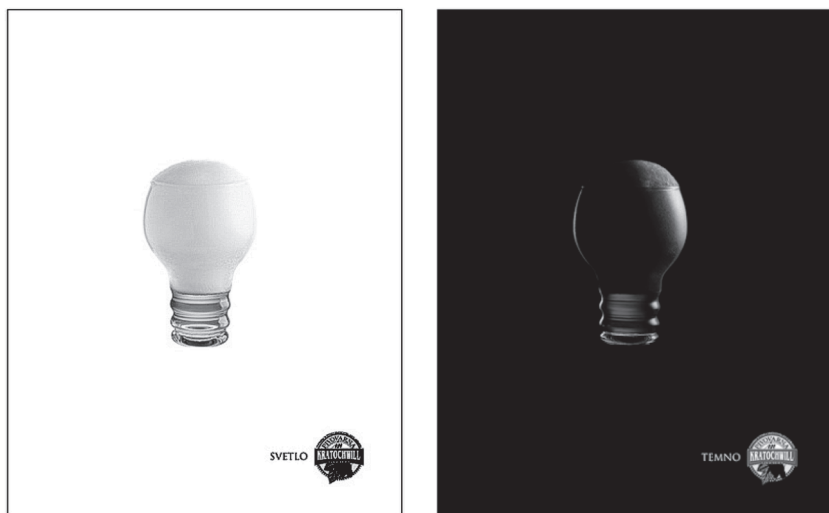
SLIKA 6.3 Slikovna primera (oglasa za testenine)

lepotnega dodatka in da se z omenjenima predmetoma (zlasti mladostniki) pogosto osebno identificirajo itd.

Pri slikovni primeri je nek pojav ali predmet postavljen ob bok drugemu, pri čemer je poudarjena (fizična) podobnost med obema predmetoma. V Mlinotestovem oglasu (slika 6.3) je poudarjena oblika testenine, ki deluje kot preslikava telesne drže človeka. Sporočilo oglasa v obliki metaforičnih ustreznaj poudarja različnost, okusov in oblik izdelka na eni, okusov in oblik ljudi na drugi strani.

Integrirana metafora pa nek pojav, ki ga vidimo kot enoten predmet ali gestalt, prikaže na tak način, da je podoben drugemu predmetu ali gestaltu, pri čemer kontekstualni namigi niso potrebni. Tovrstne metafore lahko prepoznamo na primer v sami obliki izdelkov, kot so, denimo, stekleničke dišav v obliki ženskega ali moškega telesa, kjer je kontekst zreduciran na obliko izdelka in deluje kot celota s ciljno domeno na primer v smislu ustreznaj med vonjem dišave in vonjem ženskega telesa.

Pri tovrstnem kategoriziranju lahko vedno najdemo številne mejne primere, ki bi jih s težavo uvrstili v določeno kategorijo. To poudarja tudi Forceville (1996), ki omenjene vrste slikovnih metafor razume kot prototipske ali radialne v smislu Lakoffovega pojmovanja tega izraza. Poleg tega slikovnih metafor ni vedno moč enostavno razložiti. Vzemimo za primer oglas za svetlo in temno Kratochwill pivo (slika 6.4), ki je slikovni hibrid (povezuje domeni piva in žarnice), za katerega bi težko našli neka

SLIKA 6.4 Slikovni hibrid (oglas za pivo)

jasna metaforična ustrežanja med obema konceptualnima domenama. V kakšnem smislu bi na primer lahko pivo razumeli kot žarnico? Idejna zasnova oglasa razvija lastnost barve piva v smislu koncepta svetlobe in teme, vendar rezultat tega ne deluje kot metafora, temveč prej kot neka kombinacija med seboj nepovezanih elementov. Morda bi bilo smiselno na tem mestu dodati, da bi utegnil biti oglas za svetlo in temno pivo, ki bi gradil na neki očitnejši konceptualni metafori, morda učinkovitejši.

Multimodalne metafore

Forceville razširi preučevanje metafore z jezikovne ravni prek slikovne na t. i. multimodalno ali večkodno raven, ki vključuje več načinov izražanja oz. modalnosti hkrati, kot so jezikovna, slikovna in glasovna. Poleg teh treh avtor razlikuje še med govorjenim in pisanim jezikom, slikami (tudi premikajočimi se kot pri filmu), glasbo in neverbalnim zvokom, vohom, okusom in tipom. V tem pogledu lahko načine izražanja metafore enačimo z viri informacij, tj. čuti, in govorimo o slikovnem (piktoralnem), zvočnem (sonornem), vohalnem (olfaktornem), tipalnem (taktilnem) in okušalnem (gustatornem) načinu. Multimodalna metafora je v nasprotju z monomodalno v tem smislu kategorija višje ravni, ki vključuje vsaj dva načina izražanja, kot na primer članek s spremljajočo sliko ali pravljica v obliki slikanice, kjer sta vključena vizualni in jezikovni element. Pri filmu je poleg teh dveh vključena še zvočna

modalnost (oz. zvočni kod), pri računalniški igrici pa na primer še ti-palna. Predstavljamo pa si lahko primere, kjer je vključen tudi vohalni način, kot je na primer odišavljeno ljubezensko pismo, v katerem izbira dišave deluje kot metaforični namig na pošiljatelja. Situacija, v kateri lahko govorimo tudi o okušalnem načinu, je na primer izlet po vinski poti, ki ima v programu tudi okušanje vin. Vendar multimodalna metafora deluje le, če v njej prepoznamo oziroma zaznamo neko izhodiščno domeno, ki izzove določeno konotacijo in ki jo lahko povežemo s ciljno domeno. Poglejmo primer konotacije, ki jo lahko prikljče določen zvok. Zvok ključa v ključavnici lahko pomeni strah pred vsiljivci ali vznemirjenje ob vrnitvi bližnjega, medtem ko na primer zvok, ki ga povzroča dež ob stiku s šipo na oknu, lahko prikljče občutke otožnosti ali svežine. Pri delovanju več načinov izražanja hkrati je pomembno izluščiti tiste konotacije, ki so relevantne za določeno multimodalno metaforo.

Multimodalne metafore, ki združujejo sliko in besedilo, so ene najpogostejših. Najdemo jih na primer v večini tiskanih oglasov, brošurah, slikanicah in drugih pisnih delih, ki vključujejo slikovni element. Forceville (1996; 2009) jih imenuje verbalno-slikovne metafore. V okviru političnega diskurza so pomemben vir multimodalnih metafor predvolilni letaki in brošure kot posebne besedilne vrste, v katerih je običajno še posebej poudarjena združitev slikovne in verbalne metafore, ki deluje kot učinkovito sredstvo prepričevanja. Slika 6.5 je zgovoren primer pogoste konceptualizacije politika kot športnika. V besedilu, ki spremlja sliko, lahko prepoznamo dve jezikovni realizaciji te metafore, in sicer najprej izraz ›nadoknaditi zamujeno«, ki ga srečamo v številnih oblikah tekmovanja, tudi pri atletski disciplini tek z ovirami. Druga jezikovna realizacija metafore je v izrazu ›drugi krog«, ki izhaja iz izhodiščne domene teka (›teči drugi krog«) in ki se je danes uveljavil kot politični termin. Čeprav gre v tem primeru prej za mrtvo kot za aktivno metaforo, domnevamo, da se v okviru multimodalne metafore POLITIK JE ŠPORTNIK, kot osrednji konceptualizaciji analiziranega predvolilnega letaka, metaforična narava termina na nek način aktivira in postane očitnejša.

Na sliki, ki jo spremlja besedilo, vidimo človeka v prepoznavnem položaju/gibu športnika, ki teče čez ovire. Da gre za izhodiščno domeno športa, in sicer konkretno za disciplino teka z ovirami, nakazuje ravno ta prototipni položaj telesa. Da pa gre za metaforo, je jasno iz vsaj dveh podrobnosti, ki ne ustrezajo izhodiščni domeni, in sicer oblačila, tj. moška obleka, ki je v obliki prototipa povezana s ciljno domeno politika, in pa prepoznaven obraz kandidata na lokalnih volitvah (konkretno gre

SLIKA 6.5
Primer multimodalne
metafore na predvolil-
nem letaku

za osebo z imenom Tomaž Gantar, ki je v omenjenem kontekstu kandidat za župana Pirana), ki nima nobene neposredne povezave z domeno športa (npr. v javnosti ni znan kot športnik). V metafori lahko prepoznamo številna meddomenska ustrezanja: politik je športnik (atlet), tek je politični mandat, ovire so razni problemi, s katerimi se srečuje politik v svojem mandatu, preskakovanje ovir je reševanje teh problemov itd.

Glede na to, da multimodalne konceptualne metafore združujejo več načinov izražanja hkrati, je njihov učinek gotovo večji kot v primeru monomodalne metafore. Morda je v tem razlog, da so za predvolilno oglaševanje značilne ravno multimodalne metafore, tako v obliki predvolilnih letakov, ki združujejo sliko in besedilo, kot v obliki televizijskih spotov, ki vključujejo še glasovno modalnost. Multimodalna (verbalno-slikovna) metafora, ki smo jo analizirali v tem poglavju, je nazoren primer uporabe metafore v obliki součinkovanja različnih modalnosti za doseganje zaželenega učinka.

Poglejmo si še primer nekoliko kompleksnejše verbalno-slikovne me-

SLIKA 6.6 Kompleksna multimodalna metafora v predvolilnem letaku

tafore, ki temelji na konceptualni metafori **POLITIK JE BOKSAR** (slika 6.6). Gre za predvolilni letak za Evropske volitve 2009, ki vsebuje dve različni besedili, slogan (1) in spremno besedilo (2).

- (1) Z EU bomo ravnali v rokavicah.
- (2) V Evropskem parlamentu se bomo borili za to, da nas bodo slišali in videli. V bruseljskem ringu bomo spretno taktizirali in se hitro odzvali. Moč je naša šibka točka. Naše glavno orožje bodo hitrost, presenečenje in zdržljivost. Materiale bomo pregledovali s kirurško natančnostjo, vroče in občutljive teme obravnavali previdno in odgovorno. Spretno bomo vijugali med pastmi velikih in poskušali uloviti vse želje malih. Naši predlogi bodo padali z leve in desne, naše pobude bodo zadevale v polno. Po evropskih hodnikih bomo trenirali dvakrat, trikrat več, če bo treba. Delovali bomo odločno, po pravilih.

Slikovni del prikazuje političnega kandidata (v oglaševalski akciji serija plakatov prikazuje različne osebe, a vedno v podobnem kontekstu) z nasmeškom na ustih in z boksarskimi rokavicami na rokah. Da gre v tem primeru za izhodiščno domeno boksa, je očitno tako s slike (boksarske rokavice) kot iz spremenega besedila, kjer imamo tipične boksarske izraze, kot so »v ringu«, »taktizirati«, »se hitro odzvati«, »šibka točka«, »hitrost, presenečenj, zdržljivost«, »padati z leve in desne«, »zadevati v polno« in »trenirati«. Na prvi pogled gre za jasno sporočilo, ki temelji na konceptualni metafori **POLITIK JE BOKSAR** in na številnih meddomenskih ustreznostih (npr. ring je Evropska komisija, trening je

politično lobiranje itd.). A podrobna analiza pokaže, da gre za kompleksnejše povezave znotraj metafore, saj je z izrazom ›ravnati v rokavicah‹ (tj. nekaj delati previdno ali obzirno) dodan še nek nov pomen. Ta ugotovitev je podprta z izrazom in podobo osebe na sliki, ki z izjemo rokavic ne kaže nikakršne navezave na prototip boksarja. Podoba politika z boksarskimi rokavicami tako deluje kot konceptualna integracija ali zmes, v kateri imamo novonastalo vsebino v podobi ›prijaznega boksarja«, ki učinkovito podpira sporočilo letaka, izraženo v zadnjem stavku spremenega besedila, in sicer z izrazom ›odločno, a po pravilih«. Analizirani zgled je dober primer součinkovanja slikovnega in besednega elementa v okviru konceptulne metafore.

6.9 Sklep

Osnovni namen pričujočega poglavja je bil ugotoviti, katere konceptualne metafore prevladujejo v naši družbi in na kakšen način se manifestirajo skozi jezik. Ugotovili smo, da nam preučevanje metafor z vidika kritične analize diskurza v kombinaciji s konceptualno teorijo metafore omogoča pomembne vpoglede v vlogo metafor pri razumevanju družbenih fenomenov. Analizirali smo metafore v političnem in gospodarskem (in t. i. menedžerskem) diskurzu ter opozorili na potencialne ideološke implikacije prevladujočih metaforičnih konceptualizacij. Posebno podpoglavje smo namenili vprašanju neverbalnih realizacij metafore, s poudarkom na področju t. i. multimodalnih metafor, ki postaja čedalje aktualnejše v razpravah na področju kognitivnega jezikoslovja,.

7 Kontrastivna analiza konceptualnih metafor

7.1 Teoretični okvir

Teoretični okvir, ki smo ga uporabili za preučevanje metafor v političnem diskurzu, povezuje dve tradiciji, ki sta se izoblikovali v okviru dveh sodobnih disciplin, in sicer kognitivnega jezikoslovja in kritične analize diskurza. Čeprav v prvi vrsti izhajamo iz konceptualne teorije metafore, ki se je razvila v okviru kognitivnega jezikoslovja, ne moremo zanemariti dejstva, da je predmet zanimanja našega raziskovanja tesno povezan s kritično analizo metafore, ki se je razvila v okviru KAD. V tem smislu gre za poseben interdisciplinarni pristop, pri katerem ne uporabljamo zgolj ugotovitve različnih disciplin (v našem primeru tudi drugih, kot so politična teorija, teorija organizacije ipd.), temveč združujemo dva teoretična okvirja na način, da uporabljamo analitične metode enega z logiko razmišljanja drugega.

Ta pogled je blizu Faircloughovemu (2003, 225) predlogu t. i. transdisciplinarnega pristopa, po katerem dialog med različnimi disciplinami dosežemo tako, da s pomočjo ene discipline razvijamo teoretične kategorije, metode analize ipd., medtem ko uporabimo logiko razmišljanja druge discipline.

V našem primeru pri uporabi metodološkega orodja in pojmovnega aparata (npr. definicije metafore, pojma konceptualne metafore ipd.) izhajamo iz KTM, ki sta jo začela razvijati Lakoff in Johnson (1980; 1999) in se je kot teorija uveljavila zlasti zaradi svojih trditev o metafori kot kognitivnem fenomenu, ki ga ni smiselno jemati izključno z jezikovnega vidika, saj metaforični izrazi ne delujejo zgolj na ravni jezika, temveč zrcalijo metaforične vzorce konceptov. Zdi se, da ravno s to trditvijo KTM odpira možnosti za interdisciplinarno ali transdisciplinarno preučevanje metafor. Po drugi strani nam kritična analiza diskurza ponuja teoretični okvir, ki nam pomaga razumeti pojem metafore v diskurzu. Poleg same definicije diskurza je za nas pomemben poudarek na kategoriji besedila kot ključnem delu analize diskurza. S pomočjo KAD ugotavljamo pomen ponavljajočih se metaforičnih vzorcev, ki skozi jezik dajejo obliko in vsebino družbeni praksi, in s tem raziskovanje metafor

na jezikovni in konceptualni ravni razširimo še na njihovo širšo vlogo v družbenem življenju.

7.2 Metodologija

Z vidika metodologije raziskovanja Cameronova (1999, 8) poudarja, da mora biti že v začetni fazi preučevanja metafor jasno, ali metaforo obravnavamo kot pojav jezika, mišljenja ali obojega. Menimo, da je glede na predmet našega raziskovanja edino smiselno metafore raziskovati tako z vidika jezika kot mišljenja, čeprav si s tovrstnim izhodiščem nakopljemo nemalo težav. Zavedamo se, na primer, da se s tem vnaprej odpovedujemo metodološkim prednostim preučevanja samo enega od omenjenih vidikov in hkrati odpiramo vrsto novih vprašanj. Prvo pomembno vprašanje je, kaj pravzaprav razumemo pod pojmom »jezikovna realizacija metafore«? Kakšen segment jezika imamo torej v mislih: besede, besedne zveze, stavčne člene, stavke, povedi, besedilo ali kaj drugega?

S tem je povezano tudi drugo vprašanje, ki se nanaša na zbiranje podatkov za analizo. Kot smo že omenili, zagovarjamo pristop, ki daje prednost analizi jezika v rabi, kar pomeni, da se ne bomo ukvarjali s seciranjem reprezentativnih primerov metafor, temveč s primeri rabe metafor v določenem kontekstu. Osredotočili smo se na metafore v predvolilnem diskurzu različnih jezikov, pri čemer smo za vir podatkov izbrali časopisne članke, objavljene v predvolilnem obdobju.

Tretje vprašanje, ki se zastavlja na tem mestu, je vprašanje obdelave podatkov. V našem kontekstu je obdelava podatkov usmerjena zlasti v ugotavljanje sistematičnosti oziroma ponavljajočih se vzorcev, ki se običajno kažejo v obliki konceptualnih metafor, v zbirki podatkov, tj. zbirki konvencionalnih metaforičnih izrazov. Težave pri razvrščanju metafor smo podrobneje obdelali v posebnem poglavju v okviru predstavljenih studij primera.

Četrto vprašanje zadeva interpretacijo podatkov. Ker so odgovori na prva tri vprašanja vse prej kot enoznačni, je tudi pri vprašanju interpretacije možnih več smeri razmišljanja. Glede na to, da izhajamo iz jezika v rabi in da šele preučujemo metafore v določenem diskurzu, bi bilo nesmiselno vnaprej postavljati konkretne kriterije za interpretacijo, saj pravzaprav še ne vemo, kaj bomo dobili v smislu podatkov. Pri interpretaciji rezultatov bomo poskušali odgovoriti na teze, ki smo jih postavili na začetku, in se pri tem navezovali na opisano teoretično podlago, ki narekuje interdisciplinarni pristop k preučevanju metafor.

7.3 Model kontrastivne analize konceptualnih metafor

Odgovore na zgornja vprašanja smo poskušali poiskati s pomočjo modela kontrastivne analize metafor, ki nam bo služil kot vodilo pri analizi metafor v predvolilnem diskurzu v okviru študij primera. Model sestoji iz sedmih ravni analize, in sicer:

1. Opredelitev namena raziskovanja
2. Izbor ustreznih virov metafor
3. Ekstenzivno branje besedila
4. Intenzivno branje besedila (beleženje jezikovnih realizacij metafor)
5. Ugotavljanje sistematičnosti (določanje konceptualnih metafor)
6. Ugotavljanje univerzalnosti in variacij
7. Interpretacija rezultatov

V nadaljevanju smo podrobno opisali vsako raven. Poudarili smo tako teoretične kot povsem praktične vidike metafore, ki so pomembni za vsako posamezno raven, in obenem opozorili na različne težave, s katerimi se lahko srečamo pri tovrstnem raziskovanju. Pri posameznih ravneh smo tudi na kratko opisali, na kakšen način je bil model uporabljen za kontrastivno analizo metafor v predvolilnem diskurzu.

Opredelitev namena raziskovanja

Razlogi za preučevanje metafor so lahko zelo različni. Ugotovili smo, da se s preučevanjem metafor danes ukvarjajo zelo različne discipline z različnimi nameni. Teorijo organizacije na primer zanimajo zlasti načini, kako so organizacije konceptualizirane prek metafor, medtem ko psihologe zanima, na kakšen način možgani obdelujejo metafore. V okviru kontrastivne analize metafor imamo lahko tudi različne razloge za preučevanje metafor. Lahko na primer ugotavljamo, ali določena metaforična konceptualizacija obstaja v različnih jezikih in na kakšen način je realizirana v jeziku, kot v primeru metafore JEZA JE POSODA POD PRITISKOM, za katero je bilo ugotovljeno, da obstaja v zelo različnih jezikih, zaradi česar nekateri avtorji domnevajo, da je univerzalna (Kövecses 2002). Po drugi strani pa lahko perspektivo obrnemo in se osredotočimo na preučevanje medkulturnih in medjezikovnih metaforičnih variacij. Drugi razlog za preučevanje metafore na temelju kontrastivne analize je povezan s posameznim diskurzom, v katerem se metafore pojavljajo. V tem kontekstu nas lahko zanimajo variacije (podobnosti in

razlike) med metaforičnimi konceptualizacijami določenega diskurza, tj. katere konceptualne metafore obstajajo ali prevladujejo v določenem jeziku, na kakšen način so realizirane ipd. Pri tem je zelo pomembno, da izberemo primeren jezikovni vir.

Namen raziskovanja pričujočega dela je zlasti ugotoviti, katere konceptualne metafore prevladujejo v predvolilnem diskurzu v različnih jezikih in kulturah, na kakšen način se le te odražajo na ravni jezika in ali v tem kontekstu prihaja do variacij, ki se odražajo v jezikovnih in, širše, kulturnih razlikah.

Izbor ustreznih virov metafor

Tudi viri metafor za analizo so lahko zelo različni, od jezikoslovčeve lastne intuicije, prek slovarjev, korpusov besedil do raznih besedil v pisni obliki (literarnih del, časopisnih člankov, internetnih strani, transkripcij govornih besedil ipd.) ali govornih oblik (ustni razgovori, zvočni posnetki ipd.). V prvem delu smo opozorili na pomanjkljivosti iskanja metafor prek lastne intuicije. Kognitivno jezikoslovje je v preteklosti temeljilo na načinu raziskovanja, ki se je za vir podatkov skoraj izključno posluževalo posameznikove introspekcije, ki je bila obenem introspekcija jezikoslovca, ki je raziskavo izvajal. Vendar se je v zadnjem času empirični temelj kognitivnih raziskav okrepil na dveh pomembnih področjih. Naprej naj omenimo eksperimentalno raziskovanje v okviru psihologije (Gibbs 1997; Boroditsky 2000), ki je izrazito interdisciplinarne narave in ki temelji na preizkušanih empiričnih metodah kognitivne psihologije ali psiholingvistike. Drugo področje raziskovanja metafor, ki je še zlasti pomembno pri vprašanju virov podatkov, je korpusna lingvistika, katere velika prednost je v tem, da nam omogoča obdelavo neprijetno večjega števila podatkov kot drugi pristopi. Deignanová (1999; 2005) na primer ugotavlja, da z intuicijo pridobljeni podatki ne odražajo vedno dejanske rabe jezika. To je potrdil tudi Stefanowitsch (2006) s pomočjo analize metaforičnih vzorcev (*metaphorical pattern analysis*),¹ s katerimi je dokazal, da obstajajo razlike med podatki, pridobljenimi s pomočjo intuicije, in tistimi, ki jih lahko pridobimo s korpusnimi metodami. Vendar tako pri korpusnih metodah kot pri iskanju s slovarjem naletimo na ključno oviro, tj. dejstvo, da primere metafor lahko

1. Analiza metaforičnih vzorcev poteka tako, da najprej analiziramo primere izbrane leksikalne enote z vidika ciljne domene in zabeležimo vse metaforične realizacije, ki vsebujejo ključno besedo. Tako zabeleženi izrazi, ki jih razdelimo v koherentne skupine, nam omogočajo povezavo s številnimi izhodiščnimi domenami in s tem konceptualnimi metaforami, do katerih bi težko prišli z intuicijo.

iščemo zgolj po vnaprej določenih ključnih besedah, medtem ko številne metaforične preslikave niso neposredno povezane s konkretnimi leksikalnimi enotami in je zato dostop do njih onemogočen. Na primer, številne konvencionalne metafore, povezane s ciljno domeno STRAH, zasledimo že v slovarju pod geslom »strah« (»prebledeti od strahu«, »nagnati komu strah v kosti« itd.), vendar obstajajo v jeziku mnogi izrazi, ki so povezani z drugimi izhodiščnimi domenami in ki jih ne priključimo avtomatično z besedo »strah« (ali z drugimi, s »strahom« povezanimi semantičnimi relacijami, tj. sopomenkami, protipomenkami in drugimi). Izraz »obnemeti« v (1) na leksikalni ravni nima nobene povezave z domeno STRAH, vendar izraža čustveno stanje, ki bi ga lahko izrazili z je bila hudo prestrašena.²

(1) Ko ga je videla, je obnemela.

Eden od načinov, da se izognemo iskanju jezikovnih realizacij s pomočjo ključnih besed, je preučevanje metafor na ravni besedila ali korpusa besedil. Za kontrastivno analizo je pomembno, da poskušamo najti kar najbolj primerljive vire; smiselno je na primer primerjati metafore v korpusih, ki so sorodni po vsebini in obsegu. V okviru posameznega diskurza je smiselna analiza relevantnih vzporednih besedil. Pri analizi metafor predvolilnega diskurza smo se odločili za dve vrsti vzporednih besedil. Prvič, vzporedna besedila v obliki časopisnih člankov, povezanih s konkretnim predvolilnim dogajanjem (tj. z ameriškimi volitvami leta 2008) v različnih jezikih. Drugič, vzporedna besedila v obliki časopisnih člankov v različnih jezikih (slovenščini in angleščini), ki se nanašajo na različne volitve (ameriške in slovenske leta 2008).

Ekstenzivno branje besedila

S pomočjo ekstenzivnega branja besedila najprej pridobimo splošen vtis o njegovi vsebini in s tem tudi prvo informacijo o konceptualnih domenah, ki v besedilu prevladujejo. S tem si lahko bistveno olajšamo nasled-

2. O tem, kakšna je možna povezava med izrazom »obnemeti« in konceptom STRAH (glej Bratož 2009) *How to get from »fear« to »cold feet«*. Čeprav računalniško podprte metode ponujajo pomembna raziskovalna orodja v jezikoslovju, Deignanova (1999, 21) ugotavlja, da »računalnik še ni sposoben ugotavljati jezikovnih realizacij prek konceptualnih metafor, zato mora korpusno raziskovanje vedno izhajati iz metaforičnih jezikovnih izrazov.« Omenili smo dva poskusa sestavljanja seznamov konceptualnih metafor, in sicer *Master List of Metaphors at Berkeley* (<http://cogsci.berkeley.edu/lakoff/>) in *Metalude Project* (<http://www.ln.edu.hk/lle/cwdo3/lnproject/introduction.html>), ki omogočata preučevanje metafor začeni s konceptom (z izhodiščno ali ciljno domeno) in ne njegovo jezikovno realizacijo.

nji korak, v katerem se posvetimo posameznim segmentom jezika, saj tako pridobimo splošen podatek o tem, kaj iščemo, oziroma kaj ponuja besedilo. Poleg tega se pri ekstenzivnem branju lahko navežemo na sorodne raziskave in priključimo relevantne ugotovitve, ki nam utegnejo biti v pomoč pri naslednjih korakih.

Pri ekstenzivnem branju korpusa časopisnih člankov v predvolilnem obdobju smo ugotovili, da izstopata konceptualni metafori *VOLITVE SO BOJ* in *VOLITVE SO TEKMOVANJE*. Poudarjanje pomena vloge ravno teh dveh metafor pri konceptualizaciji volitev in njihovo razširjenost smo zasledili tudi pri drugih avtorjih.

Intenzivno branje besedila

Ugotovili smo, da številne jezikovne realizacije metafor niso nujno neposredno povezane z vnaprej določenimi leksikalnimi enotami, zato je pri analizi besedila ali korpusa besedil smiselno intenzivno branje, pri čemer celotno besedilo natančno preberemo z namenom zaslediti (in obenem zabeležiti) vse možne metaforične izraze kot potencialne realizacije pomembnih konceptualnih metafor.

Nekatere metafore, kot je na primer *GOSPODARSTVO JE LADJA*, so zelo produktivne, oziroma imajo veliko generativno moč. To pomeni, da se realizirajo v številnih različnih metaforičnih izrazih in da so zanje značilna različna meddomenska ustrezanja. Ali je lahko eden od načinov za ugotavljanje opaznosti določene metafore v posameznih jezikih oz. kulturah tudi število vseh njenih možnih različnih jezikovnih realizacij? Če želimo odgovoriti na to vprašanje, se moramo najprej vprašati, kaj razumemo kot posamezni primer jezikovne realizacije. V primeru (2a) je metafora *VOLITVE SO TEKMOVANJE* realizirana prek leksikalne enote ›imeti prednost‹, medtem ko je v (2b) uporabljen izraz ›voditi za‹. S pomenskega vidika med tema izrazoma ni neke kvalitativne razlike, v obeh primerih gre za devet točk razlike v prid enemu kandidatu. Na leksikalni ravni pa imamo dve različni enoti, uporabljene so različne besede in različni stavčni strukturi. Gre torej za eno ali dve različni metaforični razširitvi konceptualne metafore?

(2a) Obama ima pred McCainom kar devet točk prednosti

(2b) Obama pred McCainom vodi za devet odstotnih točk

V seznamu metaforičnih realizacij, ki je predstavljal temelj za pričujočo analizo, smo metaforične realizacije ločevali na leksikalni ravni, kar pomeni, da smo omenjena primera upoštevali kot dve različni realizaciji

metafore. Pri ugotavljanju relevantnih izrazov smo poskušali izolirati tiste leksikalne enote, ki jasno pripadajo izhodiščni domeni in so podlaga za metaforičnost izraza. S tem smo se lahko izognili ponavljanju enakega vzorca, kar pomeni, da smo besedni zvezi *fresh line of attack* in *new line of attack* razumeli kot eno samo obliko metaforične razširitve, saj smo izhodiščni domeni pripisali samo izraz *line of attack*. Nekoliko drugačen primer sta izjavi ›McCain je napadel Obama‹ oziroma ›McCain je silovito napadel Obama‹. Izraza ›napasti‹ ali ›silovito napasti‹ razumemo kot dve obliki razširitve metafore VOLITVE SO BOJEVANJE, saj ›silovito napasti‹ in ›silovit napad‹ delujeta kot utrjeni besedni zvezi, ki jasno izhajata iz domene bojevanja.

Vendar se nam na tem mestu postavlja še eno pomembno vprašanje, in sicer kaj pravzaprav spada k jezikovni realizaciji metafore, kako jo prepoznamo, oziroma, konkretno, kateri segment jezika bomo zabeležili. Številni avtorji na področju teorije metafore opozarjajo na problem identifikacije metaforičnega izraza (Gibbs 1999; Cameron 1999 in drugi). Izhodiščna in ciljna domena (oziroma vsebina (*topic*) in prenosnik (*vehicle*)) reprezentativnih metafor, ki so bile v preteklosti običajno predmet raziskovanja teorij o metaforah, sta tipično samostalniške narave (samostalniki ali samostalniške besedne zveze), kot na primer metafora ›Katja je sonce‹. V zvezi s tem Cameronova (prav tam, 15) ugotavlja, da utegne večina metafor prej izhajati iz glagola kot samostalnika, kot na primer v izrazu ›Katja je vzkipela‹. Poleg tega sta v reprezentativnih metaforah vsebina in prenosnik običajno eksplisitna in povezana v okviru določenega segmenta jezika, ki je navadno stavek ali besedna zveza, kot na primer metafora ›On je svinja‹. Vendar pri iskanju metaforičnih realizacij konceptualnih metafor v okviru določenega konteksta kmalu ugotovimo, da so tipični zgledi metafor, ki so izolirani v obliki besedne zveze ali stavka, neuporabni, saj je tovrstnih ›čistih‹ primerov malo.

Tudi v primeru naše raziskave vsebuje seznam metafor jezikovne izraze, ki so s skladskega vidika zelo različni, od besed in stalnih besednih zvez do povedi ali delov povedi. V določenih primerih je metaforo moč prepoznati že iz besedne zveze, kot na primer v zgledu (3a), kjer zadoštuje samostalniška besedna zveza ali fraza, medtem ko je ponekod metafora raztegnjena čez celotno poved, kot v zgledu (3b).

(3a) *McCain's allies* (slo. McCainovi zavezniki)

(3b) *This once-red state is now a raging battleground, along with a*

few others where Mr. Obama has sought to expand his electoral map. (slo. Ta nekoč rdeča država je zdaj divje bojišče, skupaj s še nekaterimi drugimi, kjer je gospoda Obama poskušal razširiti svoj elektorski zemljevid.)

Zato smo se odločili, da pri oblikovanju seznama metafor ne bomo upoštevali oblikoslovnih ali skladenjskih kriterijev, temveč zgolj pomenske v smislu minimalnega konteksta, potrebnega za prepoznavanje metaforičnosti izraza. V tem smislu so primeri jezikovnih izrazov, ki podpirajo prepoznane koncepte, zabeleženi v različnih minimalnih segmentih jezika. Ta odločitev je povsem v skladu s kognitivnim pristopom, ki izhaja iz načela jezika v rabi in ki poskuša jezikovne enote iz širšega konteksta govornega dejanja abstrahirati prek stopnjevanja ponavljajočih se vzorcev in značilnosti. Čeprav se na tem mestu nismo spuščali v ugotavljanje narave možnih konstrukcij, domnevamo, da je med številnimi primeri jezikovne realizacije metafor, ki smo jih analizirali, mogoče določiti številne ponavljajoče se strukture v obliki jezikovnih metaforičnih konstrukcij.

Ugotavljanje sistematičnosti (določanje konceptualnih metafor)

Na temelju seznama metaforičnih izrazov lahko začnemo ugotavljati, ali med njimi obstajajo ponavljajoči se vzorci, ki kažejo na določeno sistematičnost. Cameronova poudarja (prav tam, 16), da se metaforične realizacije, ki kažejo površinsko sistematičnost, pogosto pojavljajo v mrežah na besedilni oziroma medbesedilni ravni. Avtorica razlikuje tri vrste tovrstne sistematičnosti, in sicer:

1. *Lokalna sistematičnost*: v okviru posameznega besedila se lahko pojavijo povezani prenosniki, ki razvijejo razširjeno metaforo v različnih aspektih vsebine.
2. *Globalna sistematičnost*: v različnih besedilih v okviru posameznega diskurza se lahko pojavijo semantično povezani prenosniki, ki gradijo sisteme in plasti metafor. Nekateri med temi sistemi odražajo temeljne načine razmišljanja.
3. *Diskurzna sistematičnost*: pojavi se v okviru jezikovne rabe, povezane z diskurzom določene skupnosti.

V (4), odstavku časopisnega članka, ki govori o rezultatih volitev, lahko prepoznamo lokalno sistematičnost pri uporabi prenosnikov za vsebino ›volitve«, saj se izrazi ›zmaga«, ›prvouvrščena«, ›doseči«, ›cilja«,

›zmagati‹, ›poraženec‹, ›uvrstiti‹ sistematično povezujejo v okviru domene športa. Če pogledamo druga sorodna besedila (časopisne članke, televizijske novice itd.), povezana z domeno volitev, ugotovimo, da je ta sistematičnost tudi globalna in se izraža v konceptualni metafori **VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE**. Govorimo pa lahko tudi o diskurzni sistematičnosti, saj so metafore, ki izhajajo iz domene športa, tipične za predvolilni diskurz, kar potrjujejo konvencionalni izrazi, kot so ›predvolilna tekma‹, ›politični tekmeč‹, ›potegovati se za mandat‹ itd.

- (4) Relativni zmagovalec volitev je SD, neformalna koalicija tako imenovanega levega trojčka – SD, Zares in LDS – je skupaj zbrala blizu polovice poslanskih mest. Res pa je relativna zmaga SD precej relativna. Največja nasprotna stranka, SDS, je zbrala le malo manj glasov kot prvouvrščena, ni pa ji uspelo doseči deklariranega cilja – zmagati z veliko večino. Največji poraženec je NSi, ki se ji, čeprav je upala do zadnjega, ni uspelo uvrstiti v parlament.

Na osnovi ugotovljene sistematičnosti nato poskušamo določiti in ubesediti konceptualne domene, iz katerih metaforični izrazi izhajajo. Vendar kot smo že ugotovili v prejšnjem poglavju na primeru bojevanja in tekmovanja, ta naloga ni vedno enostavna, saj leksikalne enote, iz katerih so metaforični izrazi sestavljeni, niso vedno jasno povezane z eno konceptualno domeno. Težave, na katere smo naleteli pri razvrščanju metafor, smo podrobneje obdelali v osmem poglavju.

Pri preučevanju predvolilnega diskurza v različnih jezikih smo izhajali iz vnaprej znane ciljne domene **VOLITVE**, zato smo v besedilu za vsak jezik posebej iskali sistematičnost na ravni izhodiščne domene. Prepoznali smo številne konceptualne metafore, ki smo jih uporabili kot osnovo za primerjavo med jeziki.

Ugotavljanje univerzalnosti in variacij

Sedaj se lahko posvetimo primerjalni analizi podatkov, ki lahko poteka na dveh ravneh, na konceptualni in jezikovni ravni. Na ravni konceptualnih metafor ugotavljamo, ali med analiziranimi jeziki obstojajo enake konceptualne metafore ali različne in, če so različne, na kakšen način se razlikujejo. Kövecses (2005, 67–87) v tem smislu razlikuje tri oblike variacije glede na konceptualne metafore, in sicer kongruentne, alternativne in preferenčne metafore, ki smo jih podrobneje obdelali v petem poglavju in ki predstavljajo dober okvir za ugotavljanje tako jezikovnih

kot kulturnih variacij. Poleg omenjenih vrst metafor lahko o variiranju govorimo tudi z vidika različnih dimenzij, kot so družbena, regionalna, slogovna in druge dimenzije, ki pa se kažejo zlasti znotraj določene kulture.

Čeprav do variiranja na ravni konceptualne metafore v različnih kulturah in jezikih lahko prihaja v okviru različnih aspektov metafore, tj. v ciljni domeni, v izhodiščni domeni ali na ravni metaforičnih preslikav, smo ugotovili, da so razlike najočitnejše v izhodiščni domeni, saj je ta običajno najbolj kulturno specifična. Če imamo torej konceptualno metaforo *PODJETJE JE DRUŽINA*, je v okviru kontrastivne analize smiselno iskati variacije v domeni *DRUŽINA*. Te so lahko na primer v obliki družine, v številčnosti, odnosih znotraj družine ipd.

Na ravni jezika, tj. na ravni metaforičnih jezikovnih izrazov, ki dokazujejo obstoj posamezne konceptualne metafore, lahko pričakujemo odstopanja med jeziki tako v jezikovni obliki kot v pomenu posameznih leksikalnih enot. Na t. i. specifični ravni lahko prav tako zaznamo pomembne kulturne variacije, ki se odražajo skozi posamezne jezikovne realizacije. Kot smo že ugotovili, je izraz »politični slalom«, ki se navezuje na konceptualno metaforo *POLITIK JE ŠPORTNIK*, gotovo veliko bolj običajen v Sloveniji, kjer je smučanje del slovenske kulture, kot v kakšni drugi kulturi, kjer je bolj izpostavljen kakšen drug šport.

Eden od pomembnih vidikov medjezikovnega variiranja je lahko tudi pogostnost rabe določenega metaforičnega koncepta, s čimer se ukvarjajo zlasti tisti jezikoslovci, ki metaforo preučujejo prek korpusne lingvistike (Deignan 1999; Stefanowitsch 2006). Vendar naletimo pri kontrastivni analizi metafor, ki temelji na pogostnosti, na dve težavi. Prvič, kot smo že omenili, korpusna analiza izhaja vedno iz vnaprej določenih leksikalnih enot, kar je pri iskanju metaforičnih izrazov omejitve, glede na to da so ti lahko zelo različno izraženi, tako na leksikalni kot na skladenjski ravni. In drugič, četudi za vsak jezik posebej uspemo oblikovati seznam najpogostejših leksikalnih enot,³ ki so del pogostih jezikovnih realizacij metafor, nam še vedno ostane problem primerjanja med jeziki, saj v večini primerov ne bomo dobili čistih ustreznic za primerjavo. Kljub temu pa nam lahko korpusne metode služijo kot način preverjanja in vrednotenja rezultatov, ki smo jih dobili s kvalitativno analizo.

3. To lahko storimo s pomočjo konkordančnika, pri čemer v stolpcu najpogosteje uporabljenih besed ročno poiščemo tiste, za katere sklepamo, da so del metaforičnega izraza.

Pri kontrastivni analizi je smiselno poleg metafore preučevati tudi primere metonimije, saj nam vrsta in način rabe metonimije lahko razkrijeta pomembne vpoglede v medkulturne in medjezikovne razlike. Poleg tega smo ugotovili, da med metaforo in metonimijo ni vedno jasne razmejitve.

Pri analizi metafor v predvolilnem diskurzu smo poskušali uporabiti vse aspekte variiranja, ki smo jih obravnavali v tem razdelku.

Interpretacija rezultatov

Pri interpretaciji ovrednotimo ugotovljene medjezikovne in medkulturne variacije in jih povežemo z ugotovitvami iz literature na področju preučevanja metafore. Potrdimo oziroma ovržemo teze, ki smo jih postavili na začetku in nakažemo smer nadaljnega raziskovanja.

Tako kot pri teoretičnem okvirju bomo tudi pri interpretaciji dobljenih rezultatov v našem primeru upoštevali transdisciplinarno naravo preučevanja metafor. Z vidika KTM se bomo omejili na interpretacijo ugotovljenih univerzalnosti oziroma variacij med obravnavanimi jeziki tako na ravni jezika kot elementa kulture. To pomeni, da bomo na osnovi rezultatov ovrednotili pomen določene metaforične konceptualizacije in njenih realizacij z medjezikovnega in medkulturnega vidika. Po drugi strani bomo interpretacijo razširili na temelju ugotovitev KAD, ki poudarja ideološke implikacije pomena posameznih metaforičnih konceptualizacij za določeno kulturo.

7.4 Sklep

V tem poglavju smo predstavili teoretični okvir, ki nam bo služil kot temelj za kontrastivno analizo predvolilnega diskurza. Ugotovili smo, da je za ta namen uporaben metodološki pristop, ki ga ponuja konceptualna teorija metafore, in obenem ugotovitve oziroma način razmišljanja, kot jih najdemo pri kritični analizi diskurza. S tem smo poudarili prednosti, ki jih ponuja t. i. transdisciplinarni pristop k raziskovanju.

Razvili smo tudi model kontrastivne analize, v katerem smo podrobno opisali sedem korakov oziroma ravni, potrebnih za tovrstno analizo metafor. Čeprav nam model služi zlasti za potrebe pričujoče raziskave, menimo, da je lahko splošno uporaben za preučevanje metafor določenega diskurza na temelju kontrastivne analize.

8 Kontrastivna analiza metafor v predvolilnem diskurzu

8.1 Diskurz volitev v Združenih državah Amerike leta 2008 (študija primera)

Za preučevanje konceptualnih metafor v predvolilnem diskurzu smo izbrali kontekst volitev v ZDA leta 2008. Poglavitni razlog za to odločitev je v odmevnosti ameriških volitev, za katere smo domenevali, da bodo o njih poročali vsi večji časniki v izbranih jezikih. Kot temelj kontrastivne analize smo torej izbrali en širši dogodek in poročanje o njem v različnih jezikih. Omejili smo se na predvolilno poročanje v tisku v časovnem obdobju desetih dni pred samimi volitvami in prvega dne po volitvah. Da bi se izognili morebitni pristranskosti pri rezultatih, smo za vsak analiziran jezik izbrali po dva vplivna predstavnika resnega dnevnega tiska, za katera so pogosto značilni različni pogledi na dogodke. V slovenščini smo tako izbrali osrednja slovenska časopisa *Dnevnik*, ki velja za levosredinsko usmerjeni časopis, in *Delo*, ki velja za neodvisni časnik, čeprav so mu v polpreteklem obdobju nadeli različne politične oznake glede na trenutno vladajočo stranko. V italijanščini smo izbrali časopis *Repubblica*, ki zagovarja levosredinsko politiko in za katerega so značilne ostre kritike katoliške cerkve in predsednika vlade Silvia Berlusconi, in *Corriere della Sera*, osrednji italijanski dnevnik, ki je v preteklosti veljal za desno usmerjen časopis, a v zadnjem obdobju zavzema bolj nevtralen pogled na politično dogajanje. V nemščini smo se odločili za dva nemška časopisa (zlasti zaradi njune velike naklade), in sicer osrednji dnevnik *Süddeutsche Zeitung*, za katerega je značilna liberalna uredniška drža, in pa *Frankfurter Allgemeine*, ki pa bi mu težko pripisali enostransko usmerjeno uredniško politiko. V hrvaščini smo izbrali osrednja dnevna časnika, in sicer domnevno desno usmerjeni *Večernji list* in bolj liberalni *Jutarnji list*. V angleščini smo se z ozirom na izbrani kontekst odločili za ameriški tisk, in sicer osrednja dnevnika *New York Times* in *Washington Post*. Čeprav glede na uredniško politiko oba izbrana dnevnika zagovarjata neodvisnost, je prvi v preteklosti pogosto

veljal za liberalno, drugi pa za bolj konservativno usmerjeni časopis.¹

Viri analiziranih besedil so domače spletne strani omenjenih časnikov. A čeprav gre za spletne objave, je bila večina izbranih člankov hkrati objavljena tudi v tiskani obliki, saj izbrani časniki osrednje članke dneva brezplačno objavljajo na svojih spletnih straneh na dan tiskane objave. Tudi čas dostopa do spletnih strani je enak dnevu objave članka v tisku. Za zbiranje podatkov prek svetovnega spleta smo se odločili iz dveh razlogov, in sicer, prvič, zaradi ekonomičnosti in lažjega dostopa do podatkov, ter drugič, ker smo s tem dobili možnost oblikovanja korpusa v elektronski obliki in tako razširili možnosti analize zbranih podatkov.

V nadaljevanju so prikazani rezultati kontrastivne analize, ki odražajo različne aspekte metaforičnega variiranja v predvolilnem diskurzu. Posebno pozornost smo posvetili amerškemu volilnemu žargonu, za katerega smo ugotovili, da je izrazito metaforično motiviran, in pa raznovrstnim variacijam v izhodiščni domeni. Potrdili smo osrednjo tezo in obe podtezi, ki smo jih postavili v uvodu. Vendar se moramo, preden podrobneje prikažemo omenjene rezultate, najprej ponovno ustaviti pri vprašanju razvrščanja metafor. Nanizali bomo osnovne težave pri prepoznavanju izhodiščnih domen in povezovanju konkretnih jezikovnih izrazov z določeno konceptualno metaforo.

Razvrščanje metafor

V prejšnjem poglavju smo ugotovili, da je ugotavljanje konceptualnih metafor, ki jih podpirajo konvencionalni metaforični izrazi, vse prej kot preprosto, saj je veliko primerov, ki bi jih lahko povezali z več kot eno izhodiščno domeno. Tovrstnih primerov je bilo veliko tudi v besedilih, ki smo jih analizirali v okviru naše raziskave. Najpogostejše vprašanje, na katerega smo morali odgovoriti, je bilo, ali spada določen jezikovni izraz k domeni tekmovanja ali bojevanja. Ugotovili smo že, da bi v primeru (športnega) tekmovanja in bojevanja težko govorili o dveh ločenih domenah ali kategorijah, saj se ti v mnogočem prepletata. Kam bi na primer uvrstili besedo ›premagati‹? Etimološko gledano ›premagati‹ izhaja iz ›premoči, kar pomeni imeti več moči, biti močnejši. Če razumemo, da gre pri tem za fizično moč, lahko ›premagati‹ uvrstimo tako v domeno športnega tekmovanja kot bojevanja. Eden od možnih odgo-

1. *Washington Post* se je leta 2000 odločil za odprto podporo določenim političnim kandidatom, a čeprav je v preteklosti podpiral politiko Georga W. Busha, se je med volitvami leta 2008 odločil za odkrito podporo demokratskemu kandidatu Baracku Obami.

vorov bi lahko bil, da izraz ›premagati‹ izhaja iz domene bojevanja, saj je zgodovinsko gledano bojevanje obstajalo prej kot športno udejstvovanje in tekmovanje, in da je domena tekmovanja pravzaprav črpala iz domene bojevanja. Četudi bi lahko, kot smo nakazali v šestem poglavju, v tem primeru govorili o metonimičnem odnosu med tekmovanjem in bojevanjem, si upamo trditi, da danes večina ljudi domeni bojevanja v smislu vojne in tekmovanja v smislu športa kljub vsemu bolj ali manj jasno ločuje. Veliko težje se je odločiti, kateri jezikovni izraz pripada eni od dveh domen.

- (1) Bolje kaže demokratskemu kandidatu Baracku Obami.
- (2) Tekle so solze sreče!
- (3) *They have been firmly in the Republican column in the past.* (slo. V preteklosti so bili trdno v republikanski koloni.)

V katero domeno bi torej lahko uvrstili izraza ›bolje kaže‹ v zgledu (1)? Eden od možnih odgovorov bi lahko bil, da je interpretacija odvisna od prevladujoče konceptualne metafore, kar pomeni, da bomo ›bolje kaže‹ razumeli v smislu bojevanja, če v besedilu ali vsaj v ožjem kontekstu, v katerem se izraz nahaja, prevladuje metafora bojevanja. Iz tega sledi, da prevladujoča konceptualna metafora narekuje branje številnih izrazov, ki bi jih sicer težko uvrstili v določeno izhodiščno domeno. Izraz ›bolje kaže‹ bi pravzaprav lahko uvrstili v neko povsem drugo domeno, kot je na primer vreme, a je jasno, da nam zgled (1) narekuje branje v smislu bojevanja ali tekmovanja. Lahko bi rekli, da naša odločitev za domeni bojevanja in tekmovanja izhaja iz globoko zasidrane predstave o predvolilnem delovanju. To je ravno tako očitno v zgledu (2), saj bi ›solze sreče‹ lahko uvrstili v številne različne domene (npr. rojstvo otroka). In vendar bomo v kontekstu volitev prej priklicali podobo skupine ljudi, ki so ravnokar izvedeli za konec vojne, ali zmagovalne športne ekipe po sodnikovem pisku konca tekme kot presrečne matere ob pogledu na zdravega novorojenčka. Soroden primer imamo v (3). Angleško besedo *column* bi v slovenščino lahko prevedli s ›steber, stolp, rubrika, kolona, sprevod‹ in vendar nam je v kontekstu volitev jasno, da gre za skupino vojakov oziroma kolono, ki se v stavku metaforično nanaša na skupino republikanskih volivcev.

Sprašujemo se, kako bomo določen jezikovni izraz ›prebrali‹ na konceptualni ravni. Poglejmo še dva primera, za katera bi tudi lahko rekli, da ju determinira prevladujoča metafora, čeprav na prvi pogled morda to ni očitno. V (4) imamo dve konceptualni metafori na generični ravni:

ARGUMENTI SO STVARI in NEKAJ IZRAZITI JE FIZIČNO PREMAKNITI.

- (4) *McCain ha ritirato fuori l'argomento dell'inesperienza del candidato nero* (slo. McCain je ven povlekel argument neizkušenosti črnškega kandidata)
- (5) Dovolj je, da na volilni dan v roke vzamejo glasovnico.

V kontekstu, ki ga narekuje prevladujoča metafora bojevanja, je argument lahko konceptualiziran kot orožje (pištola) in uporaba argumenta pritisk na sprožilec. Na podoben način lahko razumemo zgled (5). Čeprav bi lahko rekli, da izraz »v roke vzeti glasovnico« lahko razumemo čisto dobesečno, saj to v procesu volitev tudi storimo, pa celotna izjava nakazuje, da gre za metaforični pomen, saj ni res dovolj, da v roke vzamemo glasovnico, temveč moramo tudi označiti ustreznega kandidata in oddati volilni listek; šele s tem izjavi damo smisel. Torej »v roke vzeti glasovnico«, ki ustreza izrazu »v roke vzeti orožje«, metaforično razumemo kot »voliti za izbranega kandidata«. Na konceptualni ravni lahko torej glasovnico v kontekstu volitev razumemo kot orožje.

V nekaterih primerih je konceptualna metafora nakazana zgolj prek analogije. Odbijanje točk v (6) nakazuje kontekst tekmovanja, in sicer tistih disciplin, kjer se rezultati določajo na ta specifični način, kot na primer pri gimnastiki.

- (6) *Take off seven points for hidden racial animus. Subtract another five for polling error. It is down to two points, and that is within the margin of error in sampling, and that could mean Mr. Obama might be behind.* (slo. Sedem točk manj za prikrito rasno sovraštvo. Odštejmo še dodatnih pet za volilni odklon. Preostaneta nam dve točki razlike in to z upoštevanjem tolerance napake pri vzorčenju, kar bi lahko pomenilo, da je Obama v zaostanku.)

Poleg tega, da se je ponekod težko odločiti, v katero domeno spada določen jezikovni izraz, obstajajo tudi primeri, kjer se konceptualne metafore križajo. Izraz *hurtling towards the finish line* (Slo. »zagnati se proti ciljni črti«) v (7) je nesporno iz domene športa, medtem ko *last minute blitz* (Slo. »bliskovit napad v zadnjem trenutku«) izhaja iz domene bojevanja. V (8) bi lahko govorili celo o treh različnih domenah, in sicer o potovanju (*uphill* »po hribu navzgor«), bojevanju (*battle* »bitka«) in tekmovalstvu (*winning* »zmagati«).

- (7) *Senators Barack Obama and John McCain are hurtling towards the finish line in a last minute blitz to fire up their supporters and win over any remaining undecided voters.* (slo. Senatorja Barack Obama in John McCain sta se zagnala proti ciljni črti v bliskovitem napadu v zadnjem trenutku, da bi zbrala svoje podpornike in prevzela preostale neodločene volilce.)
- (8) *in McCain's uphill battle, winning is an option* (slo. v McCainovi bitki po hribu navzgor je zmaga možna)

Naslednji vidik razvrščanja metafor, ki ga je smiselno obdelati v kontekstu ameriških volitev, je prekrivanje dobesednega in metaforičnega. Gre za zanimivo prepletanje konceptualne metafore VOLITVE SO BITKA in domene ›bitka‹ v dobesednem pomenu, in sicer v primerih, kjer se je med volilno kampanjo govorilo o vojni v Iraku in drugih vojnah. V (9) bi se lahko na primer vprašali, ali sta bojujoče se tabora sredi omenjenega spopada in ali so neokonservativci res šli v vojno in bili ranjeni. V (10) je izraz ›se spuščajo s padalom‹ uporabljen metaforično v kontekstu dobesedne vojne. Podobno je v (11), kjer so ›Obamini pribočniki‹ ljudje, ki morda vojne niso nikoli videli od blizu. McCainova izjava, da ›Amerika potrebuje borca‹ v (12) je s tega vidika tudi zanimiva, saj gre za svojevrstno prepletanje dobesednega in metaforičnega. Po eni strani imamo metaforo VOLITVE SO BITKA, v kateri imamo dva borca, od katerih bo eden poraženec, po drugi strani pa imamo McCaina, ki je nekoč res služil ameriški vojski in bil v tem smislu dobesedno ›borec‹.

- (9) *Within hours of the Russian attack on Georgia in August, Mr. McCain was on the phone to his foreign policy advisers, seeking to calibrate the right response. It was a critical moment for a man who has surrounded himself with members of both warring camps in the Republican Party – the neoconservatives nursing their wounds after Iraq went bad, and the pragmatists who rose again in Mr. Bush's second term.* (Slo. Nekaj ur potem, ko je avgusta Rusija napadla Gruzijo, je McCain po telefonu s svojimi svetovalci za zunanjo politiko poskušal oblikovati (kalibrirati) pravi odgovor. Za človeka, ki se je obkrožil s predstavniki obeh bojujočih se taborov, je bil to kritični trenutek – neokonservativci so zdravili svoje rane po spodletelem Iraku in pragmatiki so se znova pojavili v Bushevem drugem mandatu.)
- (10) *He has often asked what good American troops can do in a single*

year when the conflict they are parachuting into has roiled for centuries, and he has often demanded to see an exit strategy before troops were committed. (Slo. Pogosto je vprašal, kaj lahko ameriške enote koristnega naredijo v enem samem letu, če se konflikt, v katerega se spuščajo s padalom, vleče že stoletja, in pogosto je zahteval, da mu pokažejo izhodno strategijo, preden tja pošljejo svoje enote.)

- (11) *But when pressed, Mr. Obama's aides said that he would be hesitant to commit American ground troops, who are in short supply because of the demands of Iraq and Afghanistan.* (Slo. A so pod pritiskom Obamovi pribočniki povedali, da bi Obama omahoval tja poslati ameriške enote, ki jih je zaradi potreb v Iraku in Afganistanu premalo.)
- (12) Poudaril je tudi, da je vesel svoje vloge ›poraženca‹ in da bo na volitvah zmagal, ›saj Amerika potrebuje borca‹.

Postavlja se vprašanje, kako je v takšni mešanici metaforičnega in dobesednega moč prepoznati, kaj je kaj. Odgovor na to vprašanje gre iskati v pomenu, ki ga ima metafora VOLITVE SO BITKA v ameriški predvolilni zavesti. Številni metaforični izrazi, ki podpirajo to konceptualno metaforo, so namreč danes del predvolilnega žargona in terminologije, kar pomeni, da jih povprečen ameriški bralec zlahka prepozna kot take in nima težav pri razločevanju, kateri izraz iz izhodiščne domene BITKA je dobeseden in kateri metaforičen.

S tem je povezan tudi še zadnji vidik razvrščanja metafor, ki se nanaša na stopnjo konvencionalnosti metafore, kar smo podrobneje obdelali v drugem poglavju. Vprašati se moramo, ali lahko o metaforični rabi določenega izraza pravzaprav govorimo kot o terminološki ali žargonski rabi. Ali drugače, katero stopnjo konvencionalnosti mora določen izraz doseči, da ga lahko štejemo za ustaljen izraz na določenem strokovnem področju. Kocbekova (2008) poudarja, da veliko terminov nastane iz prvin splošnega besedišča, ki so s postopkom definiranja normirani oz. terminologizirani. Termine, ki nastanejo kot metaforični ali metoni-mični prenosi iz splošnega jezika ali pa v besedotvornih procesih, označujemo kot motivirane termine (njihov pomen v osnovi sovпада z njihovo splošnojezikovno osnovo).

Poglejmo tri primere realizacije konceptualne metafore VOLITVE SO VOJNA iz analiziranega gradiva:

- (13) predsedniška kampanja

- (14) McCainov štab
 (15) dolgi pohod na Belo hišo

Čeprav vsi trije izrazi, »kampanja«, »štab«, in »dolgi pohod«, izhajajo iz domene bojevanja, se njihova vloga v kontekstu volitev bistveno razlikuje. Gre namreč za metafore, ki se razlikujejo po stopnji konvencionalnosti. Izraz »kampanja« je termin, ki ga danes v kontekstu volitev uporabljamo za organizirane predvolilne aktivnosti in ga lahko jemljemo kot mrtvo metaforo, medtem ko je »štab« v kontekstu volitev del predvolilnega žargona, ki ga uporabljajo tako aktivni udeleženci v predvolilnih dejavnostih kot mediji, ki o njih poročajo. Glede na stopnjo konvencionalnosti bi ga lahko označili kot mirujočo metaforo, saj je za razliko od »kampanje« jasno, da gre za metaforo, čeprav gre za ustaljen izraz za organizacijsko enoto v kontekstu volitev. Predvolilna dejavnost kot »dolgi pohod« pa je po stopnji konvencionalnosti najnižje od vseh treh primerov. Gre za živo metaforo, ki za ustrezno interpretacijo zahteva obširnejši kontekst. Na podlagi tega domnevamo, da je o metaforično motivirani terminologiji smiselno govoriti zlasti na ravni mrtvih metafor, medtem kot so za žargonske izraze prej podlaga mirujoče metafore. Metafore kot del predvolilne terminologije in predvolilnega žargona, ki smo jih podrobneje obdelali v naslednjem razdelku, predstavljajo eno večjih variacij med analiziranimi jeziki.

Predvolilni žargon

Iz analiziranega gradiva je razvidno, da se je v kontekstu ameriških volitev v angleščini razvil svojevrsten predvolilni žargon, za katerega je značilno, da je v veliki meri metaforično motiviran. Rezultati primerjalne analize so pokazali, da to velja zlasti za angleščino, medtem ko je pri drugih jezikih moč opaziti manj sistematične rabe jezikovnih realizacij prevladujočih konceptualnih metafor v obliki žargona. Izhajamo iz Toporišičeve (2000) definicije žargona kot interesne govorice strokovne zvrsti, ki se kaže v rabi neuradnega in hkrati bolj praktičnega izrazja. Ob tem predpostavljamo, da so časopisni članki, ki poročajo o predvolilnem dogajanju, eden od virov predvolilnega žargona. Sistematična metaforična raba predvolilnega žargona je povezana zlasti z omenjenima dvema prevladujočima konceptualnima metaforama, in sicer VOLITVE SO BITKA in VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE, kar potrjujejo številna meddomenska ustrezanja (preglednici 8.1 in 8.2), ki smo jih prepoznali v analiziranih jezikih.

Iz preglednice 8.1 je razvidno, da določena meddomenska ustrežanja v metafori VOLITVE SO BITKA obstajajo v vseh analiziranih jezikih, kar pomeni, da je to konceptualno metaforo moč najti v vseh petih jezikih. Vendar je kontrastivna analiza pokazala, da sta med omenjenimi jeziki tudi dve opaznejši variaciji. Prvič, medtem ko so nekateri ustaljeni izrazi prisotni v vseh jezikih, je nekaj metaforično motiviranih izrazov, kot so *stronghold*, *blitz* in *column*, moč najti le v angleščini (oklepaji pri ostalih jezikih pomenijo, da prevodne ustreznice niso bile uporabljene). Drugič, eden od načinov za določanje konvencionalnosti metaforičnih izrazov je uporaba narekovajev. Analiza gradiva je pokazala, da so se avtorji slovenskih, nemških in hrvaških člankov pogosteje odločali za uporabo narekovajev za metaforične izraze kot avtorji angleških besedil, in sicer najpogosteje pri jezikovnih realizacijah konceptualne metafore VOLITVE SO BITKA.

- (1a) je pa zlasti zaradi rekordno velike vsote zbranega denarja ponekod vendarle uspešno vdrl na nekatera »republikanska ozemlja«
- (1b) je Obami čestital ob njegovem »triumfu«
- (1c) *sada treba krenuti na »neprijateljski« teritorij, države koje je Geroge Bush s vrlo velikom razlikom osvojio 2004. godine* (slo. sedaj morajo iti na »sovražnikovo« ozemlje, države, ki jih je George Bush z veliko razliko osvojil leta 2004)
- (1č) *takozvanim »državama bojištima«* (slo. tako imenovane »države bojišča«)
- (1d) *des besonders hart umkämpften »Schlachtfeldstaates«* (slo. države bojišča, za katera potekajo še posebno hudi boji)

Domnevamo, da je šlo v tem primeru v glavnem za poročanje o ameriških volitvah na podlagi ameriških medijev, kar pomeni, da je šlo za določeno obliko prevajanja. Dejstvo, da se je avtorjem člankov zdelo potrebno uporabiti narekovaje, kaže na to, da gre za nekonvencionalno rabo metafore v omenjenih jezikih, medtem ko je večina teh izrazov v angleščini že povsem ustaljenih v obliki predvolilnega žargona ali terminologije. Italijanščina je v tem kontekstu izjema, saj je zanjo značilen svojevrsten način prevzemanja besed iz drugih jezikov, zlasti angleščine. Če namreč določene besede ali koncepta v italijanščini ni, ga enostavno prevzamejo v izvorni obliki in ga prilagodijo italijanski skladnji. Zanimivo je to, da je v analiziranem gradivu poleg že ustaljenih prevzetih besed iz angleščine, kot je na primer *chance* v zgledu (2a), pro-

PREGLEDNICA 8.1 Meddomenska ustrejanja pri metafori VOLITVE SO BITKA v različnih jezikih

Domena volitev	ang.	slo.	nem.	ital.	hrv.
predvolilne aktivnosti obeh kandidatov	<i>battle, fight</i>	bitka, boj	<i>Kampf</i>	<i>battaglia</i>	<i>bitka</i>
večja intenzivnost predvolilnega delovanja	<i>attack</i>	napad napadati	<i>Angriff</i>	<i>attacco</i> <i>attaccare</i>	<i>napad</i> <i>napadati</i>
skupina ljudi istih nazorov	<i>camp</i>	tabor	<i>Lager</i>	<i>campo</i>	<i>tabor</i>
privrženec	<i>ally</i>	zaveznik	<i>(Allierte)</i>	<i>(alleato)</i>	<i>(zaveznik)</i>
način za doseganje večine na volitvah	<i>strategy</i> <i>strategist</i>	strategija strateg	<i>Walkampf-</i> <i>strategie</i> <i>Strategie</i>	<i>(strategia)</i> <i>stratega</i>	<i>(strategija)</i> <i>strateg</i>
skupina privržencev	<i>base</i>	baza	<i>Basis</i>	<i>base</i>	<i>(baza)</i>
center predvolilne organizacijske enote	<i>headquarters</i>	štab	<i>Hauptquartier</i>	<i>(quartiere generale)</i>	<i>(štab)</i>
pritegniti ljudi k sodelovanju v predvolilnih dejavnostih	<i>mobilize</i>	(mobilizirati)	<i>mobilisieren</i>	<i>mobilizzare</i>	<i>mobilizirati</i>
pomočnik	<i>aide</i>	(pribočnik, adjutant)	<i>(Adjutant)</i>	<i>(aiutante)</i>	<i>(ađutant, pobočnik)</i>
skupina volivcev	<i>column</i>	(kolona)	<i>(Kolonne)</i>	<i>(colonna)</i>	<i>(kolona)</i>
mesto, kjer je število privržencev večje	<i>stronghold</i>	(oporišče)	<i>(Stützpunkt, Festung)</i>	<i>(fortezza, roccaforte)</i>	<i>uporišče</i>
intenzivna predvolilna dejavnost	<i>blitz</i>	(blitzkrieg)	<i>(Blitzkrieg)</i>	<i>blitz</i>	<i>(blitzkrieg)</i>
mesto, kjer oba kandidata poskušata dobiti večje število volivcev	<i>battle-ground</i>	(bojišče)	<i>›Schlachtfeldstaat‹</i>	<i>(campo di battaglia)</i>	<i>bojišče</i>
določena predvolilna aktivnost	<i>operation</i>	(operacija)	<i>Operation</i>	<i>(operazione)</i>	<i>(operacija)</i>
izpostavljene predvolilne aktivnosti	<i>front line</i>	(bojna linija)	<i>›in erster Linie‹</i>	<i>linea d'attacco</i>	<i>(crta bojišnice)</i>

ces prevzemanja novih, še neuveljavljenih izrazov tesno povezan z metaforično motiviranim žargonom in terminologijo.

- (2a) *Obama ha le maggiori chance di effettuare quei cambiamenti di cui l'America ha tanto bisogno* (slo. Obama ima več možnosti za uresničitev sprememb, ki jih Amerika tako potrebuje)
- (2b) *un nuovo colpo alla credibilità già fragile della running mate di McCain a pochissimi giorni dal voto* (slo. nov udarec že krhki kredibilnosti McCainove sotekačice par dni pred volitvami)
- (2c) *dopo il blitz di un giorno alle Hawaii per visitare la nonna gravemente malata, Barack Obama è tornato a far comizi nelle piazze* (slo. po enodnevni bliskoviti kampanji na Havajih, kjer je obiskal hudo bolno babico, se Barack Obama ponovno udeležuje zborovanj na trgih)
- (2č) *subito dopo il Nevada, stasera il Senatore dell'Illinois si recherà nel New Messico; domenica arriverà invece in Colorado: altri due swing states decisivi, che non può permettersi di ignorare* (slo. takoj po Nevadi se bo senator Illinoisa drevi odpravil v Novo Mehiko, medtem ko bo v nedeljo prišel v Kolorado, dve odločilni državi nihanja, ki ju ne sme zanemariti)

V vseh štirih zgledih (2a–č) imamo metaforično motivirane izraze (*running mate*, *blitz*, *swing state*), za katere se v skladu z uveljavljeno prakso avtorji italijanskih besedil niso trudili iskati ustreznega leksikalnega ali konceptualnega prevoda, ampak so preprosto prevzeli angleški izvornik. Glede na to, da gre za metaforične koncepte, ki v preostalih analiziranih jezikih ne obstajajo, je smiselno pogledati, kako so v drugih jezikih reševali ta problem. Vzemimo primer izraza *running mate* (v našem primeru za republikansko podpredsedniško kandidatko), ki se je v angleščini uveljavil kot termin za podpredsedniškega kandidata na ameriških volitvah. Čeprav se za metaforične koncepte, ki v določenem ciljnem jeziku ne obstajajo, pogosto uporablja kar dobessedne prevode ali kalke, do tega v primeru *running mate* (slo. sotekač) ni prišlo. V slovenskih besedilih smo zasledili izraz ›sopotnica‹, v hrvaških (*potpredsjednička partnerica* (slo. partnerka), v nemškem gradivu pa *Kampfgefährtin* (slo. sobojevnica). V vseh treh primerih gre za očitne jezikovne realizacije konceptualnih metafor, ki pa imajo v vseh štirih jezikih različne izhodiščne domene, in sicer v angleščini šport, v slovenščini potovanje, v hrvaščini zakonsko razmerje, v nemščini pa bitko. Če omenjene izraze razumemo kot prevodne ustreznice za *running mate*, potem lahko

govorimo o semantičnem ali konceptualnem prenosu pri prevajanju.

Posebno zanimiv je izraz *blitz*, ki se v angleščini nanaša na intenzivno obliko predvolilne kampanje. Izraz izhaja iz nemškega termina *Blitzkrieg*, ki je sam metaforično motiviran in ki se je uveljavil na mednarodni ravni kot izraz za taktiko bliskovitega napada v vojni in ga lahko razumemo kot jezikovno realizacijo metafore VOLITVE SO BITKA. Čeprav izhaja iz nemščine, pa se izraz *blitz*, ki je dobil svojevrsten pomen v ameriški predvolilni terminologiji, v nemščini ne uporablja v tem pomenu. V nemščini sicer najdemo izraz *Blitzkampagne*, ki se nanaša tudi na volitve, vendar domnevamo, da se je uveljavil zlasti v povezavi z ameriškimi volitvami. Lahko bi rekli, da se je izraz »vnil« v nemščino in jo obogatil z dodatnim pomenom.

Metaforično motiviran volilni žargon je povezan tudi z metaforo VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE. Kot je razvidno iz tabele 2, so osnovni koncepti iz domene tekmovanja uporabljeni v vseh jezikih. Izjema je le izraz *running mate*, za katerega smo ugotovili, da ima v angleščini status termina, kar velja tudi za glagolsko zvezo *running for*, ki v angleščini deluje kot mrtva metafora v smislu potegovanja za določen položaj. Z etimološkega vidika je zanimiv izraz »konkurent« (nem. *Konkurrent*), ki izhaja iz latinskega glagola *concurrere*, ki pomeni »skupaj teči« oziroma »(sovražno) skupaj teči«, kar pomeni, da bi lahko ustrezal tako pojmu tekmeca kot sotekača (*running mate*).

Terminologiziranje metafore je povezano s t. i. diahronično dimenzijo metafore, ki smo jo obravnavali v petem poglavju. Mnoge nekoč izvirne metafore so se sčasoma udomačile in se ustalile kot običajni, konvencionalni izrazi. V jeziku mrgoli tovrstnih primerov. Gre za metafore, ki so bile nekoč žive ali dejavne in ki so danes mrtve ali vsaj mirujoče, saj jih ne zaznavamo več kot metafore. Nekatere med temi metaforami so postale v okviru določene stroke ali panoge pravi termini ali pol termini.

Terminološka leksika predstavlja posebno podmnožico slovarja določenega jezika. Kot poudarja Vidovič-Muha (2000, 116) njena posebnost temelji na bolj ali manj zaprtem pojmovnem svetu, ki ga predstavljajo denotati posameznih strokovnih področij. Ena izmed temeljnih poti poimenovanja denotata z določenega znanstvenega ali strokovnega področja z izrazom denotata, ki sodi v splošni predstavn svet nosilca določenega jezika, je tudi metaforizacija. Splošno gledano gre pri terminologizaciji za poimenovanje posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti. V tem smislu je moč tudi številne jezikovne realizacije metafor, ki so se zlasti v an-

PREGLEDNICA 8.2 Meddomenska ustrežanja pri metafori VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE v različnih jezikih

Domena volitev	ang.	slo.	nem.	ital.	hrv.
predvolilne aktivnosti obeh kandidatov	<i>race, contest</i> <i>running for</i> <i>(presidency)</i>	tekma	<i>Spiel</i>	<i>corsa sfida</i>	<i>utrka</i>
bodoči podpredsednik	<i>running</i> <i>mate</i>	(sotekač) sopotnica	(<i>Mitläufer</i>) <i>Kampfge-</i> <i>fährtin</i>	<i>running</i> <i>mate</i>	(<i>sutrkač</i>) <i>partnerica</i>
nasprotni kandidat	<i>contender</i> <i>rival</i> <i>challenger</i>	tekmec izzivalec	<i>Rivale</i> <i>Konkurrent</i> <i>Herausfor-</i> <i>derer</i>	<i>rivale</i>	<i>rival</i> <i>konkurent</i>
dobiti večje število glasov od drugega kandidata	<i>winning</i> <i>victory</i>	zmagati zmaga	<i>gewinnen</i> <i>Sieg</i>	<i>vincere</i> <i>vittoria</i>	<i>pobjediti</i> <i>pobjeda</i>
dobiti manjše število glasov od drugega kandidata	<i>losing</i> <i>defeat</i>	izgubiti poraz	<i>verlieren</i> <i>Niederlage</i>	<i>perdere</i> <i>sconfitta</i>	<i>gubiti poraz</i>

gleščini uveljavile kot ustaljeni izrazi, razumeti kot termine. Lahko bi rekli, da so izrazi iz domene ›bitke‹ in ›tekmovanja‹ prej del splošne zavesti kot izrazi iz domene ›volitve‹. Vendar mnoge metaforično motivirane termine danes težko prepoznamo kot take. Nazoren primer za to je izraz ›kampanja‹ v smislu organizirane predvolilne dejavnosti, ki ga v prevodnih ustrežnicah najdemo v vseh analiziranih jezikih. Etimološko gledano se je današnji pomen razvil iz izraza ›vojni pohod‹, ta pa iz izraza ›(bojna) poljana‹. Gre torej za mrtvo (in pokopano) metaforo iz domene vojne, ki pa je danes ne zaznavamo več kot take, saj se je povsem udomačila v zgoraj omenjenem pomenu. Pri nekaterih predvolilnih terminih je njihova metaforična motiviranost manj zakrita, kot na primer pri izrazu ›drugi krog‹ (volitev), ki izhaja iz domene tekmovanja. V angleščini uporabljajo izraz *run-off* (odločilni tek). Med metaforično motivirane termine bi lahko poleg ›kampanje‹ in zgoraj omenjenih izrazov šteli še druge izraze iz ameriškega gradiva, na primer izraze, ki se v kontekstu volitev uporabljajo za različne ameriške države: poleg *battleground* so to še *toss-up* in *swing* države.² Tovrstni izrazi predstavljajo

2. Čeprav se ti trije termini pogosto zamenjujejo, pa gre za tri različne definicije.

tudi največje težave pri prevajanju v druge jezike, saj gre za nekonvencionalne metaforične koncepte, ki so v angleščini dobili povsem konvencionalen pomen.

Ugotovili smo, da obstajajo kljub skupnim konceptualnim metaforam med analiziranimi jeziki variacije v stopnji konvencionalnosti posameznih jezikovnih realizacij. To se posledično kaže v sistematičnosti rabe metaforično motivirane terminologije in žargona.

Variacije v izhodiščni domeni

Glede na to, da je v našem primeru ciljna domena vnaprej določena, saj je cilj pričujoče raziskave ugotoviti, na kakšen način je konceptualizirana predvolilna kampanja, je o variacijah smiselno razpravljati v okviru izhodiščne domene. Pri tem velja izpostaviti dva načina variiranja, in sicer med različnimi jeziki in kulturami po eni strani ter znotraj enega jezika oziroma kulture po drugi. V analiziranem gradivu smo prepoznali številne primere obeh oblik variiranja. V okviru posameznega jezika oziroma kulture so najpogostejše variacije v vrsti izhodiščne domene in variacije, ki izhajajo iz razlik med posameznimi osebami. Rezultati primerjalne analize so pokazali, da obstajajo variacije tudi med različnimi jeziki in kulturami, in sicer zlasti v izbiri izhodiščne domene in razširjenosti posameznih konceptualnih metafor.

Variacije glede na posameznika

Kot smo ugotovili v petem poglavju, je dimenzija posameznika pri variacijah znotraj določene kulture običajno povezana z javnimi osebami, kot so politiki, športniki in drugi. V analiziranem gradivu smo prepoznali dve metafori, ki izhajata iz dimenzije posameznika: MCCAIN JE VOJAŠKI POVELJNIK in OBAMA JE ODVETNIK. Čeprav je McCain po poklicu res vojaški poveljnik in Obama res odvetnik, gre v tem primeru za metafori, saj ti dve javni osebi v obravnavanem kontekstu ne opravljata svojega poklica, temveč nastopata kot politična kandidata. Vendar pa dejstvo, da izhajata iz določenih poklicev, determinira pojmovanje njunih vlog kot predsedniških kandidatov. To se kaže v številnih primerih jezikovnih realizacij omenjenih metafor v analiziranem gradivu.

Swing state je država, v kateri je moč pričakovati nihanje volivcev od stranke, ki jo ti tradicionalno volijo, v drugo smer, oziroma država, kjer se še ni oblikoval določen volilni vzorec, medtem ko je *toss-up state* država, v kateri volilne ankete ne odražajo pričljivega vodstva nobenega kandidata. *Battleground state* pa je država, ki se šteje kot odločilna za zmago na volitvah.

McCainova kampanja je svojega kandidata vseskozi prikazovala kot izkušenega bojevnika, ki ve, kako zmagati v vojni. To je dobro ponazoril pripadnik njegove stranke v (1). Omenjeno dimenzijo posameznika je bilo moč prepoznati tudi v drugih jezikih, zato bi v tem primeru lahko govorili o univerzalnosti tovrstnega variiranja, saj gre za enako konceptualno metaforo v različnih jezikih, kar potrjuje tudi slovenski zgled (2), ki prav tako podpira pojmovanje McCaina kot vojaškega poveljnika. V nasprotju z McCainom je Obama prikazan kot izkušen odvetnik na sodišču in umirjen zagovornik diplomacije, kar nazorno prikazuje zgled (3). Gre za metaforo, ki se je prijela tudi v drugih jezikih, kot je razvidno iz zgledov (4) in (5).

- (1) *I didn't follow the commands. He's a military guy, and you're supposed to salute the guy ahead of you on the command chart, and I wasn't saluting.* (slo. Nisem upošteval povelja. On je človek iz vojske, in človeku, ki je v vojaški hierarhiji nad teboj, moraš salutirati, jaz pa nisem salutiral.)
- (2) V New Hampshiru je McCain volivce pozval, naj ga »pošljejo še na eno misijo«.
- (3) *Democratic Sen. Barack Obama gave his 'closing argument' for the campaign at a rally in this battleground state . . .* (slo. Demokratični senator Barack Obama je imel svoj »sklepni govor« za kampanjo na zborovanju v tej »državi bojišču«.)
- (4) Obama je medtem v Cantonu v Ohiu opravil svoj »sklepni govor«, kakor je nastop s pravniškim terminom opredelila njegova kampanja.
- (5) *«Sarà un closing argument» ha anticipato il suo entourage, un'arringa finale come quella di Perry Mason, che alla fine del processo riesce puntualmente a dimostrare la bontà della propria causa.* (slo. Imel bo sklepni govor, je sporočil njegov tabor, sklepni govor v stilu Perryja Masona, ki uspe na koncu sodnega procesa vedno ob pravem času dokazati ustreznost svojega zagovora.)

O dimenziji posameznika bi lahko govorili tudi v primeru, ko se v povezavi z določeno osebo uveljavi metafora, za katero je moč najti sistematične realizacije v jeziku. Tak primer je metafora SARAH PALIN JE PITBUL, ki se je kot izvirna metafora z začetka predvolilne kampanje uveljavila kot koncept s številnimi jezikovnimi izrazi:

- (6) *Palin nervt der Maulkorb. Aber sie muss, da sie nicht frei zuschnappen darf, die Zähne zusammen beißen.* (slo. Palinova se želi znebiti nagobčnika. Vendar mora, ker ne sme prosto hlastati vsenaokrog, stisniti zobe.)

Zdi se, da dimenzija posameznika pri metaforičnih variacijah v omenjenih primerih nima medkulturnega značaja, temveč da se oblikuje v okviru ene kulture in se v povezavi s konkretnimi posamezniki prenese v druge. Glede na to, da imamo v našem primeru pogosto opravka s poročanjem in povzemanjem dogajanja iz ameriške kulture in angleškega jezika v druge, ni presenetljivo, da so se omenjene metafore »prijele« tudi v drugih jezikih.

Variacija pri vrsti športa

Ugotovili smo že, da med konceptualnimi metaforami, ki prevladujejo v izbranih jezikih, izstopata metafori VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE in VOLITVE SO BOJEVANJE. V primeru prve smo predpostavljali, da bo prišlo do določenih variacij v vrsti športa, glede na to, da so športne aktivnosti ena od dejavnosti, ki je običajno vsaj delno kulturno specifična. V tem smislu smo predpostavljali, da bo v ameriškem gradivu več metafor iz domene športnih dejavnosti, ki so tipične za ameriško kulturo, kot so baseball, ameriški nogomet ipd. V nasprotju s pričakovanji so rezultati analize pokazali, da o večjih razlikah v vrsti športa kot izhodiščni domeni konceptualne metafore ni moč govoriti. V ameriškem gradivu smo zasledili en sam primer metafore,³ ki je povezan z ameriškim nogometom, in sicer gre za izraz *ground game* (»igra na tleh«), ki se nanaša na taktiko, s pomočjo katere igralci osvajajo območje s tekom z žogo v rokah. Izraz se je v politični terminologiji uveljavil za taktiko predvolilne kampanje, ki je osredotočena na neposredno komuniciranje s posameznimi volivci, t. i. kampanja od vrat do vrat.

- (7) *an aggressive ground game is under way* (slo. odvija se agresivna igra na tleh)

Večina jezikovnih realizacij omenjene metafore v vseh analiziranih jezikih ne izhaja iz neke določene domene športa, čeprav bi lahko sklepali, da je v angleščini nekoliko bolj poudarjen tek, zlasti zaradi termina *running mate* (sotekač), in pa konjske dirke ali hitrostna vožnja, zaradi pogoste uporabe besede *race* (dirka). Izrazi, kot so »imeti prednost«, »biti

3. Primerjaj zgled (1) na strani 203.

izenačen«, »voditi za določeno število točk«, »tesna tekma«, »dirka«, »zmagovati«, »tesen izid«, »zmanjšati zaostanek« ipd., so bili v obliki prevodnih ekvivalentov prisotni v vseh obravnavanih jezikih. Večino omenjenih izrazov bi težko uvrstili v konkretno športno domeno; lahko bi šlo za kakršnokoli športno tekmovanje, kjer imamo dva ali več tekmovalcev, katerih cilj je priti prvi do ciljne črte. V nekaterih primerih je jasno, da je mišljen tek, kot na primer (7a–b), medtem ko smo v različnih jezikih zasledili še posamezne primere drugih športnih disciplin, in sicer konjske dirke v (7c–d), avtomobilska dirka v (7e), boks v (7f), sabljanje v (7g), jadranje v (7h), skoki v višino ali daljino (7i) in kriket (7j).

- (7a) *Barack Obama and John McCain sprinted through a dwindling number of battleground states* (slo. Barack Obama in John McCain sta šprintala skozi vedno manjše število držav bojišč)
- (7b) *Obama's running mate* (slo. Obamov sotekač)
- (7c) *final sprint is mostly on GOP turf* (slo. končni sprint je večinoma na (konjskem) dirkališču GOP)
- (7č) *running neck and neck with his Republican rival* (slo. teče vrat ob vratu (bok ob boku) z republikanskim nasprotnikom)
- (7d) *Kopf-an-Kopf-Rennen* (slo. teči z glavo ob glavi (bok ob boku))
- (7e) *We're in a good place right now, but nine days is a long time, so we're just going to step upon the gas.* (slo. Sedaj smo na dobrem mestu, a devet dni je še veliko časa, zato bomo kar pritisnili na plin.)
- (7f) *Karl Rove getta la spugna* (slo. Karl Rove je vrgel rokavico (predal borbo))
- (7g) *McCain ha tentato l'affondo* (slo. McCain je poskušal igrati na izpad)
- (7h) *in other races, voters might be confused about which banner a candidate is even sailing under* (slo. v drugih tekmah volivci ne bi vedeli, pod katero zastavo kandidat jadra)
- (7i) *den entscheidenden Schub aber dürften Obama und die Demokraten von der Wirtschaftskrise bekommen haben* (slo. odločilni odziv bi morali Obama in demokrati dobiti z gospodarsko krizo)
- (7j) *stonewalling the press* (slo. ne sodelovati s tiskom – igrati izključno v obrambi)

V hrvaškem in italijanskem gradivu smo zasledili še nekaj metafor, ki nakazujejo, da gre za moštveni šport:

- (8a) *i democratici che battono gli repubblicani per due a uno* (slo. demokrati premagajo republikance z dva ena)
- (8b) *on je naglasio da je več okupio timove za to razdoblje* (slo. poudaril je, da je že zbral ekipe za to obdobje)
- (8c) *Obama okupio tim za preuzimanje vlasti* (slo. Obama je zbral ekipo za prevzem oblasti)

Nekatere jezikovne realizacije metafore VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE so bolj prototipni primeri te metafore, nekatere manj. Med mejne primere bi na primer lahko šteli (9), v katerem gre za otroško igro, t. i. ristanc, (angl. *hopscotch*), pri kateri se mečejo ali skakaje brcajo ploščati kamenčki v polja na tla narisanege lika. Čeprav ne gre za neko uveljavljeno športno disciplino, je omenjena igra oblika tekmovanja, v kateri so pomembne tudi fizične sposobnosti igralcev, kar ustreza domeni športa.

- (9) *he will hopscotch through Pennsylvania* (slo. igral bo ristanc po Pensilvaniji)

Iz zgornje razprave lahko zaključimo, da pri metafori VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE ni prišlo do opaznejšega variiranja med izbranimi jeziki in kulturami. Čeprav bi morda večji korpus besedil pokazal drugačne rezultate, domnevamo, da je razlog za to v dejstvu, da se analizirani jeziki in kulture ne razlikujejo bistveno glede na priljubljene športne discipline. Glede na kontekst volitev je tudi jasno, da so nekatere športne discipline, kot so tek, avtomobilska dirka ali konjske dirke, ustrežnejša izhodišča za ciljno domeno volitev kot druge discipline, na primer gimnastika. Menimo, da obstajata za to dva razloga, in sicer najprej številne jasne meddomenske ustreznice, na primer med domeno teka in volitev (npr. dva ali več tekačev = dva ali več kandidatov, tekmovalni čas = čas predvolilne kampanje, prednost pri teku = prednost pri številu glasov, nosilec pokala = nosilec mandata). Drugi razlog pa gre iskati v vsenavzočnosti pojma tekmovanja in tekmovalnosti v današnji družbi, ki predstavlja izhodišče za pojmovanje številnih aspektov sodobnega življenja.

Variacija v obliki bojevanja

Podobno kot pri vrstah športa, jezikovne realizacije metafore VOLITVE SO BOJEVANJE/BITKA pri oblikah bojevanja nakazujejo neko proto-

tipno bojevanje (bitko), ki pa morda prej spominja na bitko iz druge svetovne vojne kot na sodobno obliko bojevanja. Gre za koncept bitke, ki je prek številnih pričevanj ter zgodovinskih, literarnih in filmskih obdelav globoko zasidran v naši zavesti. Izraze kot so ›bitka‹, ›napad‹, ›spopasti se‹, ›osvojiti‹, ›priznati poraz‹, ›štab‹, ›baza‹, ›tabor‹, ›soočenje‹, ›braniti se‹, ›fronta‹ itd. smo v prevodnih ustreznicaх zasledili v vseh petih jezikih. Gre za metafore, ki uprizarjajo neko nedefinirano bitko, za katere pa bi težko rekli, da predstavljajo volilno terminologijo ali žargon. Ravno tako je iz pogostnosti njihove uporabe razvidno, da ne gre za izvirne ali žive metafore. Torej bi lahko zaključili, da so v kontekstu volitev to predvsem mirujoče metafore. Poleg teh smo zasledili še nekaj metaforičnih realizacij, ki bi jih lahko označili kot žive metafore, saj je zanje značilna enkratna pojavitev oziroma nizka stopnja konvencionalnosti (10a–l).

- (10a) *in senate battlegrounds, fusillades of TV ads* (slo. na senatorskih bojiščih salve televizijskih oglasov)
- (10b) *crack the Republican's southern stronghold* (slo. uničiti republikansko južno utrdbo)
- (10c) *he accused McCain of being in lockstep with President Bush* (slo. McCaina je obtožil, da koraka v gosjem redu s predsednikom Bushem)
- (10č) *Obama planted his flag early in two traditionally conservative states* (slo. Obama je zgodaj postavil svojo zastavo v dveh tradicionalno konservativnih državah)
- (10d) pri republikancih Johna McCaina imajo menda za primer tesnega izida pripravljene armade juristov
- (10e) dolgi pohod na Belo hišo
- (10f) *Obama ha attratto legioni di nuovi elettori* (slo. Obama je privabil legije novih volivcev)
- (10g) *la Palin ha inanellato due scandali proprio sul fronte su cui lei stessa batte* (slo. Palinova je nanizala dva škandala ravno na fronti, na kateri se sama bojuje)
- (10h) *ganze Heere freiwilliger Wahlkampfshelfer aus Maryland, wo sie nicht gebraucht werden [...] in Marsch zu setzen* (slo. spraviti cele armade volilnih prostovoljcev iz Marylanda, kjer jih ne potrebujejo, v marš)

- (10i) *Leihöldner im demokratischen Bodenkrieg* (slo. mrtvi plačanci v demokratični vojni za zemljo)
- (10j) *Fußsoldaten für Obama* (slo. pehota za Obamo)
- (10k) *John McCain liže svoje rane zbog svog usamljeničkog poraza* (slo. John McCain liže svoje rane zaradi osamljenega poraza)
- (10l) *McCaina nije napuštao borbeni duh* (slo. McCaina ni zapustil borbeni duh)

Poleg jezikovnih realizacij metafore, ki nakazujejo omenjeno prototipno bitko, smo v analiziranem gradivu zasledili posamezne primere izrazov, ki kažejo na neko konkretno obliko ali kontekst bojevanja: bičanje (11a), plemenski boji (11b), kavbojsko osvajanje divjega Zahoda (11c), robinhoodovski slog (11č), francoska revolucija (11d–f), dvoboj (11g–h), fevdalni boji (11i), križarska vojna (11j).

- (11a) *Democratic politicians who have been whipped in this region* (slo. demokratični politiki, ki so jih v tej regiji prebičali)
- (11b) *the tribe's denser concentration are along the ideological Interstate* (slo. gosto koncentracijo plemena najdemo na ideološki meddržavni avtocesti)
- (11c) *hanno trascorso l'intero week-end alla conquista del Vecchio West* (slo. so ves konec tedna osvajali Divji Zahod)
- (11č) *una frecciata all'ex Cenerentola dell'Alaska* (slo. strel s puščico nekdanji Pepelki iz Aljaske)
- (11d) *in der Kulisse der GOP hat bereits die Bataille begonnen* (slo. v zakulisju GOP se je že začela ›batalja‹)
- (11e) *the state has long been a bastion of cultural conservatism* (slo. država je bila dolgo ›bastion‹ kulturnega konservativizma)
- (11f) *wahlentscheidende Bastion von den Republikanern* (slo. za volitve odločilni ›bastion‹ republikancev)
- (11g) dvoboj se obeta tudi v New Hampshiru
- (11h) *das letzte Fernsehduell der Präsidentschaftskandidaten* (slo. poslednji televizijski dvoboj predsedniških kandidatov)
- (11i) *una volta feudi repubblicani* (slo. nekdanji republikanski fevdi)
- (11j) *his crusade for campaign finance reform* (slo. njegova križarska vojna za finančno reformo kampanje)

Iz analiziranega gradiva je tudi razvidno, da so pri metafori VOLITVE SO BOJEVANJE, ki sloni na številnih meddomenskih ustreznjih, nekatere entitete izhodiščne domene bolj izpostavljene kot druge.

V analiziranem gradivu smo zasledili konceptualno metaforo nižje ravni VOLITVE SO OSVAJANJE OZEMLJA, ki pa je v ameriških besedilih veliko bolj sistematično strukturirana in razširjena kot v drugih analiziranih jezikih:

- (12a) *conceding Pennsylvania two weeks before the election* (slo. prepustiti Pensilvanijo dva tedna pred volitvami)
- (12b) *we have ground to make up, but we believe we can make it up* (slo. izgubljeno ozemlje moramo dobiti nazaj in verjamemo, da ga lahko)
- (12c) *the shrinking electoral map* (slo. elektorski zemljevid, ki se krči)
- (12č) *Obama in position to grab Colorado* (slo. Obama v položaju, da zaseže Kolorado)
- (12d) *a new map of America* (slo. nov zemljevid Amerike)
- (12e) *candidates make their final push on reshaped map* (slo. kandidati delajo zadnji prodor na preoblikovanem zemljevidu)
- (12f) *incursions into Republican territory* (slo. vdori na republikansko ozemlje)
- (12g) *he is going to take Florida* (slo. zavzel bo Florido)
- (12h) *Obama also is making a vigorous push in Florida* (slo. Obama izvaja močan prodor v Floridi)
- (12i) *the state is still up for grabs* (slo. država je še vedno na razpolago)

Iz analiziranega gradiva je razvidno, da prihaja do opaznejšega variiranja zlasti v okviru izhodiščne domene v smislu različnih oblik in kontekstov bojevanja, medtem ko glede tega o variiranju med izbranimi jeziki ni moč govoriti. Edina vidnejša razlika glede na ostale izbrane jezike je bila opažena v izraziti sistematičnosti in pogostnosti rabe metaforičnih izrazov, ki se nanašajo na osvajanje ozemlja.

Preferenčne metafore

V analiziranem gradivu smo zasledili tudi nekaj primerov preferenčnih metafor, tj. primerov, v katerih eden od jezikov daje opazno prednost določeni izhodiščni domeni. Za prevladujoči izhodiščni domeni bojevanja in tekmovanja smo ugotovili, da obstajata v vseh analiziranih jezikih, vendar je bojevanje bolj poudarjeno v angleščini in nemščini (glej

8.1.5), kar bi lahko pomenilo, da gre v tem primeru za preferenčno metaforo. V vseh analiziranih jezikih smo zasledili še dve konceptualni metafori, in sicer VOLITVE SO POTOVANJE in VOLITVE SO IGRA NA SREČO. Za obe smo sicer prepoznali daleč največ primerov v ameriškem gradivu, a glede na to, da je bilo v preostalih jezikih ravno tako moč zaslediti realizacije omenjenih metafor, lahko zaključimo, da gre za koncept, ki ga poznajo tudi druge obravnavane kulture.

(13) VOLITVE SO POTOVANJE

(13a) *the country was heading down the wrong track* (slo. država se je pomikala po napačni poti)

(13b) McCain je Palinovo izbral za svojo volilno sopotnico

(13c) *non è riuscito a spiegare al paese dove vorebbe condurlo* (slo. deželi ni uspel pojasniti, kam bi jo želel popeljati)

(13d) *freie Fahrt für Obama* (slo. prosta pot za Obama)

(14) VOLITVE SO IGRA NA SREČO

(14a) *his zest for the big gamble* (slo. njegova strast za velike stave)

(14b) McCain posredno igra na to karto

(14c) *McCain è ancora più che in gioco* (slo. McCain je več kot še vedno v igri)

(14č) *Großer Preis mit Macken* (slo. velika nagrada z napako)

(14d) *McCain prokockao svojo šansu* (slo. McCain je zakockal svojo priložnost)

Vendar je kljub temu omenjeni metafori smiselno podrobneje obdelati. Namreč, številni avtorji (Kövecses 2005; Goatly 2007; Lakoff 1993) poudarjajo pomen in razširjenost izhodiščnih področij potovanja in iger na srečo za ameriško kulturo. To je razvidno tudi iz ene prvih izjav Baracka Obame ob izvolitvi, ki smo jo obdelali v prejšnjem poglavju, v kateri novoizvoljeni predsednik o prihodnosti Amerike govori s pomočjo izhodiščne domene poti oziroma potovanja. Lahko bi rekli, da so bile zanj volitve potovanje, ki ga je uspešno končal, in da je kot predsednik stopil na drugo pot, pot vodenja države. Glede na to, da je koncept potovanja globoko zasidran v zahodni kulturi in ga zasledimo kot izhodiščno domeno za številne ciljne domene (npr. ljubezensko razmerje), mediji, ki so poročali omenjeno izjavo, niso imeli težav s prevajanjem, saj so koncept potovanja enostavno prenesli v svoj jezik. V analiziranem gradivu smo zasledili poročanje o tem v hrvaškem (16) in nemškem (17) tisku. V obeh primerih prevoda zvesto sledita konceptu poti, čeprav v

nemščini na koncu avtor članka namesto *we will get there* (slo. »prišli bomo tja«) napiše *wir es schaffen werden* (slo. »to bomo zmogli«).

- (15) *The road ahead will be long. Our climb will be steep. We may not get there in one year or even one term, but America, I have never been more hopeful than I am tonight that we will get there. I promise you: We as a people will get there.* (slo. Pred nami je dolga pot. Naš vzpon bo strm. Morda tja ne bomo prišli v enem letu ali celo v enem mandatu, a, Amerika, še nikoli nisem bil tako poln upanja kot ta večer, da bomo prišli tja. Obljubim vam: mi kot narod bomo prišli tja.)
- (16) *Možda nećemo doći do kraja za godinu dana, možda ni do kraja mandata, ali ja vam obećavam da vas vodim prema cilju.* (slo. Morda do kraja ne pridemo v enem letu, morda niti do konca mandata, vendar jaz vam obljubim, da vas peljem k cilju.)
- (17) *Der Weg vor uns wird lang sein. Unser Aufstieg wird steil sein. Wir werden nicht alles in einem Jahr oder in einer Amtszeit erreichen. Aber Amerika, ich hatte nie mehr Hoffnung als heute Nacht, dass wir es schaffen werden.* (slo. Pred nami bo dolga pot. Naš vzpon bo strm. Morda ne bomo vsega dosegli v enem letu ali v enem mandatu. A, Amerika, še nikoli nisem bil tako poln upanja kot ta večer, da bomo to zmogli.)

Iz enega samega primera sicer ne moremo zaključiti, da je koncept potovanja v ameriški kulturi bistveno bolj poudarjen kot v drugih, a lahko kljub temu rečemo, da ta zgled in številne jezikovne realizacije metafore kažejo na izredno sistematično rabo metaforičnega koncepta potovanja v ameriški angleščini. Primerljivo opaznost izhodiščne domene potovanja smo zasledili tudi v študiji primera slovenskih volitev (8.2), medtem ko je bila nekoliko presenetljivo metafora *VOLITVE SO POTOVANJE* komaj opazna v hrvaščini, saj razen jezikovne realizacije te metafore v prevodu Obamovega govora nismo zasledili drugih zgledov. Čeprav to lahko pomeni, da je omenjena metafora manj opazna v hrvaščini, je treba upoštevati tudi dejstvo, da so izbrani hrvaški mediji posvetili manj prostora ameriškim volitvam kot drugi analizirani časniki in da je bil posledično hrvaški korpus besedil v primerjavi z drugimi korpusi bistveno manjši.

Dokaz za sistematično rabo in razširjenost metafore *VOLITVE SO IGRA NA SREČO* v ameriški kulturi najdemo tudi v izrazu *toss-up*, ki dobesedno pomeni »metanje novcev v zrak« in se v prenesenem pomenu rabi v smislu »negotova stvar«. V ameriškem volilnem žargonu se

toss-up uporablja v pridevniški obliki za označevanje držav, v katerih volilne ankete ne odražajo prepričljivega vodstva nobenega kandidata. V tem smislu je *toss-up* metaforično motiviran termin. Dejstvo, da obstajajo v povezavi z ameriškimi volitvami v angleškem jeziku številni metaforično motivirani termini, ki izhajajo iz izhodiščnih domen bojevanja, tekmovanja, iger na srečo in drugih, lahko tudi razumemo kot odraz preferenčnosti teh metafor v ameriški kulturi.

V analiziranih besedilih smo zasledili še nekaj primerov, v katerih posamezni jeziki dajejo prednost določeni metaforični konceptualizaciji, in sicer v smislu števila različnih jezikovnih realizacij konceptualnih metafor. V italijanskih in nemških besedilih na primer izstopa metafora VOLITVE SO (UMETNIŠKA) PREDSTAVA, za katere smo zasledili številne raznolike jezikovne realizacije (18a–b). V italijanščini je v tem smislu opaznejša metafora VOLITVE SO SPREMEMBE NA MORJU (18c), v ameriških in italijanskih pa VOLITVE SO LJUBEZENSKO RAZMERJE (18č–d).

(18a) *in der Kulisse der GOP* (slo. v zakulisju GOP)

(18b) *i farei si spegneranno sull'Election day americano* (slo. žarometi na ameriški volilni dan bodo ugasnili)

(18c) *l'onda Obama si sta lentamente allungando e adesso rischia di travorgerlo* (slo. Obamov val se počasi podaljšuje in zdaj je nevarno, da ga odnese)

(18č) *«divorzio» tra la campagna di McCain e quella di Sarah Palin* (slo. ločitev med McCainovo in Palinovo kampanjo)

(18d) *states that the campaign spent months courting as the keys to victory* (slo. države, ki jih je kampanja več mesecev snubila kot ključne za zmago)

V petem poglavju smo ugotovili, da je medkulturna variacija včasih zgolj stvar preferenčne izbire določenih konceptualnih metafor. Pri tem pa je smiselno upoštevati več različnih vidikov. Kajti čeprav na temelju enega kriterija težko ugotovimo, katere metafore so bolj opazne oziroma poudarjene v posameznem jeziku in kulturi, lahko s pomočjo več kriterijev hkrati zaključimo, da v okviru posameznih metaforičnih konceptov prihaja do variiranja.

Alternativne metafore

Najvidnejši tovrstni primer alternativne metafore je konceptualna metafora PREDSEDNIŠKI KANDIDAT JE MESIJA (JEZUS), ki črpa iz izhodiščne domene krščanstva, npr. zgledi (19a–f). V analiziranem

gradivu smo omenjeno metaforo zasledili zlasti v ameriškem gradivu, medtem ko so bili tovrstni primeri v drugih jezikih redki in še pri teh je bil uporabljen angleški izraz ali pa je bila ključna beseda v narekovajih (20a–b).

- (19a) *true believers in McCain flock to Pa* (slo. pravi McCainovi verniki se v čredah premikajo k očku)
- (19b) *the long, if bumpy, ascension* (slo. dolgo, četudi kotanjasto vzpenjanje)
- (19c) *McCain's political resuscitation* (slo. McCainovo politično prebujenje)
- (19č) *McCain's political resurrection* (slo. McCainovo politično vstajenje)
- (19d) *recasting himself as a chastened reformer* (slo. se je prikazal kot skesan reformator)
- (19e) *the senator became ubiquitous* (slo. senator je postal vsenavzoč)
- (19f) *kept issuing the same qualified mea culpa* (slo. je izjavljal eno in isto prirojeno *mea culpa*)
- (20a) McCain je letos dokazal, da zna ›vstati od mrtvih‹
- (20b) i «covertiti» che votano per Obama (slo. konvertiti, ki volijo Obama)

V angleških zgledih lahko prepoznamo številne meddomenske preslikave, npr. privrženci političnega kandidata so verniki, izbor določene kandidata je vnebovzetje, Bela hiša so nebesa, podpora določnemu kandidatu je veroizpoved, tisti, ki spremenijo politično prepričanje so konvertiti ipd. Čeprav so nekateri komentatorji predsedniškega kandidata Baracka Obama primerjali z mesijo, je v analiziranem kontekstu večina jezikovnih realizacij te metafore povezana z republikanskim kandidatom, kar morda ni naključje, saj je republikanska stran veliko bolj zavezana krščanskim vrednotam kot demokratska. Med volitvami se je omenjena metafora še okrepila, ko so volilne napovedi ponovno nakazovale nekoliko boljše možnosti republikanskemu kandidatu, ki so ga v skladu s konceptualno metaforo brž označili kot ›vstalega od mrtvih‹.

V angleščini so številni metaforični izrazi z bibličnimi konotacijami uporabljeni popolnoma konvencionalno, kot na primer izraz *to ascend to the office*, ki dobesedno pomeni ›povzdigniti se na položaj‹. Na tem

mestu se lahko vprašamo, kaj se zgodi s tovrstnim povsem konvencionalnim izrazom, ko ga uporabimo v kontekstu konceptualne metafore **PREDSEDNIŠKI KANDIDAT JE MESIJA (JEZUS)**, kjer se izraz pojavi v bližini (na primer v istem besedilu) s preostalimi realizacijami te metafore? Ali to pomeni, da izraz *ascend* v tem slučaju izgubi nekaj svoje konvencionalnosti in pride v skladu s konceptualno metaforo bolj do izraza njegova metaforična narava? Sklepamo, da je tako, čeprav bi se za verodostojen odgovor na to vprašanje morda morali obrniti na področje nevrolingvistike.

Variacija v metaforični razširitvi

Za prevladujoči metafori v analiziranem gradivu lahko prav tako rečemo, da sta v vseh petih jezikih zelo produktivni, saj smo zanje v besedilih prepoznali številne zelo različne jezikovne realizacije, ki črpajo iz izhodiščnih domen bojevanja in tekmovanja. V vseh analiziranih jezikih razen v hrvaščini, kjer sta izhodiščni domeni tekmovanja in bojevanja približno enako zastopani, smo zasledili občutno več metaforičnih razširitev konceptualne metafore **VOLITVE SO BOJEVANJE KOT VOLITVE SO TEKMOVANJE**. V tem smislu najbolj izstopa nemščina, saj smo v nemških besedilih prepoznali daleč največ različnih jezikovnih realizacij metafore bojevanja. Lahko zaključimo, da je glede na metaforično razširitev koncepta bojevanja v nemščini konceptualna metafora **VOLITVE SO BOJEVANJE** opaznejša kot v drugih analiziranih jezikih.

Korpusna analiza

Mnogi avtorji so dokazali, da so razne metode dela s korpusi pri preučevanju metafor lahko zelo učinkovite, kljub nekaterim jasnim omejitvam. Gradivo za analizo, ki ga uporabljamo v pričujoči raziskavi, je sestavljeno iz sklopov besedil v petih različnih jezikih, ki jih lahko imenujemo korpusi. Glede na to, da obstaja v elektronski obliki, smo se odločili, da gradivo preučimo tudi s pomočjo korpusnih metod. Zanimalo nas je, ali obstajajo med analiziranimi besedili razlike v razmerju med izbranimi ključnimi besedami v metaforičnih realizacijah in celotnim korpusom besedil izbranega jezika. Te rezultate smo nato primerjali z rezultati analize v prejšnjem poglavju.

Kot izhodišče smo najprej analizirali pogostnost ključnih besed v angleškem korpusu, pri čemer je ključna beseda tista polnopomenska leksikalna enota, ki je značilna za izhodiščno domeno konceptualne me-

PREGLEDNICA 8.3 Pogostnost ključnih besed (v metaforah) v ameriškem korpusu (42.723 besed)

<i>campaign</i> 173	<i>war</i> 26*	<i>rival</i> 15	<i>record</i> 14
<i>race</i> 55	<i>victory</i> 24	<i>strategy</i> 15	<i>battle</i> 11
<i>lead</i> 50	<i>military</i> 20*	<i>aides</i> 14	<i>contest</i> 11
<i>win</i> 50	<i>battleground</i> 18	<i>races</i> 14	<i>team</i> 11
<i>running</i> 44	<i>winning</i> 16	<i>base</i> 14	<i>attacks</i> 10

* Večina izrazov, ki vsebujejo besedo *war* ali *military*, ni metaforičnih.

tafore, npr. besedi ›bitka‹ in ›napadati‹ sta značilni za domeno bojevanja (preglednica 8.3). S pomočjo kriterija pogostnosti smo nato določili osnovne leksikalne enote za primerjalno analizo. Rezultat analize pogostnosti besed v angleškem korpusu je potrdil ugotovitev, da prevladujeta metafori *VOLITVE SO BOJEVANJE* in *VOLITVE SO TEKMOVANJE*, saj je bilo med najpogostejšimi ključnimi besedami, ki smo jih prepoznali kot značilne za določeno izhodiščno domeno, največ ravno takih, ki se lahko uvrščajo v domeni bojevanja in tekmovanja.

Hkrati pa so rezultati pokazali tudi nek drug pomemben podatek, in sicer, čeprav smo ugotovili, da imamo po številu metaforičnih razširitev v angleščini veliko več primerov metafore bojevanja, po pogostnosti uporabljenih ključnih besed iz izhodiščne domene izstopa metafora tekmovanja (če upoštevamo, da besede *race*, *win*, *lead* in *running* skupaj označujejo domeno tekmovanja in da je beseda *campaign* mrtva metafora, katere pogostnost je glede na kontekst samoumevna). Če bi torej upoštevali samo metaforične razširitve konceptualne metafore, bi lahko zaključili, da je metafora bojevanja prevladujoča, da torej volitve v večji meri pojmujejo kot bojevanje. Če pa upoštevamo podatke korpusne analize, bi morali zaključiti, da volitve v angleščini pojmujejo prej kot tekmovanje.

S pomočjo pogostnosti metaforičnih leksikalnih enot smo poskušali sestaviti seznam besed, ki bi nam služil za primerjalno analizo med omenjenimi jeziki, vendar smo pri tem naleteli na nekaj težav. Prva težava je bila izbor ključnih besed za analizo. Namreč, če je v okviru enega jezika izbira ključnih besed iz domene bojevanja, ki se najpogosteje pojavljajo v kontekstu volitev, razmeroma enostavna, je odločitev o ključnih besedah, ki bi služile kot podlaga za kontrastivno analizo, vse prej kot preprosta. Ugotovili smo, da ne moremo primerjati enakih besed v smislu prevodnih ustreznic, saj je za metaforične realizacije značilno, da so zelo različno ubesedene v različnih jezikih. To je še zlasti razvidno iz analize pogostnosti metaforičnih besed v nemškem korpusu (preglednica 8.4), kjer v veliki meri izstopata predvsem izraza *Kampf* in

PREGLEDNICA 8.4 Pogostnost ključnih besed (v metaforah) v nemškem korpusu (25.135 besed)

<i>Wahlkampf</i> 40	<i>gewinnen</i> 13	<i>Spiel</i> 7	<i>gewonnen</i> 6
<i>Krieg</i> 21*	<i>Lager</i> 11	<i>Ziel</i> 7	<i>Niederlage</i> 6
<i>Sieg</i> 21	<i>Kampf</i> 9	<i>Duell</i> 8	<i>Rennen</i> 6
<i>Kampagne</i> 16	<i>umkämpfen</i> 8	<i>führt</i> 6	<i>Verloren</i> 6
<i>Vorsprung</i> 14	<i>führte</i> 7	<i>gewann</i> 6	<i>Sieger</i> 5

* Večina izrazov, ki vsebujejo besedo *Krieg*, ni metaforičnih.

kämpfen (vključno z zloženkami, v katerih se pojavljata, in izpeljavami).

Z vidika primerjave pa je druga težava dejstvo, da imamo v različnih jezikih lahko različno število pogostih ali reprezentativnih enot za eno domeno. V angleščini smo kot pogoste besede v raznovrstnih metaforičnih realizacijah metafore na primer izbrali besedi *battle* in *attack*. V slovenščini smo morali, če smo želeli zajeti najpogostejše besede in še vedno dopuščati možnost primerjanja, upoštevati štiri osnovne leksikalne enote, in sicer ›bitka‹, ›borba‹, ›napad‹ in ›boj‹ (vključno z izpeljavami ›bojevanje‹, ›bojevniki‹, ›bojevati se‹, ›boriti se‹, ›napadati‹, in zloženko ›dvoboj‹), medtem ko smo za nemščino ugotovili, da je najpogostejša beseda (podstava) iz domene bojevanja *Kampf* in da je pojavljanje nemške prevodne ustreznice za ›napad‹ zanemarljivo.

Iz preglednice 8.5 je razvidno, katere leksikalne enote smo upoštevali pri posameznem jeziku. Razmerje med ključnimi besedami in številom besed v celotnem korpusu je zaradi preglednosti podano v promilih na eno decimalno. Upoštevali smo samo ključne besede (podstave, vključno z izpeljavami in zloženkami) v jezikovnih realizacijah izbrane konceptualne metafore, in ne njihove dobesedne rabe (kot na primer v delih besedila, ki govorijo o vojni v Iraku).

Med rezultati izstopa nemška beseda *Kampf* (vključno z izpeljavami in zloženkami), ki je glede na primerljive izraze v drugih jezikih izrazilo pogosta, kar je skladno z ugotovitvami iz prejšnjega poglavja, kjer smo zaključili, da je domena bojevanja glede na jezikovne realizacije najizrazitejša ravno v nemščini. Pri tem gre izpostaviti izraz *Walkampf* (›volilni boj‹), ki se v tem kontekstu pojavlja kot metaforično motiviran termin, saj je bil izraz uporabljen za ime posebne rubrike o volitvah v ZDA, najdemo pa ga tudi kot posebno slovarsko geslo v najrazličnejših slovarjih (tudi v Velikem nemško-slovenskem slovarju). Iz tega lahko zaključimo, da je metafora VOLITVE SO BOJEVANJE v analiziranih besedilih najizrazitejša ravno v nemščini, kar pomeni, da gre za določeno obliko preferenčne metafore, najmanj pa v italijanščini in hrvaščini.

Med rezultati izstopa tudi podatek, da je odstotek pogostnosti besede

PREGLEDNICA 8.5 Pogostnost ključnih besed v analiziranih korpusih

Jezik	slo.	angl.	ital.	nem.	hrv.
Število besed v korpusu	22.202	42.723	17.541	25.135	9.619
›boj, bitka, napad‹ <i>battle/fight/attack</i> <i>attacco/battaglia/combattere</i> <i>Kampf</i> <i>napad/boj/bitka</i>	1 ‰	1,8 ‰	0,6 ‰	4,5 ‰	1,1 ‰
tabor/štab <i>base/camp</i> <i>campo</i> <i>Lager</i> <i>tabor</i>	0,9 ‰	0,5 ‰	0,5 ‰	0,4 ‰	0,2 ‰
›tekma‹ <i>race</i> <i>corsa/sfida</i> <i>Spiel, Rennen</i> <i>utrka</i>	1,2 ‰	1,9 ‰	1,5 ‰	0,5 ‰	1,3 ‰
›zmaga‹ <i>victory/win</i> <i>vittoria</i> <i>Sieg/gewinnen</i> <i>pobjeda</i>	5,4 ‰	1,9 ‰	2,6 ‰	2,2 ‰	3,2 ‰

›zmaga‹ (zmagati, zmagovalec) v slovenščini neverjetno visok, zaradi česar lahko sklepamo, da je v slovenščini nekoliko poudarjena domena tekmovanja. Postavlja se vprašanje, ali so ti podatki dovolj, da lahko govorimo o preferenčnih metaforah v posameznem jeziku. Ali iz zgornje tabele lahko na primer sklepamo, da je glede na pogostnost ključnih besed iz domene bojevanja ta v nemškem predvolilnem diskurzu bolj izpostavljena kot v drugih jezikih? Na tem mestu menimo, da je smiselno upoštevati več kriterijev hkrati. Prednost, ki jo nemški predvolilni diskurz daje metaforam, povezanim z domeno bojevanja, postane očitnejša, če podatke iz korpusne analize upoštevamo skupaj s tistimi v prejšnjem podpoglavju, kjer smo ugotovili, da je glede na število različnih metaforičnih realizacij metafora *VOLITVE SO BOJEVANJE* najbolj razširjena ravno v nemščini.

Metaforični koncept kot strategija

Učinkovit politični diskurz uporablja številna orodja za sporazumevanje z javnostjo. Kot je pokazal Jeretič (2008), so pri oblikovanju svoje medij-

ske podobe politične stranke učinkovitejše, če izhajajo iz koherentnih konceptualnih okvirjev. Izbrane konceptualne okvirje pa lahko v tem smislu razumemo tudi kot politično strategijo, kar je še zlasti očitno v predvolilnem obdobju. Mnogi tovrstni konceptualni okvirji izhajajo neposredno iz konceptualnih metafor, ki jim kot take dajejo jasno strukturo in s tem omogočajo večji vpliv na javnost. Avtor enega od analiziranih člankov komentira strategijo republikancev, da bi v skladu z metaforo **POLITIČNI KANDIDAT JE ŠPORTNIK** demokratskega kandidata prikazali kot športnika, ki je vnaprej prepričan v svojo zmago:

- (1) *Few spectacles are more satisfying than seeing a football player strutting toward the end zone, only to be tackled out of nowhere at the 1-yard line, causing a humiliating fumble.* (slo. Le malo prizorov je bolj zanimivih od tistega, ko igralec nogometa, poln samozavesti, drvi proti končni coni, ko v zadnjem trenutku od nekod prileti nasprotni igralec in ga na njegovo veliko sramoto podre na tla na liniji enega jarda.).
- (2) McCain je medtem Obama obtožil, da zmagovalni krog teče, še preden je zmagal na volitvah.

Res se je v predvolilnem času v nekem trenutku zdelo, da je skrb demokratov, da bodo njihovi volivci zaradi prepričanosti v zmago postali pasivni, izkazala za upravičeno. Metaforo sta obe politični stranki vzeli resno; republikanci so jo izkoristili za portretiranje demokratskega kandidata kot pretirano samozavestnega in prepričanega v svojo zmago. Republikanska kandidatka za podpredsednico je Baracka Obama obtožila, da »podira mreže, še preden je dobil igro«, medtem ko ga je republikanski kandidat John McCain na različne načine označil kot samozadostnega igralca, vnaprej prepričanega v svojo zmago. Demokratski kandidat Barack Obama pa je, da bi spodbudil aktivnost volivcev, vse naokrog ponavljal, da raje ne dela računov brez krčmarja.

Ta primer je zanimiv iz dveh razlogov. Prvič zato, ker v zgledu (1), ki kot realizacija metafore **VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE** deluje v obliki analogije, lahko prepoznamo kulturno vpetost metafore v smislu vrste športa; gre namreč za ameriški nogomet, kar je razvidno iz izrazov *the end zone, be tackled in 1-yard line*, tako da si Američani zlahka predstavljajo analogijo med domenama. V slovenskem zgledu (2) pa se izraz »teči zmagovalni krog« verjetno nanaša na konjske dirke ali tek. In drugič, ustrejanja v metafori ne izhajajo iz nekih tipičnih značilnosti omenjenih domen, temveč neke povsem konkretne situacije, povezane

s športnim dogodkom. Iz tega sledi, da so preslikave med izhodiščno in ciljno domeno lahko zelo raznorodne narave, saj so neizogibno povezane s kontekstom, v katerem nastanejo.

Drugi primer zavestne in sistematične rabe metafore s strani politika je pokazala republikanska podpredsednica Sarah Palin, ko je v skladu z metaforo *VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE* uporabila znano zgodbo igralca ameriškega nogometa Joeja Namatha (*Joe the Quarterback*), ki je nepričakovano v zadnjem trenutku svojo ekipo popeljal do zmage Superbowla. Palinova je njegovo zgodbo uporabila kot metaforo za možnost zmage republikancev kljub neugodnim napovedim.

Metonimija

V analiziranih besedilih smo zasledili nekaj tipičnih primerov metonimije. Takšen je na primer izraz ›Bela hiša«, kjer v jeziku namesto osebe, ki v zgradbi prebiva, oziroma funkcije te konkretne osebe, uporabimo ime zgradbe same. Če rečemo, da je Bela hiša nekaj sporočila, mislimo seveda na urad predsednika ZDA. V kontekstu volitev se ta izraz pojavi zlasti v smislu cilja oziroma destinacije; ›priti v Belo hišo« (1a–č) oziroma ›vseliti se v Belo hišo« (2a–b).

- (1a) je v Belo hišo prišel kandidat
- (1b) *McCain's path to the White House* (slo. McCainova pot v Belo hišo)
- (1c) *possibilità che un nero salga alla Casa Bianca* (slo. možnost, da črnc pride v Belo hišo)
- (1č) *u utrci za Bijelu kuću* (slo. v tekmi za Belo hišo)
- (2a) *Il prossimo inquilino alla Casa Bianca* (slo. naslednji stanovalec Bele hiše)
- (2b) *wer als 44. Präsident ins Weiße Haus einzieht* (slo. kdo se bo vselil v Belo hišo kot 44. predsednik)
- (3) *Chicago ide u Bijelu kuću* (slo. Chicago gre v Belo hišo)
- (4) *recapture the White House* (slo. ponovno osvojiti Belo hišo)

V tem primeru bi metonimijo lahko razširili, in sicer ne gre več zgolj za zamenjavo zgradbe in osebe, temveč imamo opravka z metonimičnim razmerjem med dvema dejanjema, pri čemer je ›priti v Belo hišo« del širšega dejanja ›zmagati na volitvah«. Gre torej za večbesedno metonimijo. Zanimiv je tudi zgled (3), v katerem bi lahko govorili o dvojni metonimiji, in sicer o kraju namesto prebivalca tega kraja in o fizičnem

prihodu na določen kraj namesto začetka opravljanja določene funkcije. Za zgled (4) pa bi lahko zaključili, da je izraz ›osvojiti Belo hišo‹ obenem metafora in metonimija oziroma metonimija znotraj metafore, saj gre tudi za jezikovno realizacijo metafore VOLITVE SO BOJEVANJE.

Poleg omenjenih smo zasledili še nekaj klasičnih primerov metonimije, kot so kraj namesto delovnega telesa (Washington namesto ameriški kongres), država namesto njenih prebivalcev (Amerika namesto ameriško prebivalstvo) ipd. Čeprav se nismo posebej poglobljali v analizo metonimije v izbranih besedilih (lahko bi na primer analizirali pogostnost rabe metonimičnih sredstev med jeziki), lahko zaključimo, da na ravni tipičnih primerov metonimij v predvolilnem diskurzu ni videti večjih razlik med analiziranimi jeziki.

Izvirne metafore

V gradivu smo zasledili številne primere izvirnih metafor, ki se nanašajo na posamezne osebe, vpletene v predvolilno delovanje, med katerimi izstopajo zlasti predsedniška kandidata John McCain in Barack Obama ter podpredsedniška kandidatka Sarah Palin, medtem ko je demokratski podpredsedniški kandidat v besedilih deležen veliko manj izvirnih metafor. Johna McCaina so mediji pogosto označevali z izrazom *maverick* (teliček brez matere oziroma človek, ki je nekonformist in individualist), kar je spodbujala zlasti njegova lastna kampanja, in pa ›Bushev klon‹, kot so ga poskušali prikazati njegovi nasprotniki. Baracka Obama so označevali kot mesijo, komunista in tekmovalca, ki se vnaprej veseli zmage, medtem ko je iz analiziranih besedil razvidno, da je bila največ izvirnih metafor deležna Sarah Palin, ki so jo na različnih mestih označili kot divo, pepelko, grešnega kozla in pitbula s šminko.

Če smo pri konceptualnih metaforah ugotovili, da so v različnih jezikih zelo različno jezikovno realizirane, pa lahko za izvirne metafore zaključimo, da so običajno neposredno prevedene v druge jezike. Ugotovili smo že, da so izvirne metafore ravno tako primeri realizacij konceptualnih metafor kot konvencionalni metaforični izrazi. Metafora ›Sarah Palin je pitbul s šminko‹ je tako realizacija pogoste konceptualne metafore ČLOVEK JE ŽIVAL.

Sklep

Kontrastivna analiza konceptualnih metafor in njihovih jezikovnih realizacij v člankih, ki poročajo o predvolilnem obdobju ameriških volitev novembra 2009, je potrdila podtezo, ki smo jo postavili na začetku,

in sicer da za predvolilno delovanje v omenjenih jezikih prevladujeta metafori *VOLITVE SO BOJEVANJE* in *VOLITVE SO (ŠPORTNO) TEKMOVANJE*. V analiziranem gradivu smo prepoznali številne primere metaforičnih jezikovnih izrazov, ki podpirajo ti dve metafori. Od vseh prepoznanih metaforičnih izrazov, ki se nanašajo na predvolilno delovanje, s poudarkom na razmerju med izbranimi volilnima kandidatom, so po številu primerov izstopali tisti, katerih izhodiščni domeni sta bojevanje in tekmovanje. Na osnovi tega lahko zaključimo, da je predvolilno delovanje v (ameriški) angleščini, slovenščini, nemščini, italijanščini in hrvaščini v večji meri konceptualizirano kot bojevanje oziroma tekmovanje.

Rezultati primerjave metafor v različnih jezikih so potrdili tudi drugo podtezo, in sicer da kljub enakim prevladujočim konceptualizacijam obstajajo med jeziki pomembne razlike, ki odražajo kulturne variacije tako na konceptualni ravni kot na ravni konkretnega jezikovnega izražanja. Opazili smo različne dimenzije variiranja med analiziranimi jeziki, pri čemer izstopajo zlasti razlike v terminologiziranju metaforičnih izrazov ter številne variacije v izhodiščni domeni.

Lahko bi rekli, da ko metafora umre, postane termin. V razpravi o mrtvih, mirujočih in živih metaforah se nam pokaže pomembna dimenzija konceptualnih metafor, in sicer to, da konceptualne metafore združujejo vse ravni jezikovnih realizacij, od terminološko motiviranih terminov do izvirnih metafor. Domnevali smo, da v določenem kontekstu (na primer na ravni besedila) mrtve metafore lahko »oživijo« in jih zaznavamo kot žive, ali vsaj mirujoče, in s tem ponovno pridobijo metaforični naboj.

Poleg teh dveh dimenzij, ki nam omogočata pomemben vpogled v različne načine razmišljanja o volitvah, je analiza izbranih besedil pokazala še nekatere druge vidike, ki nam pomagajo odkrivati načine strukturiranja naše vednosti o predvolilnem delovanju, kot so izvirne metafore, metonimija in uporaba metaforičnih konceptov kot dela predvolilne strategije.

8.2 Diskurz slovenskih volitev leta 2008 (študija primera)

Primerjava ameriških in slovenskih volitev

V tem poglavju bomo poskušali odgovoriti zlasti na dve vprašanji, in sicer ali obstajajo razlike med slovenskim in ameriškim predvolilnim diskurzom in na kakšen način se te morebitne razlike manifestirajo. Za razliko od prejšnjega poglavja, v katerem smo analizirali predvolilni di-

skurz, povezan z ameriškimi volitvami, z vidika različnih jezikov, smo se v tem delu osredotočili na predvolilni diskurz slovenskih volitev leta 2008, ki smo ga nato primerjali z rezultati iz prejšnjega poglavja. Obravnavali bomo variacije na temelju primerjave dveh vidikov. Prvič, primerjava med ameriškimi predvolilnim diskurzom, povezanim z ameriškimi volitvami 2008, in slovenskim predvolilnim diskurzom, povezanim s slovenskimi volitvami 2008. Pri tem predpostavljamo, da bo do variiranja prišlo tudi zaradi razlik v volilnih sistemih, razdelitve političnega prostora in raznih praks, povezanih s predvolilno dejavnostjo v obeh državah. Drugič, primerjali bomo tudi pojmovanje ameriških in slovenskih volitev z vidika slovenskega jezika. Drugače rečeno, preverili bomo, ali obstajajo razlike med predvolilnima diskurzoma, povezanima z ameriškimi oziroma slovenskimi volitvami v slovenščini.

Slovenski in ameriški volilni in politični sistem

Med slovenskim in ameriškimi volilnim in političnim sistemom obstajajo pomembne razlike, ki se odražajo tudi v političnem diskurzu. Omenili bomo tri področja razlikovanja, ki so relevantna za našo razpravo, in sicer število pomembnih političnih strank, vlogo oziroma funkcijo predsednika države in volitve predsednika države.

Prvič, za Združene države Amerike je značilen dvostrankarski sistem, kar pomeni, da imamo dve prevladujoči politični stranki, tj. demokratsko in republikansko, in nekaj bistveno manjših, ki nimajo večje politične moči. Demokratska in republikanska stranka sta tradicionalno tako dobro organizirani in uveljavljeni, in težko si je predstavljati, da bi katerakoli druga stranka lahko dosegla primerljiv uspeh na nacionalni ravni. Po drugi strani pa imamo v slovenskem političnem prostoru več pomembnih političnih strank, in čeprav se pred koncem volitev običajno samo dve borita za prevladujoče število glasov volivcev, nobena od teh dveh sama ne more sestaviti vlade, temveč je nujno oblikovanje koalicij med strankami. To nedvomno vpliva tudi na konceptualizacijo volitev v teh dveh državah. Na jezikovni ravni se to kaže v določenih jezikovnih realizacijah metafor. Pri realizacijah metafore *VOLITVE SO BOJEVANJE* v povezavi slovenskim političnim prostorom na primer najdemo izraze, kot so ›mnogoboj‹ in ›sprememba razmerja sil‹, ki jih ne moremo povezati z ameriškimi volitvami, kjer kvečjemu lahko govorimo o ›dvoboju‹.

Druga pomembna razlika je povezana z vlogo predsednika države. Po ameriški ustavi je predsednik države tudi predsednik vlade, kar pomeni,

da ima v nasprotju s predsednikom Slovenije tudi izvršilno oblast. V tem smislu je funkcija predsednika ZDA v vseh pogledih najpomembnejša v državi, medtem ko je funkcija predsednika Slovenije, za katerega velja, da predstavlja Republiko Slovenijo in je vrhovni poveljnik njenih obrambnih sil, bistveno manj izpostavljena. Lahko bi rekli, da je funkcija predsednika ZDA v Sloveniji razdeljena med predsednikom vlade in predsednikom države. Zaradi tovrstne vloge predsednika v ZDA ima njegova funkcija tudi močan simbolni pomen. S tem je na primer povezan pomen Bele hiše kot bivališča predsednika, ki je skozi zgodovino postalo eden vidnejših simbolov ZDA. Vse to se seveda odraža tudi v jeziku. V prejšnjem poglavju smo na primer ugotovili, da je izraz ›osvojiti Belo hišo‹ v osnovi metonimija, pri kateri imamo del dogodka (vselitev v predsedniško bivališče) za celoten dogodek (prevzeti funkcijo predsednika). Glede na to, da v Sloveniji predsedniška funkcija ni povezana z določenim vnaprej predvidenim bivališčem, bi bila ta metonimija v povezavi s slovenskimi predsedniškimi volitvami nesmiselna.

Za razliko od slovenskih volitev, v ameriških predsedniških volitvah med kandidati za predsednika ne zmaga tisti, ki dobi večino glasov vseh volivcev, temveč tisti, ki dobi večino elektorskih glasov, pri čemer je število elektorskih glasov določene države odvisno od števila okrožij, ki so povezana s številom prebivalstva v določeni državi. Če torej predsedniški kandidat dobi večino glasov volivcev v posamezni zvezni državi, dobi vse elektorske glasove te zvezne države. Zato je cilj kandidatov boriti se za vsako zvezno državo posebej, kar se odraža tudi v političnem diskurzu, v katerem so nekatere zvezne države *battleground states* (›države bojišča‹), ki jih mora kandidat ›osvojiti‹. Gre za specifične realizacije metafore VOLITVE SO BOJEVANJE, ki ne ustrezajo kontekstu slovenskih volitev.

Razvrščanje metafor

Pri analizi ameriškega volilnega diskurza se je pojavilo vprašanje razvrščanja metafor, zlasti glede na izhodiščno domeno in pa v smislu prepletanja metaforičnega in dobesednega. Tudi pri analizi slovenskega predvolilnega diskurza smo opazili primere prvega, medtem ko primerov prepletanja dobesednega in metaforičnega nismo našli. Naslednja zgleda prikazujeta dve prevladujoči težavi pri razvrščanju metafor.

- (1) V bolj krčeviti bitki, ki se je pred našimi očmi začela odvijati v finalu tega mandata, ni šlo za to, da nisem imel moči, da bi se vpel v ta konflikt, temveč nisem želel biti del tega.

(2) Kaj bo vaš zadnji adut pred volitvami?

Pri zgledu (1) bi lahko govorili o križanju metafor oziroma o hkratni uporabi dveh izhodiščnih domen, tj. domene tekmovanja in domene bojevanja. Izraza ›krčevita bitka‹ in ›se je začela odvijati‹ nedvomno izhajata iz domene bojevanja, medtem kot je izraz ›finale‹ iz domene tekmovanja. Ugotovili smo že, da sta s širše zgodovinske perspektive ti dve domeni povezani in da med njima obstaja metonimično razmerje.

Pri zgledu (2) gre za vprašanje, v katero domeno bi uvrstili leksem ›adut‹. V SSKJ imamo pod geslom ›adut‹ dva pomena; prvi se nanaša na igre na srečo oziroma kartanje (gre za klicano barvo pri kartanju, ki jemlje), medtem ko je drugi, preneseni pomen ›učinkovito sredstvo, dober pripomoček za uspeh‹. Preneseni pomen besede ›adut‹ je konvencionalna metafora, ki se je uveljavila v različnih konceptualnih domenah, na primer v poslovnem svetu, kjer je ›poslovni adut‹ neka konkurenčna prednost, v politiki, kjer je adut lahko določena znana oseba ali poteza, ali v športu, kjer je adut lahko na primer izvrsten igralec. Glede na konvencionalizirano rabo tega leksema bi lahko zaključili, da je ›adut‹ tako del domene iger na srečo kot drugih domen, v katerih se je udomačil. Vprašanje, ki se na tem mestu postavlja je, ali je beseda ›adut‹ v zgledu (2) del jezikovne realizacije metafore VOLITVE SO IGRE NA SREČO, ali VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE. Ena od možnih razlag je, da je glede na razširjenost metafore tekmovanja v predvolilnem diskurzu beseda ›adut‹ po metaforični poti prešla v domeno športa, kjer je nadalje postala del metaforične realizacije metafore VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE. Obstaja pa še druga razlaga, in sicer ta, da je preneseni pomen izrazov, kot so ›biti adut za nekaj‹, ›imeti aduta v rokah‹ ipd. ustaljen v jeziku kot fraza in da ni neposredno povezan z določeno domeno. Obenem pa domnevamo, da je ›branje‹ takšnega idiomatskega izraza odvisno od prevladujoče metafore v določenem kontekstu, v našem primeru v analiziranih besedilih. Če je torej prevladujoča metafora VOLITVE SO TEKMOVANJE, domnevamo, da bo tudi jezikovna realizacija v (2) dojeta kot del te metafore. S tem je povezan tudi zgled (3).

(3) zunaj parlamenta pa so ostali Milan Zver, Dimitrij Rupel, Dragutin Mate

Če zgled (3) analiziramo izven konteksta, v katerem je bil vključen, bi ga težko povezali izključno z domeno športa. Če pa upoštevamo, da je ta primer uporabljen v širšem kontekstu, v katerem prevladuje metafora

VOLITVE SO ŠPORTNO TEKMOVANJE, potem lahko izraz ›ostati zunaj parlamenta‹ povežemo z ›ostati zunaj kvalifikacij‹. To potrjuje tudi nekoliko širši kontekst, iz katerega je razvidno, da gre za domeno tekmovanja (to potrjujejo izrazi ›izidov‹, ›je uspelo priti‹, ›je uspelo‹).

- (4) Včerajšnje volitve so (po neuradnih rezultatih, ko sta bili prešteti približno dve tretjini glasovnic) pri razdelitvi poslanskih sedežev prinesle kar nekaj bolj ali manj presenetljivih izidov. Tako je pri SDS za zdaj v parlament uspelo priti samo ministroma Vasku Simonitiju in Andreju Vizjaku. Zunaj parlamenta pa so ostali Milan Zver, Dimitrij Rupel, Dragutin Mate, eden najpopularnejših ministrov Gregor Virant ter Žiga Turk. Zato pa je uspelo kar dvema državnima sekretarjema iz kabineta predsednika vlade Janeza Janše, Aleksandru Zornu in Vinku Gorenaku.

Variacije v izhodiščni domeni

VOLITVE SO BOJEVANJE

V analiziranem gradivu smo zasledili številne jezikovne realizacije te metafore, med katerimi so tako mrtve metafore, npr. ›predvolilna kampanja‹, kot tudi žive, npr. ›strnitev vrst okoli vodje Janeza Janše‹ ali ›krčeviti bitki, ki se je pred našimi očmi začela odvijati v finalu tega mandata‹. Med pogostejše realizacije metafore v obliki stalnih besednih zvez smo poleg ›predvolilne kampanje‹ zasledili še izraze ›predvolilni spopad‹, ›predvolilni boj‹, ›soočenje kandidatov‹, ›politični obračun z opozicijo‹, ›mobilizacija levice/desnice‹, ›politični nasprotniki‹, ›strankarski bloki‹ ipd. Glede na to, da gre za konvencionalne izraze, ki so se uveljavili v predvolilnem diskurzu, bi lahko v tem primeru govorili o predvolilnem žargonu, ki ga zasledimo zlasti v medijih. Torej lahko zaključimo, da je bila metafora VOLITVE SO BOJEVANJE med prevladujočimi tudi v predvolilnem diskurzu slovenskih volitev leta 2008.

Vendar obstajajo v primerjavi z ameriškimi volitvami pomembne razlike. Najprej velja poudariti, da je v angleščini ta metafora veliko bolj vpeta v predvolilni žargon in terminologijo, povezano z ameriškimi volitvami. V prejšnjem poglavju smo ugotovili, da so za ameriški predvolilni diskurz značilni številni metaforično motivirani termini, kot je na primer izraz *battleground state*, ki pa v slovenskem prevodu deluje kot žive metafore.

S tem je povezana tudi druga pomembna razlika, in sicer ta, da je v

slovenščini metafora *VOLITVE SO BOJEVANJE* v smislu nekonvencionalnosti bolj aktivna kot v angleščini. To nazorno dokazuje uporaba narekovajev za ključne besede v jezikovnih realizacijah metafore, ki je v slovenščini pogosta:

- (1a) v tej predvolilni ›vojni‹
- (1b) morebitni ›preboj‹ manjših strank
- (1c) volivcem zelo znane ›nasprotnike‹ bo v svojem okraju imel tudi Dušan Kumer
- (1č) bosta njegov kolega Milan M. Cvikel in podpredsednik s D Igor Lukšič v Ljubljani za Bežigradom ›bila boj‹ z Gregorjem Golobičem
- (1d) ›paradne konje‹ stranke pomeni 86 kakovostnih kandidatov

Gre torej za pomembno variacijo med jezikoma, če upoštevamo dejstvo, da se tako v slovenščini kot v angleščini narekovaji uporabljajo tudi za označevanje nekonvencionalnih pomenov besed.

VOLITVE SO TEKMOVANJE

Rezultati analize so pokazali, da je metafora *VOLITVE SO TEKMOVANJE* glede na število različnih jezikovnih realizacij najpogostejša metafora v analiziranih besedilih. Za večino jezikovnih realizacije te metafore velja, da je zanje nemogoče opredeliti natančno obliko športa, na katero se nanašajo. Gre namreč za izraze, ki bi jih lahko uporabili za številne vrste športnih aktivnosti, kot so ›tesen izid‹, ›boj za prvo mesto‹, ›doseči dober rezultat‹, ›biti v vodstvu‹. To velja tudi za zgled (2), kjer je izraz ›ubraniti mandat‹ povezan z ›ubraniti naslov‹ ali ›ubraniti zlato medaljo‹ v različnih vrstah športa.

- (2) ubranil je prvi mandat in za las izgubil drugega

V primeru ameriških volitev smo sklepali, da so nekoliko bolj poudarjene domene teka, hitrostne vožnje in konjskih dirk, zlasti zaradi pogostih izrazov *running mate* (›sotekač‹) in *race* (›dirka‹). V kontekstu slovenskih volitev pa ugotavljamo, da se večina omenjenih izrazov lahko uporablja v povezavi z zelo različnimi športi, kot na primer tek, smučanje, jadranje ali druge vrste športa. V gradivu smo zasledili le nekaj primerov, kjer je športna disciplina eksplicitna, in sicer tek v (3a), preskakovanje ovir v (3b) in boks v (3c–d).

- (3a) Bajuk je dodal, da je njihova pot tek na dolge proge ter da se nikogar ne bojijo.

- (3b) konceptualni prelom, ki po mojem mnenju pomeni preskok ovir
- (3c) SDS je bila deležna številnih udarcev pod pas
- (3č) med nizkimi udarci, ki jih je bila v predvolilni kampanji deležna stranka je šlo po njegovem za nepošteno predvolilno tekmo in udarce pod pas
- (3d) Ali lahko v teh dneh pričakujemo tudi grobe udarce?

Poleg teh smo zasledili še šest jezikovnih realizacij metafore, iz katerih je razvidno, da ne gre za individualni, temveč za moštveni (ekipni) šport, čeprav ni jasno, ali je mišljen nogomet, košarka, rokomet ali katera druga disciplina.

- (4a) vprašanje o primerjavi ekip, ki jih ponujamo za naslednje volitve
- (4b) predstavili ste ministrsko ekipo, ki pa še ni celovita
- (4c) to je ekipa, ki je uspešno vodila Evropsko unijo
- (4č) vrsta kritik na račun alternativne ministrske ekipe

V tem primeru bi lahko govorili o medkulturni variaciji, saj smo za ameriške volitve ugotovili, da prevladuje domena individualnega športa. Ta ugotovitev je povezana tudi z ameriškim volilnim sistemom, po katerem je pozornost na koncu vedno usmerjena na dva predsedniška kandidata, ki predstavljata svojo stranko, in njuna podpredsedniška kandidata, manj pa na druge člane politične stranke, medtem ko je v slovenskem političnem prostoru, kjer običajno nista v ospredju zgolj dve stranki, večji pomen na skupini vidnejših članov strank.

VOLITVE SO POTOVANJE

Kot smo že ugotovili v prejšnjih poglavjih, so metafore, pri katerih je izhodiščna domena POT ali POTOVANJE, pogoste in se navezujejo na zelo različne ciljne domene. VOLITVE SO POTOVANJE je bila tretja najpogostejša metafora v analiziranem gradivu. Raznovrstne jezikovne realizacije metafore kažejo na precejšnjo sistematičnost meddomenskih ustrežanj, kar je razvidno iz spodnjih primerov (5a–h). V (6a–b) pa imamo izjavi predsednika Republike Slovenije, v katerih je ravno tako prisotna metafora VOLITVE SO POTOVANJE.

- (5a) poti do volivcev in koalicij
- (5b) bodo Slovenijo usmerile nazaj na pravo pot

- (5c) v drugem delu sta se kandidata ustavila predvsem na temi gospodarskega razvoja
- (5č) Minister Virant tri dni pred državnozborskimi volitvami hodi od enega do drugega in obljublja višje plače
- (5d) zaupanje v našo stranko pomeni glas v isto smer
- (5e) je SDS pred štirimi leti stopila na novo pot, nanjo pa popeljala tudi Slovenijo
- (5f) se je največji delež volivcev začel seliti k Pahorju
- (5g) če bomo šli po pravi poti, pa lahko nadaljujemo z znatno gospodarsko rastjo, ki bo prehitevala povprečje Evropske unije.
- (5h) ljudem bom skušal pojasniti, da smo na križišču
- (6a) »Vsake volitve so v svojem bistvu izbira med različnimi pogledi na sedanost in različnimi vizijami prihodnosti. Jasno je, da vsi želimo naprej. Vprašanje pa je – kam.«
- (6b) »To ni pot, po kateri smo začeli hoditi, ko se je rodila slovenska država . . .«

Pri analizi ameriških volitev smo ugotovili, da ima domena poti/potovanja pomembno vlogo pri konceptualizaciji volitev. V kontekstu slovenskih volitev pa je ta metafora dobila še prav poseben pomen, saj je bila kot taka celo predmet politične razprave oziroma kritike. Predsedniški kandidat Janez Janša je v svoji kampanji pogosto uporabil izraz »prava pot«, kar so njegovi politični nasprotniki označili kot obliko dogmatizma, kot prepričanje, da je zgolj ena (njihova) pot prava, kar naj bi pomenilo, da so vse druge zgrešene in zato nesprejemljive.

Vpliv metafore poti na konceptualizacijo volitev v slovenščini je moč zaznati tudi v izrazu »volilna sopotnica«, ki so ga slovenski mediji uporabili pri poročanju o ameriških volitvah. V angleškem gradivu je ekvivalent temu izrazu predvolilni termin *running mate* (»sotekačica«).

S konceptom poti je povezana tudi najpogostejša metonimija v slovenskem gradivu. Izraza, kot sta »priti v parlament« in »priti na čelo vlade« izražata metonimično razmerje, v katerem imamo del aktivnosti namesto celotne aktivnosti. Pri analizi ameriških volitev smo ravno tako zasledili metonimično razmerje (v vseh obravnavanih jezikih), in sicer v jezikovnih realizacijah »osvojiti Belo hišo«, »pohod na Belo hišo« in podobno. Če primerjamo izraze, povezane s slovenskimi volitvami,

in tiste, ki se nanašajo na ameriške volitve, opazimo pomembno variacijo med obema kulturama. Namreč, kot smo že ugotovili, ameriške in slovenske volitve izhajajo iz dveh različnih volilnih sistemov, kar se odraža tudi v različnih vlogah in pristojnostih izvoljenih organov in s tem različnim poudarkom predvolilne kampanje. Izraza ›osvojiti‹ in ›pohod na‹ jasno izhajata iz domene bojevanja, kar potrjuje vseprisotnost metafore *VOLITVE SO BOJEVANJE* v ameriški kulturi. Jasno je tudi, da v kontekstu slovenskih volitev ne bi mogli govoriti o ›osvajanju‹ ali o ›pohodu na‹ nek določen kraj ali stavbo, saj bivališče predsednika Republike Slovenije, ki bi lahko bilo ekvivalent Beli hiši v slovenskem sistemu, ni neka za ta namen predvidena stavba,⁴ niti nima simbolnega značaja kot takega.

Če v povezavi z ameriškiimi volitvami izstopa metonimija ›osvojiti Belo hišo‹, je v slovenščini poudarek na ›poti‹ v državni zbor oziroma v vlado. S tem je tudi povezana metonimija ›sedeti v državnem zboru‹ v zgledih (7a–b).

(7a) pravilen izbor ljudi, ki bodo sedeli v državnem zboru

(7b) bo brez sedeža v parlamentu ostal tudi predsednik *DESUS*

Dimenzija posameznika

V analiziranem gradivu smo zasledili dva primera variacije znotraj metafore, ki izhajata iz dimenzije posameznika. V prvem primeru gre za učinkovit politični diskurz, ki ga uporablja politik za prepričevanje svoje volilne baze. V njem lahko prepoznamo metaforo *VOLITVE SO POLJEDELSTVO* in jezikovne realizacije metafore v izrazih ›pričakovati bogato žetev‹, ›leto bo rodovitno in plodno‹, ›ujme‹, s tem pa je povezana tudi primera ›stranka je kot drevo, ki ima globoke korenine‹. Pri tem je pomembno, da je posameznik, ki to metaforo uporablja, predsednik Slovenske ljudske stranke, ki ima tradicionalno močno podporo pri kmečkem prebivalstvu. Učinek metafore z izhodiščno domeno poljedelstva je na ciljno občinstvo gotovo veliko večji, kot če bi v tem primeru uporabili metaforo z neko drugo izhodiščno domeno, npr. športa.

- (1) Predsednik *SLS* Bojan Šrot je danes na 17. taboru stranke v Celju povedal, da prihodnjo nedeljo na volitvah v državni zbor pričakuje bogato žetev, in verjame, da bo letošnje leto za stranko rodovitno in plodno. Spomnil je, da so letos

4. Sedanji predsednik Republike Slovenije namreč stanuje v lastniškem stanovanju v večstanovanjski zgradbi.

preživljali tudi politične ujme in kakšen prepih v »domači hiši«, toda močna in trdna SLS je vse to preživela. Šrot je dejal, da je stranka kot drevo, ki ima globoke korenine, in opozoril, da so se tisti, ki so trdili, da bo SLS postala le del zgodovine, krepko zmotili.

V drugem primeru dimenzije metaforičnega variiranja glede na posameznika je v ospredju poročanje časopisa, ki metaforo VOLITVE SO BOJEVANJE namensko poveže s konkretnim posameznikom, in sicer v tem primeru z ministrom za obrambo.

(2a) je bil kot minister za obrambo ves čas tarča napadov

(2b) minister za obrambo se mora znati dobro braniti

Če realizacijo metafore v (2a) lahko jemljemo kot naključje, saj bi izraz »biti tarča napadov« lahko uporabili za kateregakoli drugega politika, pa je zgled (2b) nazoren primer dimenzije posameznika. Iz izjave namreč sledi, da se mora za razliko od ostalih ministrov znati minister za obrambo »dobro braniti«, kar pomeni, da njegova funkcija to nekako predpostavlja. Gre za dimenzijo posameznika, ki bi jo lahko aplicirali tudi na druge sorodne primere. Za ministra za transport, ki je uspešno speljal težak projekt, bi lahko na primer rekli, da je dobro vozil po ostrih ovinkih, ali da je minister za šolstvo, ki ni uspel skleniti dogovora s sindikati, padel na izpitu.

Preferenčne konceptualne metafore

V analiziranem gradivu, ki je povezano s slovenskimi volitvami, smo zasledili nekaj jezikovnih realizacij metafore VOLITVE SO VREME. Gre za primer preferenčne metafore, saj ji glede na število jezikovnih realizacij, povezanih s slovenskimi volitvami, slovenščina daje očitno prednost.

- (a) volilno telo je spremenljivo
- (b) so letos preživljali tudi politične ujme in kakšen prepih v »domači hiši«, toda močna in trdna SLS je vse to preživela
- (c) prvak SDS ne dvomi, da bo v ponedeljek posijalo rumeno sonce, se pokazalo modro nebo in zavela hladna burja, ki da bo razkadila meglo nad tranzicijskimi močvirji.
- (č) bo po 21. septembru še zelo vroče
- (d) je v preteklem mandatu prišlo do političnega cunamija

V analizi ameriških volitev poleg izraza ›volilna napoved‹, ki se je v povezavi z volitvami uveljavil kot pogosta besedna zveza, nismo zasledili drugih jezikovnih izrazov omenjene konceptualne metafore, iz česar lahko zaključimo, da je metafora, na osnovi katere so volitve konceptualizirane prek izhodiščne domene vremena, značilna zlasti za slovenske volitve.

Sklep

Rezultati analize slovenskih člankov, povezanih s predvolilnim diskurzom, in pa primerjave slovenskega in ameriškega predvolilnega diskurza so pokazali dva pomembna vidika metaforičnega variiranja.

Prvič, konceptualizacija volitev, ki se kaže v predvolilnem diskurzu, se lahko razlikuje glede na obravnavani politični in volilni sistem. Ugotovili smo, da so metafora *VOLITVE SO BOJEVANJE* in njene posamezne realizacije (npr. *battleground states*) povezane z ameriškim političnim in volilnim sistemom. Ravno tako velja za določene konceptualizacije, ki izhajajo iz domene športa, saj določene oblike športnega udejstvovanja bolj ustrezajo slovenskim kot ameriškim volitvam (npr. ekipni šport).

Drugič, variacije lahko zaznamo tudi v stopnji ›konvencionalnosti‹ določene metafore. Čeprav smo tako v angleščini v zvezi z ameriški volitvami kot v slovenščini v zvezi s slovenskimi prepoznali metaforo *VOLITVE SO BOJEVANJE*, smo obenem ugotovili, da je ta metafora veliko bolj konvencionalna v ameriškem predvolilnem diskurzu, kjer smo zasledili številne primere s tem povezane metaforično motivirane predvolilne terminologije. V slovenskem volilnem diskurzu pa so številni metaforični izrazi, ki potrjujejo to metaforo, v narekovajih.

9 Zaključek

Poglavitni namen pričujočega dela je bil ugotoviti, ali obstajajo med različnimi jeziki variacije v metaforični konceptualizaciji volitev, ki imajo kulturne razsežnosti. Za ta namen sta se izkazala kot uporabna zlasti dva teoretična okvirja, ki v ospredje postavljata preučevanje metafor kot načina organizacije konceptualne strukture, in sicer konceptualna teorija metafore ter kritična analiza metafore. Prvi del monografije predstavlja kratek pregled kognitivnega jezikoslovja kot širšega področja raziskovanja, v okviru katerega se je razvila konceptualna teorija metafore. Glede na osrednjo vlogo, ki jo preučevanje metafore igra v kognitivnem jezikoslovju, se je izkazalo, da je splošno poznavanje temeljev tega področja neizogibno za razumevanje metaforičnih konceptov v političnem diskurzu. Posebno pozornost smo posvetili tistim razpravam, ki osvetlujejo vlogo metafore pri strukturiranju človekovega konceptualnega sveta. Drugi del je osredotočen na pomen metafor v družbeni realnosti. Ugotovili smo, da se preučevanje metafor z vidika kognitivnega jezikoslovja prepleta s prizadevanji kritične analize diskurza (in v okviru te kritične analize metafore), ki poudarja pomen ponavljajočih se metaforičnih vzorcev kot nosilcev ideoloških vsebin. Za odkrivanje vloge metafor v predvolilnem diskurzu je nujno razumevanje pomena metafor v širšem družbenem diskurzu, pri čemer smo izpostavili zlasti politični in gospodarski diskurz kot prevladujoča elementa družbenega življenja. Da je metafora predvsem konceptualni fenomen in ne zgolj jezikovni, smo poskušali dokazati tudi z razpravo o multimodalnih metaforah, kjer smo analizirali številne neverbalne realizacije metafor.

Ugotovili smo, da je glede na predmet raziskovanja edino smiselno upoštevati interdisciplinarni oziroma t. i. transdisciplinarni pristop, saj lahko le na ta način zaobjamemo številne vidike, ki so ključni za razumevanje bistva metaforičnega izražanja v predvolilnem diskurzu. Če je na eni strani pomembno dojeti, kako metafore prek jezika zrcalijo konceptualno strukturo, kar nam omogoča kognitivni pogled na metaforo, je po drugi strani ravno tako bistveno, da razumemo, na kakšen način metafore odražajo družbeni vidik človeškega izkustva, ki se pogosto kaže

v uporabi metafor kot orodij moči in sredstev za širjenje določene ideologije.

Model kontrastivne analize, ki smo ga razvili v sedmem poglavju, smo testirali v raziskavi v obliki dveh študij primera, v katerih smo analizirali predvolilni diskurz v različnih jezikih. Opozorili smo na številne težave, na katere lahko naletimo pri tovrstnem preučevanju, kot sta razvrščanje metafor in določanje metaforičnih izrazov na jezikovni ravni. Razpravljali smo tudi o pomanjkljivostih korpusne analize pri kontrastivnem preučevanju metafor.

Rezultati raziskave so potrdili tezo, ki smo jo postavili v uvodu, saj smo ugotovili številne primere medjezikovnega in medkulturnega variiranja. Med pomembnejšimi zaključki velja izpostaviti zlasti štiri ugotovitve. Prvič, v primeru ameriških volitev prihaja med različnimi jeziki do variiranja pri stopnji konvencionalnosti jezikovnih realizacij konceptualnih metafor. Številni primeri iz analiziranega gradiva namreč kažejo, da je za (ameriško) angleščino značilna izrazito sistematična metaforično motivirana predvolilna terminologija, ki je drugi analizirani jeziki ne poznajo (kar je na primer razvidno iz pogoste uporabe narekovanj v slovenščini za metaforične termine, povezane z domeno bojevanja). Drugič, čeprav sta v vseh analiziranih jezikih prevladovali konceptualni metafori *VOLITVE SO BOJEVANJE* in *VOLITVE SO TEKMOVANJE*, smo v okviru izhodiščne domene odkrili številne primere variiranja, in sicer tako med jeziki (in kulturami) kot znotraj posameznega jezika oz. kulture. Variiranje med jeziki je bilo moč opaziti zlasti v obliki preferenčnih metafor, kjer smo na primer ugotovili, da v primerjavi s preostalimi jeziki nemščina daje določeno prednost metaforam, povezanim z domeno bojevanja, in alternativnih metafor, zlasti metafore *PREDSEDNIŠKI KANDIDAT JE MESIJA*, ki smo jo zasledili v angleščini. Poleg variiranja na medjezikovni ravni smo zasledili še primere variacij glede na posameznika in različne oblike bojevanja in tekmovanja. Z izjemo posameznih zgledov večjega variiranja med jeziki pri obliki bojevanja in tekmovanja nismo zaznali. Pri tem velja omeniti le izrazito sistematičnost metafore nižje ravni *VOLITVE SO OSVAJANJE OZEMLJA*, ki smo jo zasledili le v angleškem gradivu. Tretjič, pri primerjavi rezultatov analize člankov, povezanih s slovenskimi in ameriškiimi volitvami, smo ugotovili, da se predvolilni diskurz razlikuje glede na obravnavani politični in volilni sistem. V tem smislu se metafore v slovenskem predvolilnem diskurzu v kontekstu slovenskih volitev razlikujejo od metafor v istem diskurzu v kontekstu ameriških volitev. Iz tega sledi,

da so metaforične konceptualizacije v diskurzu neizogibno povezane s konkretnim kontekstom, iz katerega izhaja posamezni diskurz. Četrtrič, pri interpretaciji rezultatov smo ugotovili, da je smiselno upoštevati več kriterijev hkrati, kot so pogostnost ključnih besed, različnost jezikovnih realizacije metafor in stopnja konvencionalnosti metafor.

Ključno vprašanje, ki izhaja iz omenjene raziskave, se glasi: ali zato, ker v različnih jezikih uporabljamo različne konceptualne metafore, tudi različno dojemamo volitve? Izhajajoč iz kritične analize diskurza, ki poudarja ideološko naravo in funkcijo konceptualnih metafor, domnevamo, da razlike v konceptualiziranju volitev prek metafor izražajo različno razumevanje tega družbenega fenomena. Pri tem je smiselno poudariti, da bi preučevanje predvolilnih diskurzov, ki so kulturno in jezikovno bolj oddaljeni, kot na primer japonski in ameriški predvolilni diskurz, gotovo pokazalo drugačne oblike variiranja. Poskušali smo opozoriti na ideološke implikacije, ki se v političnem diskurzu zrcalijo skozi metafore. Ena od ključnih dilem, za katero verjamemo, da jo je smiselno nadalje preučevati, je povezana z vprašanjem prenašanja konceptov med kulturami. V našem kontekstu bi se lahko na primer vprašali, ali ni domena bojevanja, ki smo jo zasledili pri vseh predvolilnih diskurzih analiziranih jezikov, pravzaprav rezultat prenašanja kulturnih in ideoloških konceptov iz ene v drugo kulturo (npr. iz ameriške s slovensko).

Preučevanje metafor v različnih diskurzih in različnih jezikih (in kulturah) je nedvomno eden večjih izzivov, s katerimi se bo v prihodnosti ukvarjalo kognitivno jezikoslovje. S tem povezano je tudi področje prevajanja, ki je bilo v okviru konceptualne teorije metafore doslej večinoma spregledano. Sodobne razprave v okviru kognitivnega pogleda na metaforo se sučejo zlasti okrog vprašanja povezave med metaforo in metonimijo, vendar tudi teorija konceptualne integracije pridobiva čedalje več zagovornikov.

Zajeten raziskovalni izziv predstavlja odkrivanje še neraziskanih povezav med metaforo na konceptualni ravni in metaforo na ravni jezikovne obdelave. Navzlic številnim dobro utemeljenim ugotovitvam kognitivnega pristopa k metafori, ki prepoznavajo ključno vlogo metafore pri miselnih procesih, še vedno ni povsem jasno, katere so tiste konceptualne metafore, ki na ta način delujejo, in pa kakšna je pravzaprav povezava med metaforo v jeziku in metaforo v mislih. Gre torej za vprašanje interakcije med jezikovno obliko metafore in njeno konceptualno strukturo.

Eno od vprašanj, ki je bilo v okviru kognitivnega pristopa k metafori skoraj popolnoma spregledano in ki je relevantno zlasti z vidika tradicionalne retorike, se nanaša na namerno in namensko uporabo metafor. Enega od možnih razlogov za to gre iskati v samem razvoju kognitivnega pogleda, ki se je v svoji zgodnji fazi namerno uprl tradicionalnemu pogledu na metaforo kot zgolj retoričnega sredstva. Danes vse več avtorjev ugotavlja, da je vprašanje komunikacijskega namena uporabe metafor smiselno proučevati tudi s kognitivnega vidika.

Ostaja pa odprtih še mnogo vprašanj, ki kažejo na nerešene dileme pri preučevanju metafor, kot so težave pri zbiranju relevantnih jezikovnih podatkov, opredelitev realizacije konceptualnih metafor na jezikovni ravni in arbitrarnost interpretacij podatkov, ki je najpogostejši očitak kritikov kognitivnega pristopa k metafori. Dejstvo je, da so metafore z vidika jezikovne analize vse prej kot enostavni in oprijemljivi pojavi, kar pa je v duhu prizadevanj kognitivnega gibanja vsekakor prej izziv kot slabost.

Literatura

- Adizes, I. 2004. *Leading the leaders: how to enrich your style of management and handle people whose style is different from yours*. Santa Barbara, CA: Adizes Institute.
- Barcelona, A. 2001. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. V *Metaphor and metonymy at the crossroads: cognitive approaches*, ur. A. Barcelona, 31–58. Berlin in New York: Mouton de Gruyter.
- , ur. 2001. *Metaphor and metonymy at the crossroads: cognitive approaches*. Berlin in New York: Mouton de Gruyter.
- Będkowska-Kopczyk, A. 2004. *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Študentska založba.
- Będkowska-Kopczyk, A., in T. Jamnik. 2004. Razvoj kognitivističnega znanstvenega diskurza na Poljskem in v Sloveniji. V *Mednarodni simpozij Obdobja 22*, ur. E. Kržišnik, 165–178. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Black, M. 1979. More about metaphor. V *Metaphor and thought*, ur. A. Ortony, 19–42. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boroditsky, L. 2000. Metaphoric structuring: understanding time through spatial metaphors. *Cognition* 75 (1): 1–28.
- . 2001. Does language shape thought? English and Mandarin speaker' conception of time. V *The cognitive linguistics reader*, ur. V. Evans, B. Bergen in J. Zinken, 316–335. London: Equinox.
- Bratož, S. 2002. Conceptual metaphors in English and Slovene business articles. V *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, ur. D. Stolac, N. Ivanetić in B. Prichard, 47–54. Zagreb in Reka: Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku.
- . 2004. A comparative study of metaphor in English and Slovene popular economic discourse. *Managing Global Transitions* 2 (2): 179–196.
- . 2005. The positive vs. negative status of metaphor. V *Jezik u društvenoj interakciji*, ur. D. Stolac, N. Ivanetić in B. Prichard, 47–54. Zagreb in Reka: Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku.
- . 2008. Metafore managerskega diskurza. V *Managerski diskurz: etične, politične, ideološke in komunikacijske dimenzije*, ur. A. T. Kuzmanič, 139–149. Koper: Fakulteta za management.

- Brugman, C. M. 1990. What is the invariance hypothesis? *Cognitive Linguistics* 1 (2): 257–266.
- Brugman, C. M., in G. Lakoff. 1988. Cognitive topology and lexical networks. V *Lexical ambiguity resolution*, ur. S. L. Small, G.W. Cottrell in M.K. Tanenhaus, 477–508. San Mateo, CA: Morgan Kaufmann.
- Cameron, L. 1999. Operationalising ‘metaphor’ for applied linguistic research. V *Researching and applying metaphor*, ur. L. Cameron in G. Low, 3–29. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cameron, L., in G. Low. 1999. *Researching and applying metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carver, T., in J. Pikalo, ur. 2008. *Political language and metaphor*. New York: Routledge.
- Charteris-Black, J. 2000. Metaphor and vocabulary teaching in ESP economics. *English for Specific Purposes* 19: (2): 149–165.
- . 2005. *Politicians and rhetoric. The persuasive power of metaphor*. Basingstoke: Palgrave Mcmillian.
- Charteris-Black, J., in T. Ennis. 2001. A comparative study of metaphor in Spanish and English financial reporting. *English for Specific Purposes* 20 (3): 246–266.
- Chiappello, E., in N. Fairclough. 2002. Understanding the new management ideology: a transdisciplinary contribution from critical discourse analysis and new sociology of capitalism. *Discourse and Society* 13 (2): 185–208.
- Chilton, P., in M. Ilyin. 1993. Metaphor in political discourse. The case of the ‘common European house.’ *Discourse and Society* 4 (1): 7–31.
- Chomsky, N. 1957. *Syntactic structures*. London: Mouton.
- Cienki, A. 2008. The application of conceptual metaphor theory to political discourse: methodological questions and some possible solutions. V *Political language and metaphor*, ur. T. Carver in J. Pikalo, 241–256. New York: Routledge.
- Croft, W. in D. A. Cruse. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Darwin, C. 1859. *The origin of species*. [Http://www.literature.org/authors/darwin-charles/the-origin-of-species/index.html](http://www.literature.org/authors/darwin-charles/the-origin-of-species/index.html).
- Deignan, A. 1999. Corpus-based research into metaphor. V *Researching and applying metaphor*, ur. L. Cameron in G. D. Low, 177–199. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2003. Metaphorical expressions and culture: an indirect link. *Metaphor and Symbol* 18 (4): 255–272.
- . 2005. A corpus-linguistic perspective on the relationship between metonymy and metaphor. *Style* 39 (1): 72–91.

- Desai, M. 2001. Globalization: neither ideology nor utopia. *Global dimensions*. [Http://www.lse.ac.uk/collections/globalDimensions/research/globalizationNeitherIdeologyNorUtopia/Default.htm](http://www.lse.ac.uk/collections/globalDimensions/research/globalizationNeitherIdeologyNorUtopia/Default.htm).
- Drucker, P. 1998. The coming of the new organization. V *Harvard business review on knowledge management*, 1–19. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Dunford, R., in I. Palmer. 1996. Metaphors in popular management discourse: the case of corporate restructuring. V *Metaphor and organisations*, ur. D. Grant in C. Osrick, 95–110. London: Sage.
- Enteman, W. F. 1993. *Managerialism: the emergence of a new ideology*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Evans, V., B. Bergen in J. Zinken. 2007. *The cognitive linguistics reader*. London: Equinox.
- Evans, V., in S. Pourcel, ur. 2009. *New directions in cognitive linguistics*. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- . 2001. *Language and power*. 2. izd. Harlow: Longman.
- . 2003. *Analysing discourse*. London, New York: Routledge.
- Fauconnier, G. 1997. *Mappings in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, G., in M. Turner. 1998. Conceptual integration networks. *Cognitive Science* 22 (2): 133–187.
- . 2002. *The way we think: conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Feldman, A. J. 2006. *From molecule to metaphor*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fillmore, C. 1982. Frame semantics. V *The cognitive linguistics reader*, ur. V. Evans, B. Bergen in J. Zinken, 238–263. London: Equinox.
- Fillmore, C. J., in P. Kay. 1993. *Construction grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Fontaine, J. 2005. *Metaphor, metonymy and experientialist philosophy: challenging cognitive semantics*. Berlin in New York: Mouton de Gruyter.
- Forceville, C. 1996. *Pictorial metaphor in advertising*. London in New York: Routledge.
- . 2009. A course in multimodal and pictorial metaphor. [Http://www.chass.utoronto.ca/epc/srb/cyber/cforcevilleout.pdf](http://www.chass.utoronto.ca/epc/srb/cyber/cforcevilleout.pdf).
- Foucault, M. 1991. *Vednost-oblast-subjekt*. Prev. T. Erzar, Z. Kobe, M. Kovač, A. Kravanja, S. Krek, T. Lesničar Pučko in V. Maher. Ljubljana: Krtina.
- Gibbs, R. W. 1997. Taking metaphor out of our heads and putting it into the cultural world. In *Metaphor in cognitive linguistics*, ed. R. W. Gibbs, ml., in G. J. Steen, 144–166. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.

- . 1999. Researching metaphor. V *Researching and applying metaphor*, ur. L. Cameron in G. Low, 29–48. Cambridge: Cambridge University Press.
- , ur. 2008. *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Glucksberg, S., in B. Keysar. 1993. How metaphors work. V *Metaphor and thought*, ur. A. Ortony, 401–424. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goatly, A. 1997. *The language of metaphors*. London, New York: Routledge.
- . 2007. *Washing the brain: metaphor and hidden ideology*. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.
- Goldberg, A. 2003. Constructions: a new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Science* 7 (5): 219–224.
- Grady, J. 1999. A typology of motivation for conceptual metaphor: correlation vs. resemblance. V *The cognitive linguistics reader*, ur. V. Evans, B. Bergen in J. Zinken, 316–335. London: Equinox.
- Grady, J., T. Oakley in S. Coulson. 1999. Blending and metaphor. V *Metaphor in cognitive linguistics*, ur. R. W. Gibbs, jr. in G. Steen, 101–124. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.
- Grant, D., in C. Oswick, ur. 1996. *Metaphor and organisations*. London: Sage.
- Grice, P. 1975. Logic and conversation. V *Syntax and semantics*. 9. zv., ur. P. Cole in J. L. Morgan, 41–58. Pragmatics. New York: Academic Press.
- Guthke, K. S. 1999. *The gender of death: a cultural history in art and literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. 1985. *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- Hart, C., in D. Lukeš, ur. 2010. *Cognitive linguistics in critical discourse analysis*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.
- Haser, V. 2005. *Metaphor, metonymy, and experientialist philosophy: challenging cognitive semantics*. Berlin in New York: Mouton de Gruyter.
- Henderson, W. 2000. Metaphor, economics and ESP: some comments. *English for Specific Purposes* 19 (2): 167–173.
- Howe, N. 1988. Metaphor in contemporary American political discourse. *Metaphor and Symbol* 3 (22): 87–104.
- Jackendoff, R., in D. Aaron. 1991. Review article of Lakoff and Turner's More than cool reason. *Language* 67 (2): 320–338.
- Janda, L. 2006. Cognitive linguistics. Working paper series, Duke University, The Slavic and East European Language Research Center.
- Jemec, M. 1998/1999. Človeku dobro dene, če se izrobanti. *Jezik in slovstvo* 44 (6): 229–236.
- , M. 2000/2001. Novi teoretični pogledi na skladnjo in semantiko v kognitivni znanosti. *Jezik in slovstvo* 44 (6): 164–172.
- Jeretič, S. 2008. *Borut Pahor od partnerja do alternative*. Ljubljana: Akademija naprednih idej.

- Johnson, M. 1987. *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kante, B., ur. 1998. *Kaj je metafora?* Ljubljana: Krtina.
- . 1997. Metafora, dobesedni pomen in pogovorna implikacija. *Analiza* 3 (4): 53–62.
- Kittay, E. F. 1989. *Metaphor: its cognitive force and linguistic structure*. Oxford: Clarendon.
- Kocbek, A. 2008. The cultural embeddedness of legal texts. *Journal of Language and Translation* 9 (2): 49–70.
- Kövecses, Z. 2000. *Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2002. *Metaphor: a practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- . 2005. *Metaphor in culture: universality and variation*. New York: Cambridge University Press.
- . 2008. *Metaphor and emotion*. New York: Cambridge University Press.
- Kranjc, S. 1998. Skladnja in otroški govor. *Jezik in slovstvo* 44 (6): 197–210.
- Kržišnik, E. in M. Smolič. 1999. Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. V *35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. E. Kržišnik 61–80. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- . 2000. »Slike« časa v slovenskem jeziku. V *36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. I. Orel, 7–21. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Kuzmanič, A. T., ur. 2008. *Managerski diskurz: etične, politične, ideološke in etične dimenzije*. Koper: Fakulteta za management.
- Kuzmanič, A. T., in S. Sedmak. 2006. Globalisation, transition and the discourse of management. *Managing Global Transitions* 4 (2): 101–113.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 1993. The contemporary theory of metaphor. V *Metaphor and thought*, ur. A. Ortony, 202–251. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1996. *Moral politics: what conservatives know that liberals don't*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 2001. *Metaphors of terror: the days after*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 2004. *Don't think of an elephant: know your values and frame the debate; the essential guide for progressives*. Vermont: Chelsea Green.
- . 2008. The neural theory of metaphor. V *The Cambridge handbook of metaphor and thought*, ur. R. W. Gibbs, 17–38. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lakoff, G., in M. Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- . 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G., in Z. Kövecses. 1987. The cognitive model of anger inherent in American English. V *Cultural models in language and thought*, ur. D. Holland in N. Quinn, 195–221. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G., in M. Turner. 1989. *More than cool reason: a field guide to poetic metaphor*. Chicago: Chicago University Press.
- Langacker, R. W. 1987. *Foundations of cognitive grammar: theoretical prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- . 2001. Cognitive linguistics, language pedagogy and the English present tense. V *Applied cognitive linguistics I: theory and language acquisition*, ur. M. Pütz, S. Niemeier in R. Dirven, 3–40. New York: Mouton de Gruyter.
- . 1986. An introduction to cognitive grammar. *Cognitive Science* 10:1–40.
- Lukeš, D. 2008. Metaphor, metonymy and experientialist philosophy: challenging cognitive semantics. *Cognitive Linguistics* 19 (2): 313–324.
- Morgan, G. 1996. An afterword: is there anything more to be said about metaphor?. V *Metaphor and organisations*, ur. D. Grant in C. Oswick, 227–240. London: Sage.
- . 1997. *Images of organisation*. London: Sage.
- Musič, B. 2004. Interdisciplinarni in medkulturni pristopi v (socialni) psihologiji. *Anthropos* 1 (4): 167–182.
- Musolff, A. 2004. *Metaphor and political discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- . 2010. Is there such a thing as discourse history? V *Cognitive linguistics in critical discourse analysis*, ur. C. Hart in D. Lukeš, 1–28. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars.
- Nam, S. S. 1997. Metaphor and metonymy. V *Relevance theory: applications and implications*, ur. R. Carston in S. Uchida, 87–105. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.
- Ortony, A., ur. 1993. *Metaphor, language, and thought*. London: Cambridge University Press.
- Ovsec, D. J. 1991. *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus.
- Pamuk, O. 2006. *The black book*. Prev. M. Freely. New York: Vintage International.
- Peruš, M. 2000. *Biomreže, mišljenje in zavest*. Ljubljana: DZS.
- Pikalo, J. 2008. Mechanical metaphors in politics. V *Political language and metaphor: interpreting and changing the world*, ur. T. Carver in J. Pikalo, 41–55. New York: Routledge.

- Pinker, S. in J. Lakoff. 2007. Mind games: does language frame politics? Steven Pinker versus George Lakoff. *Public Policy Research* 14 (1):59–71.
- Radden, G., in Z. Kövecses. 1999. Towards a theory of metonymy. V *Metonymy in language and thought*, ur. K. Panther in G. Radden, 17–60. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.
- Reddy, M. 1993. The conduit metaphor: a case of frame conflict in our language about language. V *Metaphor and thought*, ur. A. Ortony, 164–201. London: Cambridge University Press.
- Rodríguez, C. J. F. 2005. The transformations of management discourse: sociology and discourse analysis. Prispevek na 37 World Congress of the International Institute of Sociology, Stockholm.
- Saddock, J. M. 1993. Figurative speech and linguistics. V *Metaphor and thought*, ur. A. Ortony, 42–58. London: University of Cambridge Press.
- Shakespeare, W. 2006. *Hamlet*. Prev. M. Jesih. Ljubljana: Študentska založba.
- Smith, A. 1776. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. <http://www.adamsmith.org/smith/won-b1-c2.htm>.
- Sperber, D., in D. Wilson. 1986. *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Blackwell.
- Stefanowitsch, A. 2006. Words and their metaphors: a corpus-based approach. V *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*, ur. A. Stefanowitsch in S. T. Gries, 1–16. Berlin in New York: Mouton de Gruyter.
- Stenvoll, D. 2008. Slippery slopes in political discourse. V *Political language and metaphor*, ur. T. Carver in J. Pikalo, 28–41. New York: Routledge.
- Sweetser, E. 1990. *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šarić, L. 2005. Metaphorical models in EU discourse in Croatian media. *Jezičkoslovlje* 6 (2): 145–170.
- Talmy, L. 2000. *Toward a cognitive semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Taverniers, M. 2006. Grammatical metaphor and lexical metaphor: Different perspectives on semantic variation. *Neophilologus* 90 (2): 321–332.
- Taylor, J. R. 2002. *Cognitive grammar*. New York: Oxford University Press.
- Tomasello, M. 2003. *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. London: Harvard University Press.
- Tomc, G. 2005. *Mentalna mašina: možgani kot organski motor na duševni pogon*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Vertessen, D., in C. de Landtsheer. 2008. A metaphorical election style: use of metaphor at election time. V *Political language and metaphor*, ur. T. Carver in J. Pikalo, 271–286. New York: Routledge.
- Vidovič-Muha, A. 2000. *Slovensko leksikalno pomenoslovlje*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Wodak, R., in M. Meyer. 2009. *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage.
- Wilson, D., in D. Sperber. 1997. Pragmatics and time. V *Relevance theory: applications and implications*, ur. R. Carston in S. Uchida, 1–23. Amsterdam in Philadelphia: Benjamins.

Slovarji in priročniki

- Angleško slovenski in slovensko angleški poslovni slovar*. 1996. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vrbinc, A., in M. 2009. *Angleško-slovenski slovar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Grad, A., R. Škerlj in N. Vitorovič. 1995. *Veliki angleško-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Dolinar, K., ur. 1987. *Literatura*. 4. izd. Zbirka Leksikoni Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kos, J. 1996. *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Snoj, M. 1979. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Šega, L. 1997. *Veliki moderni poslovni slovar: angleško-slovenski*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, J. 1992. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- . 2000. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Trdina, S. 1979. *Besedna umetnost. Del 2, literarna teorija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1994. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Veliki angleško slovenski slovar Oxford*. 2005. Ljubljana: Državna založba Slovenije.